

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАВОВИЙ ВИМІР

IV щорічна студентська
наукова конференція

м. Полтава

16 травня 2025 року

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Збірник матеріалів
IV щорічної студентської наукової
конференції
«ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ:
ПРАВОВИЙ ВИМІР»

16 травня 2025 року

УДК 340.11 (477) : 341.1
А28

Укладачі:

І.Є.Криницький, д.ю.н., професор;

А.І. Козаченко, д.ю.н., доцент;

В.М. Божко, д.ю.н., доцент.

Рекомендовано до опублікування та поширення через мережу Інтернет
вченою радою Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 8 від 30 червня 2025 року)

Захист прав людини: правовий вимір : матеріали IV щорічної студентської наукової конференції науково-практичної конференції (м. Полтава, 16 травня 2025 року). Полтава, 2025. 306 с.

Матеріали IV щорічної студентської наукової конференції науково-практичної конференції висвітлюють теоретичні та практичні правові аспекти проблем захисту прав людини в сучасних реаліях. Збірник розрахований на юристів, фахівців державного управління, працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, науковців, викладачів, слухачів та студентів.

УДК 340.11 (477) : 341.1

*Матеріали друкуються мовами оригіналів.
За виклад, зміст і достовірність матеріалів відповідають
автори та їх наукові керівники.*

*Розповсюдження та тиражування без офіційного дозволу
Полтавського юридичного інституту Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого
заборонено.*

© Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, 2025.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Криницький І.Є., д.ю.н., професор, старший науковий співробітник, директор Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Шевчик О.С., к.ю.н., доцент, заступник директора з навчальної та наукової роботи Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Козаченко А.І., д.ю.н., доцент, завідувач кафедри теоретико-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Нога П.П., асистент кафедри цивільного, господарського і фінансового права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ТЕХНІЧНИЙ РЕДАКТОР

Лещенко М.І., лаборант кафедри теоретико-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Антоненко Анастасія. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЕМЕЛЬНИХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТА ДИРЕКТОРІЇ УНР (1917-1920 РОКИ).....	11
Бондаренко Вероніка. СУЧАСНА ДОКТРИНА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА.....	14
Волошко Тетяна. ДОГОВІР КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ЗА ЗІБРАННЯМ МАЛОРОСІЙСЬКИХ ПРАВ 1807 РОКУ.....	16
В'язовська Валерія. ІСТОРИЧНА ШКОЛА ПРАВА: СУТНІСТЬ І ОСНОВНІ ЗДОБУТКИ.....	19
Горбач Анастасія. ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛТАВСЬКОГО ГРОДСЬКОГО СУДУ У ПЕРІОД 1763 – 1781 РОКІВ.....	22
Демочко Дарина. ТЕОРІЯ ІДЕАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ ЗА ПЛАТОНОМ.....	24
Думенко Карина. ЗАСОБИ ВИРІШЕННЯ КОЛІЗІЙ У ЗАКОНОДАВСТВІ.....	27
Дядченко Анастасія. ПИТАННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ, ЗАКОНУ ТА ДЕРЖАВИ В КОНЦЕПЦІЯХ УКРАЇНСЬКИХ МИСЛИТЕЛІВ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	30
Каджарова Саміра. ОСОБЛИВОСТІ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ ПРОБЛЕМ ЕПОХИ НОВОГО ЧАСУ.....	33
Каленський Антон. ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ КРЕМЕНЧУЦЬКОГО ПОВІТОВОГО ЗЕМСТВА (1864-1914 РОКИ).....	35
Коба Єгор. ДЕРЖАВА ЯК ЗАГАЛЬНОНАРОДНА СПРАВА У КОНЦЕПЦІЇ ЦИЦЕРОНА.	38
Козаченко Анатолій РЕФОРМА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЗА ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ 1918-1919 РР.....	41
Котенко Вікторія. РОЛЬ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНОЇ ПРАВОВОЇ ЦІННІСТІ.....	44
Крамаренко Олександр. СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ЗА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ ХVІ СТ.....	47
Лоза Валерія. ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ШЛЯХТИ ЗА ЛИТОВСЬКИМ СТАТУТОМ 1529 РОКУ.....	50
Нечитайло Максим. ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ ЗА ЛИТОВСЬКИМ СТАТУТОМ 1588 РОКУ.....	53

Нужненко Дар'я. ОСНОВНІ ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	56
Овдієнко Владислав. ПОМ'ЯКШУЮЧІ ОБСТАВИНИ ЗЛОЧИНУ ЗА «ПРАВАМИ, ЗА ЯКИМИ СУДИТЬСЯ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ НАРОД».....	58
Панкратова Ганна. СТАТИЧНИЙ І ДИНАМІЧНИЙ ПІДХОДИ У ТЛУМАЧЕННІ НОРМ ПРАВА.....	61
Платко Артем. ЗАСОБИ ВИРІШЕННЯ КОЛІЗІЙ У ЗАКОНОДАВСТВІ.....	64
Попко Богдан. ПОРЯДОК УКЛАДАННЯ ДЛОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ЗА ЛИТОВСЬКИМ СТАТУТОМ 1588 РОКУ.....	66
Рудьман Дарина. ПРАВО І СПРАВЕДЛИВІСТЬ У ФІЛОСОФІЇ АРИСТОТЕЛЯ.....	69
Савченко Анастасія. ВЧЕННЯ ПРО ПРАВО ТА ДЕРЖАВУ Ш.МОНТЕСК'Є.....	71
Старокожко Анастасія. СУСПІЛЬНА ПРИРОДА ПРАВА ЗА Б. О. КІСТЯКІВСЬКИМ.....	74
Хоменко Марія. РОЛЬ МЕХАНІЗМУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПІДТРИМАННІ ПРАВОПОРЯДКУ.....	77
Шило Софія. ОБ'ЄКТИВНЕ ЮРИДИЧНЕ ПРАВО ТА ПРАВОСВІДОМІСТЬ: ОЗНАКИ ТА ВЗАЄМОДІЯ.....	80
Шрамченко Анастасія. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ НА ЗАХИСТ ВІД ФІЗИЧНОГО ТА ПСИХІЧНОГО НАСИЛЬСТВА.....	82
Яненко Вікторія. ПРАВО ЯК ОБ'ЄКТИВАЦІЯ СВОБОДИ У ФІЛОСОФІЇ Г. ГЕГЕЛЯ.....	85

СЕКЦІЯ 2.

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Білька Ангеліна. ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ КЛЮЧОВИХ ФАКТОРІВ ПРОГРЕСУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	88
Богдан Єлизавета. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	90
Бубирьов Михайло. ОСОБЛИВОСТІ ПРИНЦИПУ АВТОНОМІЇ ВОЛІ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ.....	93
Гладиш Анжеліка. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ КОЛІЗІЙНИХ НОРМ, ПРИ ЗДІЙСНЕННІ, ОПІКИ І ПІКЛУВАННІ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ.....	96
Давидовська Юлія. ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ЗА УЧАСТЮ СУДДІВ В УКРАЇНІ ТА НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ.....	100

Жайворонок Анна. КОЛІЗІЇ ПРИ РОЗІРВАННІ ШЛЮБУ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ.....	103
Кривошей Олександра. ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	107
Тесля Юлія. ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ.....	112
Толюпа Анастасія. ПРАВО НА КОМПЕНСАЦІЮ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЯК МЕХАНІЗМ ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	115
Прокопенко Катерина. КОЛІЗІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ.....	118
Шевяков Сергій. КІБЕРПРОСТІР І ПРАВА ЛЮДИНИ: НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....	122

СЕКЦІЯ 3.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ТА ГАЛУЗЕВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Бондаренко Дарія. ОСОБЛИВОСТІ СПРОЩЕНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	126
Букало Андрій. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕДІА В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ.....	130
Варенко Олександра. ДОБРОВІЛЬНА VS ПРИМУСОВА МЕДІАЦІЯ. ЯКА МОДЕЛЬ ДОЦІЛЬНІШЕ ДО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ?.....	133
Воротник Валерія. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА.....	136
Герасименко Софія. ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ УЧАСНИКАМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ.....	138
Гетьманець Сніжанна. ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ.....	141
Горова Інна. ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ.....	144
Гузик Марія. РОЗГЛЯД ПОЗОВНИХ ВИМОГ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВІДШКОДУВАННЯМ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ: ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	148
Деркач Микола. КОНЦЕПЦІЯ МИРОВОЇ УГОДИ ЯК ОЗНАКА ДИСПОЗИТИВНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	151
Єгоров Дмитро. ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	153

Єфремова Катерина. ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН У КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ТА БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	157
Іванько Ельвіра. ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДУ, ЯК ПЕРЕШКОДА У РЕАЛІЗАЦІЇ СТОРОНАМИ СВОЇХ ПРАВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	160
Кинебас Неоніла. НАМІБІЙСЬКІ ВИНЯТКИ В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ.....	164
Кир'ян Ірина. ІНСТИТУТ МЕДІАЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ.....	168
Кислична Інна. КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СЛІДІВ НА МІСЦІ ЗЛОЧИНУ.....	172
Ківшик Ярослава. ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	173
Ковтун Діана. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ.....	177
Крамаренко Катерина. ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ: СТАНДАРТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ТА ГАРАНТІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	180
Криницький Ігор, Карпушин Григорій. ПРО БАЗУ ОПОДАТКУВАННЯ ЗБОРУ ЗА МІСЦЯ ДЛЯ ПАРКУВАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ.....	185
Куліш Марія. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДЯН УКРАЇНИ.....	189
Куц Сергій. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	193
Куценко Софія. ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА.....	196
Куц Олексій. У ПОШУКУ ОПТИМАЛЬНОЇ СХЕМИ ПОБУДОВИ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ГАЛЮЗЗЮ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ.....	199
Лень Анастасія. АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ.....	203
Лізенко Юлія. ПРОБЛЕМИ ПРИПИНЕННЯ РЕЖИМУ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ У РАЗІ ПОНОВЛЕННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН: ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	206
Луценко Даниїл. ВИКОРИСТАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ ПРИ ОГЛЯДІ МІСЦЯ ПОДІЇ.....	210
Михайліченко Ростислав. РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ.....	214

Надь Марія. ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МЕДІАЦІЇ У ПРОЦЕДУРІ УРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	216
Нога Петро. ОСНОВНІ ТА ФАКУЛЬТАТИВНІ ЕЛЕМЕНТИ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПОДАТКУ.....	219
Олійник Інна. ДОГОВІР ПРО ЗАДОВОЛЕННЯ ВИМОГ ІПОТЕКОДЕРЖАТЕЛЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ.....	222
Панасенко Іван. АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	227
Петухова Катерина. ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ ЯК СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....	230
Піскун Марія. ОБСТАВИНИ, ЩО ПОМ'ЯКШУЮТЬ І ОБТЯЖУЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОСТУПОК.....	233
Плескач Антон. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СУДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	236
Половина Юлія. ЗАОХОЧЕННЯ ЯК СПОСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ.....	239
Приятелева Валерія. ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	242
Рубан Вікторія. СУДОВІ ВИТРАТИ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ.....	246
Саленков Андрій. ЮРИДИЧНА КОНСТРУКЦІЯ ЯК ФІНАНСОВО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ.....	248
Сергієнко Ярослав. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ЯК ГАЛУЗЬ ПРАВА, ЙОГО ПРЕДМЕТ.....	254
Сініцина Владислава. УРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТІ СУДДІ.....	256
Стеценко Анастасія. АДМІНІСТРАТИВНІ СТЯГНЕННЯ В УКРАЇНІ.....	259
Телешун Дар'я. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ: РОЛЬ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ.....	263
Толошна Юлія. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ.....	265
Топтун Діана. ПРОБЛЕМИ УРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТІ СУДДІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	269
Туманник Анастасія. ПРОЦЕСУАЛЬНІ РИЗИКИ ПРИ ПОДАННІ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ НЕПРАВИЛЬНОЇ ФОРМИ І ЗМІСТУ.....	272
Хайло Тетяна. ПРОБЛЕМА БАЛАНСУ МІЖ ІНТЕРЕСАМИ БІЗНЕСУ ТА СПОЖИВАЧІВ У СФЕРІ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ.....	275
Хоруженко Діана. ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ.....	278

Цисик Інна. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДЯН УКРАЇНИ.....	280
Черевко Артем. ПРОБЛЕМАТИКА ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ. ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ.....	283
Чудінова Анастасія. ЗМІСТ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ.....	286
Шевченко Карина. ПЕРЕВАГИ МЕДІАЦІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ СПОРІВ.....	289
Щербак Валерія. ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ З МОМЕНТУ ПРИЙНЯТТЯ ЗУ «ПРО МЕДІАЦІЮ».....	292
Юрко Іван. РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	295
Якименко Павло. ПУБЛІЧНІ СЛУЖБОВЦІ ЯК СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА.....	298
Ясюк Вероніка. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ ПРОЦЕДУРІ.....	302

СЕКЦІЯ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

*Антоненко Анастасія,
студентка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н., доцент Козаченко А.І.*

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЕМЕЛЬНИХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТА ДИРЕКТОРІЇ УНР (1917-1920 РОКИ)

Актуальність теми зумовлена тим що у зв'язку із запровадженням нової земельної реформи в Україні виникає багато певних правових проблем задля їхнього вирішення вчені дедалі більше починають звертати увагу на історичний досвід творення вітчизняного законодавства. Це пояснюється тим що на попередніх етапах розвитку історії зазвичай можна знайти подібні випадки, які перетинаються із сучасними проблемами та котрі є вже вирішеними.

Серед вчених котрі досліджували характеристику земельних законодавчих актів Української Центральної Ради (далі – УЦР), а також Директорії Української Народної Республіки (далі – УНР), необхідно виокремити таких: Заріцька І. М., Реєнт О. П, Рибалка І. К.

На I Всеукраїнському селянському з'їзді, який відбувався з 28 травня по 2 червня 1917 р., було розроблено основні принципи та шляхи проведення земельної реформи у виді постанови, у якій зазначалося про скасування приватної власності на землю, вся українська земля мала переходити без викупу в Український земельний фонд, яким має розпоряджатися сам народ через волосні та повітові земельні комітети і Українські установчі збори які мають це затвердити [1, с. 152].

Постановою Малої ради 5 жовтня 1917 р «Про розширення компетенції Генерального Секретарства земельних справ» було додано низку повноважень до українського земельного міністерства щодо підготовки земельної реформи.

Паралельно розробці був виданий III Універсал УЦР 7 листопада 1917 р. згідно з яким землі переходили у власність трудового народу без викупу, проте у якій формі та яким чином це має відбуватися регулювання не було [1, с. 154].

У процесі розроблення проєкту тимчасового земельного закону велися активні дискусії з приводу порядку переходу земель, розподілу земельного фонду та умов використання, тому остаточно він був затверджений під час XIX сесії УЦР 18 січня 1918 р.. Відповідно до якого у ст. 1 право власності на всі землі скасовувалося, ст. 2 всі землі «стали добром» УЦР, ст. 4 п. «б» землі міського користування мали відійти до компетенції органів місцевого самоврядування, ст. 7 земельним органи наділялися правом вилучати землі приватно-трудоного користування вразі порушення режиму використання земель, ст. 12 плата за користування не встановлювалася, ст. 14 обмежувалося право передавання користування земельними ділянками [2].

29 квітня 1918 р. в останній день свого існування УЦР затвердила поправку до земельного закону, відповідно до якої земельні ділянки до 30 десятин не мають підлягати соціалізації [2].

Щодо земельного законодавства Директорії УНР то 15 грудня 1918 р. своїм розпорядженням вона заклала певні підвалини земельної реформи, а саме встановлювалося що впорядкування земельного фонду переходить до уряду Директорії, а також усі приватновласницькі землі окрім трудових і дрібних селянських господарств мають переходити у користування малоземельних та безземельних селян, задля чого створювалися також нові земельні органи – управи. Того ж дня була видана «Постанова Директорії УНР», відповідно до якої було заборонено дарувати, продавати, закладати та здавати в оренду землю [3, с. 146].

8 січня 1919 р. було прийнято Радою народних міністрів і затверджено Директорією «Закон про землю в УНР» в основу якого було покладено земельний закон УЦР 1918 р. Де в ст. 1 даного закону зазначалося про скасування права приватної власності, а вже у ст. 2 задекларовано, що земля повинна стати «добрим народом УНР» та переходити у розпорядження державі без викупу,

внаслідок чого можна спостерігати що на зміну соціалізації землі, яка проголошувалася в УЦР, приходить націоналізація у виді переходу землі у власність держави. Також створювався запасний земельний та державний меліоративний фонд ст. 7. [4].

Проте націоналізація земель не слід вважати абсолютною, тому що держава делегувала повноваження по розпорядженню землі – земельним управам та органам місцевого самоврядування, відповідно до статей 9, 10 закону. Межі землекористування зазначалися статтями 13 та 21 де нижча сягала 5-6 десяти кращої землі та вища не більше ніж 15 десятин на господарство. Водночас мінімальний строк оренди встановлювався не менше 10 років користування земельної ділянки опираючись на 22 ст. Певною новелою даного закону впорівнянні із земельним законодавством УЦР, було запровадження інституту землекористування згідно ст. 15. [4].

Отже, земельне законодавство УЦР було спрямоване не на скасування а на обмеження приватної власності на землю, здійснивши ліквідацію землеволодіння, після чого селяни отримали право на користування часткою землі. Директорія УНР у свою чергу дотримувалася європейських стандартів приватної власності на землю, через що повного обмеження приватної власності землі не було.

Література

1. Заріцька І. М. Земельне законодавство Української Центральної Ради. Держава і право. Юридичні і політичні науки : зб. наук. праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2005. Вип. 27. С. 151–157.
2. «Земельний Закон: ухвалений Українською Центральною Радою» від 18.01.1918. URL: <https://surl.li/fdphwx>
3. Реснт О. П. УНР у часи Директорії. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. Київ : Альтернативи. 1999. С. 145–190.
4. «Закон про землю в Українській Народній Республіці» від 08.01.1919. URL: https://constituanta.blogspot.com/2012/10/1919_6518.html.

***Бондаренко Вероніка,**
студентка I курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Любченко М.І*

СУЧАСНА ДОКТРИНА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

У сучасному правовому дискурсі доктрина верховенства права посідає центральне місце як основа демократичного устрою та головний орієнтир для функціонування державної влади. Сформована в надрах англо-саксонської правової традиції, вона набула універсального значення, трансформувавшись у багатоаспектну категорію, яка охоплює як філософські засади, так і практичні вимоги до організації державної влади. Особливої актуальності проблема осмислення цієї доктрини набуває в умовах політичної нестабільності, спроб порушень прав людини, технологічних викликів і необхідності оновлення нормативної бази.

Останні наукові дослідження значною мірою поглиблюють розуміння цього принципу. Так, В. В. Копча наполягає на необхідності інтерпретації верховенства права не лише як формальної рівності перед законом, а й як гарантії гідності, справедливості й обмеження державної влади [3]. Р. М. Москаль у своєму аналітичному огляді виокремлює основні тенденції розвитку цієї доктрини в українській правовій думці за останнє десятиліття, вказуючи на поступовий перехід від декларативності до пошуку механізмів імплементації [4]. І. А. Малютін звертає увагу на співвідношення між верховенством права та ідеєю справедливості, що стає особливо важливим у контексті судового правозастосування [5]. У свою чергу, О. О. Томкіна розкриває значення цього принципу у сфері законотворчості, підкреслюючи обов'язок парламенту дотримуватись правових стандартів [6].

Верховенство права – це принцип, який вимагає, щоб усі особи та органи державної влади підпорядковувалися закону. Це означає, що право має панувати в суспільстві, забезпечуючи соціальну справедливість, свободу та рівність. Верховенство права передбачає, що закони повинні бути чіткими, доступними та

справедливими. Цей принцип є основою демократичного суспільства і тісно пов'язаний з поняттями демократії та прав людини [6].

Сучасна доктрина верховенства права ґрунтується не тільки на принципі підпорядкування всіх органів і посадових осіб праву, але й на вимозі якісного змісту самого закону. Європейський суд з прав людини у справі “The Sunday Times v. The United Kingdom” чітко вказав, що право повинно бути доступним, передбачуваним і захищеним від свавілля [2]. Дане тлумачення виходить за межі суто формального праворозуміння та наближається до концепції правління через право. В Україні принцип верховенства права закріплено в Конституції, зокрема в статті 8, як визначальний елемент конституційного ладу [1]. Але на практиці спостерігається розрив між нормою і її реалізацією: наявні проблеми із незалежністю судів, доступом до правосуддя та якістю нормативно-правових актів. Матеріальне наповнення доктрини включає поділ влади, рівність перед законом, незалежне правосуддя та ефективні засоби юридичного захисту. Без цих складників закон може стати інструментом тиску замість гаранта справедливості. Яскравим прикладом є спроби використання формально ухвалених законів для обмеження прав журналістів або громадських активістів у деяких країнах, що, хоча й мають зовнішні ознаки правової держави, ігнорують її сутність. Отже, тільки реальне, а не фіктивне верховенство права забезпечує належний рівень захисту прав людини. В Україні доцільно запровадити обов'язкову перевірку законопроектів на відповідність принципу верховенства права, а також механізми незалежного моніторингу дотримання цього принципу у діяльності органів публічної влади.

Отже, у результаті проведеного дослідження можна дійти висновку, що сучасна доктрина верховенства права є багатовимірним конституційним принципом, який вимагає не лише нормативного визнання, а й практичного втілення через інститути правосуддя, законодавчої техніки, адміністративного управління. Умовою її ефективного функціонування є не лише вдосконалення законодавства, а й формування високої правової культури, професійної етики правників і відповідальності всіх гілок влади.

Література

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «The Sunday Times проти Сполученого Королівства» (The Sunday Times v. The United Kingdom, № 6538/74) від 26 квітня 1979 року. URL: <https://hudoc.echr.coe>.
3. Копча В. В. Верховенство права як принцип сучасної держави. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3 (108). С. 198–212.
4. Москаль Р. М. Доктрина верховенства права: аналіз стану наукової розробки проблеми в Україні (2010–2020 роки). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 4 (117). С. 100–111.
5. Малютін І. А. Верховенство права – верховенство справедливості. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2012. № 6. С. 142–145.
6. Томкіна О. О. Верховенство права як основоположний конституційний принцип законодавчої діяльності. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 112–119.

Волошко Тетяна,
студентка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник - д.ю.н., доцент Козаченко А.І.

ДОГОВІР КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ЗА ЗІБРАННЯМ МАЛОРОСІЙСЬКИХ ПРАВ 1807 РОКУ

Дослідження науковців договору купівлі-продажу за Зібранням малоросійських прав 1807 р. (далі – Зібрання 1807 р.) представлено в працях низки дослідників, з-поміж яких особливе місце займає Вавженчук С. Я., Журбеляк Г. В., Петлевана В. В., Петреченко С. А., Чуєнко В. І., що вивчали еволюцію правових відносин на українських землях у період переходу від традиційного феодального устрою до сучасної системи власності. За словами

Журбеляка Г. В. Зібрання 1807 р. уперше системно об'єднало звичаєве й провінційне право, заклавши структуру майново-цивільних відносин та відобразивши партикулярні й зародкові капіталістичні риси [1, с. 45]. Петrenchенко С. А. вважала, цей збірник уніфікував розрізнені акти, чітко окреслив види й межі власності та права володіння, користування й розпорядження майном, створивши основу для подальших кодифікацій [2, с. 14].

Під поняттям договору купівлі-продажу у п. 331 розділу XXVI розуміли «Врученіє купленнаго имѣнія не должно быть нигдѣ индѣ, какъ токмо предѣ тѣмъ судомъ, въвыдомствѣ котораго оно состоитъ. Продажа дѣйствительная есть та, которая съ именнымъ продаваемаго имѣнія означеніемъ вразумительными словами учинена при свидѣтеляхъ, или чрезъ записъ, такъ чтобы она безъ соизволенія обоихъ, то есть продавца и покупателя не отмѣнилась. Продажа ни въ чемъ не дѣйствительна, когда отъ обоихъ не было воли и соизволенія и когда покупатель тотчасъ во владѣніє купленнаго имѣнія не вступилъ.»[3, с. 252]. Акцентується увага на важливості взаємної згоди сторін, визначеності предмета договору та узгодженості ціни, це основні елементи, без яких правочин не вважався дійсним [4, с. 102]. З цього і випливали права та обов'язки сторін, продавець повинен надати покупцю певну річ у відповідному стані, а останній повинен оплатити її вартість. І обов'язково, згідно з нормами п. 3-5 розділу IV Зібрання 1807 р., обидві сторони повинні бути дієздатними [3, с. 21].

За формою договір міг бути, як усний так і письмовий. Важливе значення мало питання встановлення ціни та товару, який повинен бути у повній власності продавця. Тобто, якщо могло виявитись, що той майно вкрав до нього застосовували відповідні санкції, які передбачали відшкодування збитків постраждалій стороні (повернення товару чи конфіскація майна) [5, с. 185].

За п. 16, 17, 18 і 19 розділу XI Зібранням 1807 р., договір купівлі-продажу здебільшого стосувався рухомого майна, зокрема речей із чітко визначеними фізичними характеристиками. Це означало, що через такий договір не можна було передати майнові права. Що ж до нерухомого майна, то його придбання

здійснювалося шляхом уступки права власності, а не через укладення договору купівлі-продажу [6, с. 73].

У п. 10 розділу XI Зібрання 1807 р., було визначено закріплений механізм виконання зобов'язань, включаючи їх предмет і способи виконання. Якщо особа бере на себе письмове зобов'язання щодо продажу маєтностей зобов'язуючись сплатити певну суму, подвійний розмір збитків, штрафи та витрати, але не виконає його і помре після зазначеного строку, то його спадкоємці, які отримали майно, зобов'язані задовольнити вимоги кредитора. Якщо майна недостатньо, стягнення відбуватиметься з рухомого майна, незалежно від того, у кого воно знаходиться [3, с. 102].

Автор Зібрання 1807 р., наголошував на важливості правильного та грамотного формулювання умов договору, відповідно до інтересів сторін, передбачивши всі казусні та незрозумілі ситуації, щоб в подальшому не виникало зайвих спорів, задля уникнення стороннього втручання.

Отже, можна констатувати, що розділ XXVI Зібранням малоросійських прав 1807 р., містив положення щодо регулювання договору купівлі-продажу, встановлюючи умови його укладання та виконання. У ньому визначалися правила передачі майна, ціна та форми договору. Правовий збірник закріплював обов'язки продавця щодо передачі майна та відповідальність покупця за своєчасну оплату.

Література

1. Журбеляк Г. Сторінки розвитку політико-правової культури України. До 200-річчя «Зібрання малоросійських прав». *Київська старовина*. 2007. № 1. С. 44–58.
2. Петrenchенко С. А. Питання правового регулювання права власності за законодавством, яке діяло на українських землях на початку XIX ст., які входили до складу Російської імперії. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021 № 1. С. 13-17.
3. Собрание малороссийских прав 1807 г. Сост.: К. А. Вислобоков. Київ: Наукова думка, 1993. 382 с.

4. Чуєнко В. І. Ретроспективний аналіз розвитку та становлення договору купівлі-продажу як інституту цивільного права України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 101-103.

5. Петлевана В. В., Матушак М. Історичні аспекти становлення договору як правового інституту в Україні. *Питання історії держави і права*. 2011. № 19. С. 180-191.

6. Вавженчук С. Я. Договір купівлі-продажу: класична доктрина та проблеми українського цивільного права. *Юридичний вісник*. 2010. № 4 (17). С. 73-76.

В'язовська Валерія,
студенка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ф.н., професор Куцепал С.В.

ІСТОРИЧНА ШКОЛА ПРАВА: СУТНІСТЬ І ОСНОВНІ ЗДОБУТКИ

Історична школа права є важливою складовою філософії права, яка суттєво вплинула на розвиток правових поглядів та формування сучасних юридичних систем.

Актуальність дослідження цієї теми полягає в тому, що в сучасних умовах глобалізації та постійних змін у правовій сфері все частіше постає потреба звернення до історичних засад формування права, до вивчення його глибинної сутності та закономірностей розвитку. Розуміння ідей історичної школи дозволяє краще збагнути, як право пов'язане з культурою, традиціями та духовними цінностями суспільства, а також дає змогу критично оцінювати сучасні правові процеси.

Питання сутності та здобутків історичної школи права досліджували чимало науковців. Серед сучасних вітчизняних учених цю тему детально розглядали Терзі О.С., Менджул К.В. та Козинець О.Г., які у своїх роботах акцентували увагу на значенні історичного підходу до права для формування національної правової ідеї. Вагомий внесок у розробку філософських аспектів

історичної школи права зробила і Аракелян Г.А., яка підкреслювала важливість вивчення історичних джерел права та їх впливу на сучасність.

Історична школа права стала альтернативою доктрині природного права, яка домінувала в наукових колах Нового часу. Якщо природне право ґрунтувалось на ідеях раціоналізму й універсалізму, історична школа права стверджувала, що право є результатом історичного розвитку народу, його звичаїв і традицій. Вона постала як реакція на абстрактні концепції природного права та на соціальні й політичні зміни після Великої французької революції [1, с. 53].

Суть історичної школи права полягає в тому, що право не створюється з волі законодавця, а формується поступово через звичаї, традиції та суспільну практику. Воно відображає національний дух і є продуктом багатовікового розвитку суспільства [2, с. 102]. Історична школа права заперечувала існування універсального права, спільного для всіх народів, і наголошувала на унікальності правової системи кожної нації.

Історична школа права пов'язана з іменами трьох видатних учених: Густавом фон Гуго, Фрідріхом Карлом фон Савіньї та Георгом Фрідріхом Пухтою.

Густав фон Гуго, професор Геттінгенського університету, вважав, що право виникає спонтанно, подібно до мови. Він зазначив, що право не є результатом діяльності законодавця, а формується з глибин народної свідомості та національного духу. Г.Гуго відкидав концепцію суспільного договору, вважаючи її шкідливою, та порівнював процес утворення правових норм із формуванням правил гри: вони з'являються стихійно й поступово набувають обов'язкової сили.

Фрідріх Карл фон Савіньї є автором праць «Право володіння» та «Система сучасного римського права». Ф.Савіньї вважав, що право є продуктом загальної свідомості народу та розвивається органічно. Він порівнював розвиток права з еволюцією живого організму, виділяючи періоди дитинства (звичай), юності (поява юридичної практики), зрілості (розквіт правознавства) та старіння

(формалізм). Юристам він відводив особливу роль як носіям та тлумачам волі народу.

Георг Фрідріх Пухта продовжив ідеї свого вчителя Ф.Савіньї. У своїх працях «Звичаєве право» та «Курс інституцій» він розвинув концепцію народного духу як самостійної сили, яка формує право без участі окремих особистостей. Г.Пухта порівнював розвиток права з ростом рослини з зерна: із надр народної свідомості поступово зростають правові інститути, що втілюють історичний досвід народу [3, с.31]. Здобутки історичної школи права полягають у тому, що вона підкреслила важливість традицій і звичаїв у формуванні правових систем, а також показала, що право є живим організмом, який розвивається в тісному зв'язку з історією та культурою народу. Ця школа зробила значний внесок у розвиток теорії права, звернувши увагу на соціальні корені права та його зв'язок із правовою культурою.

Таким чином, історична школа права зробила вагомий внесок у правову науку, утвердивши ідею права як історичного явища, що розвивається поступово, відображає дух народу та невіддільно пов'язане із звичаями і правовою культурою. Теоретичні напрацювання представників історичної школи права продовжують впливати на сучасні підходи до правотворення та правозастосування, сприяючи усвідомленню необхідності поєднання універсальних правових стандартів із національними особливостями та історично сформованими правовими традиціями.

Література

1. Атоян О.М. Історична школа та історичність права. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. №2. С.48-54.
2. Ромашкін С.В. Ідеї історичної школи права в становленні юридичної герменевтики. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 50.С. 97-102.
3. Терзі О.С., Аракелян Г.А. Формування історичної школи права. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2012. № 3. С. 28–31.

*Горбач Анастасія,
студентка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава мудрого
Науковий керівник – д. ю. н., доцент Козаченко А.І.*

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛТАВСЬКОГО ГРОДСЬКОГО СУДУ У ПЕРІОД 1763 – 1781 РОКІВ

Дослідження діяльності Полтавського гродського суду XVIII ст. є важливим для розуміння правової системи Гетьманщини та механізмів адміністративного управління в українських землях під владою Російської імперії. Попри значний інтерес до цієї теми, вона залишається недостатньо вивченою, а багато архівних документів потребують подальшого аналізу. Дослідження діяльності Полтавського гродського суду дозволяє глибше зрозуміти суспільні відносини, особливості правосуддя та трансформацію судових інституцій України у XVIII ст.

Полтавський гродський суд, як частина судової системи Гетьманщини, сформувався після універсалу гетьмана К. Розумовського від 1763 р., підтверджено указом російського сенату від 1764 р. Він був створений на основі традиційного козацького права та польсько-литовських судових установ.

Головою гродського суду був полковник, членами – гродський суддя, котрий безпосередньо займався судовими справами, гродський писар, який вів документацію та записував судові рішення, 2-3 представники козацької старшини, які брали участь у розгляді справ. Засідання суду відбувалися впродовж року, крім святкових днів і судових канікул (1 липня - 10 вересня) [1, с. 636].

Юрисдикція гродського суду поширювалася на справи, що не підпадали під повноваження раніше створених судових органів, зокрема земського суду. До компетенції гродського суду входили справи, що стосувалися неосілої шляхти, та всі справи, які не були закріплені за іншими судовими інституціями. Стосовно осілої шляхти гродський суд мав право розглядати лише кримінальні справи, пов'язані з чотирма гродськими артикулами: підпалом, нападом на маєток

шляхтича, розбоєм на дорозі і насильницькими діями.

Основними джерелами фіксації судових процедур у гродських судах виступали записи в актових книгах, які поділялися на записи різних роду заяв, акти судових розслідувань та протоколи судових позовів [2, с. 451].

У матеріалах засідань Полтавського гродського суду за період 1763–1781 років, зокрема та частина, що висвітлює побутові конфлікти і зафіксована у «книгах челобитческих приговоров» зафіксовано 88 справ. Це означає, що в середньому на рік припадало близько 22 справ, хоча розподіл справ за роками був нерівномірним. Аналіз змісту судових процесів вказує на доволі широкий спектр злочинів. Основними з них були побиття, тобто завдання тілесних ушкоджень, грабунок, «наїзд» – розбійний гвалтовний напад, захоплення підданих і словесні образи. Кількісна ієрархія злочинів виглядає наступним чином: найбільшу кількість становлять випадки «рукоприкладства» – нанесення тілесних ушкоджень (32 епізоди). На другому місці – пограбування, зафіксоване у 27 випадках, що водночас відображає матеріальні пріоритети тієї доби: худоба, як найбільш цінне майно, згадується у 17 із 27 справ. Далі йдуть 14 випадків пов'язаних із «наїздами» та насильницькими захопленнями підданих. Лише 5 справ стосуються словесних образ. Крім того, зафіксовано по 3 випадки підозри у крадіжках і неправомірних арештах. Двічі розглядалися звинувачення у вимаганні грошей, а по одному разу – у погрозах («пофалках») та у неналежному виконанні обов'язків стосовно покарання підданих. Варто зазначити, що інколи відповідачам інкримінували декілька злочинів одночасно, наприклад, «побиття та пограбування» чи «побиття і лайку». Досить часто у процесі судового розгляду позивачі також висували вимоги, пов'язані із захистом шляхетської честі [3, с. 212].

Дослідження діяльності Полтавського гродського суду XVIII ст. дозволяє зробити важливі висновки щодо функціонування судової системи Гетьманщини в умовах інтеграції до правового поля Російської імперії. Аналіз змісту справ, розглянутих судом, вказує на високий рівень побутових конфліктів і засвідчує, що основну частину проваджень становили справи про побиття, грабунок та

захоплення підданих. Особливості кримінальної юрисдикції суду демонструють специфіку поділу повноважень між різними судовими установами. Матеріали Полтавського гродського суду є цінним джерелом для реконструкції правової культури та суспільних відносин доби пізньої Гетьманщини. Вони надають змогу простежити, як змінювалися механізми вирішення конфліктів, а також – як відбувалося підпорядкування українських юридичних норм, норм побуту і моралі — загальноімперському адміністративному устрою.

Література

1. Сухих. Л.А. Гродський суд. *Юридична енциклопедія*: В 6 т. Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 1: А-Г. С. 636.
2. Пятяка О.О. Система доказів у гродському суді на українських землях у другій половині XVI – першій половині XVII ст. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Збірник наукових праць* – Випуск II. Рівне, 2002. С. 448 – 458.
3. Ю. Волошин. Козаки і посполиті: Міська спільнота Полтави другої половини XVIII ст. Київ: К.І.С., 2016. 356 с.

*Демочко Дарина,
студентка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ф.н., професор Куцел С.В.*

ТЕОРІЯ ІДЕАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ ЗА ПЛАТОНОМ

Ідеї Платона про ідеальний державний устрій, хоч і були створені у добу античності, але залишаються актуальними для сучасної правової науки. Його ідеї, висвітлені у працях “Держава” та “Закони”, порушують питання справедливості, державного устрою, законодавства та ідеальної влади. Водночас критика платонівської ідеї через її авторитарні елементи та нехтування свободами особистості допомагає визначити межі припустимого у побудові

сучасної правової держави.

Держава, на думку Платона, виникає внаслідок багатоманітності людських потреб і суспільного розподілу праці: “... держава... виникає тоді... коли будь-хто з нас самотужки не може забезпечити собі вкрай необхідні речі, а має потребу ще багато в чому... постійно що-небудь потребуючи, багато людей збираються разом, щоб спільно жити й допомагати одне одному...” [1, с. 54].

У діалозі “Держава” однією з центральних тем є питання справедливості. Платон визначає справедливість як внутрішній порядок і гармонію, коли кожна частина цілого виконує свою природну функцію. Тому Платон поділяє населення на три верстви: філософів, які повинні бути розумними, щоб ефективно керувати державою; воїнів, що відповідають за безпеку; ремісників і хліборобів, які забезпечують матеріальні потреби держави [2, с. 202].

Будуючи власний зразок держави, Платон стверджує, що серед усіх держав є один довершений устрій і чотири держави негативного типу. За Платоном найкращою формою держави є аристократія, де влада належала найкращим її жителям, якими вважалися філософи. Коли філософи втрачають владу, а керівниками стають воїни, яким важлива честь і повага, то держава перетворюється в теократію. Така держава зберігає залишки дисципліни, але помітним стає прагнення правлячої верхівки до власного збагачення. Так починається перехід до олігархії, де наявний чіткий поділ населення на багатих і бідних. Розвиток олігархії, на думку Платона, призводить до поступового перетворення держави на ще менш прийнятну форму державного ладу - демократію. Якщо протиріччя між заможними та бідними верствами населення посилюється, що веде до повстань, насильства та боротьби за владу, тоді це завершується утворенням найгіршої форми державного устрою – тиранії. Через повне свавілля в державі народ обирає “сильну руку” - тирана, який повинен стати захисником народу, але стає деспотом.

Як зазначає В. В. Загоровська, Платон вважав, що варто забезпечувати добробут як держави, так і кожного громадянина одночасно, а не лише певної особи або соціальної групи. У досконалій державі Платона усе має бути строго

впорядковано та організовано за встановленим планом, який жоден громадянин не має права порушувати [3, с. 2]. Але згодом стало зрозуміло, що така модель комуністичної держави з авторитарним устроєм є утопією, яку неможливо реалізувати на практиці.

Згодом Платон у своїй праці “Закони” пропонує вже практичний, але ідеалізований варіант устрою держави. Тут найвищим регулятором суспільних відносин стає закон, який ніхто не має права перевищувати, навіть філософ-правитель. Платон відстоював ідею верховенства закону, який забезпечує справедливість та стабільність у державі. Філософ вважав, що закони втілюють досконалі ідеї, тож він виступав за безумовну покору цим законам.

Порядок у державі ґрунтується на вченні Платона про “природний порядок речей”, як і у його минулій праці “Держава”. Відповідно, в ідеальній державі повинні враховуватись природні схильності людей, оскільки справедливість та гармонія у суспільстві досягається тоді, коли кожен виконує ту роль, до якої він здатен за природою [2, с. 202]. Так як філософ був переконаний, що людина існує для держави, а не навпаки, то держава повинна забезпечувати освіту та виховання своїм громадянам. Через освіту держава формує дисциплінованих громадян та з дитинства закріплює у них повагу до закону. Це формує відповідальних громадян, які здатні служити спільному благу. Попри це, відповідно до праці Платона “Закони”, кожному стану повинен відповідати певний рівень освіти, що свідчить про соціальну нерівність населення та поділ його на класи.

Отже, для сучасної правової науки теорія ідеальної держави за Платоном є важливою не лише з історико-філософської точки зору, а й як засіб осмислення проблем сучасного державного управління. Актуальними для сучасності є платонівські ідеї про те, що державою повинні керувати кваліфіковані люди задля забезпечення суспільного блага. Він спробував дати філософське обґрунтування ролі справедливості та закону як основ суспільного ладу, що у сучасному світі становить основу правових держав. Платон запропонував ту модель держави, у якій чітко обґрунтовані роль держави і громадянина у їхньому

взаємозв'язку. І хоча теорія Платона має характер авторитарного управління, його наголос на моральності правителя, який ставить знання вище своїх власних інтересів, є надзвичайно актуальним у контексті сучасної тенденції зниження довіри громадян до влади, у зв'язку з корупцією, зловживанням влади та переслідуванням власних інтересів.

Література

1. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. – К. : Основи, 2000. 355 с.
2. Павліковський Б. Платон про ідеальну державу. *IV Міжнародна студентська науково-технічна конференція "Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання": тези доп., 28-29 квітня 2021 р., / Терпон. нац. тех. ун-т ім. І. Пулюя. Тернопіль. 2021. С. 202-203.*
3. Загоровська В. В. Погляди Платона на ідеальну державу. *Всеукраїнська науково-практична on-line конференція аспірантів, молодих учених та студентів, присвячена Дню науки : тези доп., 10 трав. 2016 р. / Житомир. держ. технол. ун-т. Житомир, 2016. С. 1-2.*

*Думенко Карина,
студентка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Любченко М.І.*

ЗАСОБИ ВИРІШЕННЯ КОЛІЗІЙ У ЗАКОНОДАВСТВІ

Відомо, що юридичні колізії є невід'ємною складовою будь-якої правової системи, що перебуває в постійному розвитку. В умовах сучасної української правової системи питання вирішення законодавчих колізій набуває особливої актуальності у зв'язку з динамікою нормотворчої діяльності та складною структурою джерел права. Для збереження стабільності правового порядку важливо забезпечити наявність ефективного механізму вирішення колізій, а також фахову правозастосовну діяльність.

Наукове обґрунтування сутності колізій у законодавстві чітко представлено в роботах І.С. Пономаренка, який зазначає, що вони є результатом

неузгодженості між нормативно-правовими актами, що мають однакову або різну юридичну силу, і які по-різному регулюють одне й те саме правовідношення. На його думку, такі колізії ускладнюють правозастосування і потребують системного вирішення [7, с. 90-94]. Подібну думку висловлює В.Ф. Погорілко, який вважає, що колізії у законодавстві - це закономірне явище, притаманне кожній розвиненій правовій системі, і їх подолання можливе лише через впровадження ефективного механізму узгодження норм [6, с. 57]. Н.М. Онопченко доповнює цей підхід, підкреслюючи необхідність системної правової експертизи законопроектів як запобіжника виникнення нових колізій [3, с. 122].

Колізії у законодавстві виникають унаслідок накладання норм, прийнятих у різний час, різними органами, з різними цілями. Причини їх виникнення можуть бути як об'єктивними (розвиток суспільних відносин, поява нових правових реалій), так і суб'єктивними (помилки законодавця, недосконалість нормопроектної роботи, відсутність системного підходу до кодифікації). Як зазначає Н.О. Пархоменко, наявність колізій у законодавстві є свідченням незбалансованості правового регулювання, що потребує вдосконалення механізмів усунення таких протиріч [5, с. 5].

Механізм вирішення законодавчих колізій передбачає систему юридичних засобів, що дозволяють встановити пріоритетну норму серед кількох суперечливих. Основними інструментами у цій системі є: принципи вирішення колізій, судове тлумачення норм.

До принципів вирішення колізій належать: принцип юридичної сили нормативно-правових актів (акт вищої юридичної сили переважає нижчий); принцип хронології (нова норма переважає стару); принцип спеціалізації (спеціальна норма має перевагу над загальною) [2, с. 11-14].

На думку О.О. Крепака, ці принципи є усталеними у правовій практиці й дозволяють ефективно нейтралізувати негативні наслідки колізій, забезпечуючи стабільність правового регулювання [2, с. 12].

Також важливою складовою механізму є судове тлумачення норм, зокрема тлумачення, надане Верховним Судом України або Конституційним Судом

України. Їх правові позиції мають істотне значення для уніфікації правозастосовної практики та подолання нормативних суперечностей. Як зазначає С.В. Бевзенко, судова практика відіграє дедалі більшу роль у подоланні законодавчих колізій, особливо в умовах недосконалого нормотворення [1, с. 17].

Окрім того, застосовуються адміністративні та нормотворчі засоби усунення колізій. Це, зокрема, офіційні роз'яснення відповідних міністерств та органів державної влади, підготовка змін до чинного законодавства або його систематизація (інкорпорація, кодифікація, консолідація).

Як підкреслював М.І. Панов, правотворча діяльність повинна бути спрямована не лише на створення нових норм, а й на виявлення та усунення чинних протиріч між ними, що потребує системного підходу до формування законодавчої бази [4, с. 26].

Отже, вирішення колізій у законодавстві є важливою умовою забезпечення єдності правозастосування, правової визначеності та верховенства права. Формування ефективного механізму вирішення законодавчих колізій має ґрунтуватися на комбінації принципів, тлумачення, доктринальних підходів і законодавчих ініціатив. Лише системний підхід, за участі як нормотворців, так і правозастосовних органів, дозволить досягти стабільності та передбачуваності правового регулювання в Україні.

Література

1. Бевзенко С.В. Прецедент у системі джерел права України. *Право України*. 2014. № 2. С. 15–19.
2. Крепак О.О. Вирішення колізій у праві: теоретико-методологічні аспекти. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 10. С. 11–14.
3. Онопченко Н.М. Колізії в праві: поняття, причини, шляхи подолання. *Форум права*. 2011. № 3. С. 121–125.
4. Панов М.І. Систематизація законодавства як форма усунення правових колізій. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 61. С. 24–28.
5. Пархоменко Н.О. Колізії в законодавстві: причини виникнення та шляхи

усунення. *Юридичний вісник України*. 2017. № 21. С. 4–6.

6. Погорілко В.Ф. Конституційне право України: Підручник. Київ: Наукова думка, 2006. 736 с.

7. Пономаренко І.С. Теоретико-правові основи колізій у законодавстві. *Публічне право*. 2018. № 4. С. 90–94.

*Дядченко Анастасія,
студентка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ф.н., професор Куцепал С. В.*

ПИТАННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ, ЗАКОНУ ТА ДЕРЖАВИ В КОНЦЕПЦІЯХ УКРАЇНСЬКИХ МИСЛИТЕЛІВ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

Ідеї справедливості, закону та природи державності завжди були в центрі уваги суспільно-політичної думки за весь час існування України та її народу. Українські мислителі XIX–XX століття - це ті, хто прагнув сформувати сильну державу, спираючись на досвід європейських країн, бо на той час активно розвивалися зв'язки з іншими країнами. Ними було розроблено перші концепції, в яких було заложено прагнення до національної самобутності з чіткими засадами права і моралі. Кожен український мислитель у своїх працях писав про бажання звільнити Україну, здійснював осмислення українського історичного досвіду та розглядав можливості справедливого життя для народу. Ці роботи висвітлювали самі гострі теми того часу, тому багато хто віддавав свою свободу заради інших, як згадує І. Франко у своєму вірші «Блаженний муж, що йде на суд неправих»: «Блаженні всі, котрі не знали годі, Коли о правду й справедливість ходить: Хоч пам'ять їх загине у народі, То кров їх кров людства ублагородить» [1, с. 3].

І праці цих видатних українців відігравали ключову роль у процесі державотворення, оскільки були не тільки теоретичними думками на папері, а й відповіддю на виклики складного політичного і соціального стану. Кожен

мислитель мав власне уявлення про справедливість, але все ж таки сотні думок мали дещо спільне. Так, наприклад, поняття справедливості в інтерпретації українських мислителів виходило далеко за межі абстрактної етики. Михайло Драгоманов, у праці «Віра і громадські справи» (1892), розглядав справедливість як поєднання особистої свободи, віротерпимості та соціального обов'язку [2, с. 3–10].

Для Михайла Драгоманова права людини були головною основою, з якої починається побудова держави. Він вважав, що державні органи дійсно служитимуть людям лише тоді, коли права і свободи кожного громадянина стануть головним принципом державного устрою. Свобода, на думку Драгоманова, — це не привілей окремих груп, класів чи націй, а природна потреба кожної людини. Водночас він не протиставляв права людини правам нації — для нього це не було питанням вибору чи протиріччя. Драгоманов визнавав важливу роль держави в тому, щоб забезпечити й захищати права і свободи громадян, і постійно наголошував на важливості легальних, правових методів боротьби за їхнє розширення та зміцнення.

Іван Франко, у своїй статті «Що таке поступ?» (1903), обмірковував справедливість у соціальному аспекті, розглядаючи це поняття як рівність у доступі до матеріальних благ, освіти, політичних прав [3, с. 112–130].

Також Франка непокоїло питання національної державності, а також пошук найдоцільнішої форми державного устрою, яке б забезпечувало гармонійне та якісне функціонування суспільства. У своєму огляді «Що таке поступ?» (1903) він виступав із різкою критикою анархістських уявлень про державу, зазначивши, що їхні ідеї не є справедливими та корисними. До анархістських ідей певний час був схильний і визначний український учений Михайло Драгоманов, а одним із головних теоретиків анархізму вважається П'єр Жозеф Прудон. За поясненням самого Івана Франка, анархісти вважають джерелом усіх суспільних лих саме владу, яка, за їхнім переконанням, поступово позбавляє громади, повіти, краї і навіть самі держави їхніх свобод і прав, зосереджуючи їх у руках вузького кола обраних [4, с. 330–331]. Політико-правові

погляди Івана Франка формувалися під впливом революційних змін, що охопили Європу впродовж XIX століття. Його суспільний ідеал відображає не лише широту мислення, а й глибоке розуміння історичних процесів та їхньої логіки. Ідея незалежної України проходить червоною ниткою через усю творчість Франка — як у наукових працях, так і в художній літературі, а сам він послідовно змальовує бачення соціального поступу та краще майбутнє для українського народу і людства загалом. На відміну від багатьох сучасників, Франко прагнув не просто проголосити ідеї добра чи справедливості, а показати суспільний ідеал як результат історичного розвитку — як об'єктивну необхідність. Такий підхід став вагомим внеском у формування української суспільно-політичної думки [24, с. 74-93]. Отже, у концепціях українських мислителів XIX - початку XX століття питання справедливості, закону та держави розглядалися як ключові засади національного та суспільного поступу. Всі вони намагалися осмислити ці категорії не лише з позицій моралі чи філософії, а й у контексті конкретних історичних умов, визвольної боротьби та потреби творення власної державності. Такі мислителі, як Іван Франко, поєднували ідеали соціальної рівності з прагненням до національного самовизначення, а справедливість трактували як практичну необхідність для гармонійного розвитку суспільства. Їхні ідеї стали основою формування української політико-правової думки та залишаються актуальними й сьогодні.

Література

1. Франко І. Соціалізм і соціал-демократизм. URL: <https://www.i-franko.name/uk/Verses/SemperTiro/NoviSpivomovky/NaStariTemy/2.html> .
2. Драгоманов М. П. Віра і громадські справи. URL <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0008559>.
3. Франко І. Що таке поступ? URL: dimfranka.lviv.ua/wp-content/uploads/2024/11/що-таке-поступ_ocr.pdf.
4. Франко І. Що таке поступ? URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000024200>.

*Каджарова Саміра,
студентка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д. ф. н., професор Куцепал С.В.*

ОСОБЛИВОСТІ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ ПРОБЛЕМ ЕПОХИ НОВОГО ЧАСУ

Теоретичне осмислення філософсько-правових концепцій, що виникли в Новий час, є основою для розуміння сучасних правових систем та вироблення дієвих принципів управління, оскільки мислителі зазначеного періоду розробили основи прав людини, демократії та поділу влади, здійснили перехід від феодальних норм до національного законодавства.

Відмова від середньовічних догматів та вплив науки призвели до зниження довіри до релігії. Церква втрачала вплив, розпочався процес секуляризації.

Нові наукові відкриття сприяли розвитку філософсько-правових та політичних ідей, поширенню ідей індивідуальних прав та громадянських свобод, аналізу співвідношення природного та позитивного права.

Природне право означає, що у кожної людини є невід'ємні права (життя, свобода, власність). Ці права не можуть бути відібрані, вони є універсальними, не залежать від волі держави чи законодавчих актів і вважаються невідчужуваними. Держава виникає через суспільний договір для захисту природних прав. Т.Гоббс вважав, що влада потрібна для підтримки порядку, а Дж.Локк — для захисту прав та права на повстання. Ж.-Ж.Руссо бачив основу справедливої влади в «загальній волі», а Ш.Монтеск'є пропонував поділ влади для запобігання зловживанням. Ці концепції забезпечують стабільність та справедливість у суспільстві.

Суспільний договір — це концепція, згідно з якою люди добровільно підкоряються законам заради порядку. Вона обґрунтовує існування держави та її обов'язок захищати права громадян. Якщо уряд порушує ці права, народ має право його змінити. Договір допомагає врегулювати конфлікти та забезпечує стабільність у суспільстві, підкреслює важливість участі громадян в управлінні

державою, запобігаючи деспотизму.

Т. Гоббс вважав неможливим існування держави, забезпечення стабільності та справедливості без сильної влади [1, с.56]. Т.Гоббс наголошував, що лише сильний суверен гарантує мир і безпеку, а влада не повинна підлягати сумнівам. Люди мають добровільно поступитися частиною свобод заради загального блага, оскільки їхня егоїстична природа без жорсткої влади веде до анархії. Дж.Локк стверджував, що влада повинна захищати права людей, а якщо ні – народ має право її змінити. Ці ідеї лягли в основу теорії демократії та правових держав. Права громадян, контроль за владою та можливість її зміни стали основними принципами сучасних демократичних систем. Локк стверджував, що уряд служить народу, а його легітимність ґрунтується на згоді громадян. Якщо влада порушує права, народ має право на опір. Головна функція держави — захист життя, свободи та власності.

Абсолютна влада королів призводила до порушення прав людей, несправедливості та зловживань. Перехід до обмежених форм управління сприяв зменшенню корупції, забезпеченню рівності та появі механізмів контролю, таких як парламенти й суди. Ш.Монтеск'є зазначав, що в кожній країні є три види влади: законодавча, виконавча, судова [2]. Розподіл влади запобігає концентрації повноважень в руках однієї особи чи інституції, що може призвести до диктатури. Це забезпечує баланс і ефективний контроль між різними гілками влади. Мислитель підкреслював, що для захисту свободи та прав громадян важливо, щоб жодна гілка влади не була надмірно сильною. Ш.Монтеск'є вважав, що такий механізм дозволяє створити систему стримувань і противаг, що підтримує стабільність і демократію в державі.

Ж-Ж.Руссо вважав, що влада належить народу, а не королям чи аристократам. Його ідеї вплинули на революційні рухи та призвели до створення нових демократичних держав [3, с.4-5]. Ж.-Ж.Руссо вважав, що громадяни повинні узгоджено формувати волю народу, що є основою законів. Його концепція "суспільного договору" передбачає відмову від індивідуальної волі заради загального блага. Філософ обстоював ідеї народного суверенітету,

рівності та справедливості, що вплинуло на розвиток демократії та революційні рухи. Основні ідеї Нового часу стали основою сучасного права, які застосовуються майже по всьому світу. Конституції, парламенти та суди захищають права громадян, які повинні бути гарантовані кожній особі. Вплив цих ідей можна побачити в міжнародних законах, таких як Декларація прав людини. Навіть сьогодні суспільства продовжують розвивати ці принципи та шукати кращі способи управління. Сучасні суспільства активно працюють над адаптацією і вдосконаленням правових систем для забезпечення більш справедливого управління.

Література

1. Цуркан-Сайфуліна Ю. Філософія права Нового часу та раціоналізація владних засад права. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/55_60_Filosofiya%20prava%20Novogo%20chasu%20ta%20ratsionalizatsiya%20vladnih%20zasad%20prava.pdf
2. Федоренко В. О. Теорія поділу влади на основі аналізу державницько-правничих вчень Дж. Локка і Ш. Монтеск'є URL: <https://ela.kpi.ua/bitstreams/25fdbcd8-b88d-404a-900b-b9e991b5ddb8/download>
3. Козинець О. Г. Ж. Ж. Руссо – ідеолог французької буржуазної революції кінця XVIII ст. URL: <https://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/pdf>

Каленський Антон,
студент 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник - д.ю.н., доцент Козаченко А.І.

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ КРЕМЕНЧУЦЬКОГО ПОВІТОВОГО ЗЕМСТВА (1864-1914 РОКИ)

Питання розвитку освіти та освітніх реформ є надзвичайно важливим, оскільки вони впливають на культурний, соціальний та економічний розвиток суспільства. Дослідження освітньої діяльності Кременчуцького повітового земства дозволяє глибше зрозуміти процеси формування системи освіти в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст.

Діяльність земської освіти регулювалася численними нормативно-правовими актами, які за своєю юридичною силою поділялися на кілька категорій. Найвищий статус мали законодавчі акти імператора, зокрема, Положення про губернські та повітові земські установи 1864 та 1890 років. Відповідно до статті 2 цих документів, серед основних завдань органів Кременчуцького земського самоврядування було і забезпечення народної освіти. Друга група нормативних актів включала загальноімперські документи, ухвалені Державною радою, Сенатом, Комітетом міністрів і Радою міністрів. Третя категорія охоплювала різні циркуляри, положення, інструкції, навчальні програми та правила, які видавало Міністерство народної освіти та публікувало у своєму офіційному виданні – Журналі Міністерства народної освіти. Серед важливих нормативних документів, що визначали діяльність земських навчальних закладів, важливе місце займало Положення про початкові народні училища, затверджене в 1864 та 1874 роках. Локальні нормативно-правові акти складали четверту групу. Це Статут каси взаємодопомоги народних учителів Полтавської губернії (1867 р.), Положення про вчительські семінарії (1870 р.), Програма обов'язкового початкового навчання (1894 р.), Положення про центральну вчительську бібліотеку (1906 р.), Програма земських педагогічних курсів [1, с. 36].

Для організації освітньої справи та педагогічних курсів Кременчуцьке повітове земство мало дотримуватися певних нормативних документів та правил. Серед них Положення про початкові народні училища (1864 р.) встановлювало основні вимоги до організації початкової освіти та підготовки вчителів для народних шкіл, Положення про підготовку вчителів для гімназій і прогімназій (1865 р.), Правила про короткострокові педагогічні курси для вчителів і вчительок початкових класів (1875 р.) У 1900 р. Міністерство народної освіти затвердило «Правила про однорічні курси для підготовки вчителів і вчительок початкових училищ». А в 1907 р., у зв'язку з обговоренням питання про запровадження загальної початкової освіти, були ухвалені «Правила про дворічні та трирічні педагогічні курси». Це призвело до створення у

Кременчуцькому повітовому земстві дворічних педагогічних курсів [2, с. 342]. Кременчуцькі земські збори 1867 р. визнали, що «товариства повинні утримувати сільські училища за свій рахунок» [3, с. 55].

Для організації бібліотек-читалень земства мали дотримуватися певних правил та нормативних документів. Книги в бібліотеках мали бути з каталогів, затверджених Міністерством народної освіти. Правила від 18 січня 1904 р. розширювали коло книг, допущених до бібліотек при школах, хоча це розширення не стосувалося позашкільних бібліотек. Кременчуцьке повітове земство вперше виявило інтерес до розвитку шкільних бібліотек у 1889 р. У своїй постанові воно наголошувало, що прагнучи задовольнити потребу народу в освіті, управа пропонує виділити 500 карбованців на облаштування бібліотек. У середині 1890-х років, за активної підтримки місцевого земства, в повіті почали відкриватися народні бібліотеки-читальні. Рішення про створення трьох бібліотек-читалень було ухвалене на повітових земських зборах у 1894 р. Було складено кошторис річних витрат: 50 карбованців виділялося на приміщення, 35 – на опалення, 10 – на освітлення, 40 – на оплату роботи сторожа, 60 – на винагороду завідувачу, 5 – на канцелярські потреби та 25 карбованців на придбання книг. Загальна сума витрат становила 220 карбованців. Перші земські бібліотеки-читальні почали діяти в повіті з 1895 р.

У Кременчуцькому повітовому земстві з 1865 р. було відкрито чотири нові навчальні заклади, у наступне десятиліття – лише один. Протягом 1860–1870 років з'явилося ще п'ять шкіл, а в 1870–1880 роках їхня кількість зросла на 14. Такий самий приріст спостерігався і в період 1880–1884 років. Таким чином, із моменту заснування земства темпи відкриття нових шкіл значно прискорилися. Щодо рівня освіти вчителів народних шкіл Кременчуцького повітового земства, то з 57 педагогів середню освіту мали 22 особи (39%), початкову – 14 (24%), а 21 вчитель (32%) не завершив навчання [4].

Отже, освітня діяльність Кременчуцького повітового земства мала значний вплив на розвиток освіти в регіоні. Земство забезпечувало відкриття курсів для селян, підготовку вчителів та фінансування освіти, а також підтримувало

позашкільну освіту та просвіту населення. В сучасній Україні цей досвід важливий не стільки як приклад для покращення освіти, а скільки як важлива державно-правова спадщина України, зокрема Полтавського регіону.

Література

1. Козаченко А.І. Діяльність земських освітніх закладів: організаційно-правовий аспект. *Проблеми законності акад. зб. наук. пр.* Вип. 104. 2009. С. 35-42
2. О педагогических курсах для подготовки учителей и учительниц народных училищ, утверждённых Министром Народного Просвещения 29.06.1907. Начальный учитель. 1907. № 8. С. 342–345.
3. Обметко О. М. Внесок земських установ України у справу народної освіти наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Історико-політичні студії. Київ : КНЕУ, 2018. № 1. С. 53–60.
4. Конисский А. Развитие народного образования в Полтавской губернии. Земский обзор, 1884. №19. С. 41–68.

Коба Єгор,
студент 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д. ф. н., професор Куцепал С. В.

ДЕРЖАВА ЯК ЗАГАЛЬНОНАРОДНА СПРАВА У КОНЦЕПЦІЇ ЦИЦЕРОНА

Марк Туллій Цицерон – видатна постать Стародавнього Риму, філософ, оратор, юрист і політик, чийі думки про державу та право вплинули на сучасну політику. Живучи в часи, коли Римська республіка переживала кризу, Цицерон мріяв про ідеальну державу, яка б гарантувала стабільність, справедливість і добробут для всіх. Його ідея держави як-от *respublica* – буквально «справи народу» – підкреслює, що це не просто політична структура, а спільнота, об'єднана правом і спільними цілями. У своїх творах, таких як «Про державу» та «Про закони», він описує державу як загальну справу всіх громадян, побудовану

на природному праві, справедливості та змішаній формі правління. Ця концепція показує державу як інструмент, який служить усьому народу, а не окремим групам чи особам.

У трактаті «Про державу» Цицерон пояснює, що держава (*respublica*) – це «справа народу» (*respopuli*). Це спільнота людей, які домовилися про спільні правила (право) і працюють разом заради загального блага [1, с. 39]. Для Цицерона держава – це не просто територія чи уряд, а щось більше: це союз, де закон забезпечує порядок, а люди співпрацюють для спільної мети. Він наголошує, що без справедливості держава не може існувати. Якщо справедливості немає, вона перетворюється на тиранію або хаос і перестає бути справжньою державою [1, с. 42]. Ці ідеї Цицерон частково запозичив у стоїків, які вірили в універсальний розум і природне право, а також у Платона й Аристотеля, але переосмислив їх у римському дусі [2]. Для нього держава – це не просто політика, а моральний порядок, який дбає про добробут усіх громадян.

Цицерон вірив, що основою держави є природне право (*lexnaturalis*) – універсальний закон, який походить від божественного розуму і не залежить від людських вигадок. У трактаті «Про закони» він пише, що справжній закон – це «розум, який відповідає природі, незмінний і вічний» [1, с. 103]. Цей закон об'єднує всіх людей, бо він однаковий для всіх, незалежно від часу чи місця. Природне право, за Цицероном, робить справедливість головною цінністю держави. Воно вимагає, щоб і громадяни, і правителі діяли заради загального блага, а не заради себе [4, с. 112]. Наприклад, він вважав, що закони, які суперечать природному праву, – це не закони, а їхнє спотворення [1, с. 105]. Якщо держава ігнорує природне право, вона втрачає право називатися *respublica*. Ця ідея вплинула на сучасні уявлення про правову державу, де закон має бути справедливим [2]. Для Цицерона справедливість – це серце держави. У трактаті «Про державу» він пише, що без справедливості держава не може бути справжньою *respublica* [1, с. 42]. Справедливість означає, що кожен отримує те, на що заслуговує, і наголошує, що права всіх громадян захищені. Держава існує не для того, щоб правителі збагачувалися, а з метою забезпечити добробут всім

[3, с. 89].

Цицерон різко критикує тиранію, де влада належить одній особі чи групі, і закликає до етичного підходу управління [4, с. 118]. Він вважав, що держава – це як велика сім'я, де всі працюють разом заради спільної мети. Ця ідея близька до стоїчної думки про те, що люди – є частиною великої космічної спільноти, об'єднаної розумом і законом [2]. Цицерон вважав, що держава – це спільна справа, і кожен має брати в ній участь. У трактаті «Про закони» він пише, що громадяни повинні поважати закони не через страх, а через розуміння їх справедливості [1, с. 108]. Правителі в свою чергу мають бути «слугами народу», ставлячи загальне благо вище власних інтересів [4, с. 118]. Він мріяв про ідеального правителя (*rector rei publicae*) – мудрого, чесного і красномовного лідера, який би об'єднував народ і державу. Цицерон також наголошував, що освіта і моральні принципи важливі для всіх, хто керує державою. Тільки такі лідери можуть зробити державу процвітаючою [3, с. 91].

Отже, погляди Цицерона вплинули на розвиток ідей про правову державу і демократію. Його думки про природне право і змішане правління надихали мислителів, таких як Локк і Монтеск'є [4, с. 120]. Сьогодні його ідеї допомагають осмислювати, як будувати справедливе суспільство, де закон і етика йдуть пліч-о-пліч [2]. Цицерон інтерпретував грецькі ідеї для римлян, створивши модель держави, яка працює для всіх. Його акцент на справедливості та загальному добробуті робить його думки актуальними й сьогодні. Для Цицерона держава – це не просто уряд чи закони, а спільна справа всіх громадян, об'єднаних заради загального блага. Вона тримається на природному праві, яке гарантує справедливість, і на змішаній формі правління, яка враховує інтереси всіх. Справедливість – це душа держави, а участь громадян і чесність правителів – її основа. Ідеї Цицерона, описані в «Про державу» та «Про закони», не втратили актуальності: вони нагадують, що держава – це спільна відповідальність, яка працює тільки тоді, коли кожен думає про благо всіх.

Література

1. Цицерон М. Т. Про державу. Про закони. Про природу богів. Київ :

Основи, 1998. 476 с.

2. Кралюк П. Історія української філософії : курс лекцій. Київ : КНТ, 2015. 652 с

3. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу : курс лекцій. Харків : Право, 2013. 414 с.

4. Себайн Д. Г., Торсон Т. Л. Історія політичної думки. Київ : Основи, 2003. 438 с.

***Козаченко Анатолій,**
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теоретико-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

РЕФОРМА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЗА ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ 1918-1919 РОКІВ

Реформа місцевого самоврядування є важливою складовою децентралізації влади на шляху України до членства у ЄС. Військова агресія Росії проти України спонукає до всебічного осмислення діяльності місцевого самоврядування за доби Української революції 1917-1921 років.

Запровадження демократичної системи місцевого самоврядування мало важливе значення для національного державотворення за доби Української революції 1917-1921 років. З приходом до влади Директорії Української Народної Республіки (далі – УНР) продовжувала функціонувати частково реформована Українською Центральною Радою (далі – УЦР) система земського і міського самоврядування, що діяла керуючись законодавством Тимчасового уряду Росії 1917 р. На території Західноукраїнської Народної Республіки (далі – ЗУНР) відповідно до Закону «Про тимчасову адміністрацію областей Західно Української Народної Республіки» 1918 р. зберігалось місцеве самоврядування Австро-Угорської імперії [1, с. 386]. Водночас уряд ЗУНР розпочав формування місцевого самоврядування на національній основі. Ним було запроваджено

інститут повітових комісарів та повітових національних рад [1, с. 190].

На відміну від ЗУНР, УНР на кінець 1918 р. мала певний досвід напрацьований УЦР щодо запровадження національної системи місцевого самоврядування, яка би будувалася на принципах децентралізації. Окрім цього Акт злуки 1919 р. УНР і ЗУНР тягнув за собою необхідність уніфікації системи місцевого самоврядування. Тому Державний Секретаріат ЗУНР ухвалив рішення реформувати місцеве самоврядування за зразком УНР [1, с. 190].

Прийшовши до влади в Україні у грудні 1918 р., Директорія ліквідувала державно-правові інститути гетьманату і проголосила відновлення УНР. Директорія визнала діяльність земського самоврядування, але спеціальної постанови щодо цього не приймала. Уряд Директорії відновив упроваджену УЦР назву земств – народні ради і народні управи. Однак Директорія не відновила повноваження органів земського самоврядування у тому обсязі, в якому вони належали йому за часів УЦР. Закон УНР «Про скасування інституту Державної варти й сформування народної міліції» від 4 січня 1919 р. не передбачав підпорядкування органів міліції земствам [2, с. 6].

Скликаний з ініціативи Директорії Конгрес трудового народу України за участі представників від ЗУНР 28 січня 1919 р. ухвалив два конституційні закони, які тимчасово закріпили в Україні основи суспільного і державного ладу – «Універсал трудового конгресу» і «Закон про форму української влади». Участь у розробці цих законів брав Державний Секретаріат ЗУНР спільно із відповідними комісіями Української Національної Ради ЗУНР [1, с. 190]. Згідно з законами Конгресу влада на місцях належала губернським і повітовим трудовим радам, які формувалися шляхом виборів «пропорційно від селян і робітників» [3, с. 93-95]. Зазначені закони передбачали ліквідацію земського та міського самоврядування, що діяло на основі законодавства Тимчасового уряду Росії 1917 р. на території УНР та місцевого самоврядування ЗУНР, котре керувалося законодавством Австро-Угорської імперії. Але через складну військово-політичну ситуацію фактично створити трудові ради, як нові органи місцевого самоврядування Директорії не вдалося. На практиці продовжували

діяти органи місцевого самоврядування створені за часів Тимчасового уряду Росії та Австро-Угорської імперії.

24 червня 1919 р. МВС затвердило інструкцію «Про тимчасову організацію влади на місцях», яка визначала «правила щодо тимчасової організації адміністративного апарату і встановлення порядку і спокою в місцях, звільнених від большевиків». Інструкція закріпила за земствами (народними радами) повноваження органів місцевого самоврядування. Губернські, повітові й волосні комісари Директорії мали право тільки координувати їх діяльність. Проте вже 13 вересня 1919 р. Рада Народних Міністрів Директорії схвалила «Закон про перевибори до губерніяльних, повітових, волосних, міських та містечкових народних самоврядувань» і «Статут про органи місцевого самоврядування». Зазначені законодавчі акти передбачали створення губернських, повітових і волосних народних рад і управ, а також міських народних рад і управ. Право брати участь у виборах без будь-яких обмежень отримували особи, які набули українське громадянство згідно Закону «Про громадянство Української Держави» від 2 вересня 1918 р. та досягли 20-річного віку [4, арк. 41-41зв.; 5, арк. 2-14зв.]. Але зазначені нормативно-правові акти не були впроваджені у зв'язку з втратою державної влади Директорією.

Отже, УНР за доби Директорії і ЗУНР відмовилися від системи місцевого самоврядування тих країн, до складу яких вони входили до проголошення незалежності. Керуючись ідеєю об'єднання України у єдину державу, уряд ЗУНР вважав за необхідне запровадити місцеве самоврядування за зразком УНР. УНР і ЗУНР мали твердий намір запровадити єдину для України демократичну, національну систему місцевого самоврядування яка б будувалася на принципах децентралізації.

Література

1. Тищик Б.Й. Західно Українська Народна Республіка (1918-1923). Історія держави і права. Львів : Тріада плюс, 2004. 392 с.
2. Довбня В. Правові підстави усунення органів місцевого самоврядування від участі у керівництві міліцією у період української революції 1917-1920 рр.

Юридична Україна. 2006. № 3. С. 4-7.

3. Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія української конституції. Київ : Т-во «Знання» України, 1993. 192 с.

4. Закон про перевибори до губерніальних, повітових, волосних, міських та містечкових народних самоврядувань. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України* (далі – ЦДАВОВУ), ф. 1092с, оп. 4, спр. 33, арк. 41-41зв.

5. Статут про органи місцевого самоврядування. ЦДАВОВУ, ф. 1092с, оп. 1, спр. 7, арк. 2-14зв.

Котенко Вікторія,
студентка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
науковий керівник – к.ю.н., доцент Любченко М. І.

РОЛЬ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНОЇ ПРАВОВОЇ ЦІННІСТІ

Людська гідність як правова категорія та етичний принцип посідає особливе місце у сучасному конституціоналізмі та міжнародному праві. Вона визначається як засадниче право людини, порівняно з іншими її правами, оскільки для його реалізації залучено одночасно й інші права і свободи. Попри загальне визнання фундаментального характеру цієї цінності, серед дослідників та практиків права продовжуються дискусії щодо юридичного змісту, нормативної сили та меж застосування концепту людської гідності.

О. Гришук зазначає, що поняття людської гідності зазвичай набуває особливого значення у контексті глибокого усвідомлення грубих порушень прав людини. Яскравим свідченням цього є процес нормативного закріплення принципу людської гідності у правових актах. На міжнародному рівні така тенденція стала відповіддю на масові злочини проти людини та її прав, що мали місце під час Другої світової війни [1, ст. 2]. Таким чином саме тоді, коли

суспільство масово зіткнулося з такою проблемою, як нехтування людською гідністю, вона набула свого значення як правове поняття. І вже з середини XX століття воно розглядається як головна цінність, що перебуває на найвищому щаблі конституційного порядку, а її недоторканність стає антропологічною передумовою і так званою точкою відліку усіх дій держави.

В. М. Якубенко пише, що основною метою соціальної держави є забезпечення поваги до людської гідності в усіх її проявах, тому саме принцип людської гідності слід вважати ключовим [2, ст. 11]. Тому цей принцип є всебічним втіленням усіх засад соціальної держави, адже її першочергова мета — утвердження гідності людини.

Важливим є те, що у національному законодавстві та міжнародних актах немає чіткого визначення дефініції даного поняття, однак право на повагу до людської гідності зазначається у всіх міжнародних угодах, які регулюють права людини, регіональних та державних конституціях всього світу.

Стаття 1 Загальної декларації прав людини стверджує, що всі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності й правах. Водночас стаття 3 Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод чітко встановлює абсолютну заборону на тортури, жорстоке, нелюдське або таке, що принижує людську гідність, поводження чи покарання незалежно від обставин. [3]. Це правове положення становить один із наріжних каменів у системі гарантій людської гідності, відображаючи еволюцію суспільної свідомості щодо невід'ємної цінності кожної людської особистості. Так відбувається поступове зміцнення морально-правового фундаменту сучасних демократичних суспільств, де повага до гідності людини набуває статусу визначального принципу міжособистісних та інституційних відносин.

У преамбулі Хартії основоположних прав Європейського Союзу (2000 року) зазначається, що ЄС базується на спільних і неподільних цінностях, серед яких — людська гідність, свобода та рівність. Значний внесок у розвиток світового конституціоналізму зробила французька Декларація прав людини і громадянина 1789 року, яка ґрунтується на ідеях невідчужуваних природних

прав, а також свободи та рівності (рівноправності) особистості [4].

Концепція непорушності людської гідності становить основу конституційного ладу Федеративної Республіки Німеччина. Базовий закон ФРН чітко декларує: "Гідність людини є недоторканною", покладаючи на всі державні органи безумовний обов'язок її шанувати та оберігати [5].

У статті 3 Конституції України закріплено принцип людської гідності. У ній підкреслюється, що найвищими соціальними цінностями держави є людина, її життя, здоров'я, честь, гідність та безпека [6]. Це положення встановлює пріоритет прав особистості в правовій системі України та демонструє прагнення побудувати суспільство, де гідність людини захищається не декларативно, а конкретними правовими механізмами.

Таким чином спостерігаємо, що перші статті таких важливих документів проголошують людську гідність як основоположну правову цінність.

Отже, право на повагу людської гідності є одним з фундаментальних прав людини. Воно реалізується в міжнародних договорах та конституціях різних держав, адже гідність сприяє становленню особистості людини: знаходженню її власної цінності, реалізації в суспільстві та забезпеченню рівності. Ознайомившись із вищевказаними джерелами, можна дійти висновку, що людська гідність є визнанням самоцінності кожної людини незалежно від раси, статі, кольору шкіри тощо, тобто повагою до людини лише за те, що вона є людиною.

Література

1. Грищук О.В. Філософія конституційних цінностей: монографія. Київ: ВАІТЕ. 2019. 416 с.
2. Якубенко В. М. Принципи соціальної держави: стан і перспективи їх реалізації в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В. М. Якубенко; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ. 2005. 21 с.

3. Загальна декларація прав людини. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_015 (дата звернення: 20.02.2025).

4. Хартія основоположних прав Європейського Союзу. Проголошена 7 грудня 2000 року. Набрала чинності з 1 грудня 2009 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00303> (дата звернення: 20.02.2025).

5. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина. Прийнятий 23 травня 1949 року. URL: <https://www.bundestag.de/resource/blob> (дата звернення: 20.02.2025).

6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96 офіц. текст. Київ: КМ. 2013. 96 с.

Крамаренко Олександр,
студент 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н., доцент Козаченко А.І.

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ЗА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ XVI СТ.

Литовські статuti XVI ст. є ключовими пам'ятками права, що діяли на значній території України протягом століть та суттєво вплинули на розвиток вітчизняної правової думки. Дослідження інституту суб'єкта злочину в цих кодексах дозволяє зрозуміти тогочасні критерії кримінальної відповідальності, принципи правосуддя та еволюцію уявлень про осудність і вину в контексті станового суспільства. Актуальність теми полягає у необхідності аналізу історичних витоків сучасних кримінально-правових доктрин щодо суб'єкта злочину на українських землях. Хоча Литовські статuti є предметом численних досліджень, порівняльний аналіз саме еволюції поняття суб'єкта злочину, з акцентом на статутах 1529 та 1588 років, потребує подальшого висвітлення.

Визначення суб'єкта злочину у Великому Князівстві Литовському XVI ст. пройшло певний шлях розвитку, що яскраво відображено при порівнянні Литовських статутів 1529 та 1588 років. Фундаментальним принципом обох

кодифікацій було визнання суб'єктом злочину фізичної особи, однак ключовим фактором, що визначав її правове становище та міру відповідальності, була станова приналежність [1, с. 113].

Литовський Статут 1529 року заклав основи станового характеру правосуддя. Розділи VII («О головщицах и о навязках людей простых...») та XI («О гвалтах, о бою, о головщицах шляхетских») встановлювали різну відповідальність для шляхти та «простих людей». Розмір грошових стягнень за вбивство – «головщина» чи тілесні ушкодження – «навязка» шляхтича був значно вищим, що відображало вищу цінність його життя та здоров'я [3]. Покарання для представників панівного класу, як суб'єкта злочину, були переважно майновими або пов'язаними з честю, тоді як для простолюдинів частіше застосовувалися тілесні покарання та смертна кара [1, с. 113; 2]. Індивідуальні ознаки суб'єкта злочину в статуті 1529 року ще не були уніфіковані. Вік кримінальної відповідальності не мав єдиної межі, хоча в деяких статутах згадувався 14-річний вік як межа відповідальності, керуючись VI розділом – «Про вбивства» арт. XVIII «Аще бы кто дитя убийство учинил, а ему четырнадцать лет было бы, того вѣшати; а кто меньше того вѣку, того не вѣшати, але на поруку дати и от того волен быти» [1; 4]. Можливість неосудності через «шаленство» визнавалася, але без детальної регламентації. Принцип індивідуальної відповідальності лише починав утверджуватися, зберігаючи елементи колективної відповідальності, як-от сплата штрафів родичами.

Литовський Статут 1566 року став проміжним етапом, продовжуючи тенденцію до формалізації права та деталізації станових привілеїв і обов'язків. Він сприяв подальшому розвитку індивідуальних ознак суб'єкта та приділяв більше уваги питанню осудності [3]. Литовський Статут 1588 року визначав суб'єкта злочину як фізичну особу [4]. Хоча станова приналежність залишалася основою правової системи й впливала на обсяг відповідальності та вид покарання (Розділи III, XI, XII), саме в цій редакції найбільш повно були розроблені індивідуальні ознаки суб'єкта [1;3]. Статут встановив вік кримінальної відповідальності – з 14 років, що прямо впливає з Розділу XIV –

«О злодействе всяком», арт. 46, який звільняв від смертної кари за крадіжку осіб, що не досягли 14 років [2]. Значно детальніше Литовський Статут 1588 року підійшов до питання осудності. Особи, визнані «шаленими» – божевільними, не несли кримінальної відповідальності за діяння, вчинені в такому стані. Процедура доведення неосудності передбачала участь родичів або опікунів. Також враховувалися серйозні фізичні вади, такі як глухота чи німота, якщо вони об'єктивно перешкоджали особі усвідомлювати характер своїх дій та захищатися під час судового процесу. Важливо зазначити, що стан сп'яніння, на відміну від «шаленства», не визнавався обставиною, що виключає відповідальність, а іноді міг навіть її обтяжувати [2; 3].

Статут 1588 року також поглибив розуміння суб'єктивної сторони злочину, чіткіше розмежовуючи умисні дії – «намышле», «з волі своєї» та необережні – «ненароком», «з недогляду». Це видно з аналізу норм Розділу XIV, де встановлювалася різна відповідальність залежно від форми вини, аж до повного звільнення від відповідальності при певному випадку – «казусі» [1; 3].

Отже, у Литовських статутах XVI ст. простежується еволюція у визначенні суб'єкта злочину, яка завершилася остаточним утвердженням принципу персональної відповідальності замість архаїчного принципу – колективного покарання. Найважливішим досягненням Литовського Статуту 1588 року стало те, що відповідальність покладалася саме на особу, яка вчинила злочин і відповідала визначеним критеріям – віку, осудності, наявності вини. Також виник інститут співучасті, де Статут уже розрізняв виконавців, пособників та підбурювачів, хоча й часто передбачав однакове покарання та свідчив про намагання індивідуалізувати відповідальність. Прослідковується розвиток правосуддя, яке мало становий характер, зокрема Литовський Статут 1588 року, який значно розвинув інститут суб'єкта злочину, в порівнянні з Литовським Статутом 1529 року, наблизивши його до сучасних концепцій.

Література

1. Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : МАУП, 2007. 552 с.

2. Майкут Х. Литовські статuti та їх застосування в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 2. С. 34-42.
3. Статuti Великого князівства Литовського: У 3-х томах. За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: «Юридична література», 2002. 464с.
4. Мацелюх І. А. Стратифікація злочинів проти сім'ї, моралі, особистої свободи та честі в українському праві XIV–XVI століть. *Правові новели*. 2018. № 4. С. 38–43.

*Лоза Валерія,
студентка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н., доцент Козаченко А.І.*

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ШЛЯХТИ ЗА ЛИТОВСЬКИМ СТАТУТОМ 1529 РОКУ

Дослідження правового становища окремих груп населення за Литовським статутом 1529 р. є важливим для розуміння розвитку права та суспільних відносин на українських землях. Аналіз правового статусу шляхти дозволяє оцінити вплив законодавства на суспільну стратифікацію та захист прав. Вивчення цих аспектів сприяє розумінню механізмів соціального контролю та взаємодії між владою і населенням. Ця тема важлива і в сучасному контексті, адже аналіз історичних правових систем допомагає вирішувати актуальні питання правового захисту та соціальної інтеграції. Дослідження науковців, таких як Антонович В. Б., Грушевський М. С., Крип'якевич І. П., Литвин В. М., Яковенко Н. М., висвітлюють ці проблеми.

Литовський статут 1529 р. став основою правової системи Великого князівства Литовського, охоплюючи важливі аспекти суспільних відносин, зокрема права та обов'язки різних соціальних груп. Як зазначає М. Грушевський, перший Литовський статут поєднав звичаєве право українських земель із

європейськими правовими стандартами, зокрема римським правом [1, с. 403].

Формування шляхетського стану було неминучим етапом еволюції феодального суспільства, що супроводжувалося суворим соціальним відбором. Становлення шляхти було пов'язане з процесами колонізації служби у великих князів та формування місцевої служби у великих князів та формування місцевої аристократії [2, с. 247].

У результаті цього процесу значна частина населення залишилася поза межами шляхетського середовища. Саме тому багато хто прагнув довести своє шляхетське походження, використовуючи механізми, закріплені в правових нормах того часу. Зокрема, Литовський статут 1529 р. у статті 11 розділу 3 прямо передбачав можливість підтвердження шляхетського статусу через присягу двох шляхтичів або за свідченням місцевих бояр [3, с. 58].

Шляхта, за Литовським статутом, мала найбільше привілеїв. В. Антонович наголошує, що її правовий статус включає право на земельну власність, податкові пільги у вигляді звільнення від оподаткування, а також обов'язкове залучення до державного управління. Литовський статут 1529 р. гарантував шляхтичам справедливий суд, а їхні права охоронялись від зазіхань навіть з боку великого князя [4, с. 241].

У статті 9 розділу 6 Литовського статуту 1529 р. визначався особливий порядок судочинства для шляхти. Судовий розгляд справи шляхтича міг здійснюватися виключно особами, що належали до того ж стану. Шляхетські суди мали чітко визначені правила діяльності, які регламентували процес розгляду справ за участю шляхти. Вони передбачали особливі вимоги до доказів, процесу ухвалення рішень, визначення покарань, що відповідали її становому положенню. У судових процесах шляхта активно захищала свої давні привілеї, прагнучи забезпечити судову незалежність, гарантії на землю та повноцінне володіння маєтками [2, с. 246].

Політичні права шляхти за Литовським статутом 1529 р. надавали широкі можливості для участі в управлінні державою. У статті 6 розділу 3 закріплювалося право шляхти на представництво в сеймах та судових системах

на рівні повіту. Шляхта користувалася правом на вільне пересування, окрім періоду війни, що було гарантовано в статті 2 того ж розділу [2, с. 248].

Відповідно до Литовського статуту 1529 р. представники шляхетського стану мали право обіймати державні посади, брати участь у законотворчому процесі та впливати на обрання великого князя. Закріплені правові гарантії захисту від безпідставних арештів і конфіскацій зміцненню їхньої політичної автономії та утвердженню провідної ролі у феодальній системі управління [3, с. 60].

Отже, Литовський статут 1529 р. суттєво вплинув на правовий статус української шляхти, закріплюючи її привілеї та обов'язки, що відображали соціальну ієрархію того часу. Статут встановив право шляхти на участь в управлінні державою та володіння землею, що сприяло політичній стабільності й формуванню елітарної суспільної верстви, яка концентрувала владу в своїх руках. У цьому контексті українська шляхта прагнула запозичити польську державно-правову модель, що включала політичні свободи, станові привілеї, обмеження королівської влади, релігійну толерантність і можливість впливати на законодавчі процеси. Таке прагнення стало основою для формування унікальної правової культури на українських землях та забезпечило українській шляхті ключову роль у державно-політичному житті Великого князівства Литовського.

Література

1. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 4: XIV – XVI віки – відносини політичні. Київ: Наук. думка, 1991. 544 с.
2. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст.: (Волинь і Центр. Україна). Київ: Наук. думка, 1993. 416 с.
3. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 656 с.
4. Антонович В. Б. Монографії з історії Західної та Південно-Західної Росії: Київ: Типографія Є. Я. Федор., 1885. Т. 1. 351 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=U>

KRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001390.

***Нечитайло Максим,**
студент I курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д. ю. н., доцент Козаченко А. І.*

ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ ЗА ЛИТОВСЬКИМ СТАТУТОМ 1588 РОКУ

Актуальність дослідження права власності на землю за Литовським статутом 1588 року полягає в розумінні еволюції норм земельного права на українських землях та їх впливу на сучасне законодавство. Аналіз положень статуту дозволяє виявити історичні підходи до визначення суб'єктів земельної власності та механізмів її набуття.

Право власності на землю за Литовським статутом 1588 року було важливою складовою земельних відносин у Великому князівстві Литовському (далі – ВКЛ). Законодавство чітко визначало коло суб'єктів, які могли володіти землею, зокрема шляхту, селян, саме ці соціальні верстви населення були найчисельнішими в ВКЛ [1, с. 313].

Одним з головних суб'єктів права власності була – шляхта, яка користувалась більшістю майнових прав, яке було одним із основних елементів її привілейованого становища у ВКЛ. Земля вважалася головним джерелом економічної могутності та політичного впливу шляхтичів, а їхній статус визначався саме володінням землі та здатністю управляти нею. Шляхетська земельна власність усіх видів – родова, вислужена або куплена – вважалася недоторканною, зазвичай супроводжувалась військовою службою, а відмова від служби передбачала втрату права на землю на користь держави [2, с. 207]. Піддані, які втекли «до землі ворога», визнавались зрадниками, а їхня земельна власність конфісковувалась Великим Князем Литовським, що також

зумовлювало втрату цивільних прав.

Набуття права власності на землю відбувалось через – пожалування, спадкування, купівлю-продаж, та тривале користування [1, с. 313].

З 1588 року шляхті надано необмежене право володіння, розпоряджання та користування, порівняно з I та II статутом [2, с. 91-92]. Право власності шляхти на землю базувалося на пожалуванні від Великого князя та мало два різновиди: тимчасовий – поки тривала служба, та постійний – з можливістю передачі землі у спадок, що не характерно для селян.

Передбачено, що спадщина переходила лише синам і найближчим родичам по чоловічій лінії. Батьківське майно, зокрема й набуте шляхом купівлі, передавалося у спадок як «вотчина» лише синам, тоді як доньки отримували переважно лише придане, що становило четверту частину всього батьківського майна. У випадках, коли особа помирала, не залишивши нащадків чи спадкоємців і не заповівши своє природне, здобуте чи заслужене майно комусь іншому, за звичаєм, таке майно переходило у власність – Великого князя. Це свідчило про те, що в подібних випадках власність, у тому числі земельна, ставала державною [3, с. 242].

Купівля-продаж землі між представниками шляхти дозволялася без потреби у спеціальних дозволах, за умови дотримання законних форм угоди (наявність свідків, укладання письмового акта тощо). Закріплені норми в статті XXVII Розділу IX «О людях подданих» [4] стверджувалась заборона купівлі землі у підданих без згоди пана. Шляхтич не міг купити землю в селянина (чужого підданого) без згоди його феодала. Це положення підтверджувало різні майнові права в залежності від станової приналежності.

В статті XI Розділу IV «О землях, маєтностях, куплях, заповідях, доходах и их обороне» – визнавалось право на набуття власності через тривале, мирне і безперешкодне володіння майном (узукапія), у тому числі землею. Якщо шляхтич володів землею певний тривалий час (зазвичай 10 років, якщо земля знаходилась в межах ВКЛ, або 20 років, якщо поза ним), то він міг набути на неї повне право власності [4]. У Литовському статуті 1588 року, зокрема в статті

IX Розділу VIII, остаточно закріплено, що селяни не мали права власності на землю. Відтоді за ними визнавалося лише право на рухоме майно. Землею вони користувалися виключно з практичною метою – для її обробітку та виконання панщинних обов'язків. Такий правовий підхід сприяв активному формуванню кріпацтва, головною ознакою якого стало – позбавлення селян права володіння землею [2, с. 211].

Отже, право власності на землю за Литовським статутом 1588 року було важливим елементом соціально-правової системи ВКЛ. Статут визначав шляхту як основного суб'єкта земельних відносин, регулюючи механізми набуття землі через пожалування, спадкування, купівлю-продаж і тривале володіння. Шляхта мала право власності на землю, яке часто було пов'язано з виконанням військової служби, а відмова від неї призводила до втрати землі на користь держави. Селяни, у свою чергу, поступово позбавлялися права власності на землю, що сприяло розвитку кріпацтва. Норми Статуту відображали станову ієрархію землеволодіння та заклали підґрунтя для розвитку правових традицій і формування земельного законодавства в Україні.

Література

1. Власність і право власності : Нариси з історії, філософії, теорії і практики регулювання відносин власності в Україні М. В. Домашенко, В. Є. Рубаник. Харків : Факт, 2002. 550 с.
2. Бойко І. Й. Правове регулювання цивільних відносин в Україні (IX-XX ст.). Київ : Атіка, 2013. 348 с.
3. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5т. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2008. 728 с.
4. Статут Великого князівства Литовського 1588 року (2 книга) За редакцією : С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : «Юридична література», 2004. 574с.

*Нужненко Дар'я,
студентка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Любченко М.І.*

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У правовій науці ефективність правового регулювання є одним із ключових аспектів для оцінки функціонування будь-якої правової системи. Ефективність правового регулювання визначає здатність правової системи впливати на суспільні відносини таким чином, щоб забезпечити належний порядок, гармонізацію інтересів і реалізацію прав людини, при цьому забезпечуючи стабільність і прогресивний розвиток держави [1, с.262].

Одним із ключових чинників ефективності правового регулювання є обґрунтованість та дієвість обраних способів правового впливу на поведінку суб'єктів правовідносин. Засоби регулятивного впливу, що реалізуються через юридичні норми, охоплюють дозволи, заборони та позитивні обов'язки, кожен із яких має власне функціональне призначення в механізмі правового регулювання. Оцінка ефективності таких засобів полягає у встановленні ступеня їх спроможності забезпечити належне виконання правових приписів, реалізацію суб'єктивних прав і дотримання юридичних обов'язків. При цьому важливо враховувати не лише досягнення кінцевого результату правового впливу, а й проміжні етапи правозастосовної діяльності, що свідчать про стабільність правопорядку та рівень правосвідомості учасників правовідноси [1, с.264].

З точки зору практичної реалізації правового регулювання, важливим критерієм ефективності є також сума витрат, необхідних для досягнення запланованого результату. За інших рівних умов, більш ефективними вважаються ті методи і механізми правового регулювання, які дозволяють досягати визначених цілей з меншими витратами людських і матеріальних ресурсів. Оцінка ефективності правового регулювання здійснюється на рівні окремих норм, інститутів, галузей та всієї правової системи. Для кожного рівня застосовуються відповідні методи аналізу, зокрема емпіричні підходи (вивчення

реалізації норм, поведінки суб'єктів права, результативності правозастосування) та системно-функціональні методи (оцінка досягнення цілей права, впливу норм на суспільні відносини, рівня реалізації принципів верховенства права, юридичної визначеності, рівності перед законом тощо). Одним із поширених підходів є поетапний аналіз механізму правового впливу, який передбачає виявлення недоліків на кожному з етапів – нормотворчості, реалізації, правозастосування та правового контролю. Це дозволяє своєчасно виявляти порушення та здійснювати корекцію нормативного регулювання.

Чинники, що впливають на ефективність правового регулювання, поділяються на три основні групи:

1. Нормативні чинники – якість нормативно-правової бази, її внутрішня узгодженість, відповідність суспільним потребам і принципам правової системи, юридична ясність, структурна логіка, адаптивність до змін, належна правотворча техніка.

2. Інституційні чинники – рівень професійної компетентності суб'єктів правозастосування, ефективність процедур реалізації норм, організаційно-технічне забезпечення органів державної влади, скоординованість дій правових інституцій, наявність дієвих механізмів контролю й прозорості.

3. Соціально-правові чинники – рівень правової культури населення, правова інформованість, сформованість правових переконань і моделей правомірної поведінки, сприйняття права як соціальної цінності, правова ідентичність громадян [2].

Одним із яскравих прикладів практичного застосування підходу до ефективності правового регулювання є рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), у яких суд оцінює, наскільки держави виконують свої зобов'язання щодо захисту прав людини, зокрема в контексті правових норм і їхнього ефективного застосування в національних системах. Наприклад, у справі «Панасюк проти України» суд наголосив на необхідності забезпечення ефективних процедур, які б гарантували захист прав особи на національному рівні, що є важливим аспектом для визначення ефективності правового

регулювання [3]. Також варто зазначити рішення у справі „Silver and Others v. the United Kingdom“, де ЄСПЛ підкреслив, що правове регулювання повинно забезпечувати реальний доступ до правосуддя для всіх громадян [4]. Це є важливим аспектом ефективності правової системи, оскільки правозастосування без належної гарантії доступу до суду стає малоефективним.

Отже, можна стверджувати, що ефективність правового регулювання є важливим показником належного функціонування правової системи. Вона залежить від багатьох чинників, які включають не лише відповідність нормативної бази суспільним умовам, але й готовність правозастосовців до реалізації правових норм та підтримку соціально-правових передумов, що забезпечують виконання цих норм на практиці. Правовий механізм має бути здатним реагувати на нові виклики та забезпечувати досягнення своїх цілей із мінімальними витратами ресурсів.

Література

1. Чемудурова А. Правове регулювання та його ефективність у сучасному світі. Підприємництво, господарство і право. №4. 2020. С. 262-267.
2. Тарахонич Т. І. Ефективність правового регулювання (питання теорії). Часопис Київського університету права, 2010. Вип.1. С.1-10.
3. Рішення ЄСПЛ від 23/08/2011 р. у «Панасюк проти України» №. 19906/04 (Panasyuk v. Ukraine). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-106248> (дата звернення: 05.04.2025).
4. Рішення ЄСПЛ від 25/03/1983 р. у «Silver and Others v. the United Kingdom» №. 7136/75). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57577>

Овдієнко Владислав,
*студент 1 курсу Полтавського юридичного інституту
 Національного юридичного університету
 імені Ярослава Мудрого
 Науковий керівник – д. ю. н., доцент Козаченко А.І.*

**ПОМ'ЯКШУЮЧІ ОБСТАВИНИ ЗЛОЧИНУ ЗА «ПРАВАМИ, ЗА ЯКИМИ
 СУДИТЬСЯ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ НАРОД» 1743 р.**

Актуальність дослідження обставин, що пом'якшують відповідальність за цим правовим збірником, полягає в розумінні еволюції норм кримінального права на українських землях та їх впливу на сучасне законодавство. Аналіз таких обставин дозволяє виявити історичні підходи до індивідуалізації покарань та порівняти їх із сучасними стандартами, що є важливим для вдосконалення чинного кримінального законодавства України [1, с. 440]. Серед дослідників пом'якшувачих обставин злочину за цим правовим збірником можна виокремити О. Гуржія, В. Трощинського та О. Прокопенка.

Пом'якшувальні обставини в «Правах, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. відігравали важливу роль при визначенні міри покарання, оскільки враховували як індивідуальні особливості злочинця, так і обставини злочину. Законодавці того часу визнавали, що не всі злочини є рівноцінними за суспільною небезпекою і що деякі особи можуть бути менш відповідальними за свої дії через певні особисті або зовнішні фактори. Однією з обставин, що пом'якшують покарання, був вік злочинця, хоча точний вік не було конкретно зазначено, але це передбачався главою XX, арт. 44, п. 7 [2, с. 384]. Підлітки, які ще не досягли повної зрілості, вважалися нездатними усвідомлювати всі наслідки своїх дій і тому мали право на більш м'яке покарання. Водночас похилий вік також міг бути підставою для пом'якшення відповідальності, оскільки такі особи вважалися менш здатними до вчинення тяжких злочинів і могли діяти під впливом фізичних або психологічних обмежень відповідно до глави VIII, арт. 24, п. 3 [3, с. 119]. Хоча важливо зазначити, що точний вік неповнолітніх і осіб похилого віку не вказано, уточнюється, що опікуни призначаються над юнаками віком до 18 років і дівчатами віком до 13 років або до моменту одруження, а також над особами похилого віку, які за віком втратили здатність самотійно керувати своїми справами, що зазначено в главі XXI арт. 1, п. 2 [2, с. 397]. Стаття також була важливою, оскільки жінки, особливо вагітні, часто отримували більш м'які вироки. Це відбувалося не лише з моральних міркувань, а й практичними причинами, оскільки вагітність або догляд за маленькими дітьми могли вплинути на здатність жінки відбувати повне

покарання. Також особливу увагу приділено психічному стану порушника за главою XX арт. 44, п. 2 [2, с. 383]. Якщо особа вчинила злочин у стані сильного душевного хвилювання або має явні ознаки психічного розладу, суд за поданим збором може звільнити її від покарання або істотно його пом'якшити. Це свідчить про те, що ще у XVIII ст. існувало розуміння про значення психічного здоров'я для визначення ступеня відповідальності.

Велике значення надавалося також обставинам, за яких було скоєно злочин. Якщо злочин було вчинено під тиском, у складних життєвих обставинах або внаслідок необхідної оборони, особа могла розраховувати на більш м'яке покарання. Подібний підхід повторює сучасне кримінальне законодавство, яке також передбачає пом'якшення покарання у випадках крайньої необхідності або необхідної оборони. Однією з найгуманніших норм «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. було визнання підстави для пом'якшення покарання – щире каяття і добровільне відшкодування заподіяної шкоди, що вказане в главі XXII [2, с. 403]. Якщо злочинець самотійно визнав свою провину, щиро розкався у скоєному та намагався відшкодувати заподіяну шкоду, суд міг пом'якшити йому вирок.

Отже, детальний аналіз «Права, за якими судиться малоросійський народ» свідчить про глибоке розуміння законодавцями у 1743 році необхідності індивідуалізації покарання з урахуванням специфічних обставин. Такий підхід сприяв формуванню справедливого та гуманного правосуддя, яке враховувало як інтереси представників суспільних станів середини XVIII ст., так і особистісні властивості правопорушника. Вивчення таких історичних документів є цінним для розуміння еволюції правових норм та їх адаптації до сучасних умов.

Література

1. Остапенко Т. О. «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. – важливий етап систематизації права України-Гетьманщини XVIII ст. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць. НУ «ОЮА»*. Одеса, 2014. Вип. 51. С. 440-446.
2. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743. Редкол.: О.

Мироненко, К. Вислобоков, І. Усенко, В. Цветков, Ю. Шемшученко. Київ : НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 1997. 547 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Vyslobokov_Kyrylo/Prava_za_iakymy_sudytsia_malorosiiskyi_narod_1743/

3. Болюх О. Аналіз окремих обставин, які пом'якшували покарання у кодексі 1743 р. «Права, за якими судиться малоросійський народ» та їх порівняння з положеннями чинного Кримінального кодексу України. *Молодий вчений*. 2019. Вип. № 4 (68). С. 117-121.

Панкратова Ганна,
студентка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Любченко М.І.

СТАТИЧНИЙ І ДИНАМІЧНИЙ ПІДХОДИ У ТЛУМАЧЕННІ НОРМ ПРАВА

Актуальність теми дослідження статичного та динамічного підходів у тлумаченні норм права зумовлена постійним розвитком правових систем, ускладненням суспільних відносин та потребою в ефективному правозастосуванні. У сучасних умовах важливо не лише чітко дотримуватися закону, а й адекватно тлумачити його положення залежно від змін, що відбуваються в суспільстві. Це зумовлює необхідність наукового аналізу відповідних підходів до тлумачення.

Проблематику тлумачення правових норм, зокрема в контексті статичного та динамічного підходів, розглядали такі вчені, як А. М. Мірошніченко, М. І. Козюбра, Ю. В. Кривицький, а також інші дослідники, які акцентують увагу на необхідності формування сучасного стилю юридичного мислення, що поєднує стабільність і гнучкість у розумінні норм права.

У цьому дослідженні розглянуто сутність обох підходів, їх переваги, недоліки та значення для формування ефективної правозастосовної практики в умовах сучасної правової дійсності.

Тлумачення права – це процес з'ясування змісту правових норм для їх

правильного застосування. Як зазначає О. В. Петришин, тлумаченням права є інтелектуальна діяльність, спрямована на визначення змісту (сенсу) принципів і норм, закладених у правових текстах у зв'язку з потребою вирішення юридичної справи. [1, с. 419] Воно відіграє важливу роль у діяльності судів та правозастосовних органів, забезпечуючи єдність правової системи.

У сучасній юридичній науці сформувалися два основні підходи до тлумачення правових норм – статичний і динамічний.

Статичний підхід ґрунтується на уявленні про те, що зміст норми фіксується у момент її прийняття і не змінюється з часом. Суб'єкт тлумачення повинен дотримуватися тієї волі, яку законодавець заклав у текст закону, незалежно від подальших змін у соціальному, політичному чи економічному середовищі. Такий підхід спрямований на підтримання стабільності правового регулювання, юридичної визначеності та передбачуваності. Водночас надмірне його використання може призводити до формалізму та відриву від реальних умов життя [2, с. 5–6; 3, с. 258].

Динамічний підхід, навпаки, передбачає можливість адаптації змісту правової норми до змінених умов. Він виходить з того, що право – це живе явище, яке має розвиватися разом із суспільством. Такий підхід дозволяє пристосовувати норми до нових суспільних реалій, навіть якщо сам законодавчий текст не змінювався. Це особливо актуально в умовах, коли оновлення законодавства відбувається повільно або не покриває усіх актуальних питань [2, с. 6; 3, с. 259].

Утім, динамічне тлумачення вимагає високого рівня професіоналізму від правозастосувача, адже його межі не є чітко визначеними. Тому необхідно поєднувати гнучкий підхід з дотриманням основних правових принципів, щоб уникнути свавільного переосмислення змісту норм.

Статичний і динамічний підходи до тлумачення права відображають два різні бачення ролі писаного закону у правовому регулюванні. Статичний підхід передбачає, що правова норма має сталий, незмінний зміст, а завдання правозастосувача – відтворити саме той зміст, який був закладений у норму на

момент її прийняття. У вітчизняній правовій доктрині та практиці досить поширеним є переконання, що лише одне тлумачення може бути «правильним», тоді як усі інші вважаються помилковими. Це створює підґрунтя для формалізації права, а також прагнення забезпечити абсолютну «ясність» і «чіткість» норм, зокрема через законодавчу техніку [4].

Динамічний підхід, навпаки, визнає багатозначність мови нормативних актів та змінюваність суспільних обставин. Згідно з цим підходом, писане право розглядається як «живий інструмент», який повинен адаптуватися до реалій часу. Наявність декількох тлумачень однієї і тієї ж норми в різні періоди визнається нормальним явищем, яке не потребує оцінки попереднього розуміння як хибного. Це забезпечує гнучкість права, підвищує його ефективність і наближеність до соціальних очікувань [4].

Проте динамічне тлумачення має і свої межі. Воно не повинно підміняти законодавця або створювати правову невизначеність. Як підкреслює А. М. Мірошніченко, тлумачення повинно базуватися на уявному намірі «ідеального законодавця», а не довільному трактуванні [4].

Статичний і динамічний підходи до тлумачення права мають свої переваги і недоліки. Статичний підхід гарантує стабільність і передбачуваність, тоді як динамічний дозволяє адаптувати право до змін суспільства. Найбільш ефективним є їхнє поєднання: збереження основного змісту норми із одночасним урахуванням актуальних соціальних реалій. Такий баланс забезпечує гнучкість і життєздатність правової системи.

Література

1. Загальна теорія права / за ред. О. В. Петришина. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2019. 640 с.
2. Козюбра М. І. Юридичне тлумачення: проблеми методології. Право України. 2015. № 10. С. 81–121.
3. Загальна теорія права / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. 392 с.

4. Мірошніченко А. М. Статичне та динамічне тлумачення права. Право і громадянське суспільство. 2014. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-6-2014/item/87-statychne-ta-dynamichne-tlumachennia-prava-miroshnychenko-a-m>

*Платко Артем,
студент 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Любченко М.І.*

ЗАСОБИ ВИРІШЕННЯ КОЛІЗІЙ У ЗАКОНОДАВСТВІ

Наявність колізій, тобто суперечностей між нормативно-правовими актами або їх окремими нормами, що регулюють однакові суспільні відносини, є невід'ємною проблемою будь-якої розвиненої правової системи. Такі суперечності можуть негативно впливати на якість правового регулювання, створювати невизначеність у правозастосовній практиці, ускладнювати реалізацію прав та свобод громадян і можуть призводити до правопорушень. Тому дослідження засобів виявлення, усунення та подолання юридичних колізій має важливе теоретичне та практичне значення.

Цій проблематиці приділяли увагу такі науковці, як О. В. Петришин, Ю. С. Шемшученко, С.П. Погребняк, С. О. Теньков, В.І. Бірюков та інші.

Колізії в законодавстві виникають з об'єктивних та суб'єктивних причин, серед яких динамічний розвиток суспільних відносин, що випереджає законодавче регулювання, недоліки законодавчої техніки, неузгодженість дій різних суб'єктів правотворчості, множинність нормативно-правових актів тощо [3,с.26]. Частіше за все виділяють темпоральні (часові), ієрархічні (субординаційні), просторові та змістовні (предметні) колізії [1,с.394]. Наявність таких суперечностей вимагає застосування спеціальних правил та способів їх вирішення у процесі правозастосування [1,с.394].

Теорія права та законодавча практика виробили низку загальновизнаних колізійних правил, які допомагають правозастосовним органам визначити, яку

саме норму слід застосувати у випадку їх суперечності [4, с. 42].

Ієрархічне правило (*Lex superior derogat legi inferiori*): У разі колізії норм різної юридичної сили застосовується норма, що має вищу юридичну силу. Наприклад, норми Конституції України мають пріоритет над нормами законів, а норми законів – над нормами підзаконних актів [1, с. 400].

Темпоральне правило (*Lex posterior derogat legi priori*): якщо колізійні норми мають однакову юридичну силу, застосовується норма акта, який був прийнятий пізніше. Передбачається, що пізніший акт враховує зміни у правовому регулюванні та скасовує (або змінює) дію попереднього акта в частині, що йому суперечить [1, с. 401].

Змістовне (спеціальне) правило (*Lex specialis derogat legi generali*): при колізії загальної та спеціальної норми однакової юридичної сили пріоритет надається спеціальній нормі, незалежно від часу її прийняття. Вважається, що спеціальна норма більш точно та повно враховує особливості конкретного виду суспільних відносин [1, с. 401].

Окрім застосування колізійних правил, важливим засобом подолання суперечностей є тлумачення правових норм. Шляхом системного, логічного, граматичного та телеологічного (цільового) тлумачення можна з'ясувати дійсну волю законодавця, узгодити зміст суперечливих норм або визначити сферу дії кожної з них [1, с. 399].

Однак подолання колізій у процесі правозастосування є лише тимчасовим вирішенням проблеми. Остаточне усунення колізій можливе лише шляхом правотворчої діяльності: внесення змін до законодавства, скасування застарілих або суперечливих актів, систематизації та кодифікації законодавства. Проблеми виникають і на практиці, наприклад, при визначенні, яка норма є спеціальною, або при конкуренції різних колізійних правил [2, с. 44-45].

Отже, вирішення колізій у законодавстві є комплексним процесом, що вимагає застосування як спеціальних колізійних правил (ієрархічного, темпорального, змістовного), так і методів тлумачення права у правозастосовній діяльності. Водночас першочерговим завданням залишається удосконалення

правотворчого процесу та законодавчої техніки з метою запобігання виникненню нових та усунення існуючих колізій, що є запорукою стабільності правової системи та ефективного захисту прав і свобод.

Література

1. Петришин О.В. Загальна теорія права. Харків: Право. 2020. 564 с.
2. Бірюков В.І. Деякі колізії в законодавстві України про цінні папери. *Право України*. 2000. № 5 . 89-90 с.
3. Погребняк С.П. Про колізії в законодавстві. *Вісник Академії правових наук України*. Право. 2003. С. 26-33.
4. Теньков С. О. Колізії у законодавстві: чим керуватися ? *Вісник вищого арбітражного суду України*. 2000. С. 42-45.

Попко Богдан,
студент I курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д. ю. н., доцент Козаченко А. І.

ПОРЯДОК УКЛАДАННЯ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ЗА ЛИТОВСЬКИМ СТАТУТОМ 1588 р.

Статут Великого князівства Литовського 1588 року є фундаментальною кодифікацією феодального права, що справила тривалий вплив на правові системи Східної Європи, зокрема на українських землях.

Договір купівлі-продажу – «купля», «продаж», «запис продажний» виступав як основний правовий засіб оплатного відчуження майна. Литовський Статут 1588 р. закріплював його консенсуальний характер, визнаючи моментом досягнення сторонами згоди щодо його істотних умов – предмета та ціни [1, с. 250].

Цивільна правосуб'єктність сторін договору за Литовським Статутом 1588 р. визначалася їхньою становою належністю, віком та дієздатністю. Загальним правилом було встановлено, що укласти договори могли особи, що досягли повноліття та не були визнані недієздатними. [2, с. 204 - 205].

Повною правосуб'єктністю укладати договори купівлі-продажу володіла шляхта (пани-магнати та зем'яни). Литовський Статут 1588 р. підтвердив та розширив її право вільно розпоряджатися – «продати, дарувати, замінити, заставити и к своєму пожитку обернути» вислуженим та купленим майном (Розділ 3, Артикул 41) [2, с. 28, 390].

Проте, відчуження родових маєтків – «отчизних», вимагало дотримання права ближніх родичів на переважний викуп – «право ближчості», що було детально врегульовано в Розділі 5 Статуту [2, с. 28, 426 - 427; 3].

Жінки шляхетського стану також мали право укладати договори, особливо щодо свого посагу «віна» та материнського майна «материзни» (Розділ 5), хоча розпорядження нерухомістю, отриманою від чоловіка чи батька, могло мати обмеження. Духовенство та церковні інституції виступали сторонами угод щодо церковного майна (Розділ 8, Артикул 1) [2, с. 28, 36, 386, 427 - 435, 453; 3]

Міщани привілейованих міст мали право укладати договори щодо рухомого майна та міської нерухомості, але їхні права щодо придбання шляхетських маєтків були обмежені (Розділ 3, Артикул 21) [2, с. 383; 1, с. 250].

Селяни, як залежний стан були суттєво обмежені у праві укладати договори. Їм заборонялося відчужувати земельні наділи «грунти» без волі пана (Розділ 9, Артикул 27). Їхня правоздатність щодо рухомого майна (врожаю, худоби, реманенту) була ширшою, але також обмежувалася волею пана та загальним залежним статусом. Невільні «челядь невольная», будучи об'єктом права, не мали договірної правосуб'єктності [2, с. 471; 1, с. 251, 3].

Об'єктом купівлі-продажу виступало нерухоме майно «маєтності нерухомі», «землі» (Розділ 7), яке було основним предметом регулювання та рухоме майно «річі рухомі» (Розділ 8), включаючи челядь, худобу, товари (Розділ 12). Обіг рухомого майна був менш формалізованим. Важливо, що предмет договору мав бути чітко визначений, особливо при продажу землі – вказувалися її межі та належність [1, с. 252; 2, с. 441, 452, 497].

Литовський Статут 1588 р. встановив жорсткі вимоги до процедури укладення договорів. Сторони мали дійти згоди щодо істотних умов – предмета

договору (конкретної речі чи маєтку) та ціни [1, с. 253; 2, с. 441- 442].

Обов'язковою була письмова форма – «запис» або «лист» продажу, що мав містити істотні умови (сторони, опис майна, ціну), дату, підписи та печатки (для шляхти) і бути складений зрозуміло – «словы ястными, не двусрочными». Участь свідків – «люди добрі», «шляхта віри гідна» засвідчувала угоду - Розділ 7 «Про записи і продажі», Артикул 1 «Про записи маєтків отчизних, материнських і всяким чином набутих» [2, с. 35, 442; 4].

Ключовим етапом для надання угоді юридичної сили була її судова реєстрація. Сторони зобов'язані були «явити» письмовий запис у відповідному земському чи гродському суді для внесення його змісту до судових книг згідно з Розділом 7 «Про записи і продажі». Угода, не внесена до книг – «не умоцована перед урядом», визнавалася недійсною щодо третіх осіб та була оскаржуваною- Артикул 6 «Хто б на яку річ дав запис, перед врядом визнаний, той запис має в силі zostатися при кожному праві» [2, с. 35, 445; 4].

Після реєстрації відбувалася формальна передача володіння – «увязанне», здійснювана судовим урядником – возним, який у присутності свідків вводив покупця у володіння маєтком, що могло супроводжуватися певними символічними діями (передача грудки землі, ключів) - Розділ 4 «Про суди і про суддів», Артикул 9 «Справа і вряд возного» [2, с. 30, 398; 4].

Отже, Статут Великого князівства Литовського 1588 року запровадив консенсуальний характеру угоди, жорсткі вимоги до письмової форми, судову реєстрацію та передачу володінь, особливо для нерухомості. Продемонстрував досить високий для того часу рівень юридичної визначеності та стабільності майнового обороту.

Література

1. Полуніна О. Історія правового регулювання договору роздрібної купівлі-продажу. *Часопис цивілістики*. 2014. № 16. С. 250–254.
2. Статути великого князівства литовського ред.: С. Ківалов, П. Музиченко, А. Паньков. Одеса : Юридична література, 2004. Т. 3 : Статут великого князівства литовського 1588 року. 672 с.

3. Майкут Х. Розвиток інституту речових прав на українських землях за литовськими статутами. *Радник Український юридичний портал*. 2009. № 1. С. 21–31.

4. Сенчук В. В. Досвід реєстрації нерухомого майна та прав на нього в Україні протягом Литовсько-польської доби. *Часопис Київського університету права*. 2008. № 3. С. 227–231.

Рудьман Дарина,
студентка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ф.н., професор Куцепал С.В.

ПРАВО І СПРАВЕДЛИВІСТЬ У ФІЛОСОФІЇ АРИСТОТЕЛЯ

Аристотель, один із найвидатніших мислителів античності, присвятив велику увагу питанням права і справедливості у своїх філософських працях, зокрема у "Нікомаховій етиці" та "Політиці". Його вчення стосується не лише правових аспектів, а й моральних та соціальних чинників, які впливають на життя суспільства. Досліджувані питання залишаються актуальними і в наш час.

Справедливість для філософа була найважливішою чеснотою, що забезпечує гармонійне співіснування людей. Це не лише дотримання закону, а й принцип рівності та розподілу благ відповідно до заслуг кожного. Як зазначав Аристотель: «Справедливість, виявляється, є не просто чеснотою, а чеснотою досконалою в найвищому розумінні, бо той, хто має її, здатен користуватися чеснотою і для себе, і для інших» [1, с. 118].

Аристотель розрізняв загальну (універсальну) та часткову (специфічну) справедливість. Загальна справедливість передбачає виконання законів, які сприяють добробуту суспільства в цілому. Часткова справедливість, в свою чергу, поділяється на розподільчу і вирівнюючу. Розподільча стосується справедливого розподілу: блага у суспільстві розподіляються не рівномірно серед усіх, а кожен отримує винагороду залежно від своїх заслуг. Вирівнююча регулює стосунки між людьми, виправляючи порушення рівноваги в результаті

несправедливих дій [2, с. 42].

Справедливість була основою правильної державної системи, тому філософ розрізняв три форми правильного правління (монархія, аристократія, політія) і три їхні спотворені варіанти (тиранія, олігархія, демократія) [3, с. 17].

Найкращою формою він вважав політію, де влада належить добродішним громадянам. У «Політиці» Аристотель зазначає: «Політія — це правління багатьох, яке здійснюється в інтересах загального добра, а не особистої вигоди» [4, с. 137].

Що стосується права, на думку Аристотеля, воно є нормою політичного спілкування людей. Право, як політичне явище філософ називає “політичним правом”. Це, зокрема, означає неможливість існування неpolітичного права, а також його відсутність у деспотичних формах спілкування, суспільного устрою та правління [3, с. 18].

Аристотель поділяв його на два види: природне і умовне. Природне право ґрунтується на вічних моральних принципах, тоді як умовне право створене для регулювання суспільних відносин. Згідно з його вченням, закони повинні відповідати загальному благу. Дотримання закону є проявом чесноти, однак не кожен закон є справедливим. Він розрізняв правову справедливість, що базується на чинних законах, і моральну справедливість, яка вища за закони, якщо вони суперечать істинному благу суспільства [2, с. 44].

У «Нікомаховій етиці» Аристотель зауважує, що, на відміну від умовного права, яке змінне і встановлюється людьми відповідно до потреб конкретної держави, «природне право є те, що має однакову силу всюди і не залежить від того, чи здається воно справедливим, чи ні» [1, с. 129].

Аристотель розглядав право як важливий інструмент для забезпечення рівноваги у суспільстві. Закони повинні не лише підтримувати порядок, а й корегувати суперечки, що виникають в результаті соціальних і економічних відносин. Його вчення про право та справедливість зробило значний внесок у розвиток політичної філософії, етики та юриспруденції [5, с. 38].

Таким чином, концепція права й справедливості Аристотеля залишається

важливим орієнтиром у сучасному суспільстві, де пошук балансу між правами, законами та моральними нормами є ключовим для гармонійного розвитку держав і громадян.

Література

1. Аристотель. Нікомахова етика. Київ : Аквілон-Плюс, 2002. – 480 с.
2. Пашаєва А. Філософський і правовий аналіз поняття «справедливість» у філософії права. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 1. С. 40–46.
3. Трубіников В. М., Скакун О. Є. Принцип справедливості з позицій філософії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право*. 2015. Вип. 20. С. 13–20.
4. Аристотель. Політика / пер. з давньогрец. О. Кислюка. Харків : Фоліо, 2017. 352 с.
5. Шелевер Н. В. Принципи справедливості у філософії античних філософів. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/34267>.

Савченко Анастасія,
студентка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ф.н., професор Куцел С.В.

ВЧЕННЯ ПРО ПРАВО ТА ДЕРЖАВУ Ш. МОНТЕСК'Є

Шарль Луї Монтеск'є є одним із найвідоміших політичних мислителів епохи Просвітництва, який, аналізуючи державу та право, систематизував усі наявні вчення про право та державу. Він стверджував, що завданням держави є змушувати громадян виконувати закони, які слугують загальному благу, а також усувати соціальні протиріччя, війни та ворожнечу між людьми.

Для Монтеск'є загальний дух нації є основою держави, який призводить або до її краху, або розвитку. Філософ стверджував, що держава і право виникли як результат об'єктивних закономірностей і чинників, які становлять «дух

законів». Об'єктивними чинниками мислитель називав клімат, ґрунт, обсяг території та рельєф місцевості [1, с. 27].

Монтеск'є у своїх працях наголошував на тому, що війни спонукають людей приймати позитивні закони, які регулюють суспільні відносини між громадянами, народами, правителями і підданими. Необхідність створення та існування держави пояснюється саме потребою в таких спільних та загальних законах.

На думку філософа, саме угода між народами і правителями є актом прийняття основних законів держави, оскільки правитель має виконувати позитивні та природні закони.

Найбільшу увагу у вченні про державу Монтеск'є приділяв формам правління, стверджуючи, що є три форми правління, які відповідають загальному духу нації – деспотія, монархія та республіка [2, с. 100]. Критерієм такого поділу було ставлення влади до політичних законів та підлеглих. Наприклад, деспотія характеризується тим, що влада належить одній особі, а інші підпорядковуються їй та «не можуть жити без страху». У республіці влада належить народу і здійснюється відповідно до політичних законів. Що стосується монархії, то, на думку філософа, це влада, яка належить одній особі, яка здійснює свої повноваження відповідно до незмінних законів.

Кожній формі правління відповідає певний принцип діяльності, який відіграє правотворчу роль. Принцип доброчесності і поваги до законів притаманний республіці, принцип честі – монархії, а страх притаманний деспотії, коли держава перебуває на межі політичного небуття [3, с. 102]. Саме вищезазначеним принципам мають відповідати основні закони держави. В республіці основними законами є ті, що закріплюють верховенство народу та його законодавчі права. Основними законами монархії є ті, що встановлюють напрямки влади та їх повноваження. У деспотії немає системи основних законів, бо діє лише один закон відповідно до якої влада повністю належить правителю.

Для кожної форми правління також характерна певна природа правління. Монтеск'є визначив природу управління як те, що робить його таким, яким воно

є. Природу правління слід визначити кількістю осіб, які наділені суверенною верховною владою, а також тим, як ця влада має здійснюватися.

У вченнях про право та державу Монтеск'є особливу увагу також було приділено дослідженню поміркованих та непоміркованих форм правління [4, с. 111]. Поміркованими формами філософ вважав демократію і монархію, оскільки в цих державах відносини між правителями і народом здійснюються на підставі закону, а влада розподілена між органами та посадовими особами, які здійснюють контроль та стримування від зловживання владою. До непоміркованої форми правління він відніс деспотію, оскільки державна влада в таких державах здійснюється свавільно та без розподілу влади.

Після дослідження всіх учень про державу і право, Монтеск'є зазначив, що ідеальною є держава, яка вільна та заснована на принципі поділу влади, а також має на меті гарантування безпеки громадянам від зловживання владою, забезпечення політичної свободи та регулювання відносин між урядом та громадянами. Філософ стверджував, що людина, яка має владу, буде зловживати нею, тому верховенство права в державі може бути забезпечено лише розподілом влади на три гілки (судову, законодавчу та виконавчу) та наявністю системи «стримувань і противаг» [4, с. 112]. Така система необхідна, на думку Монтеск'є, для того, щоб унеможливити зловживання з боку будь-якої влади.

Отже, Шарль Луї Монтеск'є, як один із найважливіших вчених епохи Просвітництва, став основоположником нових учень про право та державу, в яких він детально дослідив усі існуючі до нього теорії та систематизував їх. У своїх працях дослідник стверджував, що правитель будь-якої держави має діяти відповідно до законів. Походження держави він пояснив на підставі принципу історизму, відкинувши договірні теорії. Вчений виділив три форми правління (деспотія, монархія, республіка) на підставі принципів управління та природи управління. Філософом також були виділені дві форми державного правління – помірковані та непомірковані. Монтеск'є наголошував, що основою будь-якої держави є дух нації, а ідеальною є вільна держава, в якій влада розподілена на три гілки: судову, виконавчу та законодавчу.

Література

1. Козинець О.Г., Приходько В.О. Держава та право в ученні Ш. Л. Монтеск'є. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Том 31 (70) № 1. С. 26-31.
2. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. Київ: Правова єдність, 2009. 312 с.
3. Демиденко Г. Г., Петришин О. В. Історія вчень про державу і право: підручник. Харків: Право, 2009. 256 с.
4. Терзі О. С. Політико-правові погляди Ш. Монтеск'є *Наука. Релігія. Суспільство*. 2012. № 4. С. 110-113.

Старокожко Анастасія,
студентка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ф.н., професор Куцепал С. В.

СУСПІЛЬНА ПРИРОДА ПРАВА ЗА Б. О. КІСТЯКІВСЬКИМ

Суспільна природа права – одна з ключових тем філософсько-правової науки, що досліджує взаємозв'язок права та суспільства. В умовах сучасного розвитку державності та правових систем питання про соціальну сутність права залишається актуальним, оскільки право не існує ізольовано, а формується під впливом суспільних відносин, історичних та культурних чинників. Важливими у цьому контексті є ідеї українського правознавця та філософа Богдана Олександровича Кістяківського, який підкреслював, що право – це не лише державна норма, а й жива система суспільних цінностей та моральних уявлень [1, с.147-150; 221-225].

Цю проблему досліджували й інші науковці, серед яких Еміль Дюркгейм, Макс Вебер та Георг Елінек, які розглядали право як продукт суспільної свідомості та соціальних інститутів. Б.О.Кістяківський, будучи представником соціологічної школи права, наголошував, що розуміння права лише як державної волі є занадто вузьким, адже воно тісно переплетене із соціальними нормами,

моральними засадами та культурою суспільства [2, с.145-160]. Таким чином, вивчення суспільної природи права дозволяє глибше зрозуміти механізми його формування та функціонування в різних соціально-історичних умовах.

Б.Кістяківський наголошував, що право не може існувати у відриві від суспільної свідомості, адже його життєздатність залежить від внутрішнього сприйняття людьми правових норм як справедливих і необхідних. На його думку, обмежене розуміння права лише як наказу держави є помилковим, адже воно також включає моральні цінності, суспільні традиції та ідею свободи[3, с.211-216].

Б. Кістяківський заперечував суто позитивістський підхід до права, який зводив його лише до приписів влади, і натомість пропонував соціологічну концепцію, що враховує зв'язок права з суспільством. Він вважав, що ефективна правова система повинна відображати реальні потреби громадян і бути заснованою не тільки на примусі, а й на правосвідомості. Учений підкреслював, що справжнє право виникає не лише з волі держави, а з глибокого соціального підґрунтя, де важливу роль відіграють ідеї справедливості та свободи. Таким чином, його концепція права ґрунтується на ідеї гармонійного поєднання юридичних норм із суспільними та моральними принципами, що дозволяє забезпечити стабільний і справедливий правопорядок [4, с.137-158].

Крім того, Б.Кістяківський наголошував на важливості формування правосвідомості не лише серед народу, а й серед освіченої еліти. Він вважав, що без морального авторитету права та активної ролі інтелігенції у поширенні ідей справедливості та свободи не може бути мови про ефективну правову систему [1, с.451–455].

Вчений розглядав право і суспільство як взаємопов'язані явища, що перебувають у постійній діалектичній взаємодії. Він підкреслював, що право не є штучним утворенням, створеним виключно державою, а виникає як продукт соціального розвитку, відображаючи потреби, цінності та моральні уявлення людей. Водночас право виконує регулятивну функцію, впливаючи на суспільні відносини, формуючи певні моделі поведінки та сприяючи їх впорядкуванню. Ця

взаємодія є динамічною: суспільство постійно змінюється, що впливає на право, а правові норми, у свою чергу, визначають напрямок розвитку суспільних процесів.

Мислитель вважав, що ефективність правової системи можлива лише за умови, що вона відображає реальні суспільні потреби і сприймається людьми як справедлива. Якщо правові норми суперечать моральним та соціальним цінностям, вони не матимуть авторитету і втратять регулятивну силу. Таким чином, Б.Кістяківський розглядав право і суспільство не як автономні явища, а як взаємозалежні складові соціального життя, що розвиваються в постійному зв'язку та взаємному впливі[5, с.368-375].

Отже, Б. О. Кістяківський розглядав право як динамічне соціальне явище, що виникає з глибини суспільного життя. Він підкреслював, що право не може існувати окремо від моральних і культурних чинників, а його ефективність залежить від сприйняття громадянами як справедливого. Заперечуючи вузький позитивістський підхід, Б.Кістяківський пропонував соціологічну концепцію, згідно з якою право і суспільство перебувають у постійному діалозі та взаємному впливі. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти природу права і його роль у забезпеченні стабільного та справедливого суспільного порядку. Ідеї Б.Кістяківського залишаються важливими і сьогодні, особливо в умовах реформування правової системи України.

Література

1. Кістяківський Б. О. «Соціальні науки та право». Нариси з соціальних наук та загальної теорії права. 1916. 704 с.
2. Історія держави і права України. Київ: Атіка, 1999. 189 с.
3. Кістяківський Б. О. Суспільна природа права: теоретичний аспект. *«Соціальні науки та право. Нариси з методології соціальних наук і загальної теорії права.»*. 1916. С. 211–216.
4. Кістяківський Б.О. «Право і мораль». *Логос*. 1910. №2. С.137-158

5. Кістяківський Б. О. Право і суспільство: діалектика та взаємодія. *«Соціальні науки та право. Нариси з методології соціальних наук і загальної теорії права.»*. 1916. С. 368–375.

*Хоменко Марія,
студентка I курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Любченко М.І.*

РОЛЬ МЕХАНІЗМУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПІДТРИМАННІ ПРАВОПОРЯДКУ

Юридична відповідальність є одним із базових елементів механізму забезпечення правопорядку в державі. Актуальність обраної теми обумовлюється зростаючою потребою у підвищенні ефективності правових механізмів забезпечення правопорядку, реалізації прав та свобод людини, а також зміцнення законності у суспільстві. Роль юридичної відповідальності у підтриманні правопорядку набуває особливої актуальності в умовах реформування правової системи України та її адаптації до європейських стандартів.

Наукове осмислення феномену юридичної відповідальності здійснювалося багатьма дослідниками, серед яких Свиридчук Н., Машкова А., Лук'янця Д., Грек Т.

Юридична відповідальність є одним із ключових елементів правового механізму, який безпосередньо забезпечує підтримання та відновлення правопорядку в суспільстві. Юридична відповідальність — це передбачена законом реакція держави на правопорушення особи, що має наслідком певні обмеження чи позбавлення. Вона виступає особливою формою державного примусу, що застосовується до осіб, які вчинили правопорушення, із метою встановлення справедливості, відновлення порушених правових норм та запобігання новим протиправним діям. Роль юридичної відповідальності у забезпеченні правопорядку виявляється насамперед у її превентивній функції.

Завдяки загрозі застосування правових санкцій юридична відповідальність стимулює суб'єктів права до правомірної поведінки, формує правову культуру та сприяє підвищенню рівня загальної правосвідомості населення. Свиридюк Н. підкреслює, що юридична відповідальність є одним із чинників, який забезпечує стійкість суспільних відносин, встановлюючи чіткі межі допустимої поведінки, порушення яких тягне за собою юридичні наслідки [1, с.27].

Крім превентивного аспекту, юридична відповідальність виконує каральну функцію. У межах цієї функції держава реалізує свої владні повноваження шляхом накладення санкцій на правопорушників. Машков А., розглядаючи юридичну відповідальність як особливий вид правовідносин, наголошує, що сама процедура притягнення до відповідальності забезпечує відновлення порушеного правопорядку через публічне визнання неправомірності діяння та накладення справедливого покарання [2, с.90]. Важливою є й відновлювальна функція юридичної відповідальності. Правовідносини, які виникають унаслідок притягнення до відповідальності, спрямовані на усунення негативних наслідків правопорушення, поновлення порушених прав та інтересів.

Не менш значущою є виховна функція юридичної відповідальності. Її реалізація відбувається як стосовно самого правопорушника, так і відносно інших учасників суспільних відносин, які спостерігають за процесом застосування відповідних заходів.

Такий вплив сприяє формуванню у громадян поваги до права, розуміння неминучості відповідальності за вчинення протиправних дій, що, своєю чергою, забезпечує стабільність правопорядку.

Типологія юридичної відповідальності, запропонована Лук'янцем Д., дозволяє більш глибоко зрозуміти механізми її впливу на правопорядок. Залежно від галузі права, у межах якої реалізується відповідальність (кримінальне, адміністративне, цивільне право тощо), застосовуються специфічні заходи впливу, які найбільш ефективно сприяють відновленню законності у відповідній сфері суспільних відносин [3, с.10]. Грек Т., аналізуючи правову природу юридичної відповідальності, звертає увагу на фундаментальні принципи,

дотримання яких визначає її ефективність: законність, справедливість, пропорційність заходів відповідальності до тяжкості правопорушення, індивідуалізація покарання та його невідворотність [4, с.45]. У системі забезпечення правопорядку саме ці принципи слугують запорукою довіри громадян до правової системи та легітимності державної влади.

Таким чином, юридична відповідальність відіграє визначальну роль у забезпеченні правопорядку, виступаючи інструментом державного примусу, що сприяє стабільності та розвитку суспільства. Її ефективність обумовлюється науково обґрунтованим підходом до визначення її природи, принципів та механізмів реалізації.

Аналіз наукових позицій свідчить про багатогранність феномену юридичної відповідальності та необхідність її подальшого вдосконалення з урахуванням сучасних викликів у сфері правозастосування. Забезпечення належного рівня правопорядку можливе лише за умови об'єктивного, справедливого та системного застосування юридичної відповідальності у всіх сферах суспільного життя.

Література

1. Свиридюк Н. Юридична відповідальність у механізмі правового регулювання. Юридичний вісник. 2011. № 4. С. 24–27.
2. Машков А. Ногляд на юридичну відповідальність як різновид правовідносин та його значення для формування сучасної юридичної теорії відповідальності. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2010. № 84. С. 89–100.
3. Лук'янець Д. Типологія юридичної відповідальності. Юридична Україна. 2004. № 3. С. 4–10.
4. Грек Т. Правова природа юридичної відповідальності: поняття, принципи та види. Адвокат. 2010. № 10. С. 41–45.

Шило Софія,
*студентка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник - к.ю.н., доцент Любченко М.І*

ОБ'ЄКТИВНЕ ЮРИДИЧНЕ ПРАВО ТА ПРАВОСВІДОМІСТЬ: ОЗНАКИ ТА ВЗАЄМОДІЯ

Проблематика взаємодії об'єктивного права та правосвідомості є однією з ключових в сучасній юридичній науці. Право як соціальне явище не тільки впливає на поведінку людей, а й формує їхню правосвідомість і правову культуру. Водночас, на ефективне функціонування об'єктивного права безпосередньо впливає правова свідомість суспільства та окремих індивідів. Глибоке розуміння взаємодії між цими категоріями сприятиме зростанню рівня правової культури та поліпшенню механізмів правового регулювання в Україні.

Об'єктивне юридичне право - система діючих у державі правових норм і принципів. Вони встановлені (або визнані) державою як регулятор суспільних відносин, забезпечені нею [1, с 207]. Основними ознаками об'єктивного права є нормативність, загальнообов'язковість, формальна визначеність, державне забезпечення та системність.

Правосвідомість - це сукупність суб'єктивних елементів правового регулювання: ідей, теорій, емоцій, почуттів та правових настанов, за посередництвом яких відображається правова дійсність, формуються ставлення до права та юридичної практики [2, с 533]. На думку правознавця О. В. Петришина правосвідомість розглядається як динамічне явище, що змінюється під впливом глобалізаційних процесів, правових норм та цифровізації [2, с 534].

У правосвідомості відображена правова дійсність у вигляді знань про право, осягнення сутності права, а також у формі юридичних порад щодо поведінки, як відгук на оцінку чинного права. Правосвідомість повинна бути притаманна не лише особам, що створюють юридичні норми та закони, а й всім громадянам певної держави.

Основний аспект правосвідомості полягає в усвідомленні людьми їхніх

прав і свобод, цінностей природного права, в умінні оцінити чинне право з огляду на його відповідність загальнолюдським цінностям, які знайшли відображення у міжнародних документах з прав людини. Правова свідомість не лише виражає ставлення особи до правничої реальності, а й скеровує його на конкретні зміни в правовому просторі, передбачає та формує їх [3, с 219].

Рівень правосвідомості залежить від багатьох чинників: рівня правничої освіти, традицій, соціально-економічного розвитку країни, діяльності правозахисних організацій та інших.

Об'єктивне право та правосвідомість перебувають у постійній взаємодії. Об'єктивне право окреслює юридичні межі поведінки, закріплює конкретні суспільні цінності та ідеали, формуючи правову культуру суспільства. У свою чергу, правосвідомість стимулює правотворчий процес, тому, що зміни в правовому мисленні громадян часто ініціюють реформування законодавства.

Є два основних напрями у яких об'єктивне право взаємодіє з правосвідомістю:

1. Вплив об'єктивного права на правосвідомість.

Законодавство суттєво впливає на формування правосвідомості громадян, адже визначає юридичні норми, котрі описують правильну поведінку та правові засади. Прийняття нових законів, конституційних змін та правових реформ може сприяти зростанню рівня правової культури в суспільстві. Окрім цього, держава за допомогою правового виховання, освітніх ініціатив та пропагування ідей правової держави сприяє формуванню законної поведінки громадян.

2. Вплив правосвідомості на об'єктивне право.

Громадська правосвідомість відіграє ключову роль у розвитку та трансформації правової системи. Коли суспільство вважає певні закони несправедливими або застарілими, це може спричинити їх перегляд або скасування. Демократичні інструменти, зокрема громадські ініціативи, звернення до суду, участь у виборах та законотворчих процесах, дають змогу громадянам впливати на формування законодавства відповідно до їхніх правових поглядів та потреб.

Взаємозв'язок між об'єктивним юридичним правом та правосвідомістю є основоположним для ефективного функціонування правової системи.

Об'єктивне право встановлює юридичні межі поведінки, натомість правосвідомість забезпечує їх втілення на практиці. Високий рівень правосвідомості громадян сприяє не тільки дотриманню законодавчих норм, а й ініціює зміни в правовій системі через участь громадськості у правотворчості. Ефективний механізм правового виховання сприяє розвитку правової держави, в якій громадяни не лише знають свої права та обов'язки, але й активно беруть участь у їх захисті та реалізації. Таким чином, гармонійна взаємодія між об'єктивним правом і правосвідомістю є важливим чинником стабільності та прогресу правової системи держави.

Література

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Еспада, 2006. 656 с.
2. Загальна теорія держави і права: підручник за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2010. 584 с.
3. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: підручник. Харків: Право, 2019. 256 с.
4. Загальна теорія права: підручник за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваїте. 2015. 392 с.

Шрамченко Анастасія,
студентка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к. ю. н., доцент Любченко М. І.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ НА ЗАХИСТ ВІД ФІЗИЧНОГО ТА ПСИХІЧНОГО НАСИЛЬСТВА

У сучасному суспільстві дитина дедалі частіше опиняється перед загрозами, що не лише порушують її базові права, а й створюють серйозні ризики для її розвитку та безпеки. Одними з найнебезпечніших форм таких загроз є фізичне та психічне насильство, що завдають непоправної шкоди здоров'ю, психіці, самооцінці дитини та її майбутньому соціальному становленню. Захист

дитини від таких проявів є не лише правовим зобов'язанням держави, а й ключовим чинником забезпечення гуманності, правопорядку та сталого розвитку суспільства.

Актуальність теми зумовлена як глобальним визнанням проблеми насильства над дітьми (відповідно до даних ЮНІСЕФ, щороку мільйони дітей у світі зазнають насильства у різних його формах), так і специфічними українськими реаліями, що погіршуються через війну, економічну нестабільність, кризу інституту сім'ї та інші фактори. Наукову увагу до цієї теми приділяють багато дослідників, такі як І. Бірюкова, О. Стрельцова, Л. Коваль, Н. Пижик, О. Ярмиш та ін.

Згідно з п. 14 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», психологічним домашнім насильством є словесні образи, погрози, приниження, залякування чи контроль, які викликають у постраждалого страх, емоційну невпевненість або завдають шкоди психічному здоров'ю [1]. Таке насильство травмує психіку дитини, формуючи викривлену самооцінку, тривожність, депресію та майбутні залежності.

Відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 1 цього Закону, фізичним домашнім насильством є дії, що включають ляпаси, стусани, штовхання, побої, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень, залишення в небезпеці та інші насильницькі правопорушення [1]. Часто такі дії маскуються під «дисципліну» чи «традиційне виховання», що сприяє толерантному сприйняттю фізичного насильства суспільством.

Обидва типи насильства часто поєднуються в сімейному середовищі або в освітніх установах, де дитина перебуває в тривалому підпорядкуванні дорослим, що зловживають владою.

Міжнародне право надає вагому нормативну базу для захисту дітей від усіх форм насильства. Відповідно до ст. 19 Конвенції ООН про права дитини 1989 року, держави зобов'язані захищати дітей від «усіх форм фізичного або психічного насильства» [2]. У ст. 37 тієї ж Конвенції заборонено жорстоке, нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження з дітьми.

Загальний коментар №13 Комітету ООН з прав дитини (2011 р.) визначає насильство щодо дітей як серйозне порушення їхніх прав, що негативно впливає на розвиток та реалізацію інших прав. У відповідь, Рада Європи посилює захист дітей від усіх форм насильства, керуючись Конвенцією ООН про права дитини, ЄСПЛ, Європейською соціальною хартією, Лансаротською конвенцією та іншими актами РЄ [3]. Ці міжнародні положення є обов'язковими для України.

Українське законодавство відносно комплексно регулює питання захисту дітей від фізичного та психічного насильства. Закон України «Про охорону дитинства» (ст. 10, 20) гарантує кожній дитині право на захист від «усіх форм експлуатації та насильства» [4]. Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визнає дитину не лише як потерпілу, а й як свідка домашнього насильства, що також є фактором травматизації [1]. Психічне насильство офіційно визнане формою домашнього насильства, що відображає європейський підхід.

Незважаючи на наявну законодавчу базу, ефективний захист дітей від насильства залишається гострою проблемою. Фізичне насильство часто приховується через небажання розголосу чи недовіру до органів, а психічне – важко виявити через відсутність видимих слідів. В Україні бракує дієвої системи раннього виявлення: школи, медичні та соціальні служби часто реагують несистемно або ігнорують випадки. Ситуація ускладнюється війною та її наслідками (стрес, бідність, агресія), що підвищує ризики жорстокого поводження та додає психологічних травм дітям через воєнні події та їх наслідки.

Отже, право дитини на захист від фізичного та психічного насильства є ключовим та багатоаспектним правом, реалізація якого вимагає не лише нормативного забезпечення, а й комплексного міжвідомчого механізму виявлення, реагування та профілактики. Лише за умови тісної співпраці правників, педагогів, психологів, поліції та громадськості можна досягти реального, а не декларативного захисту дітей в Україні. Забезпечення безпечного дитинства є не лише юридичним обов'язком держави, а й моральним критерієм її цивілізованості.

Література

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». *Офіційний веб-портал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.
2. Конвенція про права дитини. *Офіційний веб-портал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
3. Council of Europe Strategy for the Rights of the Child 2022. URL: <https://rm.coe.int/cdenf-unofficial-translation-into-ukrainian/1680aca358>.
4. Закон України «Про охорону дитинства». *Офіційний веб-портал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

Яненко Вікторія,
студентка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ф.н., професор Куценал С. В.

ПРАВО ЯК ОБ'ЄКТИВАЦІЯ СВОБОДИ У ФІЛОСОФІЇ Г. ГЕГЕЛЯ

Концепція права у філософії Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля відіграє важливу роль у формуванні сучасних правових систем та політичної філософії. Право розглядається мислителем як втілення свободи, яка реалізується через суспільні інститути [1, с.56].

Однією з ключових тез Г. Гегеля є твердження про те, що право є формою втілення свободи. Свобода не може існувати поза правовими межами, оскільки лише через право вона набуває конкретного значення та реалізується у суспільстві [2, с.101].

Держава, за Г. Гегелем, є не просто політичною організацією, а найвищою формою суспільного розвитку, в якій свобода набуває свого об'єктивного значення. Вона виступає гарантом правопорядку та інструментом реалізації моральної свободи громадян. Саме через державу індивід може усвідомити свою приналежність до цілісної системи, де його права та обов'язки врівноважені

суспільними інтересами.

Важливим аспектом гегелівської концепції є те, що держава повинна бути правовою, тобто такою, що діє згідно з розумними законами, а не свавільною владою. Законність і раціональність державних інститутів забезпечують гармонійний розвиток суспільства та запобігають деспотизму. Г. Гегель також наголошував на необхідності поділу влади як механізму стримувань і противаг, що дозволяє державі виконувати свої функції без надмірного втручання у приватне життя громадян [3, с.142].

Крім того, у філософії Г. Гегеля держава відіграє важливу роль у формуванні національного духу. Вона виступає виразником колективної волі народу та його історичного розвитку. У цьому контексті він розглядає державу як органічний механізм, що зростає разом із суспільством, розвиваючи не лише правову систему, а й моральність, культуру та національну самосвідомість [4, с.273].

Г. Гегель виділяє три основні рівні розвитку права:

1. Абстрактне право - початковий рівень, що включає базові юридичні норми та принципи приватної власності, договору та відповідальності [5, с.46]
2. Моральність - етап, на якому свобода усвідомлюється індивідом через моральні принципи та етичні переконання.
3. Суспільна етичність (Sittlichkeit) - найвищий рівень розвитку свободи, що виявляється у суспільних інститутах: сім'ї, громадянському суспільстві та державі [6, с.133].

Згідно з концепцією Гегеля, держава є необхідною умовою реалізації свободи. Його відмова від концепції природного права та суспільного договору дозволяє краще зрозуміти його бачення держави як об'єктивного прояву розвитку духу [7, с.392]. Основними складовими держави, за Гегелем, є внутрішній правопорядок, громадянське суспільство та світовий порядок [8, с.143].

Гегель розглядав громадянське суспільство як важливий елемент системи права. Саме на цьому рівні відбувається взаємодія між окремими індивідами, що

мають свої інтереси, та правовими нормами, які забезпечують соціальний порядок. У громадянському суспільстві свобода особистості отримує конкретну реалізацію через економічні, соціальні та правові механізми. Зокрема, право власності, договірні відносини та регулювання соціальних конфліктів є ключовими аспектами функціонування громадянського суспільства. Гегель підкреслював, що без правових механізмів, які врегульовують відносини між людьми, суспільство ризикує зануритися в хаос або піддатися авторитарному контролю [9, с.102].

Отже Гегель розглядав право як форму об'єктивації свободи, яка розвивається в історичному процесі. Його концепція права базується на діалектичному зв'язку між індивідуальною свободою та суспільними інститутами. Справжня свобода можлива лише у правовій державі, де право виступає не засобом обмеження, а формою вищої реалізації людської свободи. Його ідеї залишаються актуальними у сучасній юридичній науці та політичній філософії.

Література

1. Гегель Г. В. Ф. Філософія права. К. : Основи, 2000. 346 с.
2. Козловський В. Поняття свободи у філософії Гегеля. Львів : Світ, 2015. 224 с.
3. Гадамер Г. Істина і метод. К. : Юніверс, 2003. 464 с.
4. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Харків : Фоліо, 2010. 361 с.
5. Рікер П. Ідея держави у філософії Гегеля. Одеса : Академія, 2018. 198 с.
6. Левінсон Р. Політична етика Гегеля. Донецьк : Літера, 2016. 246 с.
7. Арент Г. Джерела тоталітаризму. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 539 с.
8. Хабермас Ю. Право і демократія. Київ : Наука, 2012. 532 с.
9. Беглиця В. П., Ярошенко В. М. Політична етика. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. 401 с.

СЕКЦІЯ 2.

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Білька Ангеліна
студентка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник — к.ю.н., доцент Любченко М.І.

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ КЛЮЧОВИХ ФАКТОРІВ ПРОГРЕСУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

У сучасному світі, де глобалізація, технологічний прогрес і соціальні зміни стрімко трансформують структуру суспільства, гендерна рівність стала не лише питанням справедливості, а й необхідною умовою сталого розвитку. Нерівний доступ чоловіків і жінок до освіти, роботи, політичного представництва чи економічних ресурсів перешкоджає реалізації соціального потенціалу, оскільки значна частина населення не може повноцінно брати участь у важливих процесах.

Гендерна рівність - це рівний статус жінок і чоловіків, рівні можливості та умови участі в усіх сферах суспільно-політичного життя, а також рівні умови для її реалізації [1, с. 291].

Сьогодні, незважаючи на значний прогрес у боротьбі за права жінок і чоловіків, гендерні стереотипи, дискримінація та нерівність все ще існують навіть у розвинених країнах. В Україні ці питання є особливо важливими через історичні, культурні та економічні особливості, а також прагнення до європейської інтеграції, в якій гендерна рівність є однією з фундаментальних цінностей. За роки незалежності індекс гендерної нерівності в Україні подвоївся: у 1991 році він становив 0,472, а у 2021 році - 0,200. Найгірший стан гендерної рівності в Україні був у 1993-1994 роках (0,474), а найкращий - у 2020 році (0,198). [2]

У сучасному світі варто прагнути до рівного визнання чоловіків і жінок без будь-якої дискримінації. Гендерна рівність є надзвичайно важливою, адже ні

чоловіки, ні жінки не повинні вважатися «менш здібними» або «менш важливими» через стереотипи та традиційні уявлення.

Гендерна рівність - це не лише питання справедливості, це ключовий фактор розвитку та процвітання будь-якої нації [3, с. 197]. Тобто забезпечення рівних прав та можливостей для обох статей сприяє підвищенню рівня розвитку в соціальній, культурній та економічній сферах. Відсутність певних гендерних обмежень дає можливість більш гармонійно та ефективно реалізовувати соціальні блага.

Гендерна рівність означає врахування того, що кожна законодавча ініціатива, стратегія чи програма по-різному впливає на жінок і чоловіків, оскільки вони мають різні погляди, потреби, інтереси, ролі та ресурси. Расова чи етнічна приналежність, соціальний статус, вік та інші фактори можуть посилювати ці відмінності. Відповідно до ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, права і свободи, гарантовані цією Конвенцією, мають бути забезпечені без дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою [4]. Рішення повинні враховувати відмінності в досвіді та конкретних життєвих обставинах жінок і чоловіків, дівчат і хлопців.

Гендерна рівність не означає, що жінки мають бути такими ж, як чоловіки, а права та можливості людини не визначаються її біологічною статтю чи гендерною ідентичністю. Це означає, що гендерна рівність дозволяє нам робити вибір на основі бажань, ідей та мрій, а не стандартів. Гендерна рівність включає в себе кілька критеріїв, таких як: рівність прав (згідно з принципом рівності, держава повинна забезпечувати рівні права); рівність можливостей (забезпечення рівних умов для реалізації прав кожної особи в культурній, соціальній, економічній та політичній сферах) [5, с. 197]

Гендерні питання розглядаються не тільки через призму індивідуальної рівності, але й з огляду на культурний та економічний розвиток, а також загальну

стабільність суспільства. Забезпечення рівних прав і можливостей для всіх статей сприяє економічному зростанню, соціальній стабільності та інноваціям.

Таким чином, гендерна рівність є невід'ємною частиною сталого розвитку та прогресу і вимагає активної участі всіх верств суспільства. Її встановлення не лише зміцнює демократичні цінності, а й відкриває нові перспективи для побудови справедливого, інклюзивного та процвітаючого світу.

Література

1. Кашаба О. Ю., Щербина І. В. Гендерна рівність як складова демократичного розвитку українського суспільства. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2018. VI (28). С. 7–10.
2. Індекс гендерної нерівності в Україні та Європі. URL: <https://ck.dsp.gov.ua/news/indeks-hendernoi-nerivnosti-v-ukraini-ta-ievropi/>.
3. Пищуліна О. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України: монографія. Київ: Центр Разумк. 2016. 244 с.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
5. Оніщенко Н. М., Пархоменко Н. М. Правові засади формування та розвитку гендерного середовища в Україні: монографія. Київ: Юридична думка. 2010. С. 187-197.

Богдан Єлизавета,
студентка 1 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Любченко М. І.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Питання вимушеного переміщення громадян всередині країни довгий час залишалося без належної уваги української правової науки та практики. Мільйони людей змушені покидати свої домівки, рятуючись від бойових дій,

часто опиняючись без доступу до житла, медичної допомоги, освіти та юридичного захисту. Усі внутрішньо переміщені особи перебувають під юрисдикцією своєї держави, яка зобов'язана гарантувати їм ефективний правовий захист та забезпечення прав і свобод.

Проблематика захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні стала предметом ґрунтовних наукових і практичних досліджень багатьох фахівців. Зокрема, ці питання досліджували Г. Христова, М. Гультай та інші.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщені особи – це особи, які є громадянами України, іноземцями або особами без громадянства, що перебувають на території України на законних засадах та мають право на постійне проживання в Україні, яких змусили залишити своє місце проживання з метою уникнення негативних наслідків збройного зіткнення, тимчасової окупації, порушення прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1]. Через обставини внутрішнього переміщення, ця категорія громадян потребує посиленої уваги та підтримки з боку держави та громади. Це необхідно для гарантування їхніх прав і свобод, а також для забезпечення першочергових потреб. Державна політика у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб спрямована на створення належних умов для їх тимчасового перебування, інтеграції в нові громади, а також сприяння їх добровільному поверненню до покинутого місця проживання після усунення причин, що зумовили переміщення.

Відповідно до статті 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» ВПО мають право на: спрощений порядок надання статусу безробітного, нарахування грошової допомоги по безробіттю без подання документів про страховий стаж та заробітну плату, отриману за останнім місцем праці, спрощену процедуру реєстрації ФОП та припинення самозайнятості [1]. Законодавством України також передбачено альтернативну, спрощену процедуру розірвання трудових відносин для внутрішньо переміщених осіб у випадках, коли роботодавець перебуває на території, де

тривають активні бойові дії, або на тимчасово окупованій території, а також за умови відсутності комунікації з ним. У тих випадках, коли внутрішньо переміщені особи формально залишаються працівниками установ, розташованих на непідконтрольних територіях або мають нерозірвані трудові договори з роботодавцем, щодо яких відсутня інформація про місце перебування, заява зберігається у територіальному органі центрального органу виконавчої влади. Попри це, значна частина ВПО не вдається до цієї процедури, обираючи звернення до судових інстанцій.

Часто з об'єктивних причин внутрішньо переміщені особи стикаються з відсутністю повного пакета необхідної документації, включаючи трудову книжку. Однак на практиці спостерігається ситуація, коли особлива увага приділяється обов'язковому поданню трудової книжки. Варто зазначити, що подібні вимоги іноді висувуються не лише до внутрішньо переміщених громадян, але й до інших категорій працівників. Водночас, необхідно враховувати положення чинного законодавства, згідно з якими облік трудової діяльності працівників здійснюється в електронній формі шляхом ведення відповідного реєстру застрахованих осіб. Ведення ж паперової трудової книжки є правом працівника, а не його обов'язком.

Підсумовуючи, слід зазначити, що зростання внутрішнього переміщення в Україні через збройний конфлікт вимагає посиленої уваги правової науки та практики. Попри попереднє недостатнє висвітлення, сьогодні питання прав ВПО активно розглядається законодавцями. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» є важливим інструментом для їхнього правового захисту, спрощуючи ключові аспекти їхнього життя. Ефективне забезпечення цих прав є не тільки юридичним, але й етичним імперативом держави стосовно своїх громадянами.

Література

1. Державна служба України з питань праці. Інформаційний портал. URL: <https://pratsia.in.ua/faq.php>
2. Дудка К. Працевлаштування внутрішньо переміщених осіб (ВПО). URL:

<https://avm-ua.org/uk/post/pracevlastuvanna-vnutrisno-peremisenihosib-vpo-pitannavidpovid>.

3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.

4. Про затвердження Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників: Наказ Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29.07.1993. № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0110-93#Text>.

Бубирьов Михайло,
*студент 4 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник –к.ю.н., асистент Прохазка Г.А.*

ОСОБЛИВОСТІ ПРИНЦИПУ АВТОНОМІЇ ВОЛІ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Ще з часів XIII ст. для представників доктрини міжнародного приватного права було характерним адаптація римського права до вирішення зовнішньоекономічних відносин. Серед сучасних науковців дану тему було розкрито Діковською І.А., Кисілем В.І., Мироненко І.В., Шевченко Л.А. Колосальну роль в започаткуванні ідеї створення колізійних норм відіграла «Глоса Аккурсія» 1228 р., яка проголошувала, що одна правова система не може бути універсальною для вирішення всіх приватноправових колізій [1, с. 66]. Необхідним було розроблення основоположних засад, які б надавали розв'язок міжнародних відносин. Однією з таких є принцип автономії волі, який набув юридичного закріплення із прийняттям закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. Так, ст. 1 цього закону тлумачить його як уповноваження суб'єктів міжнародного приватного права самостійно визначати право, яке підлягає застосуванню до їхніх правовідносин. На доктринальному рівні принцип автономії волі розглядається з різних сторін, й окреслює: інститут,

створений відповідною національною правовою системою для вирішення колізії законів, в якому воля сторін розглядається як одна з колізійних прив'язок, нарівні з іншими традиційними принципами; та як наслідок свободи договору, що закріплюється на законодавчому рівні держав, тому автономія волі може обмежуватися лише сферою, яка регулюється імперативними, а не диспозитивними нормами [2, с. 166]. Автономії волі характерний доктринальний плюралізм, в основі якого лежить принцип свободи договору, але слід наголосити на тому, що свобода договору не є абсолютною; на цей принцип впливає багато зовнішніх факторів, таких як: наявність міжнародного договору, обмеження зі сторони держави; умови правочину. Мироненко І.В. зауважує, що до імперативних обмежень зі сторони держави належить поширення на засновницькій договір юридичної особи норм саме тієї держави, в якій вона буде створена. Також забороняється обмеження прав споживача в договорах за його участі, тобто сторони не можуть зменшити обсяг прав який надається імперативними нормами держави, в якій він постійно проживає або перебуває [3, с. 25]. У свою чергу, Діковська І.А. пропонує приділити увагу міжнародним договорам. Зокрема, Договір між Україною та Румунією про правову допомогу та правові відносини в цивільних справах від 30.10.2006 р. не закріплює можливість вибору права у договірних зобов'язаннях, що контрастує із значущістю принципу автономії волі [4, с. 138]. Цікавим моментом при застосуванні принципу автономії волі є питання двох підсистем права: матеріальної і процесуальної. Тобто постає проблема, які з вищезгаданих підсистем підлягають регулюванню колізійними нормами. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. передбачає правило, згідно з яким будь-яке відсилання до права іноземної держави має розглядатися як відсилання до норм матеріального права, а не до колізійного права відповідної країни. Таким чином, застосовуються лише матеріально-правові норми відповідної країни. Водночас, необхідно окреслити коло договірних відносин. На думку Кисіля В.І., у даному випадку сторони домовляються про власний вибір права держави, який, між іншим, носить виключно матеріальний характер, а не колізійне відсилання,

яке в подальшому несло б ризик невизначеності підсистеми права в цілому [5, с. 92]. Отже, підсумовуючи слід зазначити, що принцип автономії волі – *lex voluntatis* – основоположний принцип міжнародного приватного права. Його суть полягає в наданні можливості сторонам правочину з іноземним елементом повноважень зі сторони держави, що є ознакою приватного характеру, який ґрунтується на вільному волевиявленні та юридичній рівності. Правовідносини, на які поширюється досліджуваний принцип є широкими за обсягом. Водночас застосування обраного права в деяких випадках обмежується застереженнями.

А таким чином можна стверджувати, що воля сторін є вирішальною у підпорядкуванні своїх відносин певному правопорядку. Закріплення у нормативно-правових актах можливості саморегулювання відносин з боку законодавця може мати наслідком зміцнення міжнародних відносин держав, а також стрімких тенденцій розвитку лібералізації.

Література

1. Степанюк А.А. Історичні аспекти міжнародного приватного права. *Проблеми законності*. 2010. № 108. С. 63-74.
2. Шевченко Л.А. Сутність та значення принципу автономії волі в міжнародному приватному праві. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. Запоріжжя, 2019. № 4(68). С. 165-168.
3. Мироненко І.В. Застосування принципу автономії волі при укладені правочинів з іноземним елементом. *Договір як універсальна форма правового регулювання: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Івано-Франківськ, 7 квіт. 2023 р. Івано-Франківськ, 2023. С. 24-26.*
4. Діковська І.А. Сучасні підходи міжнародного приватного права та колізійні норми договорів про правову допомогу в цивільних справах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. НАПНУ*. Київ, 2020. № 1(Т.27). С. 126-141.
5. Кисіль В.І. Автономія волі, принцип тісного зв'язку та відсилання в сучасному міжнародному приватному праві. *Збірник наукових праць «Сучасні проблеми приватного права»*. Кам'янець-Подільський, 2012. С. 77-100.

*Гладиш Анжеліка,
студентка 4 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., асистент Прохазка Г.А.*

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ КОЛІЗІЙНИХ НОРМ, ПРИ ЗДІЙСНЕННІ, ОПІКИ І ПІКЛУВАННІ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Для врегулювання конкретних приватно-правових взаємин, управління якими утруднене розбіжними іноземними елементами та, за потреби, для визначення норм права колізійний метод є ключовим у регулюванні цивільно-правових відносин. Зростання кількості спорів між учасниками приватно-правових взаємин з іноземним компонентом та супутніх проблем правозастосування, брак узагальнення в юридичній літературі аспектів, способів і засобів, що стосуються використання колізійних норм, недосконалість законодавчої бази у сфері міжнародних приватно-правових відносин, а також низький рівень правової обізнаності самих учасників зовнішньоекономічних правовідносин спричинили необхідність дослідження цієї теми [1, с. 2].

Проблема застосування колізійних норм в міжнародному приватному праві набуває особливої уваги у колі науковців та практиків. Зокрема проблему аналізувало чимало вітчизняних та іноземних науковців, зокрема, А. В. Асосков, Є. Д. Боярський, П. Векаш, А. С. Довгерт, В. І. Кисіль, В. М. Косак, О. Ландо, Л. А. Лунц, Ф. Мадл, О. С. Мережко, О. В. Москалюк, В. Нідерер, В. Хаудек та інші. Однак існує ряд невирішених доктринальних та праксіологічних питань, що потребують додаткового аналізу, серед яких проблеми застосування колізійних норм, при здійсненні, опіки і піклуванні в міжнародному приватному праві.

Кисіль В. І. зазначає, що сьогодні кодифікація міжнародного приватного права виступає ключовим методом систематизації та законодавчого втілення сукупності колізійних, матеріально-правових і процесуальних положень, спрямованих на регулювання приватних правовідносин з іноземним елементом.

Колізійні норми відіграють центральну роль у законодавстві з міжнародного приватного права, а під "матеріально-правовими" питаннями розуміються, насамперед, не норми, які безпосередньо регулюють відносини сторін, а матеріальні передумови для застосування колізійних норм [2, с. 226].

Наявність іноземного компоненту у відносинах, які підпадають під регулювання міжнародного приватного права, спричиняє колізію законів. Колізійна проблема постає через те, що в різних країнах законодавче регулювання цивільних, сімейних, трудових та інших взаємин розрізняється. Саме іноземний характер цих відносин створює підґрунтя для появи цілком специфічного методу регулювання, який дає змогу визначити, право якої держави має бути застосоване в кожному окремому випадку [3, с. 26].

На сучасному етапі еволюції міжнародних взаємин відчутно зростає вага завдання вдосконалення та модернізації нормативних інструментів (перш за все - законодавчих) для вирішення колізійних проблем. Це стосується питань розмежування сфер впливу різних правових систем, що претендують на регулювання одних і тих же правових відносин, а також визначення порядку та меж екстериторіального застосування національних законів [2, с. 225].

Варто звернути увагу на ухвалення в 2005 році в Україні Закону «Про міжнародне приватне право» [4]. Цей законодавчий акт визначає порядок врегулювання приватних правовідносин, які мають зв'язок хоча б через один зі своїх компонентів з однією або кількома правовими системами, відмінними від української. Концептуальні положення згаданого Закону відповідають сучасним напрямам еволюції загальноновизнаної доктрини міжнародного приватного права.

На думку Фединяк Г. С., Одним з найзаплутаніших і досі не розв'язаних питань міжнародного приватного права залишається питання прийняття або неприйняття зворотного відсилання та переадресації до закону третьої країни. Суперечливим є й трактування обсягу іноземного права, до якого застосовується переадресація [5, с. 73-74]. Варто зазначити, що зворотне відсилання – це ситуація, коли іноземне право, на яке вказує вітчизняна колізійна норма, містить колізійну норму, що переадресовує до вітчизняного права.

Інститут опіки та піклування добре знаний як в цивільному, так і в сімейному праві. У більшості держав опіка та піклування підпадають під регулювання цивільного законодавства. Це частково пояснюється тим, що сімейне право як окрема галузь існує не в усіх правових системах, а часто є частиною цивільного права.

У ситуаціях, коли відносини опіки й піклування мають іноземний елемент, постає питання права, яке буде застосоване для регулювання цих відносин, що переважно залежить від труднощів уніфікації матеріально-правового регулювання в цій сфері. Зазвичай, у випадках регулювання відносин опіки та піклування можуть застосовуватися: особистий закон (*lex personalis*) опікуна чи піклувальника; особистий закон підопічної особи (що може включати право країни громадянства або місця проживання цих осіб).

Крім того, враховується право тієї країни, орган якої встановив опіку чи піклування, а також право країни, що призначила опікуна чи піклувальника. Ще одним важливим фактором є право країни, на території якої знаходиться майно, щодо якого встановлюється опіка чи піклування.

Узагальнюючи міжнародний законодавчий досвід щодо колізійного регулювання опіки та піклування, можна відзначити, що колізійне регулювання опіки та піклування реалізується за допомогою кількох колізійних прив'язок, що характерно для українського законодавства. Колізійному регулюванню опіки та піклування присвячена ст. 24 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р..

Згідно з ч. 1 ст. 24 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р., призначення та припинення опіки й піклування над малолітніми, неповнолітніми, особами з недієздатністю та особами з обмеженою цивільною дієздатністю, підпорядковується особистому закону підопічного (*lex personalis*). Визначення особистого закону фізичної особи регламентується статтею 16 вищезазначеного Закону.

У ч. 2 ст. 24 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р., колізійно регулюються відносини стосовно обов'язку опікуна чи

піклувальника взяти на себе опіку чи піклування, що визначаються відповідно до особистого закону тієї особи, яку призначають опікуном або піклувальником. Варто підкреслити, що з огляду на специфіку законодавчого регулювання цих відносин, держави поділяються на два основні типи. Перша група допускає призначення конкретної особи (найчастіше родича певного ступеня споріднення) незалежно від її власного бажання. Інша група країн керується нормами, за якими особа може стати опікуном чи піклувальником лише за умови надання своєї згоди.

У ч. 3 статті 24 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 року передбачено наступне: взаємовідносини між опікуном або піклувальником та особою, над якою встановлено опіку чи піклування, підпорядковуються праву тієї держави, установа якої визначила опікуна чи піклувальника. Цей підхід знайшов відображення також у Конвенції країн СНД про правову допомогу, згідно з якою відносини між опікуном (піклувальником) та підопічним регулюються правом тієї Договірної Сторони, орган якої призначив опікуна або піклувальника.

Отже, Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 року містить декілька колізійних положень, які забезпечують колізійне врегулювання інституту опіки та піклування, беручи за основу принцип найбільш тісного зв'язку, а також беручи до уваги необхідність застосування найбільш сприятливого права для вразливої сторони, що цілком відповідає ключовим напрямкам міжнародно-правового регулювання цих відносин.

Загалом, оцінка сучасного стану та тенденцій розвитку міжнародного приватного права в багатьох країнах світу свідчить про активні зусилля щодо гармонізації національного законодавства у сфері міжнародного приватного права із сучасним станом міжнародної цивільної та комерційної мобільності, що включає в себе заповнення законодавчих прогалин, розширення сфери дії колізійних норм та розробку гнучких схем прив'язки. Слід зазначити, що це є необхідним. Імплементация єдиного законодавчого акта, що враховує всі ці аспекти та відповідні механізми правозастосування, є найкращим варіантом для

вирішення проблем, пов'язаних із застосуванням колізійних норм міжнародного приватного права.

Отже, міжнародне приватне право набуває дедалі більшого значення для врегулювання відносин з іноземним компонентом. У сфері міжнародного приватного права, оскільки більшість його норм створюється кожною державою самостійно, дуже важливо, щоб кожна країна дотримувалася як власних договірних зобов'язань, так і норм і принципів міжнародного права, обов'язкових для всіх держав.

Література

1. Алексєєнко І. Г. Проблеми уніфікації колізійних норм у сфері приватноправових. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2011. Вип. 1. С. 3-11.
2. Кисіль В. І. Колізійне регулювання в сучасному міжнародному праві. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2000. Вип. 4. С. 225-244.
3. Мережко О. О. Соціологія міжнародного приватного права. Право України. 2013. № 7. С. 26-33.
4. Про міжнародне приватне право: Закон України від 27.06.2005 р. № 2709-ІУ[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://verdictum.ligazakon.net/document/90591497> (дата звернення: 06.05.2025).
5. Фединяк Г. С. Міжнародне приватне право : підручник / Г. С. Фединяк, Л. С. Фединяк. 3-є вид., (доп. і перероб.). Київ : Атіка, 2005. 544 с.

*Давидовська Юлія,
студентка 3 курсу Полтавського юридичного університету
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – асистент Маліннікова Д. К.*

ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ЗА УЧАСТЮ СУДДІВ В УКРАЇНІ ТА НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ

У сучасному світі відбувається стрімкий розвиток національного

законодавства та поява нових методів врегулювання конфліктів між учасниками без необхідності звертатися до судових інстанцій. Проте найбільш розповсюдженим способом захисту прав і свобод, вирішення спорів та конфліктів, встановлення істини і досягнення справедливості у всіх країнах залишається судовий захист. [2] Але не дивлячись на це, вирішення спорів в судовому порядку не завжди, є найкращий спосіб і головне не швидкий, як більшість це затуляний етап, що потребує багато часу. З огляду на це, законодавство додало зміни до законодавства та запропонувало альтернативні способи вирішення конфліктів для учасників - вирішення спорів за участі суддів.

Так в ст. 201 ЦПК України проведення процедури врегулювання спору за участю судді можливе за умови згоди сторін, наданої до початку розгляду справи по суті, і тільки за відсутності у справі третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги стосовно предмета спору.. [1]

Слід звернути увагу на окремі процесуальні аспекти виконання такої процедури. У разі, якщо сторони конфлікту не змогли дійти згоди під час врегулювання спору за участю судді, вони втрачають можливість повторно звертатися до цієї процедури (ч. 2 ст. 202 ЦПК України), Питання щодо припинення врегулювання спору за участю судді має вирішуватися шляхом постановлення ухвали, яка не підлягає оскарженню. (ч. 2 ст. 204 ЦПК України). І головне, що процедура обмежена строком до 30 днів (ч. 1 ст. 205 ЦПК України), який може бути скорочений у залежності від характеру справи. [1]

Дивлячись на це у юристів-практиків з'являється сумнів, щодо вирішенні конфлікту таким способом. Проаналізувавши рішення Заводського районного суду м. Миколаєва від 28.09..2018 року у справі № 487/2389/17 та Київський районний суд м. Одеси 28.04.2023 по справі № 947/1544/22, де зазначається, що в разі подання заяву щодо врегулювання спору за участю судді на підготовчому провадженні лише однією стороною, - то це є підставою для того, щоб суд відмовив у проведенні цієї процедури, оскільки постає питання, що інша сторона не бажає розгляд справи в такий спосіб. Але окрім цього, не зазначається ніде в законах, що суддя який буде виступати як третя сторона, можна назвати як в ролі

медіатора, потрібної професійної підготовки. Що лише більше підриває авторитет і довіри до цієї процедури. [3, с.73].

Порівнюючи ту ж саму практику інших країн, таких як США, Канада, Німеччина, Франція, яка активно застосовує в суді медіацію – у вигляді вирішення спорів суддею. Так в Титулі VI BIS «Посередництво» включений до ЦПК Франції Декретом № 96-652 від 22 липня 1996 р. встановлює, що «Суддя, якому переданий на розгляд спір, може, отримавши згоду сторін, призначити третю особу для заслуховування і з'ясування взаємних претензій сторін з тим, щоб дати їм можливість вирішити спори, що виникли між ними. У процесі розгляду справи це повноваження належить також судді, який вирішує питання в порядку термінової змагальної процедури» (ст. 131-1). У зазначеному розділі детально розкрито повноваження кожного учасника процесу примирення, включаючи суддю, посередника та сторони. [4]. Такий підхід дозволяє досягти мирного врегулювання без судового рішення по суті.

У Німеччині, в параграфі 278 Кодекса ZPO (*Güteverhandlung und Vergleich*): цей спосіб вирішення має назву «Вирішення спору; примирна процедура». [6] Суд повинен прагнути до врегулювання спору на будь-якій стадії, застосовуючи примирні процедури. У параграфі також зазначено, що при використанні примирних процедур обов'язковою є особиста присутність сторін. Усний розгляд передує примиренню, яке проводиться з метою врегулювання спору, за винятком випадків, коли спроба примирення вже здійснювалася в позасудовому порядку або коли примирна процедура не має перспектив успішного завершення. Суддя може вільно обговорювати обставини справи та шукати компроміс. У Німеччині суддя-медіатор діє окремо від судді, який розглядає справу, що забезпечує неупередженість. [5]

Отже, нововведений інститут врегулювання спорів за участю судді є перспективним механізмом зменшення судового навантаження та забезпечення ефективного правосуддя. Національний та міжнародний досвід показує доцільність та ефективність такого підходу. Для його успішного функціонування в Україні необхідно підвищувати правову культуру, готувати суддів до ролі

медіатора, а також поширювати позитивну практику врегулювання спорів за участю судді.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. А. О. Лесько, суддя Верховний Суд просп. Повітрофлотський, правова держава : « Врегулювання спору за участю судді: проблеми і перспективи», - 2019. с. 48 -56
2. Герасимчук С.С. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету: « Врегулювання спору за участю судді у цивільному процесі: проблемні аспекти» - 2024. с. 71-75
3. Gesetz zur Förderung der Mediation und anderer Verfahren der außergerichtlichen Konfliktbeilegung vom 21.07.2012. Der Bundesgerichtshof.
4. Mediation: Außergerichtliche Streitbeilegung. 31 August 2016. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz..
5. Стаття 278 Кодекса «Güteverhandlung und Vergleich».

***Жайворонок Анна,**
студентка 4 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н, асистент Прохазка Г.А.*

КОЛІЗІЇ ПРИ РОЗІРВАННІ ШЛЮБУ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

Через збільшення кількості шлюбів між громадянами різних країн зростає й кількість справ про розірвання шлюбу за участю іноземного елемента. Актуальність досліджуваної теми зумовлює потребу у чіткому правовому врегулюванні колізій, що виникають при визначенні компетентного суду, застосовуваного права та визнання іноземних рішень. Складність полягає в різних підходах національних правових систем, що створює труднощі у правозастосуванні. Тому дослідження цієї теми є важливим для вдосконалення законодавства та узгодження міжнародної практики.

Дослідження колізій при розірванні шлюбу з іноземним елементом можна

виявити у працях Козлової Н. Ю., Воробець Н. А., Фесенко Є. В., Заплітної І. А., Хавронюка М. І., Жилінкової І. В., Довгерт А. С., Бірюкової І. В., Рабіновича П. М., Корнєєва Ю. В., Берегович Л. В., Харитонова Є. О. та інших дослідників даного питання.

Сімейні зв'язки з іноземцем — це правовідносини, у яких одна зі сторін є іноземцем або апатридом, об'єкт знаходиться за межами країни, або коли ці відносини починаються, змінюються чи закінчуються в іншій державі.

Визнання розірвання шлюбу, також відомого як розлучення, яке відбулося за межами України, є однією з окремих окремих проблем у сфері регулювання шлюбно-сімейних відносин. Визнання означає, що рішення іноземного суду або іншого відповідного органу має юридичну силу на території України. Це може відбуватися двома способами: український суд може визнавати рішення про розлучення іноземного суду або документ про розірвання шлюбу, виданий за кордоном.

Корнєєв Ю.В. і Берегович Л.В. стверджують, що законодавство держави, громадянами якої є хоча б один із подружжя на момент подання заяви або початку справи, застосовується до розірвання шлюбу або ж законодавство держави, де подано заяву, якщо у подружжя різне громадянство. Якщо подружжя має різні громадянства та проживає в різних країнах, закон застосовується тієї держави, де вони проживають разом або ж законодавство органу, який порушив справу [1, с. 142].

У міжнародному приватному праві процедури розірвання шлюбів відрізняються від національних. Наприклад, у Франції не можна розірвати шлюб за взаємною згодою протягом перших шести місяців шлюбу. Розірвання шлюбу за американськими законами може відбуватися як у позасудовому, так і судовому порядку. Згідно з англійською правовою системою, заяву про розірвання шлюбу можна подати лише після закінчення трьох років з дня укладення шлюбу [2].

Воробець Н. А. разом із Заплітною І. А. зазначають що у деяких країнах розірвання шлюбу все ще неможливо. Це Аргентина, Парагвай та Ірландія. Інші

держави, такі як Італія, дозволяють розлучення лише за чітко визначених обставин, як-от відсутність взаємної згоди між подружжям [3].

У мусульманських державах розлучення допускається виключно якщо дотримуються правила шаріату. Розірвання шлюбу між особами, які є громадянами України, які перебувають за межами держави, здійснюється відповідно до законодавства країни їхнього проживання. Водночас подружжя має право подати позов про розірвання шлюбу як до українського суду, так і до консульської або дипломатичної установи України.

У низці країн процедура розірвання шлюбу є максимально спрощеною. Наприклад, у деяких штатах Мексики розлучення можливе без особистої присутності — заяву подають поштою, так само отримують рішення суду. У Швеції один із подружжя може вимагати розірвання шлюбу без пояснення причин і перевірки судом факту розпаду шлюбу. Такий підхід базується на принципі невтручання держави в особисте життя [4].

У порівнянні з іншими країнами, іноземні громадяни мають широкі можливості для розірвання шлюбу в Україні завдяки спрощеній правовій системі. Єдиним проблемним питанням є незнання іноземної сторони або будь-якої іншої особи про процедуру законного припинення шлюбних відносин.

У більшості випадків людина не може подати заяву про розлучення з іноземцем, не враховуючи правові норми обох держав. Деякі країни дозволяють розірвання шлюбу за взаємною згодою без звернення до суду. Здійснити розлучення через РАГС в Україні також неможливо, якщо така позасудова процедура не передбачена законодавством іноземної держави. Коли розлучення визнано в одній державі, але не підтримується в іншій, це може призвести до колізійного конфлікту через різні правові системи. Такі обставини часто призводять до «кульгавих» шлюбних відносин.

Для більш детального огляду колізій при розірванні шлюбу з іноземним елементом пропонуємо розглянути судову практику. Прикладом є постанова Верховного Суду від 24 липня 2020 року у справі №357/12676/18. Позивач у цій справі є громадянином Сполучених Штатів Америки, а відповідач —

громадянкою України. Суди України визначили застосовне право за ст.ст. 60 та 63 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. № 2709-IV, що передбачають чотири колізійні прив'язки: спільний особистий закон подружжя (*lex patrie*); Закон спільного місця проживання подружжя (*lex domicilii*); право держави, з яким обидва з подружжя мають найбільш тісний зв'язок іншим чином (*proper law*); закон, обраний подружжям (*lex voluntatis*).

Верховний Суд підтвердив, що у разі відсутності спільного особистого закону подружжя застосовується право держави останнього спільного місця проживання, якщо один із подружжя все ще проживає в цій державі. Оскільки подружжя мало останнє спільне місце проживання в США, суди України застосували право США, яке передбачає колізійну прив'язку до закону суду (*lex fori*) [5].

Ще одним прикладом є рішення Болградського районного суду Одеської області від 24 грудня 2020 року у справі № 497/342/2020. Суд розглядав питання розірвання шлюбу між громадянкою України та іноземцем. Суд застосував положення ст. 60 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. № 2709-IV, визначивши, що правові наслідки шлюбу визначаються правом держави, який визначає останнє місце проживання подружжя, за умови, що хоча б один із подружжя продовжує проживати в цій державі. Оскільки подружжя проживало в Україні, і один із них продовжував проживати на її території, суд застосував право України. Таким чином, суд задовольнив позов про розірвання шлюбу, застосувавши українське законодавство [6].

Підсумовуючи вище викладене можна зазначити що, розірвання шлюбу з іноземним елементом є складним і багатогранним правовим явищем, яке потребує ретельного правового врегулювання з урахуванням міжнародної практики та особливостей національних правових систем. Відмінності у законодавстві різних країн щодо підстав, процедур та визнання рішень про розірвання шлюбу створюють значні труднощі для подружжя, а також для судових та адміністративних органів, які розглядають такі справи. Саме тому удосконалення механізмів правозастосування, гармонізація норм міжнародного

приватного права і зміцнення міжнародної співпраці у цій сфері є важливим завданням для забезпечення правової визначеності та захисту прав сторін у сімейних правовідносинах із іноземним елементом.

Література

1. Корнєєв Ю. В., Берегович Л. В. Колізійне регулювання сімейних правовідносин у міжнародному приватному праві: шляхи подолання конфлікту. *Юридичний вісник*. 2018. № 4 (49). С. 140–145.
2. Міжнародне приватне право: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 315 с.
3. Воробець Н. А. Колізійне регулювання укладення та припинення шлюбу у міжнародному приватному праві. *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 2 жовт. 2020 р.). Харків : МЦНД, 2020. Т. 2. – С. 74–76.
4. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
5. Верховний Суд України. Касаційний цивільний суд. Постанова від 24 лип. 2020 р. у справі № 357/12676/18 URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/90591497>
6. Болградський районний суд Одеської області. Рішення від 24 грудня 2020 року у справі № 497/342/2020 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93868519>

Кривошея Олександра,
студентка 4 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н, асистент Прохазка Г.А.

ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану в Україні та вимушена еміграція громадян загострили проблему забезпечення безперешкодного доступу до національної

системи правосуддя.

Проблема визнання та виконання рішень іноземних судів на території України раніше досліджувалося багатьма науковцями. На думку Вайцеховської О. Р., важливість дослідження властивостей правових засад цього інституту полягає не тільки у значенні визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні, але і також у тому, що ефективний правовий механізм визнання та виконання таких рішень надає Україні можливість належним чином виконувати свої зобов'язання відповідно до підписаних нею міжнародних договорів [1; с. 122]. Колечко Д. М. стверджує, що взаємні зобов'язання між державами визнавати та виконувати судові рішення один одного є важливим для здійснення правового співробітництва, зміцнення довіри між країнами, захисту прав громадян та інтересів юридичних осіб, а також розвитку економічних відносин [2; С. 65]. Демчишак Ю. Ю. зазначає, що цей інститут можна розглядати як інститут міжнародного приватного права, який регулює процедуру визнання рішень іноземних судів в Україні та їх виконання за допомогою засобів примусового виконання, передбачених Законом України “Про виконавче провадження” від 02.06.2016 року [3, с. 263].

Сутність інституту визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів походить із права на справедливий суд, яке гарантується ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року, що підтверджується тривалою практикою Європейського суду з прав людини [4, с. 544]. Відповідно до ст. 78 ЗУ “Про виконавче провадження” від 02.06.2016 року в Україні визнаються та виконуються судові рішення і вироки іноземних судів в таких видах справ, як цивільні, трудові, кримінальні (якщо стосуються відшкодування шкоди і збитків), господарські та сімейні; рішення іноземних арбітражів, а також рішення інших іноземних державних органів іноземних, які уповноважені розглядати цивільні справи [5]. Порядок визнання та виконання рішень іноземних арбітражів регламентується Конвенцією про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень від 10.06.1958 року, Європейською конвенцією про зовнішньоторговельний арбітраж від 21.04.1961

року, ЗУ “Про міжнародний комерційний арбітраж” від 24.02.1994 року та главою 3 розділу XI Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 року.

Процедура визнання та виконання рішень іноземних судів передбачає дотримання умов. Згідно зі ст. 78 ЗУ “Про виконавче провадження” від 02.06.2016 року, іноземні судові рішення визнаються та виконуються у разі наявності міжнародного договору, згода на обов’язковість якої надана Верховною Радою України, або на підставі принципу взаємності [5]. Отже, відповідно до першої доктрини держави мають бути сторонами міжнародного договору. Щодо другої доктрини свою думку висловив Верховний Суд в Україні у постанові від 06 травня 2020 року у справі №199/3311/18, відповідно до якої, якщо немає міжнародного договору, то особі не може бути відмовлено у визнанні та виконанні іноземного судового рішення, оскільки в таких випадках застосовується принцип взаємності. Наявність взаємності презюмується, тому факт відсутності взаємності має бути доведений заінтересованою особою [6].

Процедура визнання та виконання іноземних судових рішень в Україні є складною та регулюється ЗУ “Про міжнародне приватне право” від 23.06.2005 року та Інструкцією про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень, затвердженою Наказом Мін’юсту та ДСА України від 27.06.2008 року № 1092/5/54. В Україні з 01.09.2023 року також набула чинності Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах від 02.07.2019 року. Відповідно до ст. 81 ЗУ “Про міжнародне приватне право” від 23.06.2005 року, заявник або його представник до 3-х років з моменту набрання рішенням суду законної сили може звернутися із клопотанням для отримання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду до національного суду за місцем проживання або місцезнаходження боржника [10]. Лише звернення про отримання дозволу на примусове виконання судового рішення про стягнення періодичних платежів може бути пред’явлено протягом всього строку реалізації

стягнення з погашенням за останні 3 роки. У разі відсутності місцезнаходження чи місця проживання боржника, заявник має право звернутися до суду за місцезнаходженням майна боржника в Україні. Клопотання може бути також передано до суду через органи державної влади, якщо це прямо передбачається міжнародним договором. Клопотання подається із зазначенням мотивів його подання. До клопотання обов'язково додаються наступні документи: засвідчена копія рішення суду, доказ належного повідомлення боржника про місце і час розгляду справи, документ, в якому зазначено з якого часу чи в якій частині рішення підлягає виконанню, а також засвідчений переклад всіх документів [7]. Після прийняття клопотання до розгляду протягом п'яти днів, суд надає боржнику місячний строк для подання заперечення, після спливу якого постановляється ухвала про місце і час судового розгляду. Розглянувши клопотання, суддя одноособово має постановити ухвалу про дозвіл на примусове виконання рішення або про відмову у задоволенні клопотання. Підставами відмови є: рішення не набуло законної сили, боржника не було належним чином повідомлено про час та місце судового розгляду, пропущений строк звернення, існує загроза інтересам України тощо. Після отримання ухвали про дозвіл на примусове виконання рішення іноземного суду суд має видати виконавчий лист, який необхідно надіслати для виконання та внести до Єдиного державного реєстру виконавчих документів [8].

Після оголошення воєнного стану в Україні відповідно до Закону України “Про правовий режим воєнного стану” від 12.05.2015 року заборонено під час війни скорочувати чи прискорювати будь-які форми судочинства. Правосуддя в державі, в якій оголошений воєнний стан, повинно здійснюватися тими судами, які продовжили здійснювати свою діяльність в межах, передбачених законами України, оскільки територіальну підсудність судових справ, що мають бути розглянуті у судах, які знаходяться в зоні введення активних бойових дій або на тимчасово окупованих територіях, було змінено [9].

Варто наголосити, що згідно з ч. 2 ст. 81 ЗУ “Про міжнародне приватне право” від 23.06.2005 року в Україні не визнаються та не виконуються рішення

іноземних судів, які стосуються стягнення заборгованості з підприємств оборонно-промислового комплексу на користь юридичної особи держави-агресора або держави-окупанта або юридичної особи з іноземними інвестиціями чи іноземного підприємства цих держав [10]. Після початку збройної агресії Російською Федерацією та Республікою Білорусь Україна згідно із ЗУ “Про зупинення дії та вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах та Протоколу до Конвенції” від 01 грудня 2022 року не визнає та забороняє виконувати на території України рішення судів Російської Федерації та Республіки Білорусь.

Таким чином, на підставі всього вищенаведеного, визнанням та виконанням іноземних судових рішень є дозвіл на поширення юридичної сили судового рішення на територію України та застосування засобів примусового виконання рішення іноземного суду в Україні в порядку, встановленому законами України. Процедура визнання та виконання рішень іноземних судів необхідно розглядати як особливу форму взаємної міжнародної правової допомоги. Правовий режим воєнного стану не обмежує право особи на доступ до суду та справедливий розгляд його справи.

Література

1. Вайцеховська О. Р. Визнання і виконання рішень іноземних судів та рішень іноземних міжнародних комерційних арбітражів в Україні: дискусійні аспекти правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. 2024. С. 122-125.
2. Колечко Д. М. Деякі аспекти співпраці між державами ЄС та Україною у сфері виконання судових рішень. *Часопис цивілістики*., № 53, 2024. С. 65-69.
3. Демчишак Ю.Ю. До поняття виконання рішень іноземних судів: національне законодавство та наукова доктрина. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. С. 263.
4. Kinsch P. Enforcement as a Fundamental Right. *Nederlands Internationaal Privaatrecht*. 2014, p. 544.

5. Про виконавче провадження/ Закон України; Перелік від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>
6. Постанова Верховного Суду від 06 травня 2020 року по справі № 199/3311/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89130822>.
7. Цивільний процесуальний кодекс України/ Кодекс України; Кодекс, Закон від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
8. Про затвердження Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання [...] / Наказ Міністерства юстиції України; ДСА України; Інструкція, Форма типового документа, Доручення, Повідомлення від 27.06.2008 р. № 1092/5/54. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0573-08>
9. Про правовий режим воєнного стану /Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
10. Про міжнародне приватне право/ Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>

Тесля Юлія,
*студентка 3 курсу Полтавського юридичного інституту
 Національного юридичного університету
 імені Ярослава Мудрого
 Науковий керівник – асистент Маліннікова Д. К.*

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ

У сучасних умовах розвитку правової системи України особливої актуальності набуває проблема добросовісного використання процесуальних прав учасниками цивільного судочинства. Зловживання цими правами стало не лише поширеним явищем, а й суттєвим чинником, який ускладнює здійснення ефективного, справедливого та своєчасного правосуддя. У багатьох випадках це виражається в навмисному затягуванні розгляду справ, поданні численних

необґрунтованих клопотань, апеляційних або касаційних скарг, а також інших діях, що не мають на меті захист прав, а лише шкодять інтересам іншої сторони або самого правосуддя. У зв'язку з цим важливим є аналіз сучасних тенденцій у сфері протидії такому зловживанню, а також механізмів, які законодавець, судова практика й правнича спільнота пропонують для боротьби з недобросовісною процесуальною поведінкою. Саме ці аспекти стають предметом дослідження у межах цієї роботи.

У сучасному цивільному процесі принцип добросовісності сторін є наріжним каменем ефективного судочинства. Законодавець прямо забороняє недоброчесне використання процесуальних прав, адже подібна поведінка може призвести до навмисного затягування справ, маніпуляцій із системою розподілу судових справ або навіть створення штучних конфліктів. Йдеться про випадки, коли учасники процесу, скориставшись передбаченими законом інструментами, діють не задля захисту своїх прав, а з метою перешкодити правосуддю.

Процесуальне законодавство у ст. 44 ЦПК України, передбачає, що процесуальними зловживаннями є: неодноразове подання ідентичних заяв або скарг без нових підстав; навмисне формування позовів, що не мають реального спору; втручання у розподіл справ між суддями шляхом дублювання позовів; безпідставне залучення сторонніх осіб до процесу чи зловживання інститутом мирової угоди. У таких випадках суд має повноваження не лише ігнорувати подібні дії, а й вживати заходів для припинення подібної практики, зокрема, застосовувати відповідні процесуальні санкції [1].

Ухвала Верховного Суду від 19 квітня 2024 року у справі №129/1636/23 є прикладом зловживання процесуальними правами. Особа подала апеляційну скаргу з використанням образливої лексики щодо суду, що було визнано апеляційним судом як дії, які суперечать завданню цивільного судочинства. У зв'язку з цим скаргу було повернуто, а на скаржника накладено штраф. Цей випадок підтверджує, що перелік дій, які можуть вважатися зловживанням процесуальними правами, передбачений у ст. 44 ЦПК України, не є вичерпним. Будь-які дії, що порушують принципи добросовісності та поваги до суду, можуть

мати наслідки у вигляді процесуальних санкцій [2]. Ще одним наочним прикладом зловживання процесуальними права є Ухвала Верховного Суду від 22 січня 2025 року у справі № 204/4472/24. У цій справі особа, незважаючи на те, що Верховний Суд вже відмовив у відкритті касаційного провадження через необґрунтованість скарги, подав заяву про роз'яснення ухвали, фактично намагаючись домогтися перегляду вже прийнятого рішення. Такі дії були визнані Верховним Судом як зловживання процесуальними правами, оскільки заява не містила нових обставин, не відповідала завданню цивільного судочинства та мала на меті штучне ускладнення судового процесу. Суд підкреслив, що добросовісність є основною засадою цивільного судочинства, і кожне процесуальне право має реалізовуватись у межах справедливого та ефективного розгляду справи, а не для тиску чи маніпуляцій [3]. У сучасному цивільному процесі для протидії зловживанню процесуальними правами суди використовують комплекс заходів, спрямованих на забезпечення добросовісної поведінки учасників справи. До таких методів належить залишення без розгляду заяв, скарг чи клопотань, що мають ознаки зловживання, а також застосування до порушників процесуальних санкцій - зокрема, штрафів. Застосування штрафів закріплюється процесуальним законодавством у статті 148 ЦПК України [1]. Розмір штрафу залежить від характеру порушення та може сягати до десяти прожиткових мінімумів, а в разі систематичних порушень - навіть більше. Крім того, суд має право попередити учасника процесу, видалити його із залу судового засідання чи застосувати тимчасове вилучення доказів. Як зазначає суддя Верховного Суду Д. Луспеник, важливим напрямом протидії є запровадження відповідної судової практики, яка створює передбачувані наслідки для недобросовісної процесуальної поведінки та формує культуру відповідального користування процесуальними правами. Суд також зобов'язаний активно контролювати дотримання процесуальної дисципліни та виявляти спроби маніпуляцій або штучного затягування судового розгляду [4].

У підсумку слід відзначити, що проблема недобросовісного використання процесуальних прав у цивільному судочинстві набуває дедалі більшої ваги.

Практика свідчить, що зловживання такими правами призводить до затягування розгляду справ, ускладнює доступ до правосуддя та підриває довіру до судової системи. Законодавство України чітко встановлює межі допустимої поведінки учасників процесу, а також надає суду широкий спектр інструментів для реагування на недобросовісні дії — від попередження до накладення штрафу. Показовими є приклади з судової практики, де суди активно застосовують передбачені законом заходи, що свідчить про тенденцію до посилення контролю за процесуальною дисципліною. Протидія подібним проявам повинна ґрунтуватися не лише на нормах закону, але й на усвідомленні сторонами відповідальності за дотримання принципів справедливості та чесності.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 9 квіт. 2025 р.
2. Ухвала Верховного суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 19.04.2024 р.
3. Ухвала Верховного суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 22.01.2025 р.
4. Луспеник Д. Засоби запобігання зловживанням процесуальними правами у цивільному судочинстві: судова практика. 2021, 24 с.

Толіупа Анастасія,
студентка 3 курсу Полтавського фахового коледжу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – викладач Чорногор Н.С.

ПРАВО НА КОМПЕНСАЦІЮ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЯК МЕХАНІЗМ ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Питання належного захисту прав і свобод людини та громадянина залишається одним з найбільш пріоритетних аспектів розвитку соціально орієнтованої держави.

Важливе місце серед способів захисту займає інститут компенсації

завданої шкоди. При цьому законодавець враховує, що порушення можуть стосуватися не лише матеріальних цінностей, але й тих благ, які не мають економічного змісту – душевного спокою, репутації, відчуття безпеки. Для таких випадків передбачено окремий правовий механізм – компенсацію немайнової шкоди, що дозволяє відновити справедливість навіть у тих сферах, які не піддаються прямій матеріальній оцінці.

Характерною ознакою цього інституту є його універсальність та міжгалузевий характер. Він функціонує не лише в межах цивільного права, але й активно застосовується в інших правових галузях. Зокрема, в трудовому праві працівники мають можливість отримати компенсацію за незаконне звільнення, що спричинило моральні страждання, а у кримінальному процесі потерпілий може заявити цивільний позов про відшкодування немайнової шкоди, завданої правопорушенням. Така поширеність застосування компенсаційного механізму за нематеріальні втрати підкреслює його фундаментальне значення для захисту особистісних цінностей людини незалежно від специфіки правовідносин.

У сучасному законодавстві України інститут відшкодування немайнової шкоди отримав офіційне нормативне закріплення та деталізацію. Моральна шкода в українському законодавстві стосується як фізичних, так і юридичних осіб. Згідно зі статтею 23 ЦК України, для фізичної особи вона виявляється у фізичних чи душевних стражданнях, спричинених тілесними ушкодженнями, пошкодженням майна чи протиправною поведінкою щодо неї або близьких, приниженням честі та гідності. Для юридичної особи моральна шкода полягає у шкоді, завданій діловій репутації. Втім, існують також певні визначення моральної шкоди, напрацьовані судовою практикою, зокрема постановою Великої Палати Верховного Суду від 15.12.2020 № 752/17832/14-ц, розширює це розуміння, трактуючи моральну шкоду як страждання, заподіяні громадянину внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвели до погіршення або позбавлення можливості реалізації звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми та інших негативних наслідків морального характеру [2].

Для виникнення права на компенсацію моральної шкоди необхідне

дотримання певних правових умов. Згідно з постановою Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 05.12.2022 у справі № 214/7462/20, зобов'язання щодо компенсації моральної шкоди виникає за наявності фактичного існування моральної шкоди, протиправності дій або бездіяльності заподіювача шкоди, причинно-наслідкового зв'язку між протиправною поведінкою і негативними наслідками нематеріального характеру, а також вини особи, що спричинила моральну шкоду [1].

Водночас законодавство передбачає особливі випадки, коли моральна шкода підлягає компенсації незалежно від наявності вини. Зокрема, це стосується інцидентів пов'язаних з нанесенням ушкоджень здоров'ю чи загибеллю особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки (п.1 ч.2 ст. 1167 ЦК України). Аналогічний підхід застосовується при відшкодуванні шкоди, заподіяної особі через незаконне засудження, притягнення до кримінальної відповідальності, застосування запобіжних заходів, затримання або накладення адміністративних стягнень у вигляді арешту чи виправних робіт (п.2 ч.2 ст. 1167 ЦК України).

Виходячи з судової практики, розмір моральної шкоди визначається судом з урахуванням характеру та інтенсивності пережитих душевних страждань, фізичного болю, приниження честі та гідності тощо. Також враховується вина особи, яка завдала шкоди та її матеріальне і соціальне становище.

Моральна шкода та визначення її розміру є надзвичайно суб'єктивною категорією у правовій системі. Це пояснюється самою природою немайнових втрат, які не підлягають безпосередній матеріальній оцінці та стосуються глибоко індивідуальних переживань кожної людини — душевних страждань, психологічного дискомфорту, порушення душевної рівноваги, приниження гідності та інших негативних емоційних станів.

Незважаючи на таку суб'єктивність, інститут компенсації моральної шкоди має фундаментальне значення для правової системи України, оскільки він забезпечує всебічний захист особистості, визнаючи цінність не лише матеріальних благ, але й духовних та емоційних аспектів людського життя,

реалізує принцип справедливості, даючи можливість відновити порушену душевну рівновагу потерпілої особи, виконує превентивну функцію, стримуючи потенційних правопорушників від дій, що можуть призвести до нематеріальних втрат інших осіб.

Таким чином, наявність цього інституту в українському законодавстві є надзвичайно цінним здобутком, що дозволяє забезпечити повноцінний захист нематеріальних благ та інтересів як фізичних, так і юридичних осіб, підтверджуючи прагнення держави до утвердження верховенства права та гуманістичних цінностей.

Література

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108238968>.
2. Єдиний державний реєстр судових рішень. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95177479>.

Прокопенко Катерина,
студентка 4 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник - к.ю.н., асистент. Прохазка Г.А.

КОЛІЗІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ

Глобалізація міжнародної торгівлі, яка призвела до зростання кількості договорів купівлі-продажу між сторонами з різних правових систем, робить цю тему надзвичайно актуальною. Укладення таких договорів супроводжується низкою юридичних питань, зокрема важливим є визначення права, що застосовується до договору. У зовнішньоекономічних правовідносинах колізійне регулювання має вирішальне значення для забезпечення правової визначеності та передбачуваності. Правильний вибір застосовного права сприяє ефективному вирішенню спорів, уникненню конфлікту норм і балансу інтересів сторін.

Проблеми колізійного регулювання міжнародних договорів купівлі-

продажу досліджували такі вчені, як: В.В. Крапив'янська, Сидоренко А.О., Котуха О.С., Косаняк С.С., Чабан О.М., Горецька Х.В., Амджад С.Т., Абросімов С.А. та інші.

Одним із основних елементів міжнародного приватного права є міжнародний договір купівлі-продажу. Його можна описати як домовленість між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, спрямовану на виникнення, зміну або припинення прав і обов'язків, пов'язаних із міжнародною торгівлею товарами. У разі виникнення протиріч або спорів, пов'язаних із такими договорами, постає питання про те, яке право держави має застосовуватися для вирішення цих спорів.

Як справедливо зауважує Крапив'янська В.В., у сфері міжнародного цивільного та торговельного обігу колізійні питання неминуче виникають у будь-яких правовідносинах, що мають іноземний елемент, оскільки у цій галузі ще не досягнуто уніфікації національних правових систем. У випадках, коли договір не містить застереження щодо застосовного права (що досить часто трапляється на практиці), сторони мають можливість домовитися про це пізніше. Якщо ж згоди не досягнуто, питання вирішується за допомогою відповідної колізійної норми [4].

Оскільки Україна з 23 серпня 1989 року є учасником Віденської конвенції про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, яка була підписана 11 квітня 1980 року, її положення підлягають застосуванню до договорів міжнародної купівлі-продажу, якщо такі договори підпадають під сферу дії конвенції, і сторони не відмовилися від її застосування відповідно до статті 6, яка надає їм таке право [2].

Наразі принцип «закон місця укладення угоди» є основною колізійною прив'язкою, яка регулює питання щодо форми контракту. Відповідно до цього принципу, право на форму угоди визначає країну, де вона була укладена. Цей принцип вважається незмінним, і лише деякі держави обмежують його застосування.

Також заслуговує на увагу думка Амджада С.Т. про те, що існує ще одна

особливість міжнародних цивільно-правових договорів, яка стосується укладання так званих «договорів між відсутніми» (наприклад, за допомогою телетайпу, факсу, телефону тощо). З цієї причини законодавство багатьох країн розробило різні способи застосування цієї колізійної прив'язки. Зокрема, для таких ситуацій рекомендується використовувати місце вчинення «останньої дії», тобто дії, без якої сам договір вважався б недійсним. [1].

Одним із проблемних питань щодо форми контракту є те, що міжнародні цивільно-правові договори вимагають письмової форми. За загальним правилом, як зазначено в статті 11 Віденської конвенції ООН щодо договорів міжнародної купівлі-продажу товарів, укладення або підтвердження договору в письмовій формі або відповідних інших формальних вимог не вимагається. Угода може бути підтверджена будь-якими засобами, навіть усними свідченнями [2]. Як зазначає Котуха О. С., норма Віденської конвенції відображає практику міжнародної торгівлі, яка уникає висування будь-яких формальних вимог у форму договору [3].

23 червня 2005 року був прийнятий Закон України «Про міжнародне приватне право», що регулює приватноправові відносини, які мають іноземний елемент. Відповідно до статті 31 цього закону, національне законодавство містить колізійні норми щодо форм правочину, у якому бере участь іноземний елемент. Згідно з частиною 1 цієї статті, форма правочину повинна відповідати правилам, що регулюють його зміст, але достатньо дотримуватися правил місця укладення правочину або місця проживання сторони, яка зробила пропозицію. Правочин, який стосується нерухомого майна, визначається правом держави, де воно розташоване. Якщо інше не передбачено законом чи міжнародним договором, зовнішньоекономічні договори, за участю українських громадян чи юридичних осіб, укладаються в письмовій формі [6].

У сучасній доктрині міжнародного приватного права загальноприйнятим є підхід, який надає сторонам договору право вибирати закон, який регулює зміст правочину, що називається автономією волі.

Ст. 5 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005

року містить основні принципи автономії волі сторін в українському законодавстві. Вона передбачає, що учасники правовідносин мають свободу вибору змісту правочину, якщо це не суперечить закону. Вибір має бути чітко виражений або впливати з дій сторін, обставин справи або умов договору [5].

Якщо сторони не дотримуються принципу автономії волі або роблять неправильний вибір, виникають проблеми через відмінності в правовому регулюванні міжнародних договорів купівлі-продажу в національних законодавствах. [1].

Найчастіше в нашій державі, як і в країнах континентального права, використовується поєднання колізійних прив'язок «закон найбільш тісного зв'язку» та «закон держави продавця».

У договорах купівлі-продажу застосовуються права держави, на чий території знаходиться місце проживання або основне місце діяльності продавця, при цьому магазин продавця зазвичай є центром діяльності [3].

Чабан О.М. наголошує, що до відносин міжнародної купівлі-продажу також застосовуються міжнародні звичаї, зокрема правила Інкотермс, які якщо сторони договору погодяться на це, служать офіційними правилами тлумачення торговельних термінів Міжнародної торгової палати. Ці правила були введені в дію вперше в 1936 році і згодом регулярно змінювалися кожні десять років. Найновіша версія була опублікована в 2020 році. Сторони можуть вибрати будь-яку редакцію, зазначивши рік; якщо рік не вказується, застосовується найновіша версія правил [6].

Підводячи підсумок, можна сказати, що аналіз стандартів колізій у міжнародних договорах купівлі-продажу дозволив зрозуміти, що через велику кількість колізій сучасне суспільство потребує чіткого регулювання цього питання. Це пов'язано з тим, що міжнародна торгівля постійно розвивається, і сторонам важливо мати чітке розуміння колізійної норми, щоб уникнути конфліктів під час укладення та тлумачення договору. Таким чином, колізійна норма вирішує проблему вибору закону. Щоб зробити цей вибір, першочергово потрібно вирішити проблеми, пов'язані з формою та змістом договору, оскільки

їх недотримання може призвести до недійсності договору.

Література

1. Амджад С. Т. Договір купівлі-продажу у міжнародному приватному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2003. 20 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/04f48f6e-34d3-4549-bc2a-dcd6b7ad2912/content>.
2. Віденська конвенція про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text.
3. Котуха О. С., Косаняк С. С. Колізійні норми в міжнародному договорі купівлі-продажу. *Вісник Львівського університету*. 2019. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-law/article/view/190/174>.
4. Крапив'янська В. В., Сидоренко А. О. Колізійні норми в міжнародному договорі купівлі-продажу. *Журнал Східноєвропейського права*. 2020. № 83. 6 с.
5. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.
6. Чабан О. М., Горецька Х. В. Особливості правового регулювання міжнародної купівлі-продажу товарів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2023. № 14. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-law/article/view/1433/1350>.

Шевяков Сергій,
студент 4 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Прохазка Г.А.

КІБЕРПРОСТІР І ПРАВА ЛЮДИНИ:

НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Напередодні ХХІ сторіччя стрімкий розвиток інформаційних технологій

активно впливає на глобалізаційні процеси, серед яких, зокрема, і міжнародне право, і захист прав людини в умовах нового світу. Їх поява стимулює, з одного боку, збільшення добробуту суспільства завдяки новим широким можливостям економічної взаємодії державних та недержавних суб'єктів, з іншого ж боку вона несе в собі й ризики систематичного порушення норм національного та міжнародного права завдяки технічним можливостям інформаційних технологій і, як наслідок, порушення прав людини. Технологічно розвинені країни та великі корпорації дедалі частіше стають мішенню кібершпигунства, основною метою якого є отримання доступу до державних чи промислових секретів, персональних даних або іншої важливої інформації. Терористичні організації активно застосовують інтернет для поширення пропаганди, залучення фінансування та вербування нових учасників. Злочинці займаються продажем викраденої інформації, зокрема даних банківських карток, паролів до серверів, а також розповсюдженням шкідливих програм [1].

Широке використання інформаційних технологій створює наслідок у вигляді утворення соціальних відносин цілком нового характеру, що потребують комплексного розвитку нормативного регулювання. Проблеми виникають на етапі здійснення певного правочину у кіберпросторі за участю іноземного елемента, наприклад щодо розпорядження персональними даними чи підписання угод за допомогою цифрового підпису, і постає проблема визначення юрисдикції: яке право для конкретної ситуації має бути застосовано? При виникненні спори, сторони, найчастіше керуються принципом автономії волі сторін і таким чином обирають собі юрисдикцію, проте, у цих відносинах додається ще й так званий «провайдер», чи платформа, ресурс, який у правовідносинах виступає посередником. Для врегулювання такого роду ситуацій Полатай В.Ю. пропонує нові концепції суб'єктів та термінів для міжнародного приватного права. Однією з таких концепцій є генеральний іноземний елемент – це іноземний суб'єкт правовідносин, або персоналізований юридичний акт (дія скоєна таким суб'єктом для створення імітації вчинення його на території іншої держави) та персоналізоване майно (з імітацією перебування

в іноземній державі). Юрисдикція кібервідносин лежить за межами національного права, і врегульовується виключно міжнародним приватним. Кібервідносини відрізняються від інших зв'язуванням декількох правопорядків для однієї ситуації через виникаючу складність при визначенні юрисдикції відносин, ускладнених іноземним елементом і провайдером. Є кілька концепцій визначення юрисдикції, зокрема – «концепція цілеспрямованої діяльності». Іноземні елементи (суб'єкти) передають інформацію або активно (електронне листування) або пасивно (розміщуючи інформацію на сайтах). У випадку активної передачі юрисдикція відносин, з якою є найбільш тісний зв'язок. У випадку пасивної передачі інформації юрисдикція визначається за ознаками, такими як мова сайту, домен і т.д.. Сукупність же всіх правових норм та звичаїв у кіберпросторі називається *Lex Cyber Mercatoria*. [2]

Особливі вимоги щодо захисту прав людини у кіберпросторі мають ставитися до транснаціональних корпорацій (далі – ТНК). Джиллес Газенберг, аналізуючи публічно-правові методи держав щодо дотримання ТНК, в якості правового механізму пропонує ТНК для доступу на європейські ринки укладати специфічні договори, з більш широкою деталізацією керівних принципів ООН з бізнесу та прав людини, з практичним аспектами. Також, аналізуючи неправові методи, виділяє два підходи до їх контролю. Перший стосується людей, які діють (переважно) як споживачі в нашому глобалізованому світі. Люди все частіше поведуться «етично», приймаючи свідомі рішення про купівлю, враховуючи обставини, в яких виробляється продукція, в залежності від власних особистих поглядів, зокрема така тенденція проявляється у європейських та американських споживачів. По-друге, ТНК створили широкі корпоративні кодекси поведінки та корпоративної соціальної відповідальності, які стосуються, зокрема, їхніх зобов'язань щодо дотримання прав людини. Так само, як і попередній підхід, цей підхід має на меті серйозно поставитися до кодексів поведінки ТНК і шукати шляхи юридичного забезпечення їхнього змісту, особливо їхніх зобов'язань щодо дотримання прав людини, не вдаючись до прямого стягнення без прямого звернення до прав людини та їхнього морального обґрунтування[3].

Отже, розвиток цифрових технологій і глобалізація кіберпростору створюють якісно нові умови для реалізації й захисту прав людини, водночас породжуючи низку викликів для міжнародного права. Зокрема, стає очевидним, що чинні міжнародно-правові механізми не завжди здатні оперативно реагувати на загрози, які виникають у цифровому середовищі. Зростання впливу транснаціональних ІТ-компаній, кібератаки, порушення права на приватність та свободу слова — все це потребує переосмислення традиційних підходів до захисту прав людини.

Міжнародне приватне право у цьому контексті відіграє особливу роль, оскільки саме воно забезпечує врегулювання конфліктів юрисдикцій, забезпечення договірних правил між суб'єктами з метою дотримання прав людини.

Література

1. Богів Я., Шардакова А. Майбутнє міжнародного права: інтеграція сучасних технологій, гібридні підходи та створення нових нормативних рамок для глобального співтовариства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки» № 4 (40), 2023.

2. Полатай В.Ю.. Міжнародне приватне право в кіберпросторі. *Юридичний електронний науковий журнал* №4. 2018.

3. Hazenberg, J.L.J. Transnational Corporations and Human Rights Duties: Perfect and Imperfect. *Hum Rights Rev.* URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12142-016-0417-3>

СЕКЦІЯ 3.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ТА ГАЛУЗЕВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

*Бондаренко Дарія,
студентка 3 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – асистент Маліннікова Д. К.*

ОСОБЛИВОСТІ СПРОЩЕНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Судовий захист, гарантований кожному громадянину відповідно до Конституції України, виступає ключовою гарантією забезпечення суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів. Використання цього права громадянами призводить до зростання загального навантаження на судову систему, зокрема і в цивільному судочинстві. У цьому контексті особливої актуальності набувають напрями удосконалення системи сучасного цивільного процесуального права, переважно ті, що стосуються його покращення, спрощення процедур та прискорення розгляду цивільних справ, саме тому судова реформа 2017 року внесла позитивні зміни для досягнення поставлених задач, впровадивши інститут спрощеного провадження.

Цивільним процесуальним кодексом України (далі- ЦПК України) п. 2 ч. 2 ст. 19 вказано, що цивільне судочинство відбувається за правилами, встановленими ЦПК України, у порядку позовного провадження (загального або спрощеного) .

ЦПК не містить чіткого визначення спрощеного провадження, але, перш за все, його варто тлумачити як форму загального полегшення стандартної процедури захисту прав, це передбачає трансформацію традиційної процесуальної форми шляхом усунення надмірної складності та неефективних елементів, які не узгоджуються з принципом пропорційності в цивільному судочинстві, на більш раціональні та ефективні засоби правового захисту.

Спрошене позовне провадження має похідний характер від позовного і складається шляхом вилучення від позовного, за яким може бути розглянута будь-яка цивільна справа, окремих елементів для розгляду конкретних справ.

Завдання та мета спрощеного провадження полягає в розгляді та вирішенні визначених статтею 274 ЦПК України справ за спрощеною процедурою, що являє собою розгляд справи в короткий строк, здебільшого у письмовій формі, але може бути і з повідомленням сторін.

У порядку спрощеного позовного провадження, відповідно до ст. 274 ЦПК України, розглядаються справи: 1)малозначні справи; 2)що виникають з трудових відносин; 3)про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд.

Для того щоб віднести справу до малозначної вона має відповідати критеріям переліченим в ч.3 ст. 274 ЦПК України. Також, з огляду на вищесказане, ч.4 ст. 274 ЦПК містить перелік справ, які не можуть розглядатись в порядку спрощеного провадження.

Розгляд справ в порядку спрощеного позовного провадження має ряд особливостей. Питання про те, чи можна розглядати справу у спрощеному провадженні вирішується судом на етапі винесення ухвали про відкриття провадження у справі, в якій, також, вказуються процесуальні строки для подання заяв по суті справи - ст. 277, 278 ЦПК України.

Суд, з виходячи з фактичних обставин конкретної справи та після розгляду клопотання позивача, може: 1) задовольнити клопотання та визначити строк відповідачу для подання заяви із запереченнями щодо розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження; 2) відмовити в задоволенні клопотання та розглянути справу за правилами загального позовного провадження [2].

Спрошене провадження має особливості що до строку розгляду справ. Стаття 275 ЦПК України вказує на те, що розгляд справи судом в порядку спрощеного позовного провадження відбувається протягом розумного строку,

але не може перевищувати шістдесят днів з дня відкриття провадження у справі.

Відповідач, в свою чергу, може подати заяву із запереченням про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження в установлений судом строк, останній, залежно від наведених доводів постановляє ухвалу про: 1) залишення заяви відповідача без задоволення; 2) розгляд справи за правилами загального позовного провадження та заміну засідання для розгляду справи по суті підготовчим засіданням. Якщо відповідач не подавав заперечення, то ініціювання проведення розгляду справи в порядку загального позовного провадження можливе за умови пропуску ним процесуальних строків з поважних причин.

Якщо судом було прийнято рішення про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження, проте надалі винесено ухвалу про розгляд в порядку загального провадження, то розгляд справи починається зі стадії відкриття провадження у справі. Важливо зазначити, що повернення справи до розгляду у порядку спрощеного провадження, у такому випадку, не допускається.

Стадія розгляду справи по суті в спрощеному провадженні починається з моменту відкриття першого судового засідання або через тридцять днів з дня відкриття провадження у справі, якщо судові засідання не проводиться [4].

Якщо справа розглядається у порядку спрощеного позовного провадження без проведення судового засідання, процесуальні дії, строки яких за цим Кодексом обмежені першим судовим засіданням, можуть здійснюватися протягом тридцяти днів від дня відкриття провадження.

Важливою особливістю спрощеного провадження є також те, що проведення підготовчого засідання при розгляді справи в порядку загального позовного провадження не передбачається, а розгляд справи починається за правилами спрощеного провадження з відкриття першого судового засідання [3].

Порядок розгляду справи в спрощеному позовному провадженні, за загальною процедурою, відбувається без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами за відсутності клопотання, але за наявності розгляд

можливий у судовому засіданні з повідомленням (викликом) сторін.

Суд може не задовольнити клопотання сторони про розгляд справи в судовому засіданні з повідомленням сторін, якщо одночасно виконуються умови: 1) предметом позову є стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) характер спірних правовідносин та предмет доказування у справі не вимагають проведення судового засідання з повідомленням сторін для повного та всебічного встановлення обставин справи.

Клопотання про розгляд справи у судовому засіданні з викликом сторін має бути подане відповідачем у строк, визначений для подання відзиву, а позивачем — разом із позовною заявою або не пізніше ніж через п'ятнадцять днів після отримання відзиву.

У спрощеному провадженні суд досліджує докази та письмові пояснення, викладені у процесуальних заявах по суті справи. Якщо справа розглядається з викликом учасників, суд додатково заслуховує їхні усні пояснення та показання свідків. Судові дебати у такому провадженні не проводяться.

Після завершення розгляду цивільної справи у спрощеному позовному провадженні судом першої інстанції виносяться судові рішення.

Інститут спрощеного провадження сприяє підвищенню ефективності цивільного судочинства, особливо за умов зростання судового навантаження. Його регулювання в ЦПК України дозволяє швидко розглядати нескладні справи без надмірної формалізації. Це забезпечує процесуальну економію, скорочує строки та витрати сторін. Водночас виникають труднощі з оцінкою складності справ і забезпеченням доступу до правосуддя. Подальший розвиток потребує вдосконалення законодавства, уніфікації практики та збереження балансу між швидкістю розгляду і процесуальними гарантіями. Спрощене провадження формує ефективну та справедливую модель цивільного процесу.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> .

2. Циркуленко О.В. Особливості розгляду цивільних справ у порядку спрощеного позовного провадження. [Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. "Право"](#). - 2018. - Вип. 28. - С. 77-84. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_pravo_2018_28_13.

3. Національна школа суддів. <https://nsj.gov.ua/ua/>. URL: <http://nsj.gov.ua/ua/newsr/sproshene-provadjeniya-pri-rozglyadi-tsivilnih-sprav-noveli-tsivilnogo-protsesu2/>.

4. Лисак О.О. Поняття та характерні ознаки спрощеного провадження як виду процесуального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. URL: http://lsej.org.ua/4_2022/23.pdf.

*Букало Андрій,
студент 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куц О.Є.*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕДІА В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Сучасні медіа є одним із найпотужніших важелів впливу на громадську думку, політичні процеси та міжнародні відносини. Інформаційна війна сьогодні стала одним із найбільш ефективних методів ведення гібридної війни, що вимагає вдосконалення адміністративно-правового регулювання медіа для захисту національного інформаційного простору. Україна стикається з безпрецедентними викликами у сфері інформаційної безпеки, що потребує впровадження ефективних механізмів регулювання медійної діяльності.

Адміністративно-правова основа регулювання медіа в Україні охоплює

такі основні законодавчі акти, як Закон України «Про медіа» та Закон України «Про інформацію», а також інші нормативні документи, які визначають роботу медіа в умовах воєнного стану. У 2022 році Закон України «Про медіа» запровадив нові правила для цифрових платформ, врегулював діяльність онлайн-медіа та розширив повноваження Національної ради з питань телебачення і радіомовлення [2]. Зокрема, закон дозволяє добровільну реєстрацію онлайн-медіа та блогерів, що є важливим кроком до прозорості у медійній сфері. Проте, попри значний прогрес, законодавство потребує адаптації до специфіки інформаційної війни та подальшого врегулювання діяльності в умовах збройного конфлікту [2].

Серед проблем адміністративно-правового регулювання медіа виділяється боротьба з розповсюдженням фейкової інформації через соціальні мережі, месенджери та інші інтернет-платформи. Сучасні технології поширення інформації ускладнюють ідентифікацію джерел дезінформації, що значно ускладнює притягнення винних до відповідальності. Національна рада з питань телебачення і радіомовлення в межах своїх повноважень контролює інформаційний простір, але технічних ресурсів для ефективного моніторингу діяльності соціальних мереж досі недостатньо [4].

Одним із недоліків є відсутність чітких механізмів блокування деструктивного контенту. У часи війни, коли інформація може використовуватися як зброя, держава повинна мати законодавчі важелі для оперативного реагування на загрози інформаційній безпеці. Доцільно було б передбачити в адміністративному законодавстві можливість екстреного блокування контенту на підставі рішення уповноважених органів із подальшим судовим контролем [5]. Це дозволить уникнути зловживань, але водночас забезпечить швидкість у захисті національних інтересів.

Окремо варто звернути увагу на гармонізацію українського законодавства із законодавством Європейського Союзу. У країнах ЄС вже запроваджено чіткі норми протидії дезінформації, які передбачають відповідальність платформ за контент, що публікується їхніми користувачами. Впровадження таких норм в

Україні сприятиме підвищенню відповідальності інтернет-гігантів, які працюють на нашому інформаційному ринку, та допоможе зменшити обсяги шкідливого контенту.

Взаємодія між державою, приватним сектором і громадянським суспільством є важливою умовою протидії інформаційній пандемії. У свою чергу, Національна рада та інші регуляторні органи повинні активно співпрацювати з представниками соціальних мереж, блогерами, журналістськими організаціями та громадськими об'єднаннями для впровадження єдиних стандартів поширення інформації. Саморегуляція медіа у поєднанні з адміністративним контролем може стати ефективним механізмом для запобігання поширенню фейків [6].

Захист інформаційного простору є одним із ключових завдань держави в умовах сучасних викликів. Впровадження ефективних механізмів адміністративного регулювання медіа дозволить не лише зміцнити національну безпеку, але й забезпечити довіру суспільства до медіа та державних інституцій.

Література

1. Курінний Є. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної гігієни під час воєнного стану в Україні. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, 2023, № 1. С. 38–43. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-1-38-43.
2. Закон України "Про медіа" від 13.12.2022 № 2849-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, № 47–50, ст. 120. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20>.
3. Інформаційне суспільство. Енциклопедія сучасної України. Том 11. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=12462.
4. Конощук Я. Новий закон про медіа: що зміниться для онлайн-медіа, блогерів та газет. Судово-юридична газета. 8 січня 2023. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/258656-novyiy-zakon-o-media-chto-izmenitsya-dlya-onlayn-media-bloggerov-i-gazet>.

5. Шнурко Я.В. Адміністративно-правове регулювання взаємодії Національної поліції України з медіа (засобами масової інформації): дис. канд. юрид. наук. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2023.

6. Чудновський О.В. Адміністративно-правове регулювання у сфері телебачення і радіомовлення України: дис. канд. юрид. наук. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016.

Варенко Олександра,
студентка 3 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – асистент Маліннікова Д. К.

ДОБРОВІЛЬНА VS ПРИМУСОВА МЕДІАЦІЯ. ЯКА МОДЕЛЬ ДОЦІЛЬНІШЕ ДО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ?

У сучасних реаліях вирізняють окремий, не залежний від суду спосіб врегулювання спорів між громадянами – медіацію. Це відносно новий метод, впроваджений у систему України у 2016 році завдяки Державному стандарту надання соціальної послуги посередництва, а згодом закріплений у Законі України «Про медіацію» (далі – Закон). Однак особливості її впровадження є доволі дискусійним, зокрема постає питання добровільності чи обов'язковості медіації у процесі врегулювання спорів.

Україна обрала шлях добровільної медіації, що характеризується рядом позитивних аспектів, таких як:

1. Факт того, що жодна сторона не може бути змушена до медіації, що гарантує щирість намірів;
2. Відмова від медіації у будь-який момент не несе негативних наслідків для жодної із сторін;
3. Сторони самі обирають цей шлях, що знижує конфліктність і налаштовує на співпрацю, а не опір;

4. Угода, досягнута без тиску, зазвичай міцніша і краще виконується сторонами, ніж вимушений компроміс.

Важливо зазначити, що стан медіації у сучасній Україні відображає помітний прогрес у правовому середовищі, однак разом з цим виникають нові виклики та проблеми, що потребують вирішення. Протягом останніх років медіація почала набувати популярності та активно використовуватися як альтернативний метод врегулювання спірних ситуацій. У більшості випадків медіацію розглядають як досудовий процес, однак Закон впровадив концепцію саме присудової медіації, відповідно до якої суди мають право направляти сторони, що беруть участь у справі, до медіатора. Такі дії мають сприяти заохоченню осіб до медіації, як альтернативі судовим засіданням [1].

Марина Ю. Ю. та Француз А. Й. у своїй роботі зазначають, що у таких країнах як Сполучені Штати Америки, Канада та Німеччина медіація підтримує судовий розгляд спорів і посилює його систему, у той час як в Україні медіація йде паралельно судам. У разі, якщо сторони справи мають бажання укласти мирову угоду і у загальному погоджуються вести переговори, а судовий розгляд ініціювати потреби не мають, медіація розглядається як вдалий спосіб вирішити таку ситуацію. Важливо, що у нинішніх умовах, мирова угода може бути обов'язковою лише у випадку, якщо сторони є учасниками судового провадження, а порушення мирової угоди вимагатиме ініціації судового процесу. Відтак, забезпечення примусового виконання рішення виключно судом може розглядатися як слабкість медіації [2].

Розглядаючи питання примусової медіації не можна не зазначити, що сам процес досудової медіації стає можливим у разі, коли є вільне волевиявлення сторін, адже у протилежному випадку вирішення такого спору відбуватиметься у судовому порядку у будь-якому разі. Навіть якщо суди приймуть обов'язкову програму медіації, головну роль у впровадженні посередництва будуть відігравати сторони справи [3].

Плюсом примусової медіації може стати розвантаження судів. Для прикладу, у Італії послуги медіаторів активно поширюють через

перенавантаження цивільних судів. Впровадження обов'язкової медіації допоможе зменшити кількість справ, що надходять до суду, а відповідно прискорити вирішення справ, що потребуватимуть саме судового вирішення [4].

Також прикладом може стати Британія, у якій уряд спонукає пар під час етапу розлучення примусово ознайомлюватись із процесом медіації для спонукання їх використання цієї моделі в протизага звернення до суду. Так, особа, що ініціює розлучення зобов'язана спершу звернутися до медіатора, що вирішив би конфлікт між подружжям без судового розгляду. Якщо у процесі пара вирішує, що їхній спір необхідно розглядати у суді, сторони мають надати докази звернення до медіатора, що підтвердили б намагання вирішити конфлікт у досудовому порядку [5].

Отже, на основі викладеного тексту можемо дійти висновку, що недоліки примусової медіації переважають її переваги, в особливості, руйнується сама суть медіації, а саме – готовність йти на компроміс та вирішувати спори шляхом розмови та врахування спільних інтересів. Обов'язковий характер відмінняє рису добровільності, що є однією з основоположних у процесі вирішення спору, адже ефективність медіації у примусовому порядку доволі суттєво знизиться, ставши фактором відтягування судового процесу, що може повпливати на сприйняття цього процесу суспільством. Фактично, особи, що не зацікавлені у досудовому вирішенні спору власним незадоволенням значно знизять рейтинг медіації, створивши несприятливі умови для її поширення та відкотивши її розвиток назад. Таким чином, оптимальним рішенням буде саме «реклама» процесу медіації, активне розповсюдження інформації про неї, але аж ніяк не її примусове впровадження.

Література

1. Медіація в українському праві: генеза та перспективи розвитку. 2023 р. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/49728/1/.pdf>
2. Француз А. Й. Марина Ю. Ю. Медіація, як сучасний спосіб вирішення конфліктів в умовах воєнного стану. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/370/317>

3. Nancy A. Mandatory Mediation and Its Variations. URL: <https://scholarship.law.tamu.edu/facscholar/974>

4. Mandatory Mediation before litigation in civil and commercial matters: a European perspective / Prof. Dr. Cornelis Hendrik (Remco) Van Rhee – 2021 p. URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1635760283.pdf

5. Синельников Є. О. Деякі аспекти медіації. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023/prezent/Prezent_aspekti_mediacii.pdf

Воротник Валерія,
студентка 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник — к. ю. н., доцент Куц О. Є.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Адміністративне право не є застиглою конструкцією, а навпаки — постійно трансформується відповідно до змін у суспільстві. Його структура ускладнюється разом з розвитком суспільних відносин, які підлягають адміністративно-правовому регулюванню. Саме цим пояснюється виникнення нових правових інститутів, які в деяких випадках можуть трансформуватися у підгалузі, а подекуди — навіть у самостійні галузі права [3]. Таким чином, адміністративне право — це жива система, що перебуває у процесі динамічного оновлення.

Особливу увагу слід приділити двошаровій побудові системи адміністративного права: базовому та поточному рівням [2]. Базовий рівень охоплює універсальні принципи, вироблені людством протягом тривалого часу, такі як верховенство права, справедливість, правова рівність. Ці принципи є незалежними від політичної кон'юнктури та не залежать від суб'єктивного бачення законодавця — вони існують об'єктивно та мають фундаментальне значення [2].

Натомість поточний рівень формується з урахуванням актуальних умов: рівня правосвідомості громадян, типу державного устрою, активності правотворчого процесу тощо. Він має змінний характер і відображає суб'єктивний вплив конкретних історичних і політичних обставин. Гармонійне поєднання цих двох рівнів забезпечує збалансоване регулювання суспільних відносин. Але у випадку їх розриву виникають суперечності між законом і правом, що спричиняє деструктивні явища в правовій системі [2].

У вітчизняній науці адміністративного права значну увагу приділяють вивченню інститутів державної служби, адміністративної відповідальності та адміністративної юстиції. Ці складові переживають етап становлення як окремі галузі, що потенційно можуть вийти за межі Загального адміністративного права [3]. Такі висновки обґрунтовуються як аналізом їхнього розвитку в Україні, так і порівнянням із закордонними аналогами, а також оцінкою їхньої відповідності потребам сучасного адміністративного права [3].

На думку дослідників Д. Т. Комзюка та І. С. Гриценка, тенденція до появи нових галузей усередині адміністративного права підтверджує його базовий статус у правовій системі [1]. Це відкриває можливості для чіткої класифікації норм у межах Особливого адміністративного права, що дає змогу краще вирішувати практичні завдання — зокрема, орієнтувати правотворчу діяльність відповідно до конкретних типів правовідносин, удосконалювати правозастосування та покращити якість викладання профільних дисциплін [1].

Наука адміністративного права повинна зосередитися на пошуку критеріїв для обґрунтованого поділу галузей Особливого адміністративного права, адже сучасні реалії засвідчують, що адміністративне право охоплює значно ширше коло суспільних зв'язків, ніж лише управлінські. Йдеться, наприклад, про інформування населення, узгодження меж земель, укладення адміністративних договорів, застосування приватноправових механізмів у публічному секторі тощо [3].

Таким чином, Особливе адміністративне право повинно охоплювати не лише владні відносини, а й усі форми взаємодії між публічною адміністрацією

та приватними особами. Його завдання — максимально точно та детально врегулювати всі моменти цієї взаємодії, пояснити незрозумілі або нечітко визначені правові категорії. Це не про закріплення ієрархії влади, а про пошук точок контакту між публічним і приватним інтересом та їх належне правове врегулювання [3].

Література

1. Комзюк Д. Т., Гриценко І. С. Адміністративне право як фундаментальна галузь. *Адміністративне право і процес*. 2012. № 4. С. 77–80.
2. Мельник Р. С. Що розуміти під категорією «система права»? *Адміністративне право і процес*. 2012. № 1(1). С. 10–16.
3. Мельник Р. С. Оновлення системи адміністративного права України – вимога сьогодення. *Правова інформатика*. 2007. № 3 (15). С. 52–56.

Герасименко Софія,
студентка 3 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – асистент Маліннікова Д. К.

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ УЧАСНИКАМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Зловживання правами притаманне правовій системі з давніх часів і зберігається донині. Ще в римському праві існували уявлення про необхідність протидії процесуальним зловживанням, зокрема безпідставним позовам чи запереченням. Уже тоді виникали механізми реагування на недобросовісну поведінку учасників процесу.

У сучасному цивільному судочинстві України зловживання процесуальними правами є однією з ключових проблем. Часто права використовуються не для справедливого вирішення спору, а для затягування процесу, перешкод іншій стороні чи отримання нечесної переваги. Це перевантажує судову систему, підриває довіру до судів і суперечить принципам

добросовісності та змагальності.

Підтвердженням теоретичних положень щодо зловживання процесуальними правами є численні приклади з судової практики. Так, у постанові Верховного Суду від 19 березня 2019 року у справі №199/6713/14-ц зазначено, що скажчик систематично вживав ненормативну лексику на адресу державного виконавця, принижуючи його професійні якості. Велика Палата Верховного Суду розцінила такі дії як прояв неповаги до суду та приклад зловживання процесуальними правами, що суперечить завданням цивільного судочинства. Відповідно до частини третьої статті 44 ЦПК України, у разі виявлення зловживання правами суд має право залишити скаргу без розгляду, що й було зроблено судом касаційної інстанції [1].

Інша правова позиція викладена в ухвалі Великої Палати Верховного Суду від 26 червня 2019 року у справі №587/430/16-ц. Заявник втретє подав аналогічне клопотання про проведення судового засідання з викликом сторін, не надавши нових обставин чи аргументів. Така процесуальна поведінка була визнана зловживальною, оскільки мала очевидну мету затягнути розгляд справи [2].

Навіть поодинокі дії можуть кваліфікуватися як зловживання, якщо вони суперечать меті процесу. Наприклад, в ухвалі від 11 березня 2019 року у справі №757/22314/17-ц Велика Палата встановила, що позивачка брала участь у розгляді справи без заперечень щодо юрисдикції, однак уже на стадії касації почала ставити її під сумнів. Суд дійшов висновку, що такі дії мали на меті передачу справи до Великої Палати всупереч процесуальним реаліям, що свідчить про недобросовісне використання права [3].

Аналіз судової практики свідчить про значну варіативність форм зловживання процесуальними правами в цивільному судочинстві. Їх виявлення та належне правове реагування є критично важливими для забезпечення ефективності судової системи та справедливості розгляду справ.

Науковці також акцентують на недоліках чинного регулювання цього інституту. М. Чабаненко обґрунтовано вказує, що правове оформлення протидії зловживанню процесуальними правами містить низку внутрішніх

суперечностей. Зокрема, воно фактично обмежує диспозитивність і змагальність — фундаментальні принципи цивільного процесу. Крім того, відсутність правової визначеності суперечить принципу верховенства права. А головне — інститут, спрямований на протидію недобросовісній поведінці, потенційно створює підґрунтя для зловживання вже з боку суду, що відкриває можливості для упередженості та свавілля [4, с. 78].

Серед основних проблем, що перешкоджають ефективному втіленню принципу недопущення зловживань, варто виділити відсутність законодавчого визначення самого поняття «зловживання процесуальними правами», що знижує передбачуваність судових рішень і створює ризик суб'єктивного тлумачення. Також відсутні чіткі критерії, які б дозволяли суду однозначно кваліфікувати ту чи іншу поведінку як зловживання, що ускладнює відмежування її від правомірної реалізації процесуальних прав.

Надто загальний та неповний перелік форм зловживань, наведений у ЦПК України, не охоплює численних варіантів такої поведінки, зокрема сутяжництва чи систематичних безпідставних дій, що фактично блокують доступ інших учасників до правосуддя. Натомість практика ЄСПЛ і національних судів засвідчує потребу у конкретизації таких форм зловживань.

Проблемою є й нерегулярне застосування судами санкцій за зловживання. Залишення без розгляду, штрафи чи компенсації процесуальних витрат використовуються не системно, що нівелює превентивний ефект відповідальності та не сприяє процесуальній дисципліні.

Окремо слід вказати на ще одну концептуальну прогалину: закон не передбачає юридичної відповідальності за зловживання з боку самих судів — зокрема у випадках безпідставного відводу або свідомого порушення процедури розгляду. Це суперечить принципу рівності всіх перед законом і унеможливорює притягнення суддів до відповідальності в межах процесу.

З огляду на це, потребує вдосконалення нормативна база — через чітке визначення понять, закріплення ознак зловживань, розширення переліку форм відповідної поведінки з урахуванням європейських підходів, а також

запровадження дієвих [5].

Зловживання процесуальними правами є формою порушення засад судочинства, що спрямована на отримання неправомірної переваги й може завдавати шкоди як приватним, так і публічним інтересам. Тому однієї лише заборони таких дій у ЦПК недостатньо — необхідна їх чітка конкретизація, уніфіковане тлумачення та узгоджене застосування на практиці.

Література

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 199/6713/14-ц від 13 березня 2019 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80854817>.
2. Ухвала Великої Палати Верховного Суду у справі № 587/430/16-ц від 26 червня 2019 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82738712>.
3. Ухвала Великої Палати Верховного Суду у справі № 757/22314/17-ц від 11 березня 2019 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80522395>.
4. Чабаненко М.М. До питання зловживання процесуальними правами у вітчизняному цивільному процесі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 76-78.
5. California Code, Code of Civil Procedure - CCP § 391. URL: <https://codes.findlaw.com/ca/code-of-civil-procedure/ccp-sect-391.html>.

Гетьманець Сніжанна,
студентка 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник - к.ю.н., доцент Куц О. Є.

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Аналіз особливостей публічного адміністрування, що регулює відносини в

галузі охорони здоров'я є актуальним, оскільки від ефективності розвитку адміністративно-правового регулювання в цьому напрямку залежить не тільки розвиток медичної галузі, а ще й добробут населення. Це питання також важливе, для дієвого вирішення завдань, які виникають з приводу охорони здоров'я, шляхом визначення органів управління сферою медичних послуг, зрозумілого регулювання права на охорону здоров'я та окреслення прав та обов'язків усіх учасників правовідносин, що пов'язані з реалізацією прав в цій галузі.

В ст. 3 закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» фіксується, що під охороною здоров'я тлумачиться система дій, що орієнтована на запобігання втрати та поновлення фізіологічних і психологічних функцій, найефективнішої працездатності та суспільної діяльності людини, а також найбільш індивідуальної тривалості її існування до біологічних можливостей. Ці заходи реалізуються державними органами влади, місцевою владою, їх уповноваженими особами та установами охорони здоров'я. В ст. 12 закону зазначено, що сфера охорони здоров'я є переважним напрямом діяльності держави [1].

Гладун З. С. зауважує, що адміністративно-правові норми займають головне місце серед норм права, які регулюють правові відносини у медичній галузі. Українське законодавство про охорону здоров'я виділяє кілька видів адміністративних правовідносин за змістом:

- коли надається медична допомога та виконуються заходи, що стосуються охорони здоров'я населення;
- коли встановлюється адміністративно-правовий статус суб'єктів, що одержують та надають медичну допомогу;
- коли гарантується та формується гігієнічний та епідеміологічний добробут жителів та здійснюється державний санітарний нагляд;
- коли здійснюється державне і муніципальне управління надання медичної допомоги і державного контролю господарської діяльності у галузі охорони здоров'я;
- коли відбувається пряме надання медичної допомоги;

- у разі окремих сфер медичної діяльності: хірургії, терапії, психіатрії та ін. [2, ст. 106, 109].

В 2016 р. Кабінетом Міністрів було видано розпорядження «Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я». Ця реформа була покликана вирішити такі питання: фінансова вразливість пацієнтів; невисока якість та дієвість надання послуг; марнотратство бюджетних коштів. Метою цього розпорядження є впровадження нової моделі, яка гарантує безоплатну медичну допомогу, покращить фінансову охорону громадян у випадку хвороби, підвищить результативність та справедливість розподілу державних грошей та зменшення неформальних платежів, стимулює до підвищення рівня надання медичної послуг мешканцям державними і комунальними медичними установами [3].

В 2020 р. було впроваджено в життя електронну охорону здоров'я, яку передбачало розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку електронної охорони здоров'я» 2020 р. Основною проблемою, яку повинна була вирішити ця концепція - це низька дієвість надання медичних послуг. Метою цієї ідеї було формування електронної системи охорони здоров'я, що підвищить рівень та легкодоступність медицини, розширить права й можливості пацієнтів, забезпечить високий рівень населення щодо здорового способу життя та профілактика захворювань [4].

Майданик Р. А. підкреслює, що нормативні акти України щодо охорони здоров'я часто суперечать одна одній та мають прогалини, щоб вирішити цю проблему потрібно створити цілісно науково обґрунтовану Концепцію реформування законодавчого забезпечення охорони здоров'я і поетапно її реалізовувати. Шляхом розв'язання цього питання може бути систематизація, для цього можна створити Медичний кодекс України, в якому буде міститися врегулювання усіх аспектів охорони здоров'я. Перевагою створення кодексу є уникнення подвійного регулювання, різного розуміння законів та суперечення між нормами. Також є недоліки такої систематизації, головний з них полягає в тому, що він охоплює лише відносини в певній сфері, що знижує ефективність

дії норм й призводить до створення спеціальних законів та підзаконних актів в галузі охорони здоров'я [5, ст. 67-69].

Отже, щоб поліпшити адміністративне регулювання в галузі охорони здоров'я, потрібно провести кодифікацію та забезпечити прозорість та дієвість управлінських процесів. Цей крок гарантуватиме покращення медичних послуг, поліпшить соціальне забезпечення населення та посилить правову основу роботи системи в сфері галузі охорони здоров'я.

Література

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII : станом на 18 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
2. Гладун З. С. Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері охорони здоров'я за законодавством України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 103–111.
3. Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 30.11.2016 № 1013-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-p#Text>
4. Про схвалення Концепції розвитку електронної охорони здоров'я : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 28.12.2020 № 1671-р : станом на 6 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1671-2020-p#Text>.
5. Майданик Р.А. Законодавство України в сфері охорони здоров'я: система і систематизація. *Медичне право*. 2013. № 2. С. 63–74.

Горова Інна,
студентка 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник - к.ю.н., доцент Куц О. Є.

ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ

Актуальність дослідження питання стосовно засад адміністративної процедури обумовлена зростанням ролі адміністративного права в умовах

розвитку демократичного суспільства, посиленням взаємодії громадян і державних органів, а також забезпеченням забезпечення ефективного захисту прав, свобод і законних інтересів осіб. Ухвалення Закону України «Про адміністративну процедуру» (далі – Закон) ознаменувало впровадження принципово нового підходу до регулювання діяльності суб'єктів, які наділені владними повноваженнями відповідно до закону, під час здійснення ними прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Проте на сьогодні в юридичній науці питання стосовно принципів права досліджувалося здебільшого в контексті загальної теорії права, саме тому вважаємо за необхідне проаналізувати керівні засади, відповідно до яких в Україні повинна відбуватися адміністративна процедура.

Прийняття Закону наближає нашу країну до європейських стандартів, оскільки схожі нормативно-правові акти стосовно адміністративної процедури функціонують у державах-членах Європейського Союзу і загалом у 27 країнах світу з 1960 року [1].

Перш за все слід вказати про те, що в Законі відсутнє визначення поняття «принципи адміністративної процедури». На думку Зайчука О.В., принципи – це керівні положення, які сформульовані у вигляді певних правил. Вони проникають у всю структуру правової системи — охоплюючи як правові ідеї, так і норми та відносини — і забезпечують її внутрішню узгодженість і логічну послідовність [2, с. 22]. Отже, принципами адміністративної процедури слід вважати керівні положення та ідеї, яким повинна відповідати адміністративна процедура.

Згідно зі статтею 4 Закону, адміністративна процедура ґрунтується на таких принципах: верховенство права, що включає законність і юридичну визначеність, рівність усіх перед законом, обґрунтованість рішень, дотримання принципу пропорційності, відкритість, своєчасність розгляду справ і дотримання розумних строків, ефективність, презумпція правомірності дій та вимог особи, офіційність, забезпечення права особи на участь у провадженні, а також гарантії ефективного правового захисту [3]. Таким чином, Закон поєднує в собі як базові

засади, зокрема верховенство права, відкритість та інші, так і запроваджує новітні принципи, серед яких — обґрунтованість, добросовісність, розсудливість, презумпція правомірності дій і вимог особи, офіційність, забезпечення участі особи в адміністративному провадженні та надання ефективних засобів правового захисту.

Так, наприклад, принцип офіційності проявляється в тому, що адміністративний самостійно визначає умови, які слід встановити для вирішення спору, а також аналізує, які докази можуть бути використані для підтвердження своїх аргументів чи заперечень. У разі потреби він має право запропонувати учасникам справи уточнити або доповнити певні ресурси, а також додати додаткові докази [4].

Відповідно до основної ідеї резолюції Ради Європи (77) 31 «Про захист особи щодо актів адміністративних органів», основною метою є забезпечення максимально можливої справедливості у взаєминах між особою та адміністрацією. Це означає, що особі має бути надана можливість бути заслуханою в межах адміністративної процедури, зокрема вона може подавати фактичні дані, аргументи, а за потреби — й докази. Це дає їй змогу брати активну участь у процесі прийняття адміністративного акта та ефективно захищати свої права, свободи і законні інтереси [1].

Принцип забезпечення ефективних засобів правового захисту полягає в тому, що особа має право оскаржити рішення, дії або бездіяльність адміністративного органу в межах адміністративного порядку, передбаченого цим Законом, або шляхом звернення до суду. При цьому адміністративний орган зобов'язаний поінформувати особу про порядок, спосіб та строки подання скарги на такий акт [1]. Таким чином, в умовах активних євроінтеграційних процесів, що відбуваються в Україні, суспільство прагне до побудови системи, орієнтованої на забезпечення прав громадян.

Принципи адміністративної процедури, закріплені в Законі, охоплюють як традиційні засади, зокрема верховенство права, рівність сторін, прозорість, об'єктивність і справедливість, відкритість, так і новітні положення. Серед

останніх — принципи обґрунтованості, розсудливості, добросовісності, презумпції правомірності вимог і дій особи, офіційності, забезпечення участі особи в адміністративному провадженні та гарантії ефективного правового захисту.

Вказані вище принципи спрямовані на забезпечення реалізації сприятливих умов для реалізації цих прав. Упровадження принципів адміністративної процедури сприяє утвердженню права верховенства, встановлюючи чіткі правила взаємодії адміністративних органів із громадянами, що мінімізує зловживання владою та корупцію.

Таким чином, дослідження засад адміністративної процедури є кроком на шляху до створення ефективної, справедливої та прозорої адміністративної системи, здатної забезпечити права та законні інтереси громадян, відповідаючи водночас стандартам демократичної правової держави.

Література

1. Закон України «Про адміністративну процедуру», що саме змінилося для громадян. 2024. URL: https://protocol.ua/ua/zakon_ukraini_pro_administrativnu_protседuru_shcho_same_z_minilosya_dlya_gromadyan_poyasnyue_ministerstvo_yustitsii_ukraini/.
2. Зайчук О. В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. 2012. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63854/04-Zaychuk.pdf?sequence=1>.
3. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року №2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі №805/1692/17-а від 06 серпня 2021 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98862066?fbclid=IwAR3PZ36ArYWq6yHmXWDWqr2A_G1g9o2Fua3XkPJMcm84WqlFO95b18tHYKg.

*Гузік Марія,
студентка 3 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – асистент Маліннікова Д. К.*

РОЗГЛЯД ПОЗОВНИХ ВИМОГ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВІДШКОДУВАННЯМ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ – ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Станом на сьогодні визначальними ознаками цивільного процесу є змагальність та диспозитивність, відповідно до яких сторони мають довести обставини, на які посилаються, шляхом збирання та подання до суду достатньої кількості доказів для отримання сприятливого для них рішення. Звичайно, справи, що стосуються відшкодування моральної шкоди не є виключенням і тим більше має свої особливості в силу наявності таких ознак, як:

- 1) неекономічний характер вимог, тобто відсутність їх грошового заздалегідь встановленого еквівалента;
- 2) неречовий характер (тобто відсутність матеріальних рис). Натомість, вимоги немайнового характеру пов'язані з категоріями честі та гідності особи;
- 3) невіддільність моральної шкоди від суб'єктивної характеристики особи, її психоемоційного стану, як нематеріальної площини [3].

При цьому, не зважаючи на те, що здавалось би моральний дискомфорт особи внаслідок вчинення проти неї протиправних дій виникає «автоматично», у національному законодавстві станом на зараз відсутня презумпція моральної шкоди, як зазначають Кройтор В. А. та Сліпченко О. І. Як зазначають автори, у випадку встановлення такої доказової презумпції порушать засади змагальності та диспозитивності через ігнорування обов'язку доказування спричинення шкоди та обґрунтування своїх вимог [1]. Відтак і судова практика підтверджує, що позивач має довести спричинення моральної шкоди у процесі доказування.

Слід зазначити, що не буде коректним вказати лише на факт понесених страждань, судами враховуються стан здоров'я потерпілого, тяжкість вимушених

змін у його життєвих і виробничих стосунках, а також зусилля, необхідні для відновлення свого попереднього стану. При цьому суд має виходити із засад розумності, виваженості та справедливості, зіставляючи обсяг несприятливих змін щодо стану особи, та грошового еквівалента, заявленим останньою, відповідно до позиції Шерстюк В. Д., що ґрунтується на тлумаченні постанови Пленуму Верховного Суду України від 31. 03. 1995 року №4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» [2].

При розгляді позовних вимог щодо відшкодування моральної шкоди, суди застосовують об'єктивно-правовий критерій, враховуючи характер та ступінь моральних страждань особи та обставини заподіяння шкоди, та суб'єктивно-правовий критерій, оцінюючи індивідуальні риси потерпілого – його психоемоційний стан, соціальний статус особи. Як свідчить судова практика, і відповідно до позиції Яремчишина М. М., найчастіше реалізуються вищевказані підходи внаслідок подання особами до суду таких доказів, як медична документація, характеристик з місць роботи чи навчання, а також поясненнями свідків, що підтверджували б погіршення стану особи, завданого вчиненням проти неї протиправних дій [4].

Окремим та заслуговуючим особливої уваги доказом моральної шкоди є судово-психологічна експертиза. Основне її завдання – визначення індивідуально-психологічних особливостей особи: рис характеру, провідних якостей, мотивів поведінки, емоційних реакцій, особливостей психічних процесів і їхнього розвитку, що мають юридичне значення та можуть мати правові наслідки [5]. Не буде помилковим зазначити, що результати експертизи матимуть більше доказове значення, однак популярністю такий вид доказування не користується через його вартість, відповідно до наказу Мін'юсту від 17. 01. 2025 року №146/5 [6].

Відтак, можемо зробити наступні висновки: аналіз цивільного та цивільно-процесуального законодавства України та наукових позицій щодо розподілу обов'язку доказування свідчить про відсутність законодавчо встановленої презумпції моральної (немайнової) шкоди. Обов'язок доведення

факту її заподіяння покладається на позивача, який повинен обґрунтувати вимогу належними доказами, адже кожна справа щодо моральної шкоди розглядається судом індивідуально з урахуванням принципів розумності та справедливості, відповідно до суб'єктивно- та об'єктивно-правового критеріїв. Навіть за подібних обставин розмір компенсації може суттєво відрізнятись, що зумовлено тим, що ні національне, ні міжнародне законодавство не містить чіткого визначення моральної шкоди, оскільки її сприйняття та грошова оцінка є суб'єктивними для кожної особи.

Література

1. Сліпченко О. І., Кройтор В. А. Розподіл обов'язків з доказування в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №. 1. С. 171-179.

| URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/28.pdf>

2. Шерстюк В. Д. Вплив оціночних концепцій на визначення розміру компенсації моральної шкоди. 2023. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/1_2023/8.pdf

3. Лідовець Р. А. Окремі аспекти відшкодування моральної шкоди URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Vidshkoduv_mor_skodi.pdf

4. Яремчишин М. М. Відшкодування моральної шкоди: теоретичні та процесуальні аспекти URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/download/123/1772/3691-1>

5. Рома І. С., Гап'як С. С. Визначення розміру компенсації моральної шкоди шляхом проведення судово-психологічної експертизи. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія юридична)*. 2024. №. 1. С. 108-117.

6. Про встановлення вартості однієї експертогодина у 2025 році: Наказ Міністерства Юстиції України від 17.01.2025 року №146/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0096-25#Text>.

*Деркач Микола,
студент 3 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – асистент Маліннікова Д. К.*

КОНЦЕПЦІЯ МИРОВОЇ УГОДИ ЯК ОЗНАКА ДИСПОЗИТИВНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У сучасному правовому полі набуває особливої актуальності врегулювання цивільно-правових спорів. Цивільне судочинство виступає не лише механізмом, що забезпечує правосуддя, а й простором для реалізації приватної автономії сторін у реалізації власних прав.

Мирова угода – це, фактично, прояв вільного волевиявлення сторін і їх прагнення дійти до певного компромісу. Вона виконує функцію як правового інструменту, так і способу досягнення взаєморозуміння, саме через це концептуалізація мирової угоди у рамках диспозитивності набуває особливого значення – як теоретичного, так і практичного.

Серед науковців можна зустріти думку, що важливим є розмежування угоди примирення та мирової угоди. Так, Пахомова А. О. вважає, що так як мирова угода є процесуальним способом врегулювання цивільного спору через зусилля сторін, хоч і під контролем суду, а предметом така угода передбачає взаємні поступки сторін у матеріальних відносинах, то мирова угода є інститутом суто процесуального права. Вона може також бути визначена як процесуальна угода, яка має цивільно-правове підґрунтя [1].

У роботі Гринько С. Д. та Ромася М. І. вказується, що принцип диспозитивності у цивільному процесуальному законодавстві розкривається через можливість учасників справи вільно розпоряджатися власними правами щодо предмета спору. Укладання сторонами мирової угоди, незалежно від стадії судового провадження, і є прямим забезпеченням принципу диспозитивності через право сторін укласти таку угоду із повідомленням суду про це і можливість вийти за межі предмета спору [2].

Болотіна М. М. звертається до судової практики, а саме до Постанови Верховного Суду від 30.09.2020 р. у справі № 753/16296/14-ц, наголошуючи на тому, що укладення мирової угоди є виключно правом сторін, що може бути використане у будь-який момент судового розгляду. Також, автор зазначає, що одним із основних аспектів мирової угоди є її добровільність та відсутність будь-якого впливу з боку третіх осіб. У разі ж, якщо особа, що укладає мирову угоду, відчуває певний тиск, то така угода може бути визнана недійсною [3].

Також, до важливих аспектів мирової угоди відноситься її відкрите здійснення та дотримання певного процедурного порядку. Це значить, що сторонам має бути забезпечена можливість ознайомитися з усіма умовами угоди та узгодити кінцевий її результат. Також, сторонам у мирній угоді слід уникати визначення власних обов'язків і прав щодо предмету спору, а самі сторони обмежені у розпорядженні об'єктом суперечки. Також їм забороняється розпоряджатися предметом спору, що перебуває під арештом або є об'єктом іншої справи. Фактично, не дивлячись на диспозитивний характер дії, законодавець все ж вводить певні правила та обмеження, задля забезпечення ефективності інституту [4].

Гарієвська М. Б. зазначає, що мирова угода як така не може виходити за визначені межі правовідносин, що є спірними, і також не може стосуватися осіб, що не є сторонами у конкретному спорі. Мирова угода, на думку автора, спрямована не на створення нових правовідносин, а на пришвидшене та ефективне виконання судового рішення [5].

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що мирова угода відіграє окрему важливу роль у забезпеченні ефективного цивільного судочинства, зокрема як прояв диспозитивності. Суть такої угоди полягає у власному автономному волевиявленні сторін, що спрямоване на врегулювання спору без остаточного вирішення справи судом.

Отже, з одного боку, мирова угода виступає як результат досягнення компромісу між сторонами спору, а з іншого – є юридичним механізмом, що попри диспозитивну основу має власні вимоги та правила, необхідні для його

ефективного функціонування.

Література

1. Пахомова А. О. Особливості правової природи мирової угоди у цивільному процесі. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7662/1/Osoblyvosti_prav%D0%BE.pdf
2. Гринько С. Д., Ромась М. І. Мирова угода у цивільному процесі як забезпечення принципу диспозитивності. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream>.
3. Болотіна М. М. Мирова угода в цивільному процесі: особливості укладення та затвердження за законодавством України. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/>
4. Сич О. В. Сутність мирової угоди у цивільному процесі. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/>
5. Гарієвська М. Б. Мирова угода як спосіб примирення сторін у цивільному судочинстві: порівняльно-правовий аспект. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/>.

*Єгоров Дмитро,
аспірант 2 курсу Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – д.ю.н., доцент Капустник В. В.*

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабного вторгнення, українськими законодавцями, задля подолання «шокового» стану в економічній та податковій системах, було впроваджено низку рішень, які були спрямовані на послаблення податкового навантаження для платників податків. Впровадження правового режиму воєнного стану вимагало швидкого реагування на виклики, з якими зіткнулась держава, основним завданням було збереження структури податкової системи. У березні-квітні 2022 року, Верховною Радою прийнято низку законодавчих змін,

якими скасовувались податкові перевірки, скасовувалось нарахування пені та накладення штрафів на час воєнного стану.

Однак, коли стало зрозуміло, що війна буде тривалою, держава поступово поверталась до довоєнного стану оподаткування. В липні 2022 року для підприємців на неокупованих територіях та на територіях, де не ведуться активні бойові дії – відновлено зобов'язання по сплаті податків та подання звітності. Станом на сьогоднішній день український державний бюджет має значний дефіцит, ситуація ускладнюється також зменшенням підтримки міжнародних організацій та з боку інших країн. Нагальною є потреба у забезпеченні сил оборони України, які в більшій мірі утримуються за рахунок саме податків, оскільки значна частина міжнародної допомоги не підлягає спрямуванню на потреби армії.

Українська податкова система потребує істотного реформування, зважаючи на її недоліки та існуючі виклики. Фундаментом для змін в податковому законодавстві повинна бути існуюча податкова система, але характер цих змін має враховувати сучасні тенденції сталого розвитку та успішні кейси післявоєнного відновлення в інших країнах, задля уникнення помилок в майбутньому.

Станом на сьогодні основними проблемами реформування податкової системи України є:

- переважання фіскального характеру податків (основна мета податків полягає в зборі коштів для бюджету, а не в сприянні економічному зростанню);
- нерівномірний розподіл податкового навантаження (висока вартість послуг та сплати податків, що призводить до зниження економічної активності, розвитку тіньової економіки);
- нестабільне податкове законодавство (відсутність чітких та стабільних правил у податковому законодавстві, що призводить до проблем з інтерпретацією законів);
- поспіх уряду із запровадженням нових правил (часті введення нових

правил та недостатнє надання часу для їх вивчення та опанування, що ускладнює виконання цих правил платниками податків);

- недосконалість системи електронної звітності (проблеми у роботі серверів);

- потреба у вдосконаленні захисту сайтів державних органів та серверів електронної звітності від кібератак (необхідність забезпечити захист даних платників податків та серверів державних органів в умовах масованих хакерських атак);

- непрозорий контроль за використанням податків (недостатня прозорість та контроль за використанням платежів у податковій системі України призводить до недовіри громадян та підприємств до контролюючих органів);

- неефективне використання ресурсу контролюючих органів;

- відсутність стимулюючої бази для платників податків.

Важливим критерієм реформування податкової системи України є максимальна прозорість. Важливо, щоб платники податків знали про наслідки, які можуть настати після подання ними податкових декларацій. Якщо особа не задекларує відповідний прибуток або дохід у країні свого проживання, місцеві податкові органи, ймовірно, проведуть розслідування, що призведе до нарахування податкових зобов'язань та інших штрафних санкцій. Тому прозорість ведення бізнесу є надзвичайно важливою. Крім того, перед подачею нових декларацій набагато краще виправити будь-які податкові невідповідності та прояснити свою діяльність у податкових органах. [1]

Важливо також інтегрувати у процес виконання податкових зобов'язань принцип презумпції невинуватості платників податків, які в існуючій системі координат взаємодії з органами податкового контролю мають постійно доводити, що вони не ухиляються від сплати податків. [2]

Наприкінці 2024 року урядом було підвищено ставку військового збору та ініційовано підвищення ставок податку на додану вартість для збільшення бюджетних доходів. Податкова політика держави, станом на сьогодні, на жаль,

спрямована на короткострокову перспективу, адже підвищення податкового навантаження на платників податків, хоч і забезпечить збільшення надходжень до державного бюджету, проте у довгостроковій перспективі наслідки можуть бути вкрай негативними. Посилення тиску на платників податків сприятиме поживавленню корупційних схем, збільшить рівень тінізації економіки та сприятиме зниженню активності бізнесу.

Важливим для України на поточний момент є уникнення помилок і усунення корупційних ризиків під час реформування податкової системи, задля коректного й успішного визначення потреб, та відповідних бюджетних, інших ресурсів, які необхідно мобілізувати для відновлення, а також для координації місцевої та міжнародної допомоги.

Література

1. Самоїл, Т. В., Хомуляк, Т. І. Актуальність змін податкової системи України. *Розвиток соціально-економічних систем в гео-економічному просторі: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 15-16 грудня 2022 р.). Тернопіль. 2022. С. 133-136.
2. Горин В. П., Була П. В., Чорноус В. С. Податкова політика України в умовах воєнного часу: реалії, безпекові виклики та перспективи подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 18. С. 23-31.
3. Kateryna Andrienko, Oksana Artyukh. Problematic aspects of the modern tax system of Ukraine. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2023. Vol. 2, No. 4, P. 01-10. doi: 10.46299/j.isjmef.20230204.01.
4. Величко, Л. К., Чорна, А. М. Проблемні питання податкової системи України. *Актуальні питання забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 17 лют. 2022 р.). Харків. 2022. С. 48-50.
5. Гарбінська-Руденко А. В., Дудник Ю. Г., Яценко Ю. Г. Правові проблеми функціонування фінансової системи України в період дії воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Ужгород. 2022. №2. С. 132-136.

*Єфремова Катерина,
к.ю.н., с.н.с., доцентка кафедри фінансового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН У КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ТА БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Фінансова безпека держави є ключовою складовою національної економічної безпеки, яка, у свою чергу, має забезпечувати стабільність функціонування держави, захист стратегічних економічних інтересів і соціальну стійкість суспільства. Від рівня фінансової безпеки залежить здатність держави виконувати свої зобов'язання перед громадянами, зокрема у сфері соціального захисту, освіти, охорони здоров'я та правосуддя.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України фінансова безпека, у свою чергу, має такі складові: 1) банківська безпека; 2) безпека небанківського фінансового сектору; 3) боргова безпека; 4) бюджетна безпека; 5) валютна безпека; 6) грошово-кредитна безпека [1]. Під борговою безпекою розуміють рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості держави з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі [1].

Тому державний борг як внутрішній, так і зовнішній безпосередньо впливає на фінансову безпеку. Надмірна боргова залежність створює ризики втрати макрофінансової стабільності, обмеження бюджетного суверенітету, посилення залежності від зовнішніх донорів, що може призводити до скорочення державних витрат на соціальні потреби, зростання податкового навантаження на населення та навіть до порушення соціальних прав. Для України ця проблема загострюється через триваючу війну, руйнацію економічної інфраструктури та значні зовнішні запозичення, які формують критичний рівень боргового тиску.

Зовнішня боргова залежність України, в яку воно потрапила, перш за все від Міжнародного валютного фонду, у контексті воєнної економіки формує не лише фінансові орієнтири держави, а й безпосередньо впливає на політику оподаткування та соціального забезпечення. Аналіз оновлених меморандумів і повідомлень про нові вимоги МВФ [2] демонструє зростання фінансового тиску на українських громадян у формі: а) підвищення військового збору, б) підвищення тарифів на комунальні послуги до ринкового рівня, в) скорочення соціальних виплат (може стосуватися пенсій, допомоги на дітей та інших пільг), г) ліквідація 2/3 групи інвалідності (реформа, яка може залишити тисячі людей без підтримки), ґ) фонд вимагає активізувати процес продажу державних активів, що може стати ще одним кроком до скорочення впливу держави на економіку [3], д) потенційне підвищення ставок ПДВ (нова можлива ставка в документі не називається, хоча раніше українські депутати говорили, що обговорювали з МВФ рівень у 22% [4]), е) потенційне запровадження прогресивної шкали ПДФО та реформування спрощеної системи оподаткування [5].

Наслідки виконання таких вимог, попри їхню спрямованість на фінансову стабілізацію, можуть мати подвійний ефект. З одного боку, вони зміцнюють довіру міжнародних партнерів та забезпечують надходження критично необхідних ресурсів до бюджету. З іншого боку – посилюють соціальне навантаження на платників податків, провокують звуження економічних і соціальних прав громадян та створюють передумови до зростання соціальної напруги.

Таким чином, боргова політика держави, сформована у межах співпраці з МВФ, має прямий і системний вплив на фінансову безпеку країни. Зовнішня підтримка стає фактором не лише економічної стійкості, але й джерелом внутрішніх соціальних ризиків. В свою чергу, фінансова безпека як елемент національної економічної безпеки виконує правозахисну функцію, оскільки створює умови для реалізації громадянами їхніх конституційних прав. Натомість державна боргова політика, будучи інструментом фінансової стабільності, має оцінюватися не лише з фінансової, але й з правової точки зору – з урахуванням

впливу на добробут і захист прав населення.

Захист соціальних і економічних прав громадян є одним з основоположних завдань правової держави. Зокрема, держава має гарантувати громадянам право на гідний рівень життя, економічну безпеку, захист від безробіття, інфляції, доступ до базових послуг. У цьому сенсі забезпечення фінансової безпеки є інструментом реалізації конституційних прав.

Література

1. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : затв. наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.
2. Рада МВФ схвалила сьомий перегляд програми розширеного фінансування та затвердила виділення траншу обсягом 0,4 млрд дол. США. Національний банк України. 2025. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/rada-mvf-shvalila-somiy-pereglyad-programi-rozshirenogo-finansuvannya-ta-zatverdila-vidilennya-transhu-obsyagom-04-mlrd-dol-ssha>.
3. МВФ висуває нові вимоги до України. *Ненька інфо*. 2025. URL: https://nenka.info/mvf-vysuvaye-novi-vymogy-do-ukrayiny/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=mvf-vysuvaye-novi-vymogy-do-ukrayiny.
4. Лисенко О. Підвищення податків та посилення фінмону: що Україна знову пообіцяла МВФ. *Мінфін*. 2024. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2024/10/29/138781385/>.
5. Софієнко Н. В МВФ дали рекомендації Україні щодо наповнення бюджету-2026. Головне – підвищення податків. *ЛІГАБізнесІнформ*. 2025. URL: <https://finance.liga.net/ua/ekonomika/novosti/ukraina-ta-mvf-obhovoriuiut-pidvyshchennia-pdv-i-prohresyvnyy-pdfo-u-2026-rotsi-forbes>.

Іванько Ельвіра,

студентка 3 курсу Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник – асистент Маліннікова Д.К.

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДУ, ЯК ПЕРЕШКОДА У РЕАЛІЗАЦІЇ СТОРОНАМИ СВОЇХ ПРАВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Сучасний розвиток інформаційних технологій та їх інтеграція в сферу правосуддя є важливим аспектом реформування судової системи України. Особливого значення набуває електронне судочинство, що покликане спростити доступ до правосуддя, прискорити розгляд справ та забезпечити доступність для учасників процесу. Актуальність теми зумовлена необхідністю вдосконалення нормативного регулювання електронного судочинства, усунення технічних та організаційних недоліків, що перешкоджають ефективному здійсненню судового захисту прав громадян та юридичних осіб. Необхідність удосконалення правового регулювання та усунення існуючих бар'єрів підкреслюється в роботах таких науковців, як Бринцев О.В., Логінова Н.І., Камінська І.В..

З 18 жовтня 2023 року набрав чинності Закон України № 3200-IX [1], який встановлює обов'язкову реєстрацію електронних кабінетів для адвокатів, нотаріусів, виконавців, арбітражних керуючих, судових експертів, органів державної влади та юридичних осіб у Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі (ЄСІТС). Відсутність реєстрації в системі обмежує можливість подачі процесуальних документів до суду, оскільки такі документи залишаються без руху або повертаються. Це створює потенційний ризик порушення принципу доступу до правосуддя, оскільки особи, які не мають належних технічних засобів або цифрової грамотності, фактично позбавляються можливості реалізувати своє право на судовий захист.

Практика Верховного Суду свідчить про дві основні позиції щодо можливості подання процесуальних документів до суду в електронній формі.

Одна з них стосується надання документів через офіційну електронну пошту суду, що вважається належним способом звернення, а інша — використання підсистеми «Електронний суд», що є основним, встановленим процесуальним шляхом. Згідно з постановою Верховного Суду у справі № 204/2321/22 від 22 червня 2022 року [2], процесуальні документи, подані в електронній формі, повинні бути підписані електронним цифровим підписом, а сплата судового збору онлайн повинна підтверджуватися відповідною квитанцією, яка має доказову силу. Варто зазначити, що і практика Європейського суду з прав людини підтверджує, що належне функціонування електронних судових кабінетів не порушує принцип доступу до правосуддя. Зокрема, у рішенні "Lawyer Partners a.s. проти Словаччини" від 16 червня 2009 року, ЄСПЛ встановив, що електронні системи подання документів, сприяють покращенню доступності правосуддя, а відмова національних судів приймати позови в електронній формі, коли така можливість передбачена законодавством, може становити не виправдане обмеження права на доступ до суду за статтею 6 Конвенції.

Крім того, для забезпечення належного документообігу між учасниками судового процесу, особи зобов'язані надавати докази надсилання документів через електронні кабінети учасників справи. Як зазначено в Постанові Верховного Суду від 04 жовтня 2022 року у справі № 910/622/22 [3], роздруківка електронного листування з підтвердженням надсилання документа на неофіційну електронну адресу не є достатнім доказом виконання цього обов'язку, оскільки не дозволяє суду підтвердити факти отримання і зміст документа. Таким чином, дотримання вимог щодо електронного документообігу є важливим аспектом для забезпечення справедливості та ефективності судового процесу.

Окрім того, на практиці виникають технічні збої в роботі ЄСІТС, що може ускладнювати своєчасний доступ до судових документів. Це підтверджується низкою судових рішень, що свідчать про необхідність врахування таких проблем у процесі повідомлення учасників судового процесу. Відповідно до Закону

України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», у разі відсутності офіційної електронної адреси, учасники справи, які перебувають на тимчасово окупованій території, можуть бути повідомлені через оголошення на офіційному веб-сайті судової влади України. Зокрема, Ухвала Верховного Суду від 28 листопада 2022 року у справі № 757/2884/20-ц (провадження № 61-9211ск22) [4], Постанови Верховного Суду від 10 квітня 2020 року у справі № 415/7119/15-ц (провадження № 61-7829св18) [5] підтверджують, що такі учасники можуть бути повідомлені через вказану платформу за відсутності офіційної електронної адреси. Згідно з частиною 11 статті 128 ЦПК України [6], також передбачено, що у разі невідомого місця проживання чи роботи відповідача, третьої особи або свідка, документи можуть бути направлені через офіційні веб-ресурси суду. Додаткові проблеми, що виникають під час доказування в цивільному судочинстві, стосуються автентичності та допустимості електронних доказів, а також їх належного дослідження в судовому процесі. Відсутність усталеної практики щодо оцінки таких доказів може вплинути на об'єктивність розгляду справ. Наприклад, у випадку проведення судового засідання через відеоконференцію, коли оригінали доказів не оглядаються судом безпосередньо, а лише здійснюється їх візуальний огляд, не можна говорити про належне дослідження поданих доказів. Це створює сумніви щодо їх достовірності і може ускладнити оцінку доказів відповідно до вимог процесуального законодавства. У Постанові Верховного Суду від 30 березня 2023 року у справі № 905/2307/21 (905/496/22) [7] зазначається важливість належного дослідження доказів для забезпечення об'єктивності судового процесу.

Зміни до ЦПК України (пункт 3 ч.1 ст. 257 ЦПК України) [6], внесені Законом № 3200-ІХ, також передбачають нову підставу для залишення позову без розгляду – повторну неявку позивача не тільки в судові засідання, а й у підготовчє. Така новація покликана дисциплінувати учасників процесу, однак може стати додатковою перешкодою для реалізації права на судовий розгляд, зокрема у випадках, коли позивач не може бути присутнім з об'єктивних причин.

Отже, повноцінне функціонування електронного суду потребує:

- правового врегулювання статусу електронної судової справи;
- усунення технічних проблем та підвищення рівня безпеки системи;
- вдосконалення механізмів електронної ідентифікації та цифрового підпису;
- створення єдиної судової практики щодо оцінки електронних доказів;
- забезпечення належної підготовки суддів та працівників суду до роботи в електронному форматі.

Тож, проаналізувавши вищевикладений матеріал, я дійшла до висновку, що запровадження ЄСІТС спрямоване на оптимізацію здійснення судочинства, підвищення його прозорості та доступності. Також хочу зазначити, що для досягнення цих цілей необхідний комплексний підхід, що включає вирішення організаційних, кадрових та фінансових питань, адже тільки за таких умов електронне судочинство зможе стати ефективним інструментом забезпечення правосуддя.

Література

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами: Закон України від 29.06.2023 № 3200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#Text>.
2. Постанова ВС від 22 червня 2022 року у справі № 204/2321/22. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_ESITS.pdf
3. Постанова ВС від 04 жовтня 2022 року у справі № 910/622/22. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_ESITS.pdf
4. Ухвала ВС від 28 листопада 2022 року у справі № 757/2884/20-ц. URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_ESITS.pdf

5. Постанова ВС від 10 квітня 2020 року у справі № 415/7119/15-ц. URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_ESITS.pdf

6. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 27 бер. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

7. Постанова ВС від 30 березня 2023 року у справі № 905/2307/21. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_ESITS.pdf.

Кинебас Неоніла,
*студентка 3 курсу Полтавського фахового коледжу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – викладач Нога П.П.*

НАМІБІЙСЬКІ ВИНЯТКИ В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ

Поняття «намібійських винятків» у судовій практиці України є феноменом порівняльного права, якій виник в контексті міжнародного публічного права, а саме у зв'язку з рішенням Міжнародного суду ООН у справі про Намібію (Advisory Opinion on Namibia, 1971), та згодом було інтегроване у правозастосовну практику в межах пострадянського простору, включаючи й Україну. Цей концепт викликає значний науковий інтерес, оскільки стосується взаємодії принципів законності, легітимності та верховенства права в умовах політичної невизначеності або ситуацій, коли органи влади діють поза межами або всупереч конституційно встановленим нормам, але з огляду на потребу забезпечення суспільної стабільності, неперервності управління чи захисту прав і свобод громадян.

Сутність «намібійських винятків» полягає в тому, що правові наслідки,

породжені органом або суб'єктом, попри те що його існування чи дії є юридично нелегітимними або суперечать нормам вищої юридичної сили (як-от конституції), можуть визнаватися такими, що мають обов'язкову силу або залишаються в силі з міркувань правової безпеки, добросовісності, необхідності збереження публічного порядку та запобігання колапсу правової системи.

У справі про Намібію Міжнародний суд зазначив, що, хоча Південно-Африканська Республіка продовжувала здійснювати адміністративний контроль над територією Намібії всупереч резолюціям Ради Безпеки ООН, тим не менш, визнання всіх актів, що вчинялися на території Намібії, як юридично нікчемних, означало б порушення базових прав людини, зокрема прав третіх осіб, які діяли добросовісно. Це стало теоретичним підґрунтям для доктрини, згідно з якою дії нелегітимного органу можуть визнаватися дійсними в обмеженому обсязі — не для легітимації самого органу, а для захисту суспільного інтересу.

Так, у Консультативному висновку Міжнародного суду ООН від 21 червня 1971 року “Юридичні наслідки для держав щодо триваючої присутності Південної Африки у Намібії” зазначено, що держави – члени ООН зобов'язані визнавати незаконність і недійсність триваючої присутності Південної Африки в Намібії, але “у той час як офіційні дії, вчинені урядом Південної Африки від імені або щодо Намібії після припинення дії мандата є незаконними і недійсними, ця недійсність не може бути застосовна до таких дій як, наприклад, реєстрація народжень, смертей і шлюбів” [1, с. 147].

У правовому дискурсі України «намібійські винятки» здебільшого не фігурують як усталена категорія, проте аналогічна за сутністю логіка почала відображатися в судовій практиці внаслідок політико-правових трансформацій, передусім після 2014 року. Найбільш релевантними є випадки, коли суди розглядали питання про дійсність актів, ухвалених органами, легітимність яких ставилася під сумнів унаслідок окупації, анексії чи дезінтеграції частини державної влади. Зокрема, в контексті тимчасової окупації частини Донецької та Луганської областей або Автономної Республіки Крим, українські суди неодноразово опинялися перед дилемою: визнавати акти, вчинені на тимчасово

окупованій території, абсолютно нікчемними або ж, виходячи із принципу збереження прав людини та стабільності правовідносин, допустити часткове збереження їх юридичних наслідків.

Слід визнати, що концепція «Намібійських винятків» в українській судовій практиці не завжди була застосована виключно на захист прав та свобод осіб. Наприклад, у вироку Слов'янського міськрайонного суду Донецької області було визнано обставиною, що обтяжує покарання рецидив кримінальних правопорушень, при цьому для підтвердження факту звільнення з установи виконання покарань суд послався на довідку, отриману на тимчасово окупованій території [3, с. 153].

Слід зазначити, що розгляд державними органами таких документів не означає автоматичного визнання окупаційної влади. Правочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях, також можуть бути визнані дійсними в порядку, встановленому Законом, за процедурою конвалідації визначеної законом процедури визнання дійсним нікчемного правочину [2, с. 351].

Аналіз таких рішень свідчить, що суди України, попри відсутність прямого звернення до поняття «намібійських винятків», застосовують їхню логіку у справах, де стоїть питання про юридичну силу документів, посвідчень, реєстраційних дій, виданих на території, яка тимчасово перебуває під контролем незаконних формувань, або щодо актів, виданих органами, чия легітимність не була однозначною. При цьому невід'ємним є оцінка добросовісності сторін, що брали участь у правовідносинах, а також перевірка того, чи не суперечить збереження юридичних наслідків таким актам публічному порядку України, її суверенітету та конституційному ладу.

В окремих випадках правозастосування суди вдаються до так званого «конституційного прагматизму», який полягає в тимчасовому визнанні результатів діяльності навіть нелегітимних органів задля запобігання юридичному вакууму, колапсу адміністративного регулювання або масового порушення прав громадян. Такий підхід є практичним відображенням ідеї верховенства права, як динамічного принципу, що охоплює не лише формально-

юридичні, але й матеріально-ціннісні засади — зокрема, справедливість, правову визначеність, пропорційність та баланс інтересів.

Водночас застосування «намібійських винятків» в Україні не є ні нормативно врегульованим, ні одноманітним у правозастосовній практиці. Через це у правничій науці порушується питання про необхідність доктринального осмислення такого явища на рівні Верховного Суду, а також вироблення загальних принципів, які дозволили б інтегрувати зазначений механізм до правової системи України в рамках верховенства права та конституційної легітимності.

Таким чином, «намібійські винятки» в українській судовій практиці мають місце в імпліцитному вигляді, як прояв правового прагматизму, що дозволяє зберігати дієздатність системи в умовах надзвичайних викликів — політичної дестабілізації, втрати територіального контролю або дефіциту легітимних органів публічної влади. Проте подальший розвиток цієї системи вимагає як належного доктринального обґрунтування, так і процесуального впорядкування, щоб уникнути ситуацій правового релятивізму, коли принципи доцільності починають перевалювати над принципами законності.

Література

1. Витяг з постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 листопада 2022 року, справа № 759/1443/22 URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/prukr_2022_12_15.pdf.

2. Калинюк С. С. Єдність правового простору: національні та міжнародні засади. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/08/60.pdf>.

3. Торбас О. О., Завтур В. А. Намібійські винятки міжнародного суду ООН у сфері кримінальної юстиції: проблеми застосування. *Juris Europensis Scientia*, 2024. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/1_2024/29.pdf.

Кир'ян Ірина
*студентка 3 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – асистент Маліннікова Д.К.*

ІНСТИТУТ МЕДІАЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

У сучасному світі, де судова система стикається з дедалі більшим навантаженням через зростання кількості правових спорів, виникає потреба в ефективних альтернативних способах їх вирішення. Одним із таких підходів є медіація — добровільний та конфіденційний процес, у якому нейтральний посередник (медіатор) допомагає сторонам знайти взаємоприйнятне рішення.

В Україні медіація отримала офіційне законодавче визнання після ухвалення Закону України «Про медіацію» у 2021 році. Це стало значущим кроком у гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами та створенні умов для ефективного позасудового врегулювання спорів. Медіація знайшла застосування у різних сферах, зокрема в цивільному судочинстві, де вона сприяє швидкому й менш формалізованому вирішенню конфліктів[1].

Актуальність дослідження медіації в цивільному судочинстві пояснюється її потенціалом у розвантаженні судів, забезпеченні доступності правосуддя та підвищенні ефективності врегулювання спорів. Водночас її впровадження супроводжується низкою викликів, серед яких недостатня обізнаність населення, обмежений досвід практичного застосування та потреба у кваліфікованих медіаторах.

Метою цієї роботи є аналіз переваг та недоліків інституту медіації в цивільному судочинстві України.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року, цей механізм визначається як «структурований процес, у якому сторони конфлікту за допомогою медіатора прагнуть добровільно врегулювати спір шляхом переговорів». [1].

Принципи медіації є фундаментальними засадами, які забезпечують ефективність та справедливість цього процесу альтернативного вирішення спорів. Згідно із статтею 4 Закону України «Про медіацію» до основних принципів медіації належать: добровільність; конфіденційність; рівність сторін, нейтральність, незалежність та неупередженість медіатора; самовизначення та рівність прав сторін медіації[2].

Медіація в цивільному процесі має низку переваг, які роблять її привабливою альтернативою традиційному судовому розгляду. Розглянемо основні з них:

Процедура медіації зазвичай триває менше часу, ніж судовий розгляд, що дозволяє сторонам швидше досягти рішення та уникнути тривалих судових процесів. Крім того, медіація не потребує сплати судового збору та інших витрат, пов'язаних із судовим розглядом. Процедура медіації є закритою, що забезпечує захист приватної інформації сторін. Так, відповідно до статті 6 ЗУ «Про медіацію» регламентує, що уся інформація, отримана під час медіації, є конфіденційною і не підлягає розголошенню без згоди сторін, за винятком випадків, передбачених законом[6,1]. Це створює довірливу атмосферу та сприяє відкритому обговоренню питань. Сторони мають можливість самостійно визначати умови вирішення спору, враховуючи свої інтереси та потреби. Медіація надає можливість сторонам самостійно визначати умови вирішення спору, що часто є неможливим в суді, оскільки сторони обмежені процесуальними нормами та рішенням суду. Широке застосування медіації може знизити кількість справ, що розглядаються судами, підвищуючи ефективність судової системи. Таким чином медіація дозволяє здійснити «розвантаження» судів[3,4]

Медіація в цивільному процесі має значні переваги, проте її впровадження в Україні супроводжується низкою викликів та обмежень. Розглянемо основні з них: недостатня обізнаність громадян, а також представників юридичної спільноти, недостатньо поінформовані про можливості та переваги медіації і це призводить до низького рівня довіри до медіації та обмеженого використання

цього інструменту в практиці. Медіація відповідно до статті 4 ЗУ «Про медіацію» можлива лише за згоди обох сторін, що обмежує її застосування у випадках, коли одна зі сторін відмовляється від участі[1]. Це створює ситуації, коли потенційно ефективний метод вирішення спору не може бути застосований через небажання однієї зі сторін. Добровільність є ключовим принципом медіації, проте вона також є її обмеженням у контексті обов'язкового вирішення спорів. У разі недобросовісності сторін, досягнуті домовленості можуть не виконуватися, оскільки медіаційні угоди не мають сили судового рішення. Це означає, що сторони не зобов'язані виконувати умови угоди, досягнутої в процесі медіації, що може знижувати ефективність цього методу вирішення спорів. До того ж в Україні спостерігається дефіцит кваліфікованих медіаторів, особливо у сфері цивільних правовідносин. Це зумовлено обмеженою кількістю навчальних програм та відсутністю єдиної системи сертифікації медіаторів. Для ефективного розвитку інституту медіації необхідно створити стандартизовану систему підготовки та сертифікації медіаторів, що забезпечить високий рівень професійної компетентності та відповідність міжнародним стандартам[8]. Таким чином, для ефективного впровадження медіації в цивільному процесі України необхідно подолати зазначені виклики шляхом підвищення обізнаності населення, удосконалення законодавчої бази, створення механізмів забезпечення виконання медіаційних угод та розвитку системи підготовки кваліфікованих медіаторів[5,7].

Отже, інститут медіації в цивільному судочинстві України демонструє значний потенціал як ефективний альтернативний механізм вирішення спорів. Серед його переваг — економія часу та коштів, конфіденційність, гнучкість процесу, збереження відносин між сторонами та зменшення навантаження на суди. Однак впровадження медіації стикається з рядом викликів: обмежена обізнаність громадян та юристів, добровільність участі, відсутність примусового виконання угод та недостатня кількість кваліфікованих медіаторів.

Література

1. Про медіацію. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
2. Медіація як альтернативна форма вирішення спорів. Чигиринський районний суд Черкаської області. URL: <https://cg.ck.court.gov.ua/sud2321/presentation/news2/727249/>
3. Переваги медіації в Україні - Юридична Газета. Юридична газета – онлайн версія. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/perevagi-mediacyi-v-ukrayini-.html>
4. Бляхарський Я.С., Філюк О.С., Лазарева А.О. Медіація як ефективний засіб вирішення спорів: досвід розвинених країн 2024.
5. Переваги медіації в Україні - Юридична Газета. Юридична газета – онлайн версія. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/perevagi-mediacyi-v-ukrayini-.html>.
6. Rieznik O., Rubanenko A. Principles of mediation as an out-of-court way of resolving conflicts in the field of intellectual property. Slovo of the National School of Judges of Ukraine. 2024. № 4(45). С. 104–115.
7. Positive and negative aspects of mediation and conciliation of the parties in administrative jurisdiction: distinction and problems of application | academic journals and conferences. Academic Journals and Conferences. URL: <https://science.lpnu.ua/law/all-volumes-and-issues/volume-11-number-3-43-2024/positive-and-negative-aspects-mediation-and>
8. Сливка М. Позитивні та негативні аспекти медіації і примирення сторін в адміністративному судочинстві: розмежування та проблеми застосування. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2024/oct/36065/slyvka_mvisnyk3.pdf.

Кислична Інна,
*студентка 4 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник - к.ю.н., доц. Гринько Л.П.*

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СЛІДІВ НА МІСЦІ ЗЛОЧИНУ

Сліди, залишені на місці злочину, є важливими джерелами доказів, що дозволяють встановити механізм події, особу злочинця, його дії до, під час і після вчинення злочину. Криміналістичний аналіз таких слідів охоплює їх виявлення, фіксацію, вилучення, збереження та дослідження. Від ефективності цього процесу залежить не лише якість досудового розслідування, а й можливість досягнення справедливості у кримінальному провадженні [1].

Сліди поділяються на матеріальні (відбитки пальців, взуття, знарядь злочину, біологічні сліди) та ідеальні (усна або письмова інформація від очевидців). Особливе значення мають сліди рук, які за допомогою дактилоскопії дозволяють ідентифікувати особу з високою точністю [2].

Дослідження слідів дає змогу відновити картину злочину. Наприклад, сліди взуття допомагають визначити напрямок руху, зріст і навіть приблизну вагу особи. Сліди знарядь злочину дозволяють пов'язати конкретні предмети зі злочинном. Важливу роль відіграє й аналіз мікрослідів – волокон, ґрунту, частинок фарби, які можуть бути вирішальними у справі [3].

Сучасні технології – такі як 3D-сканування, цифрова обробка зображень та використання експертних комп'ютерних програм – значно підвищують точність та швидкість аналізу. Використання штучного інтелекту у криміналістиці дозволяє автоматизувати і прискорити порівняння слідів з базами даних [4].

Криміналістичний аналіз слідів є невід'ємною складовою судової експертизи та служить надійним інструментом встановлення істини у кримінальному процесі. Його значення зростає в умовах розвитку цифрових технологій та необхідності дотримання принципів змагальності та об'єктивності судочинства [5].

Література

1. Курлянд Н. П. Криміналістика: підручн. Харків: Право, 2017. 584 с.
2. Журавель В. А. Судові експертизи в кримінальному провадженні: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 312 с.
3. Бака М. І. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів. Львів: ЛДУВС, 2019. 278 с.
4. Туляков В. О., Руденко С. А. Цифрові технології у криміналістиці: можливості та перспективи. *Юридична Україна*. 2022. №3. С. 24–28.
5. Трофименко С. В. Значення криміналістичного аналізу слідів у доведенні вини. *Вісник кримінального судочинства*. 2021. №2. С. 39–43.

Ківшик Ярослава,
студентка 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куц О. Є.

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Адміністративна відповідальність належить до одного з різновидів юридичної відповідальності, що настає за вчинення адміністративних правопорушень. Її головна мета полягає у запобіганні повторному вчиненню правопорушень як тією особою, що їх вчинила, так і іншими громадянами. Вона також спрямована на виховання правосвідомості та формування відповідального ставлення до своїх дій у суспільстві [1, с. 317]. Неповнолітні особи, відповідно до законодавства України, мають особливий правовий статус, який враховує їхній вік, психофізіологічний розвиток та обмежену здатність до усвідомлення наслідків своїх дій. Законодавство захищає права неповнолітніх і встановлює спеціальні підходи до їхньої адміністративної відповідальності, зокрема, початок такої відповідальності з 16 років [3]. Актуальність дослідження адміністративної відповідальності неповнолітніх обумовлена необхідністю збалансування двох аспектів: захисту суспільного порядку та забезпечення прав і свобод

неповнолітніх. Адміністративні органи та суди мають діяти з урахуванням інтересів дитини, адже недотримання таких принципів може призвести до порушення основних прав неповнолітніх, зокрема тих, що передбачені статтею 3 Конвенції ООН про права дитини [5].

Згідно зі статтею 12 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) адміністративна відповідальність для неповнолітніх настає з 16 років [3]. Ця межа враховує здатність особи усвідомлювати наслідки своїх дій та відповідати за них, але передбачає спеціальні умови притягнення до відповідальності через психологічну та соціальну незрілість неповнолітніх.

Притягнення неповнолітніх до адміністративної відповідальності має ґрунтуватися принципах законності, гуманізму та індивідуалізації. Компетентні органи повинні враховувати, що неповнолітній ще не є повністю сформованою особистістю та в більшій мірі здатен змінювати своє світосприйняття порівняно з дорослою людиною, застосовуючи лише ті заходи, які б сприяли його виправленню та подальшому розвитку [2, с. 245]. Відповідно до статті 33 Закону України «Про охорону дитинства» право дитини на особисту свободу захищається законом, при цьому затримання чи арешт можуть застосовуватися виключно як спеціальні заходи, а утримання разом із дорослими категорично забороняється [6]. Це підкреслює необхідність особливо уважного та виваженого підходу до виконання обов'язків неповнолітніх.

На думку М.І. Белікової, органи опіки та піклування відіграють важливу роль у справах неповнолітніх, оцінюючи їхні життєві умови, поведінку та надаючи рекомендації щодо заходів, які найкраще сприятимуть їх перевихованню. Висновки органів опіки враховуються при ухваленні рішень. При прийнятті рішення про адміністративну відповідальність обов'язковим є врахування характеру вчиненого діяння, особистих характеристик неповнолітнього, таких як його поведінка, соціальне оточення, родинний стан, причини, мотиви та обставини скоєння правопорушення. Це забезпечує індивідуальний підхід і сприяє гуманізації правосуддя [2, с. 245].

Згідно зі ст. 24-1 КУпАП, щодо неповнолітніх можуть застосовуватися

альтернативні заходи впливу, такі як попередження, публічне вибачення перед потерпілим, винесення догани або суворої догани, передача неповнолітнього під нагляд батькам чи особам, що їх замінюють, або під нагляд педагогічного чи трудового колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання [3]. Це дозволяє забезпечити не тільки покарання, але й досягнення виховної мети. Вчинення адміністративного правопорушення неповнолітньою особою відповідно до пункту 4 частини 1 статті 34 КУпАП розглядається як обставина, що пом'якшує адміністративну відповідальність. Наявність таких обставин має значення для визначення ступеня впливу на винного і може бути підставою для загального звільнення від відповідальності. Водночас перелік обставин, які пом'якшують відповідальність не є вичерпним, про що чітко йдеться у частині другій цієї ж статті. Врахування обставин, що пом'якшують відповідальність, є проявом індивідуалізації адміністративної відповідальності, що в свою чергу відповідає конституційному принципу юридичної відповідальності – індивідуалізації юридичної відповідальності відповідно до статті 61 Конституції України [1, с. 320]. Водночас, за статтею 13 КУпАП особи віком з 16 до 18 років несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах згідно із законом за окремі адміністративні правопорушення, що передбачені цією статтею. Однак, залежно від характеру правопорушення та характеру правопорушника, також можуть бути застосовані виховні заходи, встановлені статтею 24-1. Практична реалізація цих методів значною мірою покладається на обов'язки підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, які здійснюють профілактичну роботу з підлітками груп підвищеного ризику та організовують індивідуальні заходи, спрямовані на запобігання повторним правопорушенням [4, с. 99]. Профілактика правопорушень залишається ключовим інструментом для зменшення кількості адміністративних правопорушень серед підлітків, а також дозволяє уникнути систематичного порушення закону неповнолітніми [2, с. 244].

Отже, можна зробити висновок, що адміністративна відповідальність неповнолітніх в Україні ґрунтується на гуманістичних принципах та відповідає

міжнародним стандартам захисту прав дітей. Законодавство враховує психофізіологічні особливості підлітків та передбачає виховний, а не каральний характер впливу. Такий підхід сприяє формуванню правосвідомості, відповідальності, а також мінімізує ризик повторних правопорушень. Важливим є збереження впливу соціального оточення, такого як сім'я, школа та громада, та ефективної взаємодії суб'єктів ювенальної превенції.

Література

1. Соловйова О. М. Адміністративна відповідальність неповнолітніх: чи потрібні зміни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. URL: http://lsej.org.ua/12_2022/74.pdf.
2. Белікова М. І. Адміністративна відповідальність неповнолітніх: теоретико-правові основи та особливості. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. URL: http://lsej.org.ua/7_2020/64.pdf.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : від 01.10.1996 р. №: №8073¹-X: станом на 17 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
4. Джагунов Г. В. Ювенальна превенція в системі забезпечення безпеки суспільства. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України* : матеріали наук.-практ. конф. Харків, 2019. С. 201–203. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/11_04_2019/pdf/45.pdf.
5. Конвенція про права дитини : від 20.11.1989 р. № 995_021 : станом на 16 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021/ed20231116#Text
6. Про охорону дитинства : Закон України від 24.06.2001 р. № 2402-III : станом на 01 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#n88>.

*Ковтун Діана,
студентка 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куш О.Є.*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Правове регулювання адміністративних послуг є ключовою проблематикою сучасного публічного управління, що визначає ефективність взаємодії громадян і бізнесу з державою, впливає на забезпечення їхніх прав, рівень довіри до інституцій та суспільну стабільність. Актуальність цієї сфери посилюється в умовах реформ децентралізації, цифровізації та підвищення прозорості, що вимагає чіткої й стабільної нормативної бази для стандартизації процедур, розвитку інфраструктури надання послуг, інтеграції е-урядування та мінімізації корупційних ризиків. Комплексний аналіз сучасних викликів цього регулювання, що є метою дослідження, дозволить виявити системні проблеми та розробити науково обґрунтовані пропозиції для вдосконалення законодавства й практики, сприяючи модернізації системи публічного управління та підвищенню якості державних послуг в Україні.

Проблеми адміністративних послуг та їх правового регулювання розглядали такі вітчизняні дослідники, як О. Батанов, В. Кампо, Ю. Мальчин та А. Ткачук та інші. Вони, зокрема, зосереджувалися на важливості вдосконалення законодавчої бази, розвитку електронного урядування, а також необхідності забезпечення фінансової автономії центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП). У своїх працях ці дослідники наголошували на необхідності впровадження сучасних технологій в адміністративний процес, усунення правових колізій і проблем з інтеграцією цифрових інструментів, стандартизації адміністративних послуг і регулювання повноважень різних рівнів державної влади. Проте, незважаючи на важливі наукові розробки, питання інтеграції цифрових інструментів, усунення правових колізій і впровадження єдиних стандартів надання адміністративних послуг в Україні залишається відкритим і

потребує подальшого дослідження. Це пов'язано з тим, що нормативно-правова база залишається недостатньо досконалою, що ускладнює практичне впровадження змін у систему адміністративних послуг.

Законодавче регулювання адміністративних послуг в Україні, зокрема Закон України «Про адміністративні послуги» від 6 вересня 2012 року № 5203-VI [1], стало важливим кроком у розвитку цієї сфери. Закон поклав основу для створення ЦНАПів та визначив базові принципи надання адміністративних послуг. Однак, цей закон має ряд недоліків, серед яких недостатня інтеграція сучасних цифрових технологій, відсутність чітких стандартів обслуговування, а також розподілу повноважень між різними рівнями влади, що ускладнює ефективне надання послуг. Зміни в нормативно-правових актах, що регулюють діяльність ЦНАПів, часто вносяться без належної систематизації, що знижує їх застосовуваність на практиці і призводить до правових невизначеностей.

Інтеграція електронного урядування в Україні є необхідною умовою для спрощення доступу громадян до адміністративних послуг. Впровадження електронних платформ, таких як «Дія» [2], дозволило значно спростити процес отримання послуг для громадян, однак досі багато адміністративних послуг надаються в традиційному паперовому вигляді. Це не тільки створює додаткові труднощі для громадян, але й збільшує часові і фінансові витрати на їх отримання. Як зазначає у своїй роботі Коваль В., аналізи свідчать, що повна електронізація адміністративних процедур здатна значно знизити витрати держави на 20-30% та мінімізувати можливість корупційних проявів [3].

Належне фінансування центрів надання адміністративних послуг (ЦНАПів) є критично важливим для забезпечення рівного доступу громадян до якісних послуг, однак існуюча залежність від місцевих бюджетів, особливо в умовах децентралізації, створює суттєві фінансові диспропорції між різними територіальними громадами. Ця нерівність обмежує можливості багатьох ЦНАПів, передусім на периферії, щодо модернізації інфраструктури, впровадження необхідних цифрових технологій та автоматизації процесів, що ускладнює доступ до електронного урядування та створює адміністративні

бар'єри. Окрім того, як зазначає дослідник О. В. Батанов, дефіцит коштів часто унеможливорює належне навчання та підвищення кваліфікації персоналу [4], що безпосередньо позначається на ефективності роботи центрів, якості обслуговування та може призводити до зниження довіри громадян і соціального невдоволення. Вирішення цієї проблеми можливе лише через розробку і впровадження державних програм цільового фінансування для ЦНАПів, які нададуть рівні умови для розвитку і модернізації центрів надання адміністративних послуг на всій території України. Така підтримка з боку держави повинна бути орієнтована не тільки на фінансування поточних витрат, але й на довгострокові інвестиції у розвиток інфраструктури, технічне переоснащення, а також у покращення інформаційних систем, що дозволить забезпечити високу якість обслуговування громадян. Крім того, важливою складовою таких програм має стати фінансова підтримка регіонів, де ресурси для розвитку ЦНАПів обмежені через відсутність достатнього бюджету.

Крім належного фінансування, для ефективного функціонування системи адміністративних послуг в Україні необхідно вирішити кілька ключових завдань, які зможуть значно покращити якість та доступність послуг для громадян [4]. Одним з таких завдань є усунення правових прогалин у законодавстві, що регулює діяльність ЦНАПів. Це дозволить забезпечити більшу чіткість і стабільність у правовому полі, що, в свою чергу, зменшить кількість правових колізій і забезпечить єдині стандарти надання послуг по всій країні.

Також необхідно стандартизувати адміністративні процедури на рівні центральної та місцевої влади. Це допоможе не лише зменшити ймовірність корупційних ризиків, але й зробить процес надання послуг більш прозорим і передбачуваним для громадян. Стандартизація також сприятиме підвищенню ефективності роботи ЦНАПів, адже всі працівники зможуть орієнтуватися на єдині правила і вимоги, що забезпечить швидке і якісне обслуговування.

Особливо важливим є сприяння розвитку електронного урядування. Це включає в себе активне впровадження цифрових технологій для автоматизації адміністративних процесів, створення єдиного порталу для подачі заявок і

отримання послуг, а також інтеграцію різних реєстрів і баз даних, що дозволяє спростити обмін інформацією між органами влади [3]. Це дозволить значно скоротити час на отримання послуг, знизити ризики корупції та підвищити ефективність роботи державних установ.

Підсумовуючи усе вищезазначене можна дійти таких висновків, що впровадження згаданих заходів дозволить значно покращити доступ громадян до адміністративних послуг, підвищити ефективність роботи органів публічної влади, а також мінімізувати адміністративні бар'єри, що часто стають на заваді розвитку бізнесу і погіршують якість життя громадян. В результаті цих змін підвищиться довіра до органів державної влади, оскільки громадяни зможуть відчувати реальні переваги від сучасного і ефективного публічного управління, яке працює на благо суспільства.

Література

1. Закон України «Про адміністративні послуги» від 6 вересня 2012 року № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>.
2. Офіційний вебпортал «Дія». URL: <https://diia.gov.ua> (дата звернення: 18.12.2024 року).
3. Коваль В. Розвиток електронного урядування в Україні: проблеми та перспективи. *Юридичний вісник*. 2023.
4. Батанов О. В. Публічне управління: правові основи та сучасні виклики. Київ: Юрінком Інтер, 2022.

Крамаренко Катерина,
студентка 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к. ю. н., доцент Полховська І. К.

ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ: СТАНДАРТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ТА ГАРАНТІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Заборона катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує

гідність, поводження чи покарання, закріплена у ст. 28 Конституції України, є наріжним каменем національної системи захисту прав людини та основоположною цінністю демократичного суспільства. Її безумовний характер підкреслюється як національним Основним Законом, який у ст. 64 унеможливорює обмеження цього права навіть за умов воєнного чи надзвичайного стану, так і ключовими міжнародними актами, зокрема ст. 3 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) [2] та Конвенцією ООН проти катувань [3]. Актуальність даного питання зумовлена безпрецедентними викликами, що постали перед Україною внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації та запровадження воєнного стану Указом Президента № 64/2022 від 24 лютого 2022 року [4]. Питання забезпечення прав людини в екстремальних умовах, зокрема під час збройних конфліктів та дії спеціальних правових режимів, завжди перебували у фокусі уваги вітчизняних та зарубіжних вчених-конституціоналістів та фахівців у галузі міжнародного гуманітарного права, таких як М. М. Гнатовський, М. І. Козюбра, М. Новак, П. М. Рабінович, В. М. Речицький, Н. Родалі та інші. В умовах трансформації правового режиму, регламентованого Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [5], розширення повноважень військових та правоохоронних органів та підвищеної суспільної напруги, об'єктивно зростають ризики порушення заборони катувань у місцях несвободи, де утримуються різні категорії осіб – від військовополонених до затриманих за підозрою у злочинах проти національної безпеки.

Проблемність теми полягає у потенційному розриві між конституційною непорушністю норми ст. 28 та практичними труднощами забезпечення ефективних гарантій її дотримання в екстремальних умовах воєнного стану [5]. Відтак, аналіз конституційних стандартів, зокрема вироблених Конституційним Судом України (КСУ), та механізмів їх забезпечення в умовах воєнного стану є критично важливим для утвердження верховенства права.

Конституційний стандарт поводження з особами у місцях несвободи ґрунтується насамперед на визнанні людської гідності як найвищої соціальної

цінності, відповідно до ст. 3 Конституції України. КСУ у своїх рішеннях послідовно наголошує на абсолютному характері права на повагу до гідності та забороні катувань і нелюдського поводження. Так, у рішенні від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021 (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі) Суд підкреслив, що людська гідність є невідчуженною і належить кожній людині від народження, а держава зобов'язана її захищати, навіть якщо йдеться про осіб, що скоїли найтяжчі злочини [6].

КСУ зазначив, що повага до гідності людини має безумовний характер і становить імператив для держави, який поширюється і на ставлення до засуджених (п. 2.1 рішення КСУ № 6-р(II)/2021). Суд, розвиваючи цю тезу, констатував, що позбавлення особи, засудженої до довічного ув'язнення, будь-якої реалістичної, законодавчо передбаченої перспективи звільнення ("права на надію") є несумісним із заборonoю нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, відповідно до ст. 28 Конституції (п. 4 рішення КСУ № 6-р(II)/2021) [6]. Обґрунтовуючи це, КСУ підкреслив, що таке покарання без перспективи звільнення заперечує саму мету покарання, яка за ст. 50 Кримінального кодексу України включає не лише кару, а й виправлення засуджених та їхню ресоціалізацію (п. 3.1, п. 4 рішення КСУ № 6-р(II)/2021) [6].

Відсутність можливості продемонструвати своє виправлення та претендувати на повернення до суспільства нівелює ці цілі та перетворює покарання на суто каральний захід, що триває до біологічної смерті. Така ситуація, на думку Суду, є несумісною із самою сутністю людської гідності, ставить під сумнів її абсолютний характер та порушує позитивний обов'язок держави щодо її захисту (п. 4 рішення КСУ № 6-р(II)/2021) [6].

КСУ також встановив зв'язок між надією на звільнення та людською гідністю із правом кожної людини на вільний розвиток своєї особистості, що відповідає ст. 23 Конституції (п. 3.4 рішення КСУ № 6-р(II)/2021) [6]. Таким чином, висновок КСУ значно розширює розуміння заборони за ст. 28 Конституції за межі суто фізичного впливу, чітко включаючи до її сфери психологічний тиск, умови тримання та законодавче регулювання, які

позбавляють особу фундаментальної надії та можливості змін, тим самим принижуючи її невід'ємну людську гідність. Абсолютний характер заборони катувань покладає на державу не лише негативні зобов'язання (утримуватися від заборонених дій), а й позитивні – створити ефективну систему їх превенції та розслідування. Практика ЄСПЛ (справи *Aksoy v. Turkey* [7], *Selmouni v. France* [8]) підкреслює обов'язок держави забезпечити ефективну правову базу та проводити незалежне, ретельне й оперативне розслідування скарг.

В аспекті превенції ключовими гарантіями є ефективний моніторинг місць несвободи, зокрема через Національний превентивний механізм (НПМ), діяльність якого в умовах воєнного стану стикається з викликами обмеженого доступу та безпекових ризиків. Не менш важливими є процесуальні гарантії для затриманих: невідкладний доступ до правозахисних органів та незалежного медичного огляду як фундаментальні запобіжники катуванням (справи ЄСПЛ *Salduz v. Turkey* [9], *McKay v. the UK* [10]), реалізація яких також ускладнюється в умовах війни. В аспекті реагування на порушення визначальним є стандарт ефективного розслідування. КСУ у Рішенні від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018 (справа щодо підслідності злочинів, вчинених на території Державної кримінально-виконавчої служби України - ДКВС) [11] встановив конституційний стандарт незалежності розслідування порушень прав людини (ст. 27, 28 Конституції) у місцях несвободи. Суд наголосив, що ефективність розслідування вимагає, аби орган (та його службові особи), що його здійснює, був інституційно та ієрархічно незалежним від органу (та його службових осіб), якому підпорядкована система місць несвободи або співробітники якого потенційно причетні до порушення (п. 2.1, 2.3 Рішення КСУ № 3-р/2018) [11].

Отже, виходячи з вищевикладеного аналізу конституційних стандартів та гарантій абсолютної заборони катувань у місцях несвободи, зокрема в умовах воєнного стану, можемо підсумувати, що конституційна заборона катувань та жорстокого поводження (ст. 28) є абсолютним стандартом у сфері правового статусу людини і громадянина, зокрема і в місцях несвободи. Це вимагає від держави забезпечення дієвих механізмів превенції (включаючи незалежний

НПМ та доступ до захисту/медогляду) і гарантування ефективного розслідування скарг органом, інституційно незалежним від системи ймовірного порушення (стандарт КСУ № 3-р/2018). Виклики воєнного стану потребують не послаблення, а посилення цих гарантій через вдосконалення законодавства та практики, що є свідченням відданості України верховенству права та захисту гідності людини навіть за умов екстраординарного правового режиму.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.
6. Рішення Конституційного Суду України від 16 вересня 2021 року № 6-р(П)/2021 у справі за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича та інших (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>.
7. Case of Aksoy v. Turkey (Application no. 21987/93), Judgment of 18 December 1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58004>.
8. Case of Selmouni v. France (Application no. 25803/94), Judgment of 28 July 1999. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58280>.
9. Case of Salduz v. Turkey (Application no. 36391/02), Judgment of 27 November 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89893>.
10. Case of McKay v. the United Kingdom (Application no. 543/03), Judgment of 3 October 2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77297>.

11. Рішення Конституційного Суду України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18#Text>.

12. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

13. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). Reports on visits to Ukraine. URL: <https://www.coe.int/en/web/cpt/ukraine>.

14. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. (ратифіковано Законом України № 3909-IX від 21.08.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

Криницький Ігор,
директор Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук,
професор, старший науковий співробітник;
Карпушин Григорій,
суддя Полтавського апеляційного суду,
доктор філософії

ПРО БАЗУ ОПОДАТКУВАННЯ

ЗБОРУ ЗА МІСЦЯ ДЛЯ ПАРКУВАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

У пункті 23.1 статті 23 Податкового кодексу України [1] закріплена дефініції бази оподаткування – це конкретні вартісні, фізичні або інші характеристики конкретного об'єкта оподаткування, це характерний вираз об'єкта оподаткування (фізичний, вартісний тощо), до якого застосовується податкова ставка для визначення розміру податкового зобов'язання. Такий підхід вітчизняного законотворця дозволяє науковцям визначати її як розмір об'єкта оподаткування в грошовому чи фізичному вимірі та стверджувати, що

саме до бази оподаткування застосовуються ставки для визначення суми податку [2, с.12], що податкова база необхідна саме для обчислення податку [3, с.82]. Тобто база оподаткування є додатковим елементом податково-правового механізму, що має допоміжно-розрахунковий характер. Віднесення її до основних елементів правового механізму податку [4, с.9] або до фіскальних елементів юридичної конструкції податку [5, с.174], на наш погляд, є виключенням із загального правила.

Варто зауважити, що коло характеристик, які вітчизняний законодавець розглядає як базу оподаткування, насправді ширше за окреслене у профільному кодексі. До компенсатора наведеної ситуації можна віднести «відкритість» переліку різновидів цих вимірів. Слід визнати, що наведений стан речей не додає визначеності податково-правовому регулюванню. При формуванні кола параметрів, що дають привід використовувати їх як базу оподаткування і заслуговують на закріплення як такі в ПК України доцільно виходити з того, що база оподаткування – це частина об’єкта/предмета оподаткування. Саме з неї обраховується для сплати податок або збір. При цьому він має не тільки окреслені в Кодексі виміри, але й об’ємно-вартісну та кількісну характеристики [6, с.16]. Такий підхід дозволяє більш повно охопити існуючі різновиди бази оподаткування, об’єктивно демонструє можливі варіанти їх використання. Отже, вважаємо, що на реалізацію зазначеної позиції доцільно в ПК України представити весь спектр відповідних характеристик (вартісну, об’ємно-вартісну, кількісну, фізичну) і зафіксувати, що цей список не є вичерпним.

Переходячи до огляду підходів правознавців щодо характеристики бази оподаткування збору за місця для паркування транспортних засобів, зауважимо, що в юридичній літературі можна зустріти як констатацію факту думку про те, що в Податковому кодексі України передбачено перехід на нову базу цього збору (замість години паркування застосовується площа паркування) для запобігання ухиленню від сплати збору. Як мета такої трансформації визначається реформування системи місцевого оподаткування та зміцнення фінансової бази місцевих бюджетів [7, с.657 – 658]. Певна логіка в наведеному твердженні

присутня, натомість від себе зазначимо, що за умови належного виконання своїх функціональних обов'язків працівниками паркувальних майданчиків і стоянок, а також посадовими особами контролюючих органів, навіть при справлянні паркувального збору «старого» формату, він міг стати потужним фіскальним інструментарієм на місцевому рівні. Крім того, на нашу думку, ретроспективний погляд автора на базу оподаткування збору за парковку автотранспорту містить помилкові висновки, адже віднесення до бази у цьому випадку години паркування не відповідає логіці побудови правового механізму збору. Вважаємо, що тоді базою оподаткування слугував час паркування (його тривалість).

Базу оподаткування збору за місця для паркування транспортних засобів визначає підпункт 268¹.2.2 пункту 268¹.2 статті ст.268¹ ПК України. Ключовим словом, яке при цьому використовує законотворець, є слово «площа». Таким чином законодавець визначає як базу оподаткування фізичну характеристику поверхні (її розмір, квадратуру). Також зазначена норма кодифікованого акта містить деталізацію бази оподаткування, її критерієм виступає предмет оподаткування: а) земельна ділянка, відведена для паркування; б) комунальний гараж; в) стоянка; г) паркінг. Це можуть бути такі штучні об'єкти як будівлі, споруди, а також їх частини. Обов'язковою умовою віднесення стоянок і гаражів до бази оподаткування аналізованого збору є дотримання наступної вимоги: їх побудова повинна була здійснюватися за рахунок коштів місцевого бюджету. Досить дискусійне положення. А якщо вони перейшли у комунальну власність вже після побудови? До того ж, на нашу думку, можливі випадки, коли вони й будувалися не як стоянки чи парковки, а вже потім були за кошти місцевого бюджету реконструйовані, переплановані, прилаштовані, оздоблені для подібної діяльності. Вважаємо, що визначальним фактором, який впливає на рішення про введення конкретної нерухомості до Переліку спеціальних земельних ділянок, відведених для організації та провадження діяльності із забезпечення паркування транспортних засобів є її належність до комунальної власності на момент вчинення такої дії.

Інший потенційно-проблемний аспект. Аналізуючи законодавчий припис

щодо віднесення до бази оподаткування збору за місця для паркування транспортних засобів комунальних гаражів, паркінгів і стоянок, можна дійти висновку, що парламентарі виходили з того, що місця для стоянки або паркування розташовані всередині цих приміщень, а не зовні. Проте зараз, коли можливо реалізувати сучасні архітектурні тренди та нові технічні рішення щодо паркування, місця для стоянки або паркування можуть бути передбачені, наприклад, на даху будівлі, в спеціальних паркувальних системах (пазлових, роторних тощо). На наш погляд, такі площі повинні оподатковуватися збором за місця для паркування транспортних.

Проведений аналіз дозволяє нам пропонувати парламентарям при визначенні бази оподаткування збору за місця для паркування транспортних засобів враховувати наступні фактори: 1) щодо комунальних гаражів, паркінгів і стоянок варто виходити з тієї обставини, що оподаткуванню повинні підлягати також місця для стоянки або паркування, що розташовані як всередині цих приміщень (в спеціальних пазлових або роторних паркувальних системах тощо), так і зовні (зокрема на даху будівлі, у зовнішніх вантажних ліфтах тощо); 2) паркувальне оподаткування не варто пов'язувати лише з фактом побудови гаражів, паркінгів і стоянок за рахунок коштів місцевого бюджету. Визначальним у цьому сенсі є взагалі їх належність до комунальної власності, подібна деталізація є зайвою.

Література

1. Податковий кодекс України : Закон України від 2.12.2010 №2755-VI.. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. №13-14, №15-16, №17. Ст.112.
2. Податкове право: підручник / за ред. Д.О.Гетманцева та М.П.Кучерявенка. Харків: Право, 2025. 488 с.
3. Податкова система у фармацевтичній діяльності. Навчальний посібник. Укладач : Гетало О. В. Запоріжжя: Запорізький державний медичний університет, 2014. 123 с.
4. Податкове право: електронний методичний посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» / уклад.

П.П.Білик. Одеса: Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, 2023. 95 с.

5. Бабін І.І. Податкове право України. Навчальний посібник. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2012. 504 с.

6. Криницький І.Є. База оподаткування. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.6: Фінансове право. редкол: М.П. Кучерявенко (голова) та ін. Харків : Право, 2020. 616 с.

7. Кміть В. М., Вовчанський Ю. В. Оцінка механізму адміністрування та регулювання місцевих податків та зборів в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. №15. С.656 – 662.

Куліш Марія,
*студентка 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник - к.ю.н., доц. Куш О. Є.*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Адміністративно-правовий статус громадянина визначає його роль у системі суспільних і державних відносин, регульованих адміністративним правом. Вивчення прав та обов'язків громадян, а також механізмів їх реалізації, це не тільки теоретичне, але й практичне значення, особливо в умовах сучасних реформ. Проблеми в нормативно-правовому регулюванні цього статусу створюють значні виклики: вони не лише ускладнюють діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, а й перешкоджають реалізації і захисту прав громадян. Захист прав і свобод є одним із головних критеріїв ефективності державної влади. Це зумовлює необхідність пошуку нових підходів і вдосконалення адміністративно-правових механізмів, які б забезпечили належне виконання правових норм у виконавчій владі.

Це питання досліджувалося багатьма українськими науковцями. Зокрема, Авер'янов В.Б., Битяк Ю.П, Литвин О.В. і Бояринцева М.А. у своїх працях

детально аналізували питання правового статусу громадян, акцентуючи увагу на його структурних елементах та їх взаємозв'язку. Попри це, тема залишається актуальною, оскільки реформаційні процеси в Україні потребують нових підходів до визначення адміністративно-правового статусу громадян і вдосконалення його правового регулювання.

У наукових колах немає єдиної думки щодо визначення основних аспектів правового статусу громадян України, зокрема його природи, структури та змісту. Термін "статус" походить від латинського *status*, що означає "становище", і трактується як сукупність прав та обов'язків, якими володіють фізичні або юридичні особи. Поняття "правовий статус" часто ототожнюється з терміном "правове становище особи", що охоплює всі аспекти юридичного буття людини, її потреби, інтереси, діяльність у різних сферах та взаємодію з державою. В адміністративному праві це поняття має свої особливості. Наприклад, Н. В. Загородня визначає адміністративно-правовий статус громадянина як сукупність прав та обов'язків, закріплених у нормативно-правових актах, які реалізуються через відносини у сфері державного управління та забезпечуються юридичними гарантіями [1, с.77]. На думку Битяка Ю.П., цей статус є частиною загального статусу громадянина і включає адміністративну правоздатність та дієздатність [2, с.37]. Науковці використовують два основні підходи до аналізу адміністративно-правового статусу. Перший підхід фокусується на його структурних елементах. Наприклад, до них належать правосуб'єктність, права, обов'язки, обмеження та відповідальність. Цей підхід дозволяє глибше розкрити сутність та механізми реалізації прав і обов'язків громадян. Другий підхід, менш поширений, аналізує статус через його компетенцію. У традиційному розумінні адміністративно-правовий статус – це сукупність прав і обов'язків, закріплених адміністративно-правовими нормами. Проте деякі дослідники, такі як Бояринцева М., пропонують ширше трактування цього поняття, додаючи до структури принципи, гарантії реалізації прав і механізми їх захисту. Таким чином, адміністративно-правовий статус громадянина охоплює не тільки права та обов'язки, але ще й інші елементи, які забезпечують його реалізацію та правовий захист у відносинах з державою [3,

с.13].Аналізуючи різні підходи до визначення адміністративно-правового статусу, можна зробити висновок, що більшість науковців здебільшого акцентують увагу на правах та обов'язках як основних елементах цього поняття. Водночас інші складові, такі як принципи, гарантії чи відповідальність, нерідко трактуються неоднозначно і залишаються предметом дискусій. Це підкреслює важливість детального аналізу адміністративної правосуб'єктності, яка включає два ключових компоненти — правоздатність і дієздатність.

Адміністративна правоздатність є фундаментальною характеристикою особи, яка виражає її можливість бути носієм прав і обов'язків. Це абстрактна властивість, яка існує незалежно від конкретного обсягу прав, визначеного законодавством, оскільки цей обсяг може змінюватися залежно від умов. Як зазначає Степаненко К., правоздатність не може "розширюватися", адже змінюється лише перелік доступних конкретних прав, але не сама можливість людини мати права та обов'язки [4, с.198]. В сфері адміністративного права правоздатність проявляється у таких правах, як право на ім'я, свободу пересування тощо. Її обсяг залежить від факторів, як-от громадянство, вік, а також особливих умов, наприклад, надзвичайного стану чи порушення закону, що може призвести до її обмеження. Вона виникає з моменту народження особи і припиняється внаслідок її смерті, формуючи основу для адміністративної дієздатності. Адміністративна дієздатність, на відміну від правоздатності, формується пізніше і означає здатність особи незалежно реалізовувати свої права та виконувати обов'язки. Для фізичних осіб дієздатність виникає після досягнення певного віку, тоді як для юридичних осіб — із моменту їх створення. Дієздатність включає здатність особи самостійно реалізовувати права, здійснювати компетенцію та приймати управлінські рішення, застосовувати заходи адміністративного примусу, гарантувати права громадян, а також нести відповідальність за свої дії. Вона визначається як здатність особи виконувати адміністративно-правові обов'язки, набувати права та реалізовувати їх своїми діями. Особливим елементом правосуб'єктності є деліктоздатність, тобто можливість особи нести відповідальність за порушення норм права. Думки

науковців щодо місця деліктоздатності в структурі правосуб'єктності розходяться: одні вважають її частиною дієздатності, інші відносять до окремого елемента. Однак очевидно, що деліктоздатність, разом із правоздатністю та дієздатністю, формує основу адміністративної правосуб'єктності, кожен із компонентів якої має своє призначення та роль у правовідносинах. Юридична відповідальність є невід'ємною складовою адміністративно-правового статусу, адже порушення норм права завжди тягне за собою певні санкції. Це обов'язок особи зазнавати правових наслідків за порушення своїх обов'язків або прав інших осіб. Такий зв'язок між правами, обов'язками та відповідальністю підкреслює цілісність адміністративно-правового статусу особи. Громадянство, хоч і впливає на обсяг прав та обов'язків, не є складовою адміністративно-правового статусу, адже воно виступає лише передумовою для його формування. Подібним чином, запорука реалізації прав і обов'язків, які часто мають економічний або політичний характер, також не входять до адміністративно-правового статусу, оскільки вони виходять за межі виключно юридичного регулювання.

Таким чином, адміністративно-правовий статус громадянина – це цілісність прав і обов'язків, передбачених нормами адміністративного права. До його основних елементів належать правосуб'єктність (яка включає в себе правоздатність, дієздатність і деліктоздатність), юридична відповідальність, а також права та обов'язки, які реалізуються у взаємовідносинах з органами публічної влади. Громадянство та гарантії реалізації прав слід розглядати як зовнішні фактори, які впливають на формування статусу, але не є його безпосередніми елементами.

Література

1. Загородня Н. В. Адміністративно-правовий статус громадян України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2018. Вип. 33. С. 75-77.
2. Гумін О. М. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура. Наше право. 2014. № 5. С. 32-37.

3. Бояринцева М.А. Адміністративно-правовий статус громадянина України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 Київ. 2005. 21 с.

4. Степаненко К. В. Адміністративно-правовий статус громадян України за кордоном. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2013. Вип. 6-1(1). С. 196-198.

*Куц Сергій,
студент 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
Науковий керівник – к.ю.н. доцент Полховська І.К.*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Внаслідок повномасштабної агресії російської федерації Україна зіткнулася з необхідністю адаптації до воєнних умов в усіх сферах життєдіяльності. Ці обставини призвели до вимушеного масового переміщення населення. Так, посиляючись на дані які оприлюднив інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики – 4,6 млн людей стали внутрішньо переміщеними особами із них 59,9 відсотків жінки, а 40,1 відсоток чоловіки [5].

Значну увагу дослідженню цього питання приділяють українські науковці, серед яких Старинський М.В., Грицай І., Блюк Н.В. та інші, однак досліджувана проблема залишається актуальною.

У відповідності до положень Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII, під терміном «внутрішньо переміщені особи» розуміються громадяни України, іноземці або особи без громадянства, які мають право постійно проживати на території України та були змушені покинути місце свого постійного проживання через виникнення або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, масових актів насильства, порушення основоположних прав людини або у зв'язку з надзвичайними ситуаціями, викликаними природними чи

техногенними чинниками. При юридичному аналізі наведеного визначення можна виокремити суттєві ознаки, що формують правовий статус внутрішньо переміщеної особи. Ці ознаки зумовлюють специфіку її життєвих обставин, які ускладнюються внаслідок вимушеного переміщення з території постійного проживання.

Досліджуючи конституційні норми, що формують правовий статус внутрішньо переміщених осіб, можна спостерігати умовний поділ на три групи. Перша група охоплює фундаментальні засади державності та верховенства права (статті 1 і 19), які визначають Україну як суверенну, демократичну, соціальну та правову державу, де захист прав людини, її безпека і благополуччя є найвищою цінністю (ст. 1), а всі органи влади зобов'язані діяти виключно в межах своїх повноважень (ст. 19). Саме ці положення створюють загальну правову рамку, що гарантує законність і передбачуваність у питаннях реалізації й захисту прав внутрішньо переміщених осіб [1].

До другої групи відносяться норми про рівність і недискримінацію (ст. 21), які проголошують, що всі громадяни, незалежно від місця проживання, є рівними у своїй гідності та правах. Дане положення забезпечує заборону будь-якої нерівномірності у доступі внутрішньо переміщених осіб до соціальних, економічних та політичних прав, що вкрай важливо для їх інтеграції та захисту від будь-яких обмежень за ознакою місця проживання.

Третя група містить прямі гарантії й обмеження для ситуацій із порушенням прав у разі надзвичайних обставин. Стаття 64 встановлює можливість обмеження окремих прав лише в умовах воєнного або надзвичайного стану, тоді як статті 24, 25, 27–29, 40, 47, 51, 52, 55–63 закріплюють невід'ємні й непорушні права, які зберігають свою дію навіть у таких умовах [1].

Прийняття Постанови КМУ про затвердження Примірного положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб від 4 серпня 2023 р. № 812 формалізує консультативний орган при Кабінету Міністрів України для моніторингу та координації дій держорганів і громадськості в захисті прав переміщених громадян. Це відповідає конституційним засадам верховенства

права (ст. 8) та рівності всіх перед законом (ст. 24), а також обов'язку держави забезпечити соціальний захист уразливих верств населення (ст. 46 Конституції).

Рада аналізує виконання законодавства і дає рекомендації щодо вдосконалення державної політики, забезпечуючи реалізацію конституційних гарантій свободи пересування та вибору місця проживання (ст. 22), соціального захисту (ст. 47) і майнових прав (ст. 49). Її діяльність сприяє прозорим процедурам реагування на порушення та участі переміщених осіб у процесі ухвалення рішень [3].

Отже, конституційно-правовий захист внутрішньо переміщених осіб базується на фундаментальних конституційних засадах: верховенства права (ст. 1, 8, 19 Конституції України), гарантії рівності та недискримінації (ст. 21) й непорушності базових прав і свобод людини (ст. 24, 25, 27–29, 40, 47, 49, 51–63, 64), що є вкрай важливо в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Література

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. із змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Блюк Н.В. Термінологія та понятійна характеристика внутрішньо переміщених осіб. *Право і суспільство*. № 3. 2022. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/05fb4928-ca83-423f-adce-98061e36ae6f/content>
3. Старинський М.В. Конституційно-правові основи захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Академічні візії*. №30.2024. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1239/1158>
4. Грицай І. Поняття «внутрішньо переміщені особи» в юридичній науці та шляхи його вдосконалення. *Науковий вісник ДДУВС*, 2022. Спеціальний випуск №2. URL: <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/S2/s-2-2022-127-132.pdf>
5. Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo>

Куценко Софія,
*студентка 3 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – асистент Маліннікова Д.К.*

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Запровадження воєнного стану в Україні спричинило суттєві зміни в усіх сферах суспільного життя, включаючи систему правосуддя. З огляду на надзвичайні обставини, виникла необхідність адаптації цивільного судочинства до умов воєнного часу задля забезпечення права громадян на справедливий судовий розгляд, водночас враховуючи потреби національної безпеки. Цивільні суди зіткнулися з низкою викликів — обмеженням доступу до судів, переведення суддів та персоналу, перебоями в роботі судових установ, а також новими процесуальними механізмами, які запроваджувалися задля стабільності судового процесу за екстремальних обставин.

Дослідження впливу воєнного стану на здійснення цивільного судочинства є актуальним, оскільки дозволяє оцінити ефективність прийнятих рішень, виявити проблемні аспекти.

Метою роботи є дослідження роботи цивільного судочинства під час воєнного стану.

У період воєнного стану, згідно з статтею 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», повноваження судів не підлягають призупиненню, а відповідно до частини другої статті 26 зазначеного Закону передбачається пряма заборона щодо скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства [1].

Незважаючи на відсутність змін до Цивільно процесуального кодексу (далі- ЦПК), які б враховували специфіку умов воєнного стану, суди, здійснюючи правосуддя, повинні уміло адаптувати чинні процесуальні норми з метою забезпечення ефективного судочинства в таких обставинах.

При цьому необхідно:

- 1) дотримуватись вимог ст. 6 Конвенції щодо права на справедливий суд;

2) не допускати жодного скорочення або прискорення форм судового розгляду, оскільки це в умовах воєнного стану забороняється [2].

Хоча у 2022 році до Верховної Ради України було винесено законопроект “Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України...” № 7316. В цьому законопроекті вводилось чимало змін, наприклад- дозволяється дистанційна робота секретаря судового засідання, з можливістю покладання його функцій на інших працівників апарату суду; внесення змін до процедури вручення судових викликів та повідомлень; більшість справ дозволяється розглядати без виклику сторін — у письмовому провадженні, на підставі матеріалів справи та ін. [3].

Однак, зазначений законопроект у липні 2022 р. не було прийнято, а в подальшому його було відхилено та знято з розгляду [4, с.361]. До цього ж Дмитро Луспеник зазначив, що – «Цей законопроект на 90% співпадає з пропозиціями, які були надані суддями Верховного Суду».

Все ж до ЦПК були внесені точкові зміни, що трохи покращили роботу суду у воєнний час, такі як- запровадження обов’язкового електронного кабінету для зручнішого обміну документами, забезпечення можливості участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції з використанням технічних засобів поза межами приміщення суду.

Також воєнний стан впливає на процесуальні строки. Відповідно до частини першої статті 127 Цивільного процесуального кодексу України, передбачена можливість поновлення процесуального строку. Попри те, що воєнний стан визнається поважною причиною для продовження або поновлення таких строків, при розгляді питання необхідно враховувати конкретні обставини їх пропуску. Збройна агресія як загальний факт не є автоматичною підставою для поновлення строку в усіх випадках. “...питання поновлення строку на касаційне оскарження судових рішень у випадку його пропуску з причин, пов’язаних із запровадженням воєнного стану в Україні, вирішується в кожному конкретному випадку з урахуванням доводів, наведених у заяві про поновлення такого строку. Сам по собі факт запровадження воєнного стану в Україні не може бути

підставою для поновлення строку на касаційне оскарження, адже такою підставою можуть бути обставини, що виникли внаслідок запровадження воєнного стану і унеможливили виконання учасником судового процесу процесуальних дій протягом установленого законом строку” [5].

Отже, хоч суттєвих змін не відбулось судова влада продовжує виконувати свої функції, пристосовуючи процесуальні процедури до нових реалій — шляхом упровадження дистанційного розгляду справ, тимчасового призупинення окремих процесуальних строків та перенесення розгляду справ у безпечніші регіони. Ці заходи дозволяють зберегти безперервність правосуддя та захист прав і свобод громадян, навіть в умовах війни.

Література

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 8 лют. 2025 р.
2. Онлайн-практикум. Право в умовах воєнного стану. Цивільна юрисдикція м. Київ, 17 березня 2023 року.
URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Civ_proc_war.pdf
3. Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України... . Проект Закону № 7316 від 26.04.2022. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39489>
4. Факас І. Б. Вплив воєнного стану на цивільне судочинство. 2024. 378 с.
URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-462-7-15>
5. Ухвала КЦС/ВС від 21.07.2022 року у справі № 127/2897/13-ц.

Куц Олексій,
кандидат юридичних наук, доцент
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

У ПОШУКУ ОПТИМАЛЬНОЇ СХЕМИ ПОБУДОВИ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ГАЛУЗЗЮ ЖИТЛОВО- КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Державне управління є важливішим механізмом врядування і забезпечення сталого, поступального, демократично-прогресивного розвитку усіх нині наявних країн і суспільств. Для того, аби найповніше усвідомити його сутнісні особливості, призначення і роль у житті суспільства, варто брати до уваги багато складників, пов'язаних головним чином зі зміною форм управління владою суспільними відносинами [1]. В першу чергу це стосується соціальних галузей, управлінська діяльність якими чинить суттєвий вплив на забезпечення життєдіяльності населення, можливості реалізації основних конституційних прав особи. Однією з таких важливих соціальних галузей є житлово-комунальне господарство (далі - ЖКГ), де численні зміни управлінських відносин супроводжували увесь час його функціонування в незалежній Україні.

З 1991 року неодноразово було здійснено спроби до впорядкування правовідносин у сфері ЖКГ шляхом пошуку оптимальної системи органів державного управління у сфері ЖКГ.

Органами державного управління галуззю житлово-комунального господарства в різні часи були такі органи:

- З 1991 по 1992 рр. – Державний комітет України по ЖКГ [2];
- З 1992 по 2002 рр. – цей же орган – Державний комітет України по житлово-комунальному господарству, але з ширшими повноваженнями [3];
- З 2002 по 2005 рр. – Державний комітет України з питань ЖКГ [4];
- З 2005 по 2007 рр. – Міністерство будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України [5];

- З 2007 по 2011 рр. – Міністерство з питань ЖКГ України [6] і в цей же час з 2008 по 2011 рр. - Державна житлово-комунальна інспекція [7];

- З 06.04.2011 по 31.05.2011 - Міністерство будівництва та ЖКГ [8] з перейменуванням його 12.05.2011 р. у Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України» [9];

- З 31.05.2011 по 2014 рр. – Міністерство регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ [10] і в цей же час - Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики [11], Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг [12] та Державна архітектурно-будівельна інспекція [13];

- З 2014 р. по 2019 р. – Міністерство регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України [14], Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг [15] та Державна архітектурно-будівельна інспекція (16).

- З 2019 р. по 2022 р. – Міністерство розвитку громад та територій України [17], Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), вже як постійно діючий центральний орган виконавчої влади зі спеціальним, статусом підзвітний Верховній Раді України. А от орган, який реалізує державну політику з питань державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду за цей час змінювався тричі: до 13 березня 2020 р. – вищезгадана Державна архітектурно-будівельна інспекція, з 13 березня 2020 р. – Державна інспекція містобудування України [18], з 23 грудня 2020 р. – Державна інспекція архітектури та містобудування України [19].

- З 2022 р. по 10.09.2024 р. – Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України [20], НКРЕКП та Державна інспекція архітектури та містобудування України.

- І, нарешті, з 10.09.2024 р. по теперішній час - Міністерство розвитку громад та територій України [21] та все ті ж державні НКРЕКП та Державна інспекція архітектури та містобудування України.

Таким чином, можна побачити одинадцять різних варіантів здійснення державного управління галуззю житлово-комунального господарства. Це є свідченням того, що держава постійно знаходиться в пошуку оптимальної схеми централізованого управління житлово-комунальним господарством, і цей пошук досі не завершених.

Література

1. Карпюк С.В. Концептуальні засади сучасного теоретико-методичного обґрунтування феномена «державне управління» в контексті парадигмальних основ його практичного здійснення. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2018. № 8. С. 7-11.

2. Питання Державного комітету України по житлово-комунальному господарству: Постанова Кабінету Міністрів України від 14. 09.1991 р. № 209 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-91-%D0%BF>.

3. Питання Державного комітету України по житлово-комунальному господарству: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.1992 р. № 266 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-92-%D0%BF>.

4. Про Положення про Державний комітет України з питань житлово-комунального господарства: Указ Президента України від 19.08.2002 р. № 723/2002. *Офіційний Вісник України*. 2002 р. № 34. Ст. 1563.

5. Про Положення про Міністерство будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України: Указ Президента України від 19.12.2005 № 1801/2005. *Офіційний Вісник України*. 2005 р. № 52. Ст. 3256.

6. Про затвердження Положення про Міністерство з питань житлово-комунального господарства України: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2007 р. № 717. *Офіційний Вісник України*. 2007 р. № 37. Ст. 1471.

7. Про утворення Державної житлово-комунальної інспекції: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2008 р. № 527. *Офіційний Вісник України*. 2008 р. № 41. Ст. 1366.

8. Питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 6 квітня 2011 року № 370/2011. *Офіційний вісник України*. 2011. № 29. Ст. 1219.

9. Про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України: Указ Президента України від 12 травня 2011 року № 580/2011. *Офіційний Вісник України*. 2011 р., № 37. Ст. 1512

10. Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України: Указ Президента України від 31 травня 2011 року № 633/2011. *Офіційний Вісник України*. 2011 р. № 41. Ст. 1665.

11. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики: Указ Президента України від 23.11.2011 № 1059/2011. *Офіційний Вісник України*. 2011 р. № 94. Ст. 3413.

12. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг: Указ Президента України від 23.11.2011 р. № 1073/2011. *Офіційний Вісник України*. 2011 р. № 94. Ст. 3421.

13. Про Положення про Державну архітектурно-будівельну інспекцію України: Указ Президента України від 8.04.2011 № 439/2011. *Офіційний Вісник України*. 2011 р. № 29. Ст. 1247.

14. Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 р. № 197. *Офіційний Вісник України*. 2014. № 51. Ст. 1345.

15. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Закон України від 22.09.2016 р. № 1540-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 51. Ст. 833.

16. Положення про Державну архітектурно-будівельну інспекцію України : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.07.2014 № 294. *Офіційний Вісник України*. 2014 р. № 61. Ст. 1688.

17. Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 вересня 2019 р. № 850. *Офіційний Вісник України*. 2019 р. Ст. 2697.

18. Про оптимізацію органів державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2020 р. № 219. *Офіційний Вісник України*. 2020 р., № 26. Ст. 967.

19. Деякі питання функціонування органів архітектурно-будівельного контролю та нагляду: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 р. № 1340. *Офіційний Вісник України*. 2021 р. № 4. Ст. 214.

20. Про затвердження Положення про Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.12.2022 р. № 1400. *Офіційний Вісник України*. 2022 р., № 101. Ст. 6316.

21. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 і від 30 червня 2015 р. № 460: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2024 р. № 1049. *Офіційний Вісник України*. 2024 р., № 85, Ст. 5160.

*Лень Анастасія,
студентка 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куш О.Є.*

АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах євроінтеграційного курсу України одним із ключових завдань є реформування адміністративних процедур відповідно до стандартів Європейського Союзу (далі – ЄС). Прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» (далі – Закон) стало важливим етапом на шляху до побудови ефективної, прозорої та демократичної системи врядування, яка

відповідає принципам належного адміністрування, закріпленим у Хартії основних прав ЄС.

16 листопада Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про адміністративну процедуру», який запроваджує єдині правила взаємодії органів публічної адміністрації з фізичними та юридичними особами [1]. Закон спрямований на забезпечення демократичних принципів державного управління, захист прав і свобод громадян та прозорість у розгляді адміністративних справ. Закон гарантує право громадян висловлювати свою позицію, бути вислуханими адміністративними органами, а також отримати чіткі та зрозумілі процедури для оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів влади. Документ отримав схвальні оцінки міжнародних експертів за відповідність принципам європейського державного управління, збалансованість і структуру. Також містить основні принципи, які спрямовують адміністративні процедури в усіх сферах, акцентуючи на дебюрократизації та спрощенні адміністративних процесів. Відповідно це є важливим кроком у реформуванні системи врядування в Україні та наближенні до стандартів ЄС. Нововведення закону включають визначення ключових понять адміністративної процедури, розширення прав суб'єктів звернення, регулювання дискреційних повноважень органів влади, а також обов'язок інформувати й консультувати учасників провадження щодо їхніх прав, обов'язків та процесуальних питань [2, с. 234-235].

Принципи належного адміністрування передбачають справедливий та неупереджений розгляд адміністративних справ, право громадян на участь у провадженні, доступ до матеріалів справи, обґрунтованість рішень та забезпечення правового захисту. Дані положення знаходять відображення у структурі Закону України «Про адміністративну процедуру», що гарантує дотримання прав громадян і бізнесу в їх взаємодії з державними органами. Європейський парламент неодноразово підкреслював важливість уніфікації адміністративних процедур для забезпечення прозорості та підзвітності влади, що є актуальним і для України.

Прийняття Закону є частиною процесу адаптації українського

законодавства до стандартів ЄС. Закон запроваджує сучасні підходи до діяльності адміністративних органів, які включають антикорупційні механізми, регламентацію дискреційних повноважень, порядок вирішення компетенційних спорів та однорівневість адміністративного оскарження. Водночас існує потреба в узгодженні спеціальних законодавчих актів із положеннями закону, щоб уникнути колізій у правозастосуванні [3, с. 193-196].

Особливої уваги заслуговує принцип забезпечення права особи на участь в адміністративному провадженні, закріплений у ст. 17 Закону [4]. Він гарантує право громадян бути заслуханими адміністративним органом до ухвалення рішення, яке може вплинути на їхні права чи інтереси. Особа має можливість подавати докази, висловлювати заперечення та отримувати обґрунтування ухвалених рішень. Положення гармонізоване з вимогами ст. 41 Хартії основних прав ЄС і рекомендаціями Ради Європи, що підтверджує важливість такого підходу для захисту прав людини [5].

Отже, удосконалення адміністративних процедур в Україні відповідно до європейських стандартів є ключовим етапом у поглибленні її інтеграції з ЄС, адже це сприяє захисту прав і свобод громадян у взаємодії з державними органами. Закон України «Про адміністративну процедуру» встановлює важливі правові гарантії, зокрема право брати участь у провадженні, доступ до матеріалів справи та можливість оскаржувати рішення органів влади, що закладає підґрунтя для прозорості та справедливості в управлінні. Значний акцент зроблено на адміністративному провадженні, яке встановлює чіткі стандарти прийняття рішень і забезпечує передбачуваність діяльності влади. Інтеграція європейських принципів, включно з правом на належне адміністрування, сприяє створенню правової системи, яка унеможливує свавілля та зловживання з боку державних органів. Реалізація цього закону є важливим кроком у формуванні ефективної правової культури, яка зміцнює довіру громадян до влади та наближає систему управління до європейських стандартів, побудованих на принципах верховенства права.

Література

1. Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України - Президент підписав Закон України «Про адміністративну процедуру». *Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України*. URL: <https://mspu.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-ukrayini-pro-administrativnu-proceduru>.
2. Горбалінський В.В. Перспективи розвитку і застосування законодавства щодо надання адміністративних процедур в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. С. 233-237.
3. Бойко І.В. Євроінтеграційний зміст і значення Закону України «Про адміністративну процедуру». *Південноукраїнський правничий часопис*. № 4. 2022. С. 190-198.
4. Про адміністративну процедуру. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.
5. Хартія основних прав Європейського Союзу: Міжнародний документ від 07.12.2000 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00303>.

Лізенко Юлія,
студентка 3 курсу Полтавського фахового коледжу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – викладач Нога П.П.

ПРОБЛЕМИ ПРИПИНЕННЯ РЕЖИМУ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ У РАЗІ ПОНОВЛЕННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН: ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Шлюб - складний правовий і соціальний інститут, у якому інколи виникають суперечності, що потребують офіційного втручання. В Україні правова система визнає роздільне проживання як проміжну сходинку перед розлученням. Однак процедура розірвання роздільного проживання подружжя являє собою унікальну та складну проблему в українському законодавстві та

цивільному процесі.

Відповідно до ч. 2 ст. 119 Сімейного кодексу України (далі – СК України), «режим окремого проживання припиняється у разі поновлення сімейних відносин або за рішенням суду на підставі заяви одного з подружжя» [4]. Сторони, по суті, можуть поновити сімейні відносини, що означає закінчення режиму роздільного проживання. Водночас рішення суду про встановлення окремого режиму проживання залишається чинним, оскільки сторони або одна з них звільняються від необхідності звертатися до суду. У результаті режим роздільного проживання фактично припиняється, але юридично продовжує існувати. Це пов'язано із тим, що цей режим має «змішаний характер встановлення та припинення - встановлення в судовому порядку (хоча судово-договірне провадження також допустиме, якщо суд затверджує угоду про роздільне проживання подружжя); припинення - судовий або договірний порядок» [1, с. 96].

Коли пари примиряються і припиняють роздільне проживання, вони стикаються з низкою процедурних проблем. СК України не передбачає комплексної процедури припинення роздільного проживання. У зв'язку з цим насамперед виникає процесуальна проблема. У законодавстві немає чіткого визначення того, що мається на увазі під «відновленням сімейних відносин». На практиці під відновленням сімейних відносин зазвичай розуміють відновлення спільного проживання, ведення спільного господарства та подружніх стосунків. Однак за відсутності чітких правових критеріїв визначення такого відновлення є проблематичним.

На відміну від обумовленого роздільного проживання, для якого потрібне або рішення суду, або офіційна угода, припинення окремого проживання подружжя не має процедурної ясності. Процедурні рамки частково регулюються Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК України). Згідно зі статтею 293 ЦПК України, рішення про встановлення або розірвання роздільного проживання віднесені до компетенції цивільних судів [5]. Однак закон не передбачає доказових норм для підтвердження факту примирення. Якщо пара

хоче офіційно припинити режим роздільного проживання, вона може звернутися до суду, який спочатку встановив режим роздільного проживання. Процедура ще більш неоднозначна, якщо режим роздільного проживання було встановлено за згодою сторін, а не за рішенням суду.

Ще одне важливе процесуальне питання виникає у зв'язку з правовими наслідками майна, набутого в період роздільного проживання. Згідно з ч. 1 ст. 120 СК України, майно, набуте одним із подружжя в період офіційного роздільного проживання, не вважається подружнім майном [4]. Питання про те, як слід вчинити з цим майном у разі примирення, залишається процесуально незрозумілим. Чи повертається майно, придбане під час розлучення, автоматично у власність подружжя, чи залишається роздільним? Сімейне законодавство не містить чітких процесуальних інструкцій щодо вирішення цього питання.

Складні процедурні питання виникають і щодо дітей, народжених у період роздільного проживання. Ч. 2 ст. 120 СК України передбачає, що дитина, народжена після спливу 10 місяців з дня встановлення режиму роздільного проживання, не вважається дитиною чоловіка [4]. Навіть після припинення цього режиму процесуальні аспекти поновлення батьківських прав залишаються неоднозначними і можуть потребувати окремого судового розгляду. Відсутність чітких процесуальних норм поширюється і на питання про те, як треті особи інформуються про припинення роздільного проживання. Хоча відповідні органи влади, банки та інші установи можуть бути поінформовані про досягнуту угоду, офіційної процедури повідомлення цих установ про врегулювання не існує. Це може призвести до ускладнень під час укладення угод з нерухомістю, у справах про спадкування та інших правових ситуаціях, пов'язаних із правовим статусом подружжя.

У судовій практиці суди під час розгляду заяв про звільнення від роздільного проживання часто спираються на загальні засади цивільного судочинства. Згідно зі статтею 4 ЦПК України, кожна особа має право звернутися до суду за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав

[5]. Це забезпечує загальну процесуальну основу, але не містить спеціальних положень, адаптованих до специфіки подружнього врегулювання. Як уже зазначалося раніше, «режим роздільного проживання може бути припинено судом за заявою подружжя з дати подання заяви або з дати, зазначеної в заяві. Водночас у СК України немає чіткого визначення відповідних строків, що ускладнює застосування закону» [2, с. 97].

Верховний суд України розглянув деякі з цих питань у своїй судовій практиці, ухваливши, що тягар доведення факту примирення лежить на стороні, яка стверджує, що сімейні стосунки були відновлені. Докази зазвичай включають показання свідків, спільне проживання, спільну господарську діяльність та інші докази відновлення подружніх відносин. Для прикладу, у Постанові КЦС ВС від 25.05.2022 у справі № 760/10709/20 зазначається, що «на відміну від розірвання шлюбу, встановлений судом режим окремого проживання подружжя може бути припинений, у тому числі, у разі поновлення сімейних відносин, зважаючи на припинення причин, які зумовили неможливість або небажання одного з подружжя чи обох з подружжя проживати спільно або зміну ставлення до них з боку подружжя» [3].

Отже, процесуальні аспекти припинення режиму окремого проживання подружжя в Україні пов'язані з низкою труднощів, зумовлених недосконалістю правового регулювання. СК України закладає базові основи, але не містить докладних процесуальних інструкцій. Це створює правову невизначеність для пар, що примирилися, і може підірвати ефективність режиму роздільного проживання як засобу збереження шлюбу. Зміна законодавства, що передбачає більш чіткі процедурні правила, принесе користь як правовій системі, так і парам, які справляються зі складним процесом примирення після встановлення режиму роздільного проживання.

Література

1. Оксанюк О. До питання про поняття та ознаки режиму окремого проживання подружжя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №8. С. 94-96.

2. Оксанюк О. До питання про порядок встановлення, зміни та припинення режиму окремого проживання подружжя у сімейному праві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 1(25). С. 94-99.

3. Постанова КЦС ВС від 25.05.2022 у справі № 760/10709/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635267>.

4. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002, № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

5. Цивільний кодекс України: Закон України від 18.03.2004, №1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

*Луценко Даниїл,
студент 4 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Гринько Л.П.*

ВИКОРИСТАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ ПРИ ОГЛЯДІ МІСЦЯ ПОДІЇ

Сучасний етап розвитку криміналістичної науки та практики характеризується активним впровадженням новітніх технологій у діяльність правоохоронних органів. Особливе місце серед інноваційних засобів посідають безпілотні літальні апарати (БПЛА), використання яких при огляді місця події відкриває нові можливості для ефективного виявлення, фіксації та вилучення слідів злочину.

Безпілотний літальний апарат - літальний апарат, який може злітати, здійснювати політ і сідати без фізичної присутності пілота на його борту. У криміналістичній практиці найчастіше використовуються мультикоптери, які дозволяють здійснювати вертикальний зліт та посадку, зависати на місці, маневрувати в обмеженому просторі. Для обстеження великих територій можуть

застосовуватися БПЛА літакового типу, які характеризуються тривалим часом польоту і значною дальністю дії. Залежно від потреб розслідування, БПЛА можуть бути оснащені різноманітним обладнанням: відеокамерами високої роздільної здатності, тепловізорами, інфрачервоними камерами, лазерними сканерами, газоаналізаторами та іншими спеціалізованими датчиками [1].

Використання БПЛА при огляді місця події передбачає дотримання певної послідовності дій. На етапі підготовки слідчий спільно з оператором БПЛА визначає цілі та завдання використання апарату, перевіряє його технічний стан та обладнання, розраховує час польоту з урахуванням заряду акумуляторів, обирає найбільш ефективні точки зльоту та посадки, уточнює метеорологічні умови. Під час безпосереднього використання БПЛА здійснюється орієнтуюча та оглядова фото- та відеозйомка місця події з різних ракурсів та висот, досліджуються важкодоступні ділянки місцевості, виявляються сліди злочину з повітря, відстежуються можливі шляхи підходу та відходу злочинців, фіксується взаємне розташування об'єктів на місці події. На заключному етапі відбувається аналіз та обробка отриманих даних, створення ортофотопланів та 3D-моделей місця події, долучення матеріалів до протоколу огляду.

Застосування БПЛА при огляді місця події надає низку суттєвих переваг. Перш за все, це можливість швидкого обстеження великих за площею територій, таких як лісові масиви, поля, акваторії, та огляду важкодоступних місць – високих будівель, урвищ, заболочених ділянок. Використання БПЛА забезпечує безпеку учасників слідчо-оперативної групи при огляді небезпечних об'єктів, зокрема місць техногенних катастроф, територій з підвищеним рівнем радіації, місць із загрозою вибуху. Особливо цінною є можливість отримання якісних оглядових знімків та відеоматеріалів з висоти пташиного польоту, що дозволяє виявити закономірності та взаємозв'язки між окремими об'єктами на місці події, непомітні при наземному огляді.

Використання БПЛА з спеціальним програмним забезпеченням підвищує точність вимірювань та дозволяє створювати масштабні плани місця події завдяки технологіям аерофотограмметрії та 3D-моделювання. У ситуаціях з

обмеженою видимістю, наприклад вночі або в умовах задимлення, БПЛА з тепловізійними камерами та інфрачервоними датчиками здатні виявити приховані об'єкти, сліди або навіть людей. Важливою перевагою є також економія людських, часових та матеріальних ресурсів при огляді значних за площею територій, оскільки БПЛА дозволяє у короткий термін отримати загальне уявлення про місце події та визначити найбільш перспективні ділянки для детального огляду [1].

В залежності від категорії злочину та специфіки місця події БПЛА можуть виконувати різні завдання. При розслідуванні вбивств БПЛА допомагають виявити місце приховання трупа або його частин, знаряддя злочину, сліди крові на великій території. При розслідуванні дорожньо-транспортних пригод БПЛА дозволяють швидко зафіксувати загальну картину події, відстані між транспортними засобами, сліди гальмування, розташування уламків. При розслідуванні екологічних злочинів БПЛА використовуються для встановлення масштабів забруднення, виявлення джерел викидів шкідливих речовин, документування незаконних вирубок лісу або видобутку корисних копалин. У ході розслідування терористичних актів або масових заворушень БПЛА дозволяють безпечно оглянути місце події, виявити вибухові пристрої, ідентифікувати підозрілих осіб [2].

Однак застосування БПЛА при огляді місця події супроводжується певними проблемами. З правової точки зору, існує недостатня регламентація використання БПЛА у кримінальному процесуальному законодавстві, зокрема щодо допустимості доказів, отриманих за їх допомогою. Виникають також питання забезпечення конфіденційності та захисту персональних даних при аерозйомці, особливо в населених пунктах. Технічні обмеження пов'язані із залежністю від погодних умов, оскільки сильний вітер, опади, екстремальні температури можуть суттєво ускладнити або унеможливити використання БПЛА. Обмежений час польоту через ємність акумуляторів та можливі збої у роботі навігаційних систем і каналів зв'язку також становлять певні виклики для слідчо-оперативної групи. Кадрові проблеми полягають у необхідності

спеціальної підготовки операторів БПЛА та потребі у фахівцях з обробки та аналізу отриманих даних.

Для ефективного використання БПЛА при огляді місця події необхідно вирішити ряд завдань. Перш за все, удосконалити нормативно-правову базу щодо застосування БПЛА у кримінальному провадженні, чітко визначивши процесуальний статус матеріалів, отриманих з їх допомогою. Важливим є розробка методичних рекомендацій щодо тактики застосування БПЛА при огляді місця події залежно від категорій злочинів та умов місцевості. Необхідно також забезпечити систематичну підготовку спеціалістів з експлуатації БПЛА та обробки отриманих матеріалів у системі правоохоронних органів, створити спеціалізовані підрозділи, оснащені сучасними безпілотними комплексами [2].

Перспективними напрямками розвитку застосування БПЛА у криміналістичній практиці є створення спеціалізованих криміналістичних безпілотних комплексів з підвищеною захищеністю від зовнішнього втручання, розширеним набором сенсорів та можливістю автоматичного розпізнавання слідів злочину. Значний потенціал має також інтеграція БПЛА з іншими інноваційними технологіями, такими як штучний інтелект, доповнена реальність, хмарні обчислення, що дозволить підвищити ефективність виявлення та аналізу криміналістично значущої інформації.

Таким чином, використання безпілотних літальних апаратів є перспективним напрямком удосконалення тактики огляду місця події. БПЛА суттєво розширюють можливості слідчо-оперативної групи щодо виявлення, фіксації та вилучення слідів злочину, особливо у складних умовах та на значних за площею територіях. Впровадження цих технологій у криміналістичну практику дозволяє підвищити ефективність огляду місця події, забезпечити безпеку його учасників та оптимізувати використання ресурсів. Водночас, для максимально ефективного застосування БПЛА необхідно вирішити ряд правових, технічних та організаційних проблем, що потребує комплексного підходу з боку теоретиків і практиків криміналістики.

Література

ахарко А. В., Пиріг І. В., Поливанюк В. Д., Санакоєв Д. Б. Використання безпілотних літальних апаратів під час огляду місця події: метод. Дніпро : ДДУВС, 2024. 32 с.

аковський А.А., Єфіменко І. М., Науменко С.М., Кравченко С.І. Особливості застосування безпілотних літальних апаратів органами та підрозділами поліції: метод. рек. / та ін. Київ. НАВС, 2022. 67 с.

***Михайліченко Ростислав,**
студент 4 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Гринько Л.П.*

РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ:

СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Тероризм є однією з найсерйозніших загроз національній безпеці, що вимагає від правоохоронних органів і судових структур розробки ефективних методів для розслідування терористичних актів. Методика розслідування терористичних актів повинна враховувати як традиційні методи кримінального процесу, так і новітні технології, що дозволяють підвищити ефективність виявлення та притягнення винних до відповідальності. З огляду на швидкий розвиток терористичних загроз, у сучасній методиці розслідування терористичних актів важливими є інтеграція міжнародного досвіду, міжвідомча співпраця та застосування сучасних технічних засобів. Один із основних аспектів розслідування терористичних актів — це чітка класифікація та розпізнавання різних видів терористичної діяльності. Виходячи з теоретичних розробок у галузі кримінального права, терористичні акти можна класифікувати за різними критеріями: за об'єктом нападу, за методами здійснення та за політичними або релігійними мотивами. Важливо, щоб органи правопорядку мали чітке уявлення про типи терористичних актів для вибору оптимальних тактик розслідування.

Розслідування терористичних актів потребує інтегрованого підходу, що поєднує традиційні методи криміналістики з новітніми технологіями такими як біометрія, цифрові сліди, а також методи профілювання. Одним із важливих аспектів є використання експертних організацій для оцінки та аналізу доказів, а також здійснення співпраці з міжнародними організаціями (Інтерпол, Європол) для збору та обміну розвідувальною інформацією. Сучасні технології, зокрема системи відеоспостереження, мобільні дані та аналітичні інструменти для обробки великих масивів інформації відіграють критичну роль у розслідуванні терористичних актів. Важливою є також роль штучного інтелекту, який дозволяє здійснювати попередній аналіз поведінки підозрюваних, прогнозувати можливі терористичні загрози на основі великих даних. У боротьбі з тероризмом важливим фактором є міжнародна співпраця між правоохоронними органами, судовими інстанціями та розвідувальними службами. Розслідування терористичних актів потребує обміну інформацією та спільних дій на міжнародному рівні. Такі ініціативи як Європейська стратегія безпеки та Глобальна стратегія ООН у боротьбі з тероризмом, стають важливими інструментами для реалізації успішних розслідувань.

Психологічний аналіз є важливою складовою частиною розслідування. Профілювання терористів на основі соціальних, психологічних і поведінкових характеристик допомагає правоохоронним органам визначити не лише ймовірних виконавців, але й тих, хто може бути замішаний у плануванні актів тероризму. Психологічний підхід має вирішальне значення для попередження терористичних атак, зокрема для виявлення радикалізації індивідів на ранніх етапах.

Криміналістика надає ряд інструментів для збору, збереження та аналізу доказів, що мають велике значення у розслідуванні терористичних актів. Серед них особливу увагу слід приділяти дослідженню вибухових речовин, а також матеріалів, що можуть свідчити про використання хімічної чи біологічної зброї. Важливою є також роль слідчого експерименту та інших методів криміналістичного аналізу.

Як висновок можна сказати, що сучасна методика розслідування терористичних актів потребує постійного удосконалення з урахуванням новітніх технологій, інтеграції міжнародного досвіду та розвитку міжвідомчої співпраці. Враховуючи швидкий розвиток терористичних загроз та їхню еволюцію, правоохоронні органи повинні бути готові застосовувати новітні методи для ефективної боротьби з тероризмом, що сприятиме забезпеченню національної безпеки та правопорядку.

Література

1. Черкасов О. В.. *Класифікація терористичних актів: теоретичний аналіз та практичне застосування*. Київ: Юрінком Інтер. 2020.
2. Михайленко А. В. *Методика розслідування терористичних актів у сучасних умовах*. Харків: Право. 2021.
3. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» № 638-VI від 20 березня 2003 року).
4. Закон України «Про міжнародне співробітництво у кримінальних справах» (№ 2501-VI від 19 листопада 2010 року).
5. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» (№ 2135-XII від 18 лютого 1992 року).

Надь Марії,
студентка 3 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – асистент Маліннікова Д.К.

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МЕДІАЦІЇ У ПРОЦЕДУРІ УРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Сучасний розвиток цивільного процесу в Україні характеризується пошуком нових підходів до вирішення спорів, які б відповідали як потребам суспільства, так і міжнародним стандартам правосуддя. Одним із таких підходів

є інтеграція елементів медіації у судовий процес, зокрема за участю судді. Медіація, як процес добровільного врегулювання конфліктів за допомогою нейтрального посередника, набуває дедалі більшої популярності у світі завдяки своїй гнучкості та орієнтації на досягнення компромісу. У цивільному процесі України використання медіації за участю судді розглядається як перспективний інструмент, що дозволяє поєднати авторитет судової влади з перевагами альтернативного вирішення спорів.

Медіація у цивільному процесі може застосовуватися на різних етапах розгляду справи – від підготовчого провадження до виконання судового рішення. Особливістю судової медіації є те, що суддя, який зазвичай виконує функцію арбітра, частково бере на себе роль фасилітатора переговорів. [4, с. 196].

Переваги впровадження медіації за участю судді у цивільний процес є багатогранними. По-перше, це сприяє зменшенню навантаження на судову систему, що є критично важливим для України, де суди щороку розглядають десятки тисяч справ. По-друге, медіація дозволяє сторонам зберегти конструктивні відносини, що має особливе значення у спорах між членами сім'ї, партнерами по бізнесу чи сусідами. Важливим аспектом є підготовка суддів до виконання функцій медіатора. Традиційна юридична освіта в Україні орієнтована на формальне застосування права, тоді як медіація вимагає розвитку комунікативних навичок і розуміння психології конфлікту. У цьому контексті доцільно звернутися до досвіду країн, де судова медіація успішно функціонує. В Україні подібні ініціативи лише зароджуються, але їх розширення могло б суттєво підвищити якість судової медіації [2, с. 285].

Добровільність є ключовим принципом медіації, що відповідає міжнародним стандартам, зокрема Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R (98) Ефективність медіації за участю судді значною мірою залежить від довіри сторін до нього як до нейтрального посередника. Суддя має уникати будь-яких дій, які можуть бути сприйняті як упередженість, наприклад, нав'язування

певного рішення. У сімейних чи трудових спорах це особливо важливо, оскільки емоційна складова таких конфліктів може ускладнювати переговори.

Водночас медіація за участю судді має свої обмеження. Вона менш ефективна у спорах, де одна зі сторін займає непримиренну позицію або має значну перевагу у ресурсах. У таких випадках судовий розгляд залишається необхідним для забезпечення справедливості. Крім того, медіація не завжди доцільна у справах, що зачіпають публічний інтерес, наприклад, у спорах щодо екологічних чи конституційних прав. У цих ситуаціях суддя має чітко розмежовувати свої функції, щоб уникнути порушення принципів правосуддя [3].

Перспективи розвитку судової медіації в Україні пов'язані з реалізацією положень чинного законодавства. У 2021 році Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про медіацію», який заклав правові засади функціонування цього інституту.

Міжнародний досвід демонструє, що судова медіація може бути ефективним інструментом за умови комплексного підходу до її впровадження. У США, наприклад, у деяких штатах медіація є обов'язковою перед судовим розглядом, що дозволяє значно скоротити кількість справ. [4, с. 198].

Тому слід підкреслити, що використання елементів медіації за участю судді у цивільному процесі є важливим кроком до модернізації правосуддя в Україні. Для успішної реалізації медіації необхідні законодавчі зміни, професійна підготовка суддів і популяризація цього інструменту серед громадян. Лише за таких умов медіація зможе зайняти належне місце у цивільному процесі України.

Література

1. Кібенко О. Судова медіація в господарському процесі – бути чи не бути? 18.02.2018. URL: https://censor.net.ua/blogs/3051121/sudova_medatsya_v_gospodarskomu_protses_bu_ti_chi_ne_buti.
2. Медіація у професійній діяльності юриста: підручник. Одеса, 2019. 285 с.

3. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації): Наказ Міністерства соціальної політики України 17.08.2016 № 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16>.

4. Цувіна Т. А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства України. Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства: зб. наук. праць Міжнародної науково-практичної конференції. (Київ, 7 липня 2017 р.) К.: ВД Дакор, 2017. С. 195-200.

*Нога Петро,
асистент кафедри цивільного, господарського
і фінансового права Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого;
аспірант кафедри податкового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ОСНОВНІ ТА ФАКУЛЬТАТИВНІ ЕЛЕМЕНТИ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПОДАТКУ

Правовий механізм податку є складною системою, яка включає сукупність елементів, що забезпечують формування та реалізацію податкового обов'язку.

У науковій літературі [1], традиційно, виділяють три групи елементів правового механізму будь-якого податку: основні, додаткові та факультативні. Такий поділ відображає різний рівень впливу цих елементів на визначення змісту та обсягу податкового зобов'язання.

До основних елементів податку належать суб'єкт, об'єкт та ставка. Саме вони формують «серцевину» податкової конструкції, адже без визначення платника, об'єкту оподаткування та розміру платежу неможливо реалізувати головний податковий обов'язок – сплату коштів до бюджету.

На цьому наголошує М.П. Кучерявенко, вказуючи, що саме основні елементи визначають юридичну сутність будь-якого податку [1, с. 384].

Окрім основних складових, у структурі правового механізму податку

важливе місце посідають додаткові елементи. Їх призначення полягає у деталізації та забезпеченні реалізації податкового обов'язку, хоча вони й не визначають його зміст безпосередньо. На відміну від основних елементів, додаткові виконують допоміжну функцію – уточнюють порядок і особливості обчислення та сплати податкового платежу.

Як зазначає Д. А. Кобильник, додаткові елементи лише опосередковано впливають на розмір податкового обов'язку, адже вони не визначають його головних складових, проте сприяють організації та належному виконанню податкових зобов'язань [2, с. 45]. Прикладами таких елементів є: база оподаткування, порядок обчислення податку, податковий період, строк та порядок сплати податку, строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку.

Факультативні елементи мають інший характер: вони не є обов'язковими при встановленні податку, на відмінну від основних та додаткових, але можуть бути запроваджені законодавцем залежно від економічних чи соціальних цілей.

Податкові пільги відносяться саме до цієї групи, оскільки їх застосування є правом, а не обов'язком законодавця згідно ст. 7 Податкового кодексу України («під час встановлення податку можуть передбачатися податкові пільги та порядок їх застосування»).

Як зазначає М.І. Вишемирський, податкові пільги виступають зовнішньою формою факультативних елементів і водночас потребують окремого наукового осмислення, оскільки вони істотно впливають на податкові правовідносини [3, с. 115].

Водночас серед учених існує дискусія щодо місця податкових пільг у правовому механізмі. Так інший підхід запропонував Д.А. Кобильник, який відносить пільги навіть до основних елементів, адже практично жоден податок не існує без коригування остаточної суми через пільгові режими [2].

Проте, на думку М.П. Кучерявенка, така позиція є надто широкою. Він наголошує, що пільги не формують податковий обов'язок, а лише деталізують його реалізацію. Саме тому вони не можуть розглядатися як основні елементи, а

повинні залишатися у складі факультативних [1; 4].

Подібну позицію підтримує і сучасна податкова наука, підкреслюючи, що головним завданням основних елементів є закріплення імперативного обов'язку платника податку, тоді як пільги, навпаки, звужують його зміст.

У контексті екологічного податку податкові пільги мають особливе значення. Вони виконують не лише фіскальну, а й регулятивну функцію, дозволяючи державі варіювати податковий тиск задля стимулювання природоохоронної діяльності підприємств та реалізації принципу екологічної справедливості. Таким чином, хоча з формально-правової точки зору пільги віднесені до факультативних елементів, їх практичне значення для забезпечення екологічної політики є надзвичайно вагомим.

Отже, основні елементи правового механізму екологічного податку забезпечують юридичну визначеність та обов'язковість податкового зобов'язання, тоді як факультативні – надають можливість гнучкого регулювання. Податкові пільги, як типовий факультативний елемент, залишаються дискусійним явищем у науковій площині, однак у сфері екологічного оподаткування вони перетворюються на дієвий інструмент державної політики, спрямованої на охорону довкілля.

Проведений аналіз показує, що структура правового механізму екологічного податку ґрунтується на розмежуванні елементів на основні, додаткові та факультативні. Основні елементи - суб'єкт, об'єкт та ставка - формують ядро податкової конструкції та забезпечують реалізацію податкового обов'язку. Факультативні елементи, до яких належать податкові пільги, не є обов'язковими, але створюють можливості для гнучкого регулювання податкових правовідносин. Дискусії у науковій літературі свідчать про відсутність єдності щодо місця пільг у системі елементів: від їх розуміння як факультативних до віднесення навіть до основних. Водночас податковий закон однозначно відносить пільги до факультативних складових.

У сфері екологічного оподаткування податкові пільги мають особливу вагу, оскільки поєднують регулятивну та стимулюючу функції, дозволяючи

державі реалізовувати екологічну політику та сприяти зниженню антропогенного навантаження. Таким чином, вони стають не лише факультативним елементом, а й дієвим механізмом досягнення суспільно важливих екологічних цілей.

Література

1. Кучерявенко М.П. Податкове право України : підручник Х. : Право, 2012. 528 с.
2. Кобильник Д.А. Правове регулювання пільг при оподаткуванні : дис. ... канд. юрид. Наук. Х., 2002. 206 с.
3. Вишемирський М. І. Вплив податкового обов'язку на визначення місця податкових пільг в правовому механізмі податку. *Право та інновації*. 2015. № 11. С. 113–120.
4. Кучерявенко М.П. Курс податкового права. Харків : Легас; Право, 2005. 599с.

*Олійник Інна,
студентка 3 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник- доктор філософії, Покровська А.О.*

ДОГОВІР ПРО ЗАДОВОЛЕННЯ ВИМОГ ІПОТЕКОДЕРЖАТЕЛЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ

Проблематика захисту прав кредиторів та забезпечення виконання зобов'язань набуває особливої уваги в наш час. В умовах розвитку ринкових відносин в Україні іпотека є найбільш поширеним способом гарантії виконання зобов'язань, а інструментом реалізації прав іпотекодержателя може виступати договір про задоволення вимог іпотекодержателя, який забезпечує баланс інтересів як кредиторів, так і боржників.

Проблемні питання іпотеки як інституту цивільного права розглядалися у працях таких науковців, як І. Й. Пучковська, Т. В. Боднар, А.О. Покровська, Ю.Є. Ходико, Р.Б. Шишка та інші. Проте аналіз саме договору про задоволення вимог

іпотекодержателя в контексті позасудового захисту прав все ще залишається недостатньо розвиненим у науковій літературі.

Правове регулювання іпотечних відносин в Україні втілюється у Цивільному кодексі України, Законі України «Про іпотеку», а також низці інших нормативно-правових актів. Разом із тим чинне законодавство України не містить вичерпного переліку способів самозахисту, що створює правову невизначеність і перешкоджає ефективному захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів. Вирішення цієї проблеми частково пропонується у положеннях Закону України «Про іпотеку» від 5 червня 2003 року, який, зокрема, дозволяє сторонам іпотечного договору передбачити можливість позасудового звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом укладення договору про задоволення вимог іпотекодержателя (статті 33, 36, 38 зазначеного Закону). Такий договір є також підставою для внесення відповідних записів до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Момент виникнення права власності в іпотекодержателя пов'язується з моментом державної реєстрації цього права відповідно до положень Закону України «Про іпотеку» [5]. При цьому постає питання щодо документів, які є підставою для такої реєстрації, а також щодо необхідності додаткового оформлення акту прийому-передачі предмета іпотеки.

Законодавство України передбачає, що для державної реєстрації права власності на нерухоме майно, яке переходить до іпотекодержателя в результаті застосування договору про задоволення вимог іпотекодержателя, необхідно подати відповідну заяву, документи, що посвідчують особу заявника, а також ті, що підтверджують перехід права власності. Такими документами можуть бути іпотечний договір, який містить умови про задоволення вимог іпотекодержателя, окремий договір про задоволення вимог іпотекодержателя, або документи, що підтверджують факт невиконання основного зобов'язання [4].

Іпотекодержатель набуває у власність предмет іпотеки за вартістю, визначеною суб'єктом оціночної діяльності на момент переходу права власності [6]. При цьому він зобов'язаний компенсувати іпотекодавцеві перевищення вартості предмета іпотеки над обсягом забезпечених вимог, якщо це

перевищення становить понад 90 %.

Як зазначає Покровська А.О., договір про задоволення вимог іпотекодержателя є правовим механізмом самозахисту, що дозволяє кредитору реалізувати свої права на предмет застави без звернення до суду. Іпотекодержатель має право продати об'єкт іпотеки будь-якій третій особі як на підставі судового рішення, так і в силу договору, який передбачає можливість позасудового порядку звернення стягнення [1, с. 30-31]. Однак на практиці виникають певні труднощі щодо реалізації цього права, зокрема щодо того, чи є достатнім лише застереження в договорі для визнання продажу предмета іпотеки належною формою самозахисту.

Верховний Суд України у своїх рішеннях висловив правову позицію, згідно з якою звернення до суду з вимогою про визнання права іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки є доцільним лише за відсутності умов договору, що передбачають позасудовий порядок задоволення вимог. Якщо ж сторони прямо домовилися про можливість реалізації іпотеки шляхом продажу об'єкта третій особі, звернення до суду з подібною вимогою вважається неналежним способом захисту. У випадку, коли договором передбачено право іпотекодержателя реалізувати предмет іпотеки шляхом укладення договору купівлі-продажу, посвідчення такого правочину здійснюється відповідно до загальних положень законодавства про відчуження нерухомого майна. При цьому не пізніше ніж за 30 днів до укладення договору іпотекодержатель зобов'язаний письмово повідомити іпотекодавця та всіх осіб, що мають зареєстровані права на предмет іпотеки, про намір реалізувати майно, та надати нотаріусу документальне підтвердження факту повідомлення на підставі даних з Державного реєстру речових прав. Продаж майна в порядку самозахисту здійснюється іпотекодержателем від свого імені, без потреби отримання додаткового погодження з боку іпотекодавця. Іпотекодержатель виступає стороною договору купівлі-продажу, отримує від іпотекодавця правовстановлюючі документи на майно, що забезпечує можливість реального виконання зобов'язань без залучення судових механізмів. Хоча загальне правило цивільного права

передбачає виключне право власника на відчуження майна, Закон України «Про іпотеку» встановлює виняток, який допускає можливість продажу предмета іпотеки іпотекодержателем. Такі правовідносини за своєю суттю є подібними до представництва, адже іпотекодержатель діє від власного імені, хоча не є власником предмета [2, с. 3]. Відповідний договір чи застереження в іпотечному договорі надає іпотекодержателю право здійснити відчуження з усіма юридичними наслідками. Як зазначає Ходико Ю.Є., задоволення вимог іпотекодержателя може супроводжуватись поверненням частини коштів іпотекодавцеві у разі перевищення вирученої суми над сумою забезпечених зобов'язань [7, с. 166]. Таким чином, реалізація права продажу предмета іпотеки будь-якій особі в порядку позасудового врегулювання є формою неюрисдикційного захисту прав кредитора, що повністю відповідає правовій природі іпотеки як способу забезпечення виконання основного зобов'язання.

Значну роль в договорі про задоволення вимог іпотекодержателя відіграє його співвідношення з іпотечним договором. За своєю правовою природою він є додатковим (акцесорним) щодо іпотечного договору, який, своєю чергою, є акцесорним щодо основного договору, за яким виникає забезпечене іпотекою зобов'язання. Таким чином, дійсність договору про задоволення вимог іпотекодержателя напряду залежить від дійсності іпотечного договору та основного зобов'язання.

Отже, договір про задоволення вимог іпотекодержателя, а також відповідне застереження в іпотечному договорі, є ефективним інструментом позасудового захисту прав кредитора.

Такий підхід відповідає як правовій природі інституту іпотеки, так і потребам цивільного обороту, дозволяючи іпотекодержателю самотійно, без звернення до суду, реалізувати своє право на звернення стягнення на предмет іпотеки в разі невиконання або неналежного виконання боржником забезпеченого зобов'язання. Визнання договірною способу задоволення вимог іпотекодержателя законним та практичним інструментом, що знайшов підтвердження у судовій практиці й наукових джерелах, сприяє не лише

оперативному поновленню порушених прав кредитора, а й зменшенню навантаження на судову систему.

В умовах сучасного розвитку іпотечних правовідносин та практики удосконалення законодавчого регулювання цього інституту має спрямовуватись на забезпечення балансу інтересів усіх учасників іпотечних відносин та дотримання принципів справедливості й добросовісності.

Література

1. Покровська А. О. Договір про задоволення вимог іпотекодержателя як інструмент реалізації самозахисту. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 28-33.

2. Постанова Верховного Суду України від 18 березня 202 р. (справа № 755/15734/16-ц). *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88495029>.

3. Постанова Верховного Суду України від 22 квітня 2020 р. (справа № 523/8298/16-ц). *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89034234>.

4. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Постанова КМУ від 25.12.2015 року №1127 : станом на 01.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2015-%D0%BF#n23>.

5. Про іпотеку : Закон України від 05.06.2003 № 898-IV : станом на 15.04.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15>.

6. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2021 № 2658-III : станом на 01.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>.

7. Ходико Ю.Є. Звернення стягнення на предмет іпотеки в договірному порядку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Вип. 30. С. 162–166.

*Панасенко Іван,
студент 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник - к.ю.н, доцент Куш О.Є.*

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Охорона навколишнього середовища є одним із найважливіших завдань сучасної країни, і від екологічної безпеки безпосередньо залежить сталий розвиток суспільства та економіки. Особливе місце в системі правового механізму забезпечення екологічної безпеки займає адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення.

Правовою основою адміністративної відповідальності в природоохоронній сфері є Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП), Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» та інші спеціальні нормативно-правові акти. Згідно них адміністративна відповідальність настає за порушення в сфері екологічної безпеки, недотримання приписів органів охорони природи та приховування інформації про стан довкілля [1, с. 173–174].

Кодекс України про адміністративні правопорушення детально регламентує різні види екологічних правопорушень, серед яких особливе місце посідає порушення правил землекористування, передбачене статтею 53 КУпАП. Зокрема, ця стаття встановлює відповідальність за користуванням земель не за їхнім призначенням та за недотримання встановленого природоохоронного режиму. Крім того, адміністративна відповідальність настає у разі розташування, проєктування, будівництва або введення в експлуатацію об'єктів, що погано впливають на якісний стан ґрунтів. До правопорушень також належать неналежна експлуатація, руйнування або пошкодження протиерозійних гідротехнічних споруд та захисних лісонасаджень, які створені для попередження ерозії та збереження природних ресурсів. цими заходами держава

забезпечує охорону земельного фонду й відповідає за дотримання екологічних норм у сфері землекористування. За такі порушення на громадян накладається штраф в розмірі 5-25 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (нмдг), а на посадових осіб 15-30.

Законодавці особливо стурбовані питанням охорони водних ресурсів. Стаття 59 КупАП містить адміністративну відповідальність за правопорушення в сфері водоохоронного права, зокрема забруднення та засмічення водойм, порушення водоохоронного режиму в басейнах річок, що спричиняє їх забруднення, водна ерозія ґрунтів та інші шкідливі наслідки, за вчинення такого правопорушення передбачено штраф на громадян у розмірі 3-7 нмдг, а на посадових осіб 5-8. Крім того, ця стаття встановлює адміністративну відповідальність за експлуатацію підприємств, комунальних та інших об'єктів без спеціальних споруд і обладнання, які б запобігали забрудненню та засміченню водойм або їх шкідливому впливу, і передбачає накладення на посадову особу штрафу в розмірі 5-8 нмдг.

Не менш важливим є забезпечення чистоти атмосфери. Стаття 78 КупАП передбачає відповідальність за порушення в сфері охорони атмосферного повітря. Особливо ті, які перевищують норми викидів забруднюючих речовин, експлуатують транспортні засоби з надмірними викидами та не відповідають вимогам захисту атмосфери. За такі дії накладаються штрафи 5-8 нмдг.

Не менш гострою проблемою є незаконне поводження з відходами. Стаття 82 КУпАП встановлює адміністративну відповідальність за порушення вимог під час збір, транспортування, зберігання, переробку, утилізацію, знешкодження, ліквідацію чи захоронення відходів. За такі правопорушення громадян можуть оштрафувати на суму 20-80 нмдг, а посадових осіб та суб'єктів підприємницької діяльності — 50-100

В окрему групу екологічних правопорушень входять діяння, вчинені проти тваринного світу. Статті 85-88 КупАП передбачають відповідальність за не легальне полювання, знищення рідкісних і тих, що перебувають в ризику зникнення, порушення правил рибальства, знищення місць існування тварин.

Санкції за такі протиправні дії передбачають штраф 50-200 нмдг, а в окремих випадках – конфіскацію знарядь злочину.

Згідно зі статтею 23 КУпАП, метою адміністративного стягнення є виховання правопорушників, попередження їх повторення, а також недопущення шкідливого впливу на навколишнє середовище. Варто зазначити, що адміністративна відповідальність не виключає цивільної чи дисциплінарної відповідальності згідно із законодавством України.

Незважаючи на нормативну базу, ефективність адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення залишається низькою. Основні проблеми: низька обізнаність громадян і підприємств щодо екологічних норм, недостатній моніторинг незаконної діяльності, недосконалий механізм притягнення до відповідальності, невеликі штрафи за їх порушення. [2]

Для вирішення цих проблем необхідно: збільшити розміри штрафів, зробити їх економічно значущими; запровадити автоматизовані системи моніторингу навколишнього середовища, такі як датчики забруднення та використання дронів; просвітницька діяльність з підвищення екологічної свідомості людей.

Підсумовуючи, адміністративна відповідальність за екологічні порушення відіграє ключову роль у правовому захисті навколишнього середовища, гарантуванні екологічної безпеки та вихованні відповідального ставлення громадян до природних ресурсів. Ефективність цього механізму визначається ясністю законодавчих норм, послідовністю їхнього виконання та свідомим ставленням кожного громадянина до збереження екологічної рівноваги.

Література

1. Екологічне право України: підруч. для студентів юрид. вищ. навч. закладів ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. Х.: Право, 2005. 384 с.
2. Гетьман А.П. Актуальні проблеми екологічного права України. *Вісник Академії правових наук України* : зб. наук. пр. Нац. акад. прав. наук України. Х. : Право, 2012. № 4(71). С. 396-399.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) :
Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X : станом на 25 жовт. 2024 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

*Петухова Катерина,
студентка 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник - к.ю.н., доцент Куш О.Є.*

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ ЯК СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У процесі становлення України як соціально орієнтованої та правової держави надзвичайно важливим є чітке визначення суб'єктів адміністративного права, адже саме вони виступають основою для організації та упорядкування адміністративних правовідносин. Важливе місце у цій системі належить територіальним громадам, які є первинною ланкою місцевого самоврядування в Україні. Вони не лише виступають колективними суб'єктами адміністративного права, а й відіграють важливу роль у реалізації інтересів жителів на місцевому рівні. Завдяки своїм повноваженням територіальні громади забезпечують сталий розвиток відповідних територій, вирішують питання місцевого значення, налагоджують співпрацю з органами державної влади та мають реальні інструменти впливу на діяльність публічної адміністрації в межах адміністративно-правового регулювання.

Наукові напрацювання українських дослідників адміністративного права свідчать про системний і ґрунтовний підхід до визначення та структуризації суб'єктів адміністративного права. Зокрема, в академічній праці під редакцією В.Б. Авер'янова акцентується увага на тому, що суб'єктами адміністративного права є ті учасники адміністративно-правових відносин, які наділені чітко визначеними юридичними правами та обов'язками. Ці права й обов'язки, в свою чергу, закріплюються нормами адміністративного законодавства, що визначають порядок їх реалізації. Особливе значення при цьому має категорія

адміністративної правосуб'єктності. Саме вона наділяє суб'єктів адміністративного права потенційною і реальною здатністю вступати в адміністративні правовідносини, а також ефективно застосовувати чи дотримуватись норм адміністративного регулювання у конкретних управлінських ситуаціях. Саме ця особливість дозволяє чітко виокремити суб'єктів адміністративного права як самостійну ланку в загальній системі адміністративного регулювання суспільних відносин [1, с.243].

Згідно зі ст. 140 Конституції України [2], територіальна громада — це жителі сіл, селищ або міст, які наділені правом самостійно вирішувати питання місцевого значення у відповідності до законів України. Водночас Європейська хартія місцевого самоврядування [3], закріплює, що місцеве самоврядування є гарантованим правом та реальною здатністю органів місцевого самоврядування управляти частиною публічних справ під свою відповідальність і в інтересах населення. Важливим нормативним підґрунтям є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4], відповідно до якого територіальні громади визнаються первинними суб'єктами місцевого самоврядування, наділеними правом і здатністю безпосередньо або через органи місцевої влади вирішувати локальні питання. Органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські ради) та їх виконавчі структури мають похідний характер, оскільки їх діяльність напряду обумовлена волею громади та відображає інтереси її жителів.

Конституційний Суд України у своєму рішенні від 13.07.2001 р. № 11-рп [5] підтвердив, що територіальні громади функціонують виключно в межах адміністративно-територіальних одиниць. Цей підхід обґрунтовує важливість прив'язки публічної влади до конкретних територій та підкреслює зв'язок громад із органами місцевого самоврядування, які є суб'єктами публічної адміністрації. При цьому територіальні громади можуть здійснювати владні функції опосередковано, через підзвітні та підконтрольні органи самоврядування.

У сучасних умовах децентралізації та реформування публічної адміністрації територіальні громади відіграють ключову роль у становленні дієвого місцевого самоврядування. Як активний інститут громадянського

суспільства, вони формують підґрунтя для підвищення ефективності демократичних процесів та розвитку системи публічного управління на локальному рівні. Територіальні громади не лише беруть участь у реалізації владних функцій, але й стають основним ініціатором місцевих ініціатив та проєктів, спрямованих на покращення якості життя населення. Реалізація соціальних, інфраструктурних та економічних програм в межах відповідних територіальних утворень сприяє залученню інвестицій, створенню робочих місць, а також забезпечує доступ до ефективних та прозорих публічних послуг. Окрім цього, територіальні громади є гарантом взаємодії між жителями та органами публічної влади. Саме цей формат горизонтальних зв'язків та відкритої комунікації стає чинником, що підсилює відповідальність держави перед суспільством і сприяє підвищенню довіри громадян. При цьому демократичні цінності й підзвітність влади місцевого рівня зміцнюються завдяки безпосередній участі жителів у процесах прийняття рішень.

Таким чином, територіальні громади не лише формально є суб'єктами адміністративного права, але й відіграють активну роль у формуванні партнерської моделі відносин між державою та громадянами. Подальший аналіз правового статусу територіальних громад дозволить вдосконалити адміністративно-правовий механізм регулювання місцевого самоврядування в Україні та забезпечить сталість та ефективність публічного управління в інтересах суспільства.

Література

Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2-х т.: Т. 1. Загальна частина. Юридична думка. Київ, 2007. 592 с.

Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості. Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

Європейська хартія місцевого самоврядування, ратифікована Законом України від 15 липня 1997 року № 452. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036.

Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР

ішення Конституційного Суду України від 13 липня 2001 року № 11-рп (справа про адміністративно-територіальний устрій). URL:

Н
У
Р
Е
R
L
I
N
К

Піскун Марія,

*студентка 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник - к.ю.н, доцент Куш О.Є*

ОБСТАВИНИ, ЩО ПОМ'ЯКШУЮТЬ І ОБТЯЖУЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОСТУПОК

" Проблема встановлення обставин, що пом'якшують і обтяжують відповідальність за адміністративний проступок, є важливим аспектом у забезпеченні принципу справедливості адміністративного провадження. Це питання має значення як у контексті правового виховання, так і для досягнення цілей адміністративної відповідальності, зокрема її профілактичної функції. Ретельне визначення цих обставин дозволяє забезпечити індивідуальний підхід до кожного випадку правопорушення, враховуючи особливості поведінки винного та обставини скоєння правопорушення.

а Наукова спільнота активно обговорює значення та вплив обставин, які можуть змінювати міру адміністративної відповідальності. Увага акцентується на тому, що обставини, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність, є невід'ємною частиною реалізації принципу справедливості у правозастосуванні. При цьому аналіз чинного законодавства демонструє необхідність подальшої оптимізації механізмів врахування таких обставин у процесі вирішення справ. Дослідники пропонують зосередитися на систематизації підходів до оцінювання впливу цих обставин на міру покарання та на необхідності вдосконалення законодавчої бази, що регулює інститут адміністративної відповідальності [2].

v Статті 34 та 35 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) визначають перелік обставин, що можуть пом'якшувати або

u
a
/
l

обтяжувати відповідальність. Згідно зі ст. 34, до обставин, що пом'якшують відповідальність, належать щире розкаяння винного, добровільне усунення шкоди, вплив душевного хвилювання, а також певний соціальний статус винного, наприклад, неповноліття або вагітність. Пом'якшуючі обставини мають на меті врахування життєвих складнощів або особливих умов, за яких було скоєно правопорушення. Наприклад, випадок, коли особа вчинила дрібну крадіжку через гостру матеріальну скруту або внаслідок сильного емоційного потрясіння, може розглядатися як приклад, що демонструє важливість таких обставин. У таких ситуаціях органи, які розглядають справу, мають оцінювати не лише факт правопорушення, а й мотиви та умови, які призвели до нього [1].

Водночас ст. 35 КУпАП визначає обставини, що обтяжують відповідальність. До них належать, зокрема, повторність правопорушення, вчинення його групою осіб чи за надзвичайних обставин, а також втягнення у правопорушення неповнолітніх. Ці обставини свідчать про підвищену суспільну шкідливість дій порушника та потребують суворішого підходу до визначення міри покарання. Наприклад, вчинення дрібного хуліганства в групі за умов стихійного лиха може трактуватися як обтяжуюча обставина, оскільки вказує на зловмисність і організованість дій правопорушників. Особливу увагу слід звертати на такі фактори, як стан сп'яніння або втягнення в правопорушення осіб, які не досягли повноліття, адже це підкреслює моральну та юридичну безвідповідальність порушника [1].

Важливим питанням у розгляді обставин, що впливають на адміністративну відповідальність, є узгодження законодавчого підходу з практикою правозастосування. Органи, які розглядають справи про адміністративні правопорушення, нерідко стикаються з труднощами у визначенні міри впливу певних обставин на рішення. Наприклад, щире розкаяння часто трактується суб'єктивно, що може створювати різні прецеденти у схожих справах. Це підтверджує необхідність впровадження єдиних стандартів і критеріїв для оцінки пом'якшуючих та обтяжуючих обставин, які б мінімізували суб'єктивність у прийнятті рішень [1; 2].

Значущість обставин, що пом'якшують відповідальність, полягає у врахуванні людського фактору в адміністративному процесі. Пом'якшуючі обставини, такі як добровільне відшкодування шкоди або щире каяття, сприяють не лише зменшенню покарання, а й формуванню суспільної довіри до правосуддя. Наприклад, громадянин, який сплатив штраф за порушення правил благоустрою та добровільно відновив зруйнований об'єкт, демонструє готовність виправити свою поведінку. Це має враховуватися як стимулюючий фактор у прийнятті рішень, що сприятиме запобіганню повторним правопорушенням [1]. Щодо обтяжуючих обставин, їхня мета полягає у посиленні відповідальності за дії, що несуть підвищену небезпеку для суспільства. Особливу увагу слід приділяти обставинам, які вказують на свідомий або зловмисний характер дій правопорушника. Наприклад, вчинення адміністративного правопорушення в умовах надзвичайного стану або за наявності попередніх аналогічних правопорушень свідчить про високий рівень суспільної шкоди. Такі дії потребують суворішого підходу до визначення відповідальності, що також виконує превентивну функцію [1; 2]. Складність у врахуванні пом'якшуючих і обтяжуючих обставин також зумовлена прогалинами у правовому регулюванні. Відсутність чітких критеріїв і процедур для обґрунтування рішення може призводити до юридичної невизначеності. Зокрема, питання щодо стану сп'яніння, визначеного як обтяжуюча обставина, потребує вдосконалення. Деякі види сп'яніння можуть бути наслідком медичних або психологічних проблем, що потребують комплексного підходу до оцінки ситуації [2]. Для покращення ефективності застосування норм, пов'язаних із пом'якшуючими та обтяжуючими обставинами, варто також підвищувати кваліфікацію суддів та посадових осіб, відповідальних за розгляд адміністративних справ. [1; 2].

Для вирішення зазначених проблем доцільно вдосконалити нормативно-правові акти, що регулюють застосування пом'якшуючих і обтяжуючих обставин, а також розробити методичні рекомендації для суддів і посадових осіб, які займаються провадженнями у справах про адміністративні правопорушення.

Отже, врахування обставин, що пом'якшують і обтяжують відповідальність, є важливим елементом забезпечення справедливості у процесі адміністративного провадження. Подальше вдосконалення цього аспекту адміністративного права сприятиме ефективнішому захисту прав і свобод громадян та посиленню профілактичного впливу адміністративних санкцій.

Література

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
2. Гончарук С. Т., Волонець Д. Ф. Інститут адміністративної відповідальності: окремі кроки оптимізації. *Право і суспільство*. 2021. № 3. С. 12-17.

Плескач Антон,
студент 3 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – асистент Маліннікова Д. К.

Запропонована тема є актуальною і в наш час, оскільки в умовах військової агресії, суспільно-політичної нестабільності та значних викликів, які проявляються в період воєнного стану, особливої уваги потребує питання забезпечення належного функціонування судової системи як гаранта захисту прав і свобод громадян. Низка науковців та юристів, таких як Лазарева О. Л., Резворович К. Р., Смокович М. І., Теремецький В. І., Федоренко Т. В. та інші, аналізували цю тему, досліджуючи особливості організації судочинства в умовах воєнного стану, і висловлювались на рахунок того, що адаптація судової системи до роботи в екстраординарних умовах має ключове значення для забезпечення верховенства права та захисту конституційних прав громадян зокрема в умовах військових дій. Проблема функціонування судів була зумовлена введенням воєнного стану на території України, яка сталася внаслідок збройної агресії Росії

проти нашої держави. Війна створює екстраординарні умови для здійснення правосуддя, які вимагають від судової системи швидкого реагування, адаптивності та пошуків нових рішень, які б сприяли відновленню нормального функціонування судів. Такі умови потребують переформування традиційних підходів до організації роботи судової системи та пошуку нових механізмів, які б змогли забезпечити безпеку учасників судочинства.

У відповідь на виклики воєнного часу судова система змушена швидко адаптуватися, створюючи нові особливості здійснення правосуддя. Верховний Суд та Рада суддів України надали комплексні роз'яснення щодо організації роботи судів в умовах воєнного стану, основні пункти з яких передбачають: можливість судом відкладення розгляду справи через загрози, які виникли як для учасників процесу, так і для працівників суду; забезпечення права учасників подавати заяви про відкладення слухань через активні бойові дії, або клопотання про розгляд справ у режимі відеоконференції; встановлення пріоритетності розгляду невідкладних справ, тоді як інші справи розглядаються лише за письмової згоди всіх сторін; запровадження обмежень щодо особистого прийому громадян та допуску сторонніх осіб на засідання; тимчасове обмеження доступу до електронних ресурсів відстеження стану розгляду справ задля безпеки; визнання воєнного стану поважною причиною для поновлення процесуальних строків [1], але, як показує судова практика, посилається на визнання воєнного стану як поважної причини можна лише в тому разі, якщо була об'єктивна загроза саме для того, хто посилається на неї, що обмежувало його у доступі до правосуддя.

В умовах воєнного стану, особливо гостро постає проблема забезпечення безперебійного функціонування правосуддя, зокрема, для учасників які не можуть брати участь в офлайн-режимі. З огляду на це, Резворович К.Р. та Лазарева О.Л. підкреслюють важливість цифрових технологій як ключового чинника для підтримки цивільного судочинства. На їхню думку, електронні інструменти забезпечують доступ громадян до правосуддя незалежно від місця перебування, сприяють оперативності розгляду справ і підвищують прозорість

судового процесу, внаслідок цього, дедалі більше набуває практичної значимості використання системи електронного суду [2, с. 97]. Стосовно безперервності роботи суду, як ключового фактору в судовій системі, то 3 березня 2022 року Верховна Рада України ухвалила зміни до ч. 7 ст. 147 Закону "Про судоустрій і статус суддів", запровадивши механізм зміни територіальної підсудності у випадках неможливості здійснення правосуддя судом під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку з стихійним лихом або іншими обставинами [3]. Таке рішення обґрунтовувалося необхідністю забезпечити безперервність судочинства та доступ до правосуддя в регіонах активних бойових дій або окупації, дозволяючи передавати справи до найближчого функціонуючого суду за поданням Голови Верховного Суду та за попереднім рішенням Вищої ради правосуддя. Попри запроваджені законодавчі механізми, залишається невирішеною суттєва процесуальна колізія, що виникла внаслідок військового вторгнення, коли матеріали справ, які перебували на розгляді в судах першої інстанції, але не були завершені прийняттям рішення, залишились на тимчасово окупованих територіях або були знищені. У таких випадках єдиним можливим рішенням стає повторне подання позову до суду за новою територіальною підсудністю через об'єктивну неможливість відновлення первинних матеріалів справи [4, с. 451]. Водночас, якщо судом першої інстанції вже було ухвалено рішення, але фізичні матеріали провадження втрачені внаслідок окупації чи знищення, апеляційне та касаційне оскарження, а також процедури перегляду за нововиявленими обставинами можуть здійснюватися лише після відновлення судового провадження відповідно до процедур, визначених розділом X ЦПК України. Підсумовуючи, дослідження функціонування судової системи в умовах воєнного стану має виняткову актуальність для України, яка зіткнулася з безпрецедентними викликами внаслідок збройної агресії. Значущість цієї роботи полягає у систематизації підходів для забезпечення безперервності роботи правосуддя в екстраординарних умовах, зокрема через впровадження змін до територіальної підсудності та інтенсивну цифровізацію судового процесу. Новизна дослідження проявляється у виявленні ключових процесуальних

колізій, пов'язаних із втратою матеріалів справ на окупованих територіях, та окресленні можливих шляхів їх подолання. Отриманий досвід адаптації судової системи до роботи в умовах воєнного стану становить цінну основу для майбутніх реформ, спрямованих на посилення стійкості судової влади як гаранта верховенства права та захисту конституційних прав громадян.

Література

1. Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Рада суддів України. 2022.
2. Резворович К. Р., Лазарева О. Л. Роль цифрових технологій у здійсненні цивільного судочинства в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. Т.1. С. 95–99.
3. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ: Закон України від 03.03.2022 р. № 2112-IX.
4. Смокович М. 2022. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. № 70. 450-456.

Половина Юлія,
студентка 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник - к.ю.н, доцент Куш О.Є.

ЗАОХОЧЕННЯ ЯК СПОСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

В Україні відбуваються зміни та реформи в багатьох сферах включаючи публічне управління та реформування державної служби. Відбуваються зміни державних службовців, контроль за ними та державними органами, спроби усунення корупції серед державних діячів, встановлення для них чітких обов'язків та оцінка їх роботи. Це є потрібним та актуальним для України за для

створення ефективної системи державного правління, яку буде потрібним як для людей, що виконують державну службу, так і для громадян.

Метою роботи є визначення основних проблем неефективної державної служби та виокремлення шляхів їх поліпшення.

Для забезпечення ефективного державного управління необхідно сформувати спеціалізований апарат, який буде виконувати ключові функції в управлінській системі. Саме тому реформування державного управлінського апарату нерозривно пов'язане з позитивними трансформаціями в структурі державних інституцій. Це, своєю чергою, зміцнює довіру громадян до держави та її службовців. Враховуючи це, варто підкреслити: при впровадженні змін з метою підвищення ефективності державного апарату слід акцентувати увагу на ролі службовця як центральної постаті в управлінських структурах. Така особа має діяти в інтересах громадян, відображаючи їх потреби та виконуючи визначені обов'язки.

Проблематика ефективного функціонування системи державного управління України залишається актуальною вже тривалий час. Основною причиною цього є недостатньо розвинений механізм стимулювання державних службовців до якісного виконання своїх професійних обов'язків, що негативно позначається на продуктивності їх роботи та на виконанні покладених на них завдань і функцій [1, с. 3].

Правове регулювання державної служби в Україні здійснюється на основі Конституції України, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів, а також нормативних документів центральних органів виконавчої влади, які уповноважені регулювати ці питання в межах своїх компетенцій, відповідно до законодавства [4].

Стимулювання праці державних службовців передбачає систему заходів, врегульованих законодавством, спрямованих на забезпечення як матеріальних, так і нематеріальних умов, що мотивують їх до ефективного виконання своїх функцій та повноважень. Для цього необхідно розробити комплексну концепцію

стимулювання, яка б поєднувала дієві методи та спиралася на надійну нормативно-правову базу [3, с. 260–261].

Чітке розуміння державним службовцем своїх завдань і усвідомлення винагороди за якісне їх виконання є критично важливими чинниками мотивації. Стимулювання ефективно лише тоді, коли органи управління здатні забезпечити і підтримувати рівень праці, який відповідає винагороді. Основна мета стимулювання — не просто спонукати службовця працювати, а створити зацікавлення у підвищенні продуктивності та якості роботи.

Мотивація працівників у сфері державної служби сприяє формуванню відповідального та ініціативного підходу до виконання обов'язків, що позитивно впливає на розвиток суспільних відносин. Належний рівень оплати праці повинен гарантувати матеріальну стабільність службовця, стимулювати залучення висококваліфікованих спеціалістів до роботи в державному апараті, які будуть сумлінно працювати на благо держави та громадян. Система оплати праці включає посадові оклади, премії, доплати за ранги, надбавки за стаж державної служби та інші виплати.

Втім, стимулювання не повинно обмежуватися лише вдосконаленням системи оплати. Важливими чинниками є також: захист державних службовців від незаконного тиску з боку керівництва; ефективна організація робочого процесу, що передбачає оптимальне навантаження працівників задля запобігання вигоранню та втраті мотивації; впровадження системи додаткових стимулів для заохочення високоякісного виконання обов'язків; а також проведення освітніх заходів, що сприятимуть формуванню високого рівня професіоналізму, дотримання принципів законності та професійної етики [2, с. 140–141].

Отже, поліпшення умов праці державних службовців та забезпечення стимулу для праці принесе відповідні позитивні наслідки як для держави, так і для громадян. Це є актуальною проблемою для України, яка пов'язана з низьким рівнем заохочення державних службовців до виконання своїх повноважень, але

при внесенні відповідних змін ця проблема може бути вирішена в позитивному для держави ключі.

Література

1. Дубенко С.Д. Державна служба і державні службовці в Україні. За заг. Ред Н.Р. Нижник. К.,1999.
2. Іванов А. О. Актуальні питання стимулювання праці державних службовців. URL: <https://doi.org/10.32631/pb.2021.3.15>.
3. Костюк Р. В. Особливості правового регулювання державної служби України. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20637/1/>.
4. Закон України Про державну службу від 10 грудня 2015 року N 889-VIII.

***Приятелева Валерія,**
студентка 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куш О.Є.*

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Ефективне державне управління значною мірою залежить від дієвості виконавчої влади та її здатності забезпечувати стабільний розвиток країни. В Україні питання вдосконалення організації та функціонування виконавчої влади є надзвичайно актуальним, особливо в умовах воєнного стану, який потребує оперативних рішень і узгодженості управлінських структур. Науковці, зокрема В. Я. Малиновський, зазначають, що недостатня розробленість цієї проблематики ускладнює реалізацію адміністративної реформи [1, с.21]. Аналіз досвіду країн Центрально-Східної Європи (Я. Гонцяжа, Н. Гнидюк) свідчить про необхідність комплексного підходу до реформування системи державного управління [2, с.56]. Окрему увагу слід приділити питанню дуалізму виконавчої влади, що виникає через розподіл повноважень між Президентом України та Кабінетом Міністрів. В умовах війни усунення цього дуалізму є важливим для забезпечення оперативності ухвалення рішень.

Реформа виконавчої влади в Україні триває вже кілька десятиліть і є складним, багатовимірним процесом. Бюрократичний апарат схильний до самовідтворення, що призводить до надмірної багатофункціональності органів виконавчої влади, ускладнюючи їх ефективну діяльність. Відсутність чіткого розподілу функцій та належної координації спричиняє внутрішні конфлікти інтересів і знижує ефективність державного управління. З огляду на ці виклики реформа передбачає такі ключові напрями: стандартизацію та регламентацію, що включає встановлення єдиних стандартів якості надання адміністративних послуг і запровадження механізмів оцінки ефективності діяльності органів влади; протидію корупції шляхом ухвалення антикорупційного законодавства та проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів; посилення взаємодії з громадянським суспільством через впровадження механізмів публічного обговорення рішень, забезпечення відкритості органів влади та залучення громадян до процесів управління. Важливим кроком у реформуванні виконавчої влади став Указ Президента України № 1085/2010 від 9 грудня 2010 року «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», який започаткував системну реформу державного управління. Подальша урядова стратегія реформування передбачає децентралізацію та оптимізацію структури виконавчої влади, що закріплено в таких ключових документах: Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки [3; 4; 5].

З початком збройної агресії Росії питання реформування органів виконавчої влади набуло особливої актуальності. Одним із ключових аспектів цих змін стало створення військово-цивільних адміністрацій (ВЦА) відповідно до Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» [6]. На основі цього закону було утворено Донецьку та Луганську обласні ВЦА, а також низку адміністрацій на рівні районів, міст, селищ і сіл у Донецькій, Луганській та Харківській областях. А після повномасштабного вторгнення Росії та запровадження воєнного стану утворились нові органи – військові адміністрації.

Попри зусилля щодо вдосконалення системи виконавчої влади, залишаються такі ключові проблеми:

- Недостатнє правове забезпечення процесу реформ.
- Відсутність чіткого розмежування повноважень між органами виконавчої влади.
- Низька ефективність управлінських процесів та кадровий дефіцит.
- Обмежене фінансування та недостатня інформованість громадян щодо реформ.

Умови воєнного стану додатково ускладнили реформування, адже виникла потреба у розширенні повноважень військових адміністрацій, централізації управління та перегляді компетенцій місцевого самоврядування. Це спричинило як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, посилена централізація дозволила оперативно ухвалювати рішення та ефективніше розподіляти ресурси. З іншого боку, обмеження повноважень місцевого самоврядування знизило рівень самостійності регіональних органів влади та можливості громадського контролю.

Запровадження воєнного стану суттєво змінило баланс повноважень між центральною та місцевою владою. Зокрема:

- Центральні органи виконавчої влади отримали можливість швидко ухвалювати рішення, що сприяло ефективнішій координації дій.
- Відбулося обмеження повноважень місцевого самоврядування та передача частини функцій на центральний рівень.
- Посилилася роль держави в управлінні економічними процесами.
- Відбулося тимчасове обмеження прав і свобод громадян у зв'язку з необхідністю забезпечення національної безпеки.

Отже, реформування виконавчої влади – це тривалий процес, який потребує подальшого вдосконалення. Для досягнення реальних змін необхідно:

- Удосконалити законодавчу базу реформ та створити ефективні механізми координації між органами державної влади.

- Підвищити рівень професіоналізму державних службовців та розробити ефективну кадрову політику.
- Забезпечити фінансову стабільність реформ шляхом належного фінансування та залучення міжнародної підтримки.
- Посилити громадський контроль та прозорість діяльності органів влади, що сприятиме зміцненню довіри громадян до державних інституцій.

Після завершення воєнного стану перед Україною постане завдання відновлення демократичних інститутів та децентралізації влади. Важливо врахувати досвід, отриманий під час війни, і розробити нові механізми управління, які поєднуюватимуть ефективність державного управління з демократичними принципами. Лише комплексний підхід дозволить створити стійку та ефективну систему виконавчої влади, здатну відповідати сучасним викликам.

Література

1. Малиновський, В. Я. Оптимізація функцій органів виконавчої влади України: теоретико-методологічні засади. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23 (2002).
2. Гонцяж, Я., Гнидюк Н. Адміністративна реформа: нездійснені мрії та втрачені можливості." К.: Міленіум, 2020. № 36.
3. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» : Указ Президента України № 1085/2010 від 9 грудня 2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF>.
4. Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020": Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>.
5. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695.
6. Про утворення військово-цивільних адміністрацій: Указ Президента України від 05.03.2015 № 123/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/2015#Text>.

*Рубан Вікторія,
студентка 3 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – асистент Маліннікова Д. К.*

СУДОВІ ВИТРАТИ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Судові витрати як елемент цивільного процесуального права відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні доступу до правосуддя, забезпеченні справедливості розгляду справ та ефективності реалізації правової системи в цілому. Постановка цієї проблеми набуває особливого значення в контексті реалізації конституційного права особи на судовий захист, визначеного статтею 55 Конституції України. З одного боку, судові витрати є необхідним інструментом, що дисциплінує сторони судового процесу та забезпечує відшкодування державних витрат на здійснення правосуддя. З іншого боку, вони можуть стати реальним бар'єром для вразливих категорій громадян у доступі до суду, що актуалізує питання про співвідношення між ефективністю правосуддя та соціальною справедливістю.

Останні роки характеризуються активною дискусією в юридичній літературі щодо концептуального осмислення судових витрат. Устюшенко С. Є. розмежовує їх на вузьке й широке тлумачення, де перше стосується витрат у межах конкретної справи, а друге — утримання судової системи загалом [5]. Голубєва Н. Ю. обґрунтовано наголошує на ролі справедливого покладення витрат як запобіжника зловживанням і чинника добросовісної поведінки сторін [6], а Сиволап І. В. порушує проблему розбіжностей у практиці щодо компенсації правничої допомоги та доступності правосуддя [4]. Отже, дослідники фіксують як концептуальні, так і практичні прогалини у регулюванні судових витрат.

Судові витрати відповідно до статті 133 ЦПК України складаються з судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи, включаючи витрати на правничу допомогу, виклик свідків, експертів, витребування доказів та інші дії [1]. Закон України «Про судовий збір» деталізує розмір ставок, порядок сплати

та підстави для звільнення від сплати судового збору [2]. Разом з цим, практика показує, що навіть мінімальні ставки можуть стати непосильними для соціально незахищених категорій громадян, особливо якщо справа вимагає залучення адвоката. У цьому контексті особливе значення має Закон України «Про безоплатну правову допомогу», який, однак, не завжди охоплює всі випадки, де особа об'єктивно не може самостійно нести витрати [3].

Водночас існує зворотна загроза: повне звільнення від судових витрат для окремих категорій осіб або широке тлумачення підстав для такого звільнення може стимулювати процесуальне зловживання — подання завідомо безпідставних позовів, спекулятивних заяв, затягування процесу. У зв'язку з цим важливою є новела щодо можливості суду зобов'язати позивача внести кошти для забезпечення можливих витрат відповідача на правничу допомогу (частина 4 статті 135 ЦПК України), якщо позов має ознаки зловживання [1]. Такий підхід дозволяє балансувати між захистом прав осіб і захистом правової системи від недобросовісних учасників.

Особливої уваги заслуговує питання компенсації витрат на правничу допомогу. Частина 2 статті 137 ЦПК України передбачає, що такі витрати підлягають розподілу разом із іншими судовими витратами пропорційно до результатів розгляду справи. Однак на практиці часто виникають труднощі з доведенням співмірності витрат, що дає можливість протилежній стороні зловживати правом на клопотання про їх зменшення. Зменшення судом витрат на адвоката без належної аргументації не тільки дискредитує інститут адвокатури, а й порушує принцип правової визначеності.

Зважаючи на проведені дослідження, можна зробити висновок, що інститут судових витрат є органічною і невід'ємною частиною цивільного процесу, що одночасно виконує функції фінансового забезпечення судочинства, запобіжника зловживань та регулятора доступу до правосуддя. Разом з тим, наявні нормативні та практичні вади у регулюванні судових витрат можуть як унеможливити реалізацію права на суд, так і стимулювати недобросовісну поведінку. У зв'язку з цим доцільним є законодавче уточнення критеріїв

співмірності витрат, уніфікація підходів до компенсації судових витрат та впровадження чіткого механізму попередньої оцінки можливих витрат ще на досудовій стадії. Окрім того, необхідне розширення доступу до безоплатної правової допомоги для тих категорій громадян, які об'єктивно не можуть захистити свої права без професійної підтримки.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6947>.
2. Закон України «Про судовий збір» : Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>.
3. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
4. Сиволап І. В. Судові витрати в цивільному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 252–258.
5. Устюшенко С. Є. Поняття та ознаки судових витрат у цивільному процесі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 4(25). Т. 1. С. 148–151.
6. Голубєва Н. Ю. Судові витрати: значення та види. *Часопис цивілістики*. 2022. Вип. 34. Спецвипуск «Цивільний процес». С. 11–16.

Салєнков Андрій,
кандидат юридичних наук

ЮРИДИЧНА КОНСТРУКЦІЯ ЯК ФІНАНСОВО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Правовий аналіз категорії «конструкція», вивчення практики застосування цього терміну в правотворчому та правозастосовному процесах наразі не належать до проблематики, що визначається вітчизняними правниками як пріоритетна. Натомість правознавці все інтенсивніше проявляють інтерес до вивчення юридичної конструкції, більшою мірою це стосується галузевих дисциплін. Новітні розробки в цій сфері, як правило, концентруються на аналізі та оцінці конкретних юридичних конструкцій, уже вбудованих в українську

дійсність [1, с.190]. Не залишаються осторонь окреслених трендів наукового пошуку і представники фінансово-правової науки, передусім – податкового права.

Термін «конструкція», як і багато інших категорій, що входять до арсеналу вітчизняних науковців, є іншомовного походження (від лат. *constructio* – побудова, складання). Зазвичай він тлумачиться як побудова, взаємне розташування частин машини, приладу, споруди тощо або будівля, її частина, що характеризуються певними ознаками [2, с.551]; будова, план, взаємне розташування частин (споруди, машини, вузла, витвору тощо) [3, с.354]; план, структура, взаємне розташування частин якої-небудь споруди, механізму або сама споруда, машина зі складною внутрішньою будовою [4, с.247]. Водночас у науковій літературі можна зустріти інтерпретацію конструкції як поєднання слів у словосполученні та реченні, поєднання речень з позицій їх граматичного зв'язку [3, с.354]; взаємне розташування слів у мові з позицій їх граматичного зв'язку [4, с.247]. Наведене семантичне значення аналізованої нами категорії дає підстави дослідникам, відкинувши зайве, ототожнювати конструкцію зі структурою і стисло позначати її як склад елементів і тип зв'язку між ними [5, с.6]. При цьому було б помилкою ігнорувати ту обставину, що конструкції не притаманна хаотичність, у цьому випадку ми маємо справу з упорядкованою сукупністю складових. До іншої її ознаки можна віднести дуалістично-динамічний характер окресленого утворення: з одного боку, конструкція не є ізольованою категорією, вона активно взаємодіє з іншими спорідненими компонентами («зовнішня» динаміка), з іншого боку, її елементи перебувають у постійному взаємозв'язку (умовна внутрішня динаміка).

У правовій літературі використовується похідна від конструкції і цілком природня для правової матерії словосполука – юридична конструкція. Це поняття є доволі розповсюджених у вітчизняній правовій науці, воно давно відоме і використовується в юриспруденції, хоча визначається по-різному [7, с.15] і не має усталеної дефініції [6, с.43]. Разом з відсутністю законодавчого визначення наведене надає правознавцям широке поле для наукового пошуку. Доктринальне пізнання аналізованого феномену виправдане й значенням цієї

категорії, адже використання юридичних конструкцій сприяє досягненню точності і визначеності змісту законодавства [8, с.12], саме завдяки ним можна чітко та економно впорядкувати суспільні відносини у правовій площині [9, с.158]. Отже зовсім не дивно, що юридична конструкція є не лише об'єктом теоретичного аналізу, а й елементом юридичної практики (правотворчої, інтерпретаційної та правозастосовної) [10, с.76]. Зрозуміло, що незважаючи на предметне спрямування досліджень, аналітичні периметри наведеного нами семантичним значенням цієї категорії доцільно розглядати як певні орієнтири фахової діяльності з конструювання та вдосконалення нормативно-правових актів.

Найчастіше поняття «юридична конструкція» аналізується в контексті проблематики юридичної техніки. Її вважають засобом, прийомом або ключовим елементом юридичної техніки, правотворчості, законотворчої чи нормотворчої техніки. Водночас у науковій літературі також можна зустріти твердження, що юридична конструкція – це ідеальна модель (модель) правового явища (його структури); схема; засіб пізнання правових явищ або система термінопонять. Дискусія з цієї проблематики триває і досі. Така розпорошеність думок викликана різною науковою орієнтацією дослідників і знаходить своє відбиття у галузевих правових розвідках.

Зокрема, до фінансово-правових юридичних конструкцій правознавці відносять: бюджетне фінансування державних органів, прямі податки, непрямі податки, податкові збори [11, с.274 – 275]; бюджет, мито, податок [12, с.71]; фінансову відповідальність за Податковим кодексом України [13, с.85 – 90]. Виокремлюються також типові юридичні конструкції фінансового права – емісійного права, бюджетного права, державного обов'язкового страхування, державного боргу тощо [14, с.92]. До наукового обігу введена й категорія «юридична конструкція фінансового права» [14, с.78]. Без деталізації її змісту важко беззастережно підтримати таке рішення. Не менш дивною, на наш погляд, є констатація, що юридична конструкція є видом суспільних відносин [15, с.86]. Отже, визначення юридичної конструкції в фінансовому праві реалізується

переважно через перерахування її різновидів (як їх розуміють автори), а позиції науковців з цього питання характеризуються певною непослідовністю.

Значно більша зацікавленість в аналізі поняття «юридична конструкція» демонструють фахівці з податкового права. Про це свідчить як кількість наукових публікацій з окресленої тематики, так і той факт, що юридична конструкція податку та елементи, що її утворюють, зміст та напрямки вдосконалення їх правової регламентації стали предметом дисертаційного дослідження [16], а також розглянуті в спеціалізованій податково-правовій монографії [17]. Водночас, відсутність сталої доктринальної позиції та законодавчої дефініції призводить до того, що до податкових юридичних конструкцій відносяться різнопорядкові правові явища, а саме: юридичну конструкцію податкових правовідносин [18, с.116], юридичні конструкції всередині галузі податкового законодавства [19, с.59], юридичні конструкції податкового обов'язку та податкового зобов'язання платника податку [20, с.67], юридичну конструкцію елементів оподаткування [21, с.112], юридичну конструкцію правових інститутів [22, с.4], юридичні конструкції податкової відповідальності та податку з доходів фізичних осіб [14, с.84], юридичну конструкцію природоресурсного платежу [4-111, с.103-104] тощо. Більш-менш стабільна позиція у вітчизняному фінансовому праві сформувалася тільки щодо змістовного наповнення категорії «юридична конструкція податку», при цьому одними науковцями категорично підтримується її використання, іншими – категорично заперечується. До речі, слід зауважити, що її прихильники переважно належать до кола науково-педагогічних працівників кафедри публічного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Наразі їх точка зору не набула беззастережного сприйняття у науковому співтоваристві серед фахівців, що працюють в інших фінансово-правових центрах України.

Не заперечуючи доцільність включення терміна «юридична конструкція податку» до сучасного фінансово-правового категоріального апарату, на наш погляд, у не меншій мірі заслуговує на включення до нього підсистема таких

правових категорій як: «правовий каркас податкового платежу», «правовий каркас податку», «правовий каркас збору». Вважаємо, що саме вони несуть у собі «фахове» податкове наповнення, саме ту правову матерію завдяки якій досягається конструктивний результат в сфері оподаткування.

Література

1. Бойко Г.І. Юридична конструкція як засіб юридичної техніки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. С.190 – 199.
2. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л.О.Пустовіт та ін. К.: Довіра, 2000. 1018 с.
3. Словник іншомовних слів. За ред. О.С.Мельничука. К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії Академії наук Української РСР, 1974. 775с.
4. Семотюк О.П. Сучасний словник іншомовних слів. Х.: Веста; Вид-во «Ранок», 2007. 464 с.
5. Дутко А.О. Поняття та ознаки юридичних конструкцій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. №2 (1). С.3 – 13.
6. Кунцевич М.П. Юридична конструкція форми реалізації виконавчої влади. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2013. №2. С.43 – 47.
7. Дзейко Ж.О. Поняття юридичних конструкцій як засобів законодавчої техніки. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2008. №1 (75). С.5 – 17.
8. Дутко А.О. Поняття та ознаки юридичних конструкцій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. №2 (1). С.3 – 13.
9. Дутко А. Функціональна характеристика юридичних конструкцій. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2014. №782. С.158 – 162.
10. Хошуляк В.В. Структурно-функціональний метод наукового дослідження у науці фінансового права. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип.365: Правознавство*. Чернівці: Рута, 2006. С.74 – 79.
11. Давидова М.Л. Юридична техніка: проблеми теорії та методології.

Монографія. 2009 р. 318 с.

12. Дутко А.О. Юридичні конструкції та їх використання в законотворчій практиці України. Монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 176 с.

13. Жулавський С.А. Про відповідність нормативної конструкції фінансової відповідності за Податковим кодексом України конституційним принципам юридичної відповідальності. *Публічне право*. 2013. №3. С.85 – 90.

14. Вакарюк Л.В. Субстанціональні якості типової юридичної конструкції фінансового права. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць*. Вип.385: Правознавство. Чернівці: Рута, 2007. С.77 – 95.

15. Вакарюк Л.В. Структура фінансово-правового інституту. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць*. Вип. 550: Правознавство. Чернівці: ЧНУ, 2010. – 124 с.

16. Бабін І.І. Юридична конструкція податку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Чернівці, 2007. 220 с.

17. Бабін І.І. Юридична конструкція податку. Монографія. Чернівці: Рута, 2008. 272 с.

18. Гаврилюк Р. Юридична конструкція податку. *Право України*. 2006. № 4. С.113 – 117.

19. Гусарєв С.Д., Власенко В.П. Функціонально-видова характеристика юридичних конструкцій. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. Випуск 88. Частина 1. С.55 – 61.

20. Гаврилюк Р.С. Юридична конструкція «податкове зобов'язання платника податку» Податкового кодексу України та її теоретико-методологічний потенціал. *Фінансове право у ХХІ сторіччі: здобутки та перспективи: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції*. Ч.ІІ. НДІ фінансового права. К.: Алерта, 2011. 360 с. С.66 – 69.

21. Гаврилюк Р. «Правовий механізм податку» чи «юридична конструкція податку»: дискусійні питання теорії та методології. *Право України*. 2008. №6. С.110 – 114.

22. Податкове право: посіб. для підгот. до іспитів / І.М.Бондаренко, О.О.Головашевич, М.І.Дамірчись та ін.; за ред. О.О.Головашевича. Харків: Право, 2018. 222 с.

23. Костя Д.В. Захисні елементи типової юридичної конструкції природоресурсних платежів. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 728: Правознавство*. Чернівці: ЧНУ, 2014. – 148 с.

Сергієнко Ярослав,
студент 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куш О.Є.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ЯК ГАЛУЗЬ ПРАВА, ЙОГО ПРЕДМЕТ

Адміністративне право є провідною галуззю правової системи, що регулює однорідні суспільні відносини у сфері державного управління, забезпечує ефективність публічної влади, захист прав громадян і дотримання законності, а також розвиває та зміцнює його демократичні основи. Адміністративне право як галузь досліджували багато науковців, зокрема Єсімов С. С., Ковалів М. В., Колпаков В. К., Остапенко О. І. та інші.

Адміністративне право як галузь права відображає процес еволюції суспільних відносин у сфері державного управління, що зумовлює постійне вдосконалення теоретичних підходів до його тлумачення. У зв'язку з розвитком адміністративного права серед науковців сформувалися різні погляди щодо його визначення. На сьогодні в науці виділяють дві основні теорії, які пояснюють сутність адміністративного права.

Перша теорія розглядає адміністративне право як систему правових засад, які регулюють позасудову діяльність держави (зокрема державних органів) з метою досягнення державних цілей. «Прихильниками цієї теорії є переважно французькі вчені, а саме: Теофіль Дюрок, Едуард Лафер'є, Христофер Батбік, Анфантен Бартелемі. Також прибічниками такої теорії були і деякі німецькі теоретики, такі як Ернст фон Меєр та Карл Барон фон Стенгель» [1, с.117].

Друга теорія розуміє під адміністративним правом систему правових норм, які регулюють правне відношення між володіючою державою та підпорядкованими державній владі особами, або, іншими словами, регулюють правовий стосунок між державою та одиницею. «Творцем цієї теорії вважається Отто Майер. До її послідовників можна зарахувати: Карла Корманя, Фріца Фляйнера, Моріса Оріу та інших» [1, с.118].

На початковому етапі формування адміністративного права професор А. Єлістратов визначав: «Адміністративне право ставить за мету впорядкувати відносини між правлячою владою й особою у справах державного управління»; «Предметом адміністративного права є відносини між правлячою владою й особами». Учення про публічно-правові відносини і способи захисту публічного права складають предмет загальної частини науки адміністративного права [2, с. 9].

Предмет сучасного адміністративного права включає діяльність суб'єктів публічної адміністрації, зокрема надання адміністративних послуг і виконання управлінських (виконавчо-розпорядчих) функцій. Це охоплює прийняття підзаконних нормативно-правових та індивідуальних адміністративних актів відповідно до законів і з метою їх реалізації. Саме тому: «Предметом адміністративного права України є суспільні відносини, що виникають між суб'єктами публічної адміністрації та об'єктами публічного управління, охоплюючи надання адміністративних послуг і здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності публічною адміністрацією» [2, с. 10].

Отже, адміністративне право є фундаментальною галуззю правової системи, яка регулює суспільні відносини у сфері державного управління, забезпечуючи баланс між публічною владою та інтересами громадян. Його предметом є діяльність суб'єктів публічної адміністрації, надання адміністративних послуг і виконання управлінських функцій відповідно до законів.

Сучасні підходи до розуміння адміністративного права відображають різноманітність наукових поглядів, що сприяють його розвитку як галузі права

та науки. Незважаючи на різні теоретичні підходи, загальноприйнятим залишається визначення адміністративного права як самостійної галузі, що регулює відносини між суб'єктами публічної адміністрації та громадянами для забезпечення законності, прав і свобод у процесі державного управління.

Література

1. Панейко Ю. Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина. Київ : ВД «Дакор», 2016. 464 с.
2. Галуцько В.В., Курило В.І., Короед С.О. та ін. Адміністративне право України. Т.1. Загальне адміністративне право: навчальний посібник. Херсон: Грінь Д.С., 2015. 272 с.
3. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник . К.: Ваїте, 2014. 376 с.

Сініцина Владислава,
студентка 3 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – асистент Маліннікова Д.К.

УРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТІ СУДДІ

Урегулювання спору за участю судді належить до інноваційної процесуальної процедури, що поєднує елементи судового розгляду та медіації, спрямованої на досягнення мирного вирішення конфлікту. Вказаний механізм, передбачений главою 4 Цивільного процесуального Кодексу України, дозволяє сторонам за підтримки судді, який виступає нейтральним посередником, самостійно дійти згоди без необхідності переходу до повноцінного судового розгляду [3]. В свою чергу, попри очевидні переваги, процедура має певні проблемні аспекти в частині її ефективності, доступності та впливу на судову систему.

Процедура врегулювання спору за участю судді базується на добровільності та конфіденційності. Суддя, який бере на себе роль посередника, не розглядає справу по суті, а спрямовує зусилля на створення умов для діалогу

між сторонами. Під час спільних нарад суддя роз'яснює сторонам їхні права, обов'язки та можливі наслідки різних шляхів вирішення спору, а також з'ясовує суть конфлікту, предмет позову та заперечень. Закриті наради дозволяють судді працювати з кожною стороною окремо, звертаючи увагу на судову практику або пропонуючи можливі компромісні рішення, що сприяє неформальній атмосфері та допомагає сторонам відчувати довіру до процесу та відкрито висловлювати свої позиції. Важливо, що суддя не має права надавати юридичні поради та оцінювати докази, що підкреслює його нейтральність та спрямованість процедури на досягнення добровільної згоди.

Однією з особливостей процедури є її чітка регламентація строків та умов. Врегулювання спору за участю судді має відбуватися протягом розумного строку, але не довше тридцяти днів із моменту винесення ухвали про її проведення. Даний строк є фіксованим і не підлягає продовженню, що підкреслює мету швидкого вирішення конфлікту. Для початку процедури необхідна згода обох сторін, відсутність розгляду справи по суті та відсутність третіх осіб із самостійними вимогами. У разі виконання цих умов суд виносить ухвалу про зупинення провадження у справі, що дозволяє сторонам зосередитися на переговорах. В свою чергу, саме ці обмеження породжують одну з основних проблем: процедура доступна лише для обмеженого кола справ, що звужує її застосування [2, с. 85].

Важливо зазначити, що проблема ефективності процедури є досить багатогранною. З одного боку, врегулювання спору за участю судді дозволяє зменшити навантаження на судову систему, оскільки успішне завершення процедури може призвести до укладення мирової угоди, відмови від позову або залишення позовної заяви без розгляду, що сприяє економії часу та ресурсів як для сторін, так і для суду. З іншого боку, практика показує, що не всі сторони готові до компромісу, особливо у спрах із високим емоційним або фінансовим напруженням. У таких випадках процедура може затягуватися, а сторони використовують її як спосіб відтермінування судового розгляду, що суперечить її меті. Більше того, обмежений строк у тридцять днів може бути недостатнім для

складних спорів, де потрібен тривалий діалог для досягнення консенсусу, що створює ризик формального підходу до процедури, коли вона завершується безрезультатно, а справа передається іншому судді для розгляду по суті.

Наступною проблемою є підготовка суддів до виконання ролі посередників. Хоча судді мають глибокі знання права та судової практики, нажаль, не всі з них володіють достатніми навичками медіації, такими як управління конфліктами, активне слухання та сприяння діалогу [1, с. 71]. У багатьох країнах, де подібні процедури є поширеними, судді проходять спеціалізоване навчання з медіації, а в Україні така підготовка поки що не є системною. В результаті, відсутність належної кваліфікації знижує ефективність процедури, оскільки суддя, який не вміє належним чином спрямовувати сторони до компромісу, ризикує перетворити нараду на формальність. Отже, це піднімає питання про необхідність реформування системи підготовки суддів, щоб забезпечити їхню готовність до виконання цієї ролі.

Конфіденційність є ще одним важливим аспектом, який одночасно виступає як перевагою, так і джерелом проблем. Усі відомості, отримані під час нарад, є конфіденційними, а фіксація переговорів не проводиться, що сприяє відвертості сторін, але одночасно створює ризик зловживань, наприклад, коли одна зі сторін використовує отриману інформацію поза межами процедури. Крім того, конфіденційність ускладнює аналіз ефективності процедури, оскільки відсутність записів та статистики ускладнює оцінку того, які підходи суддів є найбільш успішними. Відповідно, з метою вирішення цієї проблеми можна було б запровадити анонімне збирання даних про результати процедур без порушення принципу конфіденційності.

Таким чином, врегулювання спору за участю судді виступає перспективним інструментом, що сприяє швидкому та економічно вигідному вирішенню конфліктів, але його ефективність залежить від низки факторів: готовності сторін до компромісу, кваліфікації суддів, а також гнучкості законодавчого регулювання. Проблеми, пов'язані з обмеженим строком процедури, недостатньою підготовкою суддів та звуженим колом справ, до яких

вона може застосовуватися, потребують уваги з боку законодавців та судової системи. Отже, вдосконаливши ці аспекти процедура зможе виступати ефективним механізмом альтернативного вирішення спорів.

Література

1. Герасимчук С. С. Врегулювання спору за участю судді у цивільному процесі: проблемні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право* № 86 (2). 2024. С. 71-75.
2. Ханик-Посполітак Р.Ю. Нурищенко Р.С. Врегулювання спору за участю судді: чи є ефективною ця процедура? *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2021 (8). С. 85-91.
3. Цивільний процесуальний Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41. 42. ст.492.

Стеценко Анастасія,
студентка 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
Науковий керівник — к. ю. н., доцент КушО.Є

АДМІНІСТРАТИВНІ СТЯГНЕННЯ В УКРАЇНІ

Адміністративна відповідальність є важливим інститутом правової системи України, спрямованим на підтримання правопорядку та забезпечення захисту прав і свобод громадян. Актуальність вивчення цієї теми зумовлена ключовою роллю адміністративної відповідальності у забезпеченні правопорядку, профілактиці правопорушень і вихованні правосвідомості громадян. Сьогодні, коли кількість адміністративних правопорушень зростає через складні соціально-економічні виклики, воєнний стан, розвиток нових сфер суспільного життя, обґрунтований аналіз існуючих видів адміністративних стягнень та пошук їх удосконалення стає нагальним науковим завданням [2].

Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачена Кодексом про адміністративні правопорушення, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної

відповідальності [1]. Система адміністративних стягнень в Україні визначена Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Згідно зі ст. 24 КУпАП, до адміністративних стягнень належать: попередження, штраф, оплатне вилучення предмета, конфіскація предмета, позбавлення спеціального права (полювання, керування транспортом) та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські роботи, виправні роботи, суспільно корисні роботи, адміністративний арешт та арешт з утриманням на гауптвахті. Цей перелік не є вичерпним і може бути доповнений новими санкціями законами України з урахуванням загальних принципів КУпАП.

Таким чином, чинне законодавство детально визначає повний спектр адміністративних стягнень зі строками і умовами їх застосування. Зазначені стягнення мають різні правові природу та цілі – від виховного характеру (попередження) до суворого примусу (арешт) .

У науковій літературі виділяють різні критерії оцінки адміністративних стягнень: їхні цілі (превентивна, каральна, відновлювальна), характер (особисті чи майнові), ступінь репресивності тощо. Наприклад, позбавлення спеціального права розглядається як обмеження правосуб'єктності порушника стосовно наданих йому державою дозволів або привілеїв. Зокрема, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю фактично відчужує у особи можливість виконувати відповідні функції або провадити діяльність. Це надає санкції і превентивного характеру (приберігає такі посади від недоброчесних осіб), і карального (позбавляє старих привілеїв).

Вітчизняні науковці пропонують різні шляхи модернізації системи адмінстягнень. Л.П Скалозуб та В.І. Василичук наголошують на необхідності обрахунку розміру штрафів в національній валюті, а не в неоподаткованому мінімумі доходів громадян, що може спростити механізм законодавчого збільшення розмірів штрафів у зв'язку із збільшенням рівня інфляції в країні, та ще важливою причиною є те, що на практиці часто виникають ситуації коли розміри штрафів, не узгоджуються із суспільною шкідливістю адміністративних проступків [4].

Також у дискусіях піднімається питання диференціації санкцій для фізичних та юридичних осіб. Зокрема, у ці ж науковці у своїй праці підкреслюється необхідність розширити адміністративну відповідальність на юридичні особи (що передбачено новим проектом КУпАП, але потребує подальшого удосконалення). На думку дослідників, юридичні особи мають отримати спеціальні стягнення (наприклад, штрафи, вилучення ліцензій або певні майнові обмеження), що враховують їх корпоративний статус [4].

Інші науковці акцентують увагу на введенні додаткових санкцій у специфічних сферах. Наприклад, О. Д. Коломоєць пропонує спеціалізовані адміністративні стягнення за домашнє насильство (посилені штрафи чи суспільно корисні роботи у більших обсягах) – що демонструє можливість адаптувати систему санкцій до соціально значущих правопорушень. Таким чином, наукові пропозиції містять: запровадження обрахунку штрафів у національній валюті, введення спеціалізованих адміністративних стягнень у соціально чутливих сферах, диференціацію санкцій для фізичних і юридичних осіб [5].

Варто згадати про труднощі застосування деяких санкцій. Наприклад, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю застосовується лише за умови, що такий вид стягнення спеціально передбачено статтею Особливої частини КУпАП. Практично це означає, що для кожного окремого проступку в санкції має бути фіксовано цей вид покарання. Якщо ж санкція передбачена загальною формулою («або інше передбачене законом»), суд може призначити його строком 6–12 місяців за своєю оцінкою). Водночас у наукових джерелах відзначають, що поняття «певні посади чи діяльність» потребує чіткого визначення: необхідно окреслити, які саме посади можуть бути такими, що стосуються правопорушення. Нечіткість формулювання ускладнює єдину практику. Наприклад, суди змушені конкретизувати у постанові, з яких саме посад громадянин тепер виключається. Така санкція потребує не лише однозначного виписування у законі, а й механізмів контролю за її виконанням (наприклад, перевірки, що колишній правопорушник справді не обіймає

заборонених посад). Загалом позбавлення права обіймати посади як додаткове стягнення розглядають і як ефективний засіб, що посилює захисну функцію відповідальності, і як таке, що потребує удосконалення через свою відносну рідкість застосування та нормативні прогалини.

Сучасна система адміністративних стягнень України побудована на детальному законодавчому регулюванні, що охоплює широкий спектр санкцій – від попередження до арешту. Кожний вид стягнення має свою нормативну характеристику (перелік об’єктів, строків, умов застосування) і певну превентивно-каральну функцію. Водночас науковці звертають увагу на невідповідність деяких санкцій реаліям: наприклад, штрафи часто не відповідають суспільній шкоді, а правила позбавлення прав (водійських, посадових) потребують уточнень у законодавстві.

Адміністративні стягнення потребують постійного удосконалення – як через адаптацію до нових соціальних викликів, так і через уніфікацію практики застосування. Запропоновані науковцями новації свідчать про прагнення зробити адміністративну відповідальність більш збалансованою і справедливою для різних суб’єктів. Підсумовуючи, слід зазначити, що майбутні зміни в системі адмінстягнень мають виходити з чітко сформульованих принципів права, а також враховувати інтереси і фізичних, і юридичних осіб, забезпечуючи ефективний захист правопорядку при мінімізації негативних наслідків санкцій для правомірної діяльності громадян та підприємств.

Література

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення, 1984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
2. Адереєко Т. В. Особливості адміністративних стягнень в Україні, сучасний стан і перспективи, 2014. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_11%2814%29_39.
3. Коломоєць Т.О., Гулевської Г.Ю. Адміністративне право України: Навчальний посібник. К: Істина, 2007. 216 с.

4. Скалозуб Л.П., Василичук В.І. Протидія економічним злочинам: засади реформування інституту адміністративної відповідальності в Україні,

5. Коломоєць Т. О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика, Х. 2005. 454 с.

*Телешун Дар`я,
студентка 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куш О.Є.*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ: РОЛЬ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

Одним із пріоритетів сучасної держполітики є модернізація системи організації діяльності органів влади та самоврядування. Трансформація спрямована на покращення доступності, оперативності та якості публічних послуг і поширення інформації серед громадян і інституцій. Інтернет та ІКТ відкривають нові можливості взаємодії між владою, бізнесом і населенням, зокрема через зручне отримання держпослуг онлайн. Цифрові інструменти також стимулюють громадську участь у прийнятті рішень. Ефективне впровадження електронного урядування вимагає наукового й концептуального осмислення, що зумовлює актуальність дослідження.

Тему досліджували Цвігун Д. П., Борисенко В. Д., Жекало Г. І., Заяць М. Я., Вакун О. В. та ін. Цвігун Д. П. визначає е-урядування як форму організації діяльності суб'єктів публічного адміністрування, що підвищує ефективність і зміцнює зв'язок держави з громадянами через ІКТ [1].

Відповідно до Концепції розвитку електронного урядування в Україні (розпорядження КМУ №649-р від 20.09.2017), е-урядування – це форма державного управління, що реалізується за допомогою ІКТ на засадах відкритості, прозорості та ефективності [2].

Національні та міжнародні документи (зокрема ООН) визначають принципи е-урядування: прозорість, відкритість, участь громадян, підзвітність, ефективність, громадянська активність [1].

Борисенко В. Д. зазначає, що е-урядування базується на взаємодії трьох суб'єктів – держави, бізнесу і громадськості. Громадяни отримують доступ до інформації та впливають на рішення, бізнес має швидкий доступ до сервісів, а влада діє оперативніше й гнучкіше, уникаючи бюрократії. Цифрова трансформація вимагає зміни не лише функцій, а й структури державного апарату, з чіткою стратегією та координацією всіх гілок влади, бізнесу й суспільства. Це зменшує суб'єктивізм у прийнятті рішень і сприяє боротьбі з корупцією [3].

Спершу е-урядування виконувало функцію внутрішньої комунікації: створювались вебресурси з інформацією, далі – сервіси для онлайн-взаємодії. Сьогодні воно трансформувало підходи до надання держпослуг, забезпечуючи доступність інформації в будь-який час і місці, що підвищує участь громадян у житті держави [4].

Жекало Г. І., Заяць М. Я., Вакун О. В. виділяють риси е-урядування: відкритість владних інституцій; доступність інформації незалежно від часу й місця; орієнтація на потреби користувачів; зменшення бюрократії; інтеграція послуг у комплексні сервіси; взаємозв'язок із соціально-економічними процесами; цифрова співпраця між державою та громадськістю [4].

Е-урядування – ключовий інструмент трансформації публічного управління, що забезпечує прозорість і ефективність взаємодії між державою, громадянами та бізнесом. Воно створює умови для зменшення адміністративного навантаження й підвищення участі населення в ухваленні рішень.

За висновками українських науковців, е-урядування не лише спрощує надання послуг, а й формує нову культуру відносин влади й суспільства, побудовану на підзвітності та орієнтації на потреби людей. Для успішної

цифрової трансформації необхідна сучасна інфраструктура, дотримання принципів і ефективна координація учасників процесу.

У глобалізованому цифровому світі е-урядування є не лише стандартом, а й необхідною умовою зміцнення демократії, зменшення корупції та підвищення якості сервісів. Його розвиток в Україні потребує системного підходу та залучення всіх зацікавлених сторін.

Література

1. Цвігун Д. П. До питання використання електронного урядування в публічному адмініструванні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 284–286.
2. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-p>.
3. Борисенко В. Д. Електронне урядування в публічному адмініструванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 76(2). С. 36–40.
4. Жекало Г. І., Заяць М. Я., Вакун О. В. Сутність та зміст електронного урядування: концептуальний вимір. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 3. С. 1–6.

Толошина Юлія,
студентка 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник — к.ю.н., доцент Полховська І.К.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У сучасному світі глобалізація дедалі більше проявляється як ключовий фактор трансформації суспільно-правових систем, сприяючи поширенню демократичних цінностей, зростанню значення міжнародного права та розширенню можливостей захисту прав людини. Проте водночас цей процес

висуває низку нових викликів — зокрема, пов'язаних із необхідністю збереження національного суверенітету, забезпечення відповідності правових норм до швидких технологічних змін, а також подолання глобальних загроз. У такому контексті стає особливо актуальним дослідження прав людини в умовах глобалізації, оскільки зростає вплив міжнародних правових механізмів на внутрішні системи країн.

Проблематика глобалізації прав людини привертає увагу багатьох дослідників. Наприклад, у працях М. Фуко, Ю. Габермаса та Дж. Ролза розглядається філософське підґрунтя правової взаємодії в глобалізованому світі. В українському науковому просторі значний внесок у розвиток теми зробили Л. Васечко, І. Жаровська, О. Скакун та інші, які аналізують виклики, що стоять перед правовими системами постсоціалістичних країн у процесі інтеграції до європейського простору. Утім, швидкість змін у сучасному світі потребує постійного оновлення підходів і рішень.

Окрім наукового аналізу, варто зосередитися й на інституційному вимірі. В Україні провідну роль у забезпеченні прав і свобод людини відіграє Президент, який відповідно до статті 102 Конституції України є їхнім гарантом. Це повноваження реалізується через ініціювання законодавчих змін, видання відповідних указів, накладення вето на закони, що можуть порушувати права особи, а також контроль за діяльністю виконавчої влади. Таким чином, глава держави має вагомі інструменти впливу на правозахисну політику країни [1].

Аналіз глобалізаційних тенденцій дозволяє краще зрозуміти, як змінюється зміст і функції прав людини в сучасному світі. Якщо раніше права здебільшого сприймалися як внутрішній юридичний інструмент кожної держави, то сьогодні вони дедалі більше стають частиною міжнародного дискурсу та інструментом глобальної відповідальності.

Глобалізація прав людини — це не абстрактне поняття, а цілком відчутний процес, який проявляється у все більш подібному підході держав до захисту особистості. Це включає в себе зростаючу схожість законодавств, запозичення кращих правових практик з-за кордону, а також орієнтацію на загальнолюдські

принципи — повагу до гідності, свободи думки, гендерної рівності. Наприклад, законодавства багатьох країн дедалі частіше містять однакові положення про заборону дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації чи етнічного походження — навіть у тих суспільствах, де раніше такі теми були табуйованими [2].

У контексті правового зближення особливої цінності набуває імплементація міжнародних стандартів. В Україні цей процес був формалізований після ратифікації Європейської конвенції з прав людини та її протоколів (1, 2, 4, 7, 11), які згідно зі статтею 9 Конституції набули статусу частини національного законодавства. Це дозволило забезпечити пряме застосування міжнародних норм і зміцнити правові гарантії [3].

Останні роки демонструють виразні тенденції у розвитку прав людини в Україні. Поступова діджиталізація правової сфери, поява таких сервісів, як «Дія», онлайн-доступ до правосуддя, електронні петиції — усе це свідчить про прагнення держави зробити права людини не лише декларативними, а доступними в реальному житті. Зростає роль громадянського суспільства у виявленні та документуванні порушень. Особливу роль має практика Європейського суду з прав людини, яка формує нову юридичну культуру в країні.

Слід також враховувати виклики, пов'язані з війною. Повномасштабна збройна агресія проти України створила нову правову реальність, в якій питання захисту життя, прав переселенців, військовополонених, цивільного населення стали пріоритетними. В цих умовах міжнародна правова підтримка та глобальні правозахисні механізми відіграють ключову роль у захисті українських громадян.

Глобалізація прав людини — це водночас і шанс, і виклик. З одного боку, спостерігається позитивна тенденція до формування єдиного правового простору та посилення гарантій прав людини, з іншого — існує ризик нівелювання національної специфіки та правової самобутності. Особисто я бачу в цьому процесі потенціал для позитивних змін, якщо буде дотримано принципу

взаємоповаги й адаптації. Глобалізація не повинна уніфікувати зміст прав — її завдання в тому, щоб створити відкриту, взаємодіючу правову систему, яка враховує різноманіття підходів і цінностей.

Показовим є приклад України, правова система якої має перехідний характер і водночас перебуває на шляху активної інтеграції до європейського правового простору. Це зумовлює інтенсифікацію процесів гармонізації національного права з правом Європейського Союзу, з особливим акцентом на норми, що регулюють захист прав людини. Розділ II Конституції України, присвячений правам, свободам і обов'язкам людини і громадянина, яскраво засвідчує гуманістичну орієнтацію держави та її прагнення до демократичної правової моделі. [5]

У підсумку варто зазначити: уніфікація прав людини, що ґрунтується на ідеї людської гідності, є умовою стабільного розвитку світового правопорядку. Цей процес не заперечує розмаїття правових традицій, але вимагає від держав готовності до діалогу, компромісу та співпраці. Від того, наскільки ефективно буде поєднано міжнародний правовий стандарт із національним контекстом, залежить успішність забезпечення прав і свобод у XXI столітті. Отже, в умовах глобалізації Україна не лише імплементує міжнародні правові стандарти, а й формує власну правозахисну модель, засновану на гідності, стійкості та демократичних цінностях. Попри всі виклики — від реформ до війни — Україна демонструє прагнення до правової інтеграції у світову спільноту, зберігаючи при цьому свою правову ідентичність.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к. Офіц. текст. Київ: КМ. 2013. 96 с.
2. Донченко О. П., Миронюк О. І. Проблеми захисту прав людини в процесі глобалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 31- 33.
3. Конєв І. Інтеграція міжнародних стандартів із захисту прав людини в національну правову систему України. *Конституційне право*. 2020. № 10. С.199-204.

4. Білозьоров Є. В. Права людини в умовах глобалізації: доктринальний підхід. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2012. №18. С.79-84.

5. Мушак Н.Б. Міжнародно-правові засади захисту та забезпечення прав людини в європейських міжнародних організаціях: автореф. дис ... канд. юрид. Наук. Київ, 2012. 20 с.

Топтун Діана,
студентка 3 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – асистент Маліннікова Д.К.

ПРОБЛЕМИ УРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТІ СУДДІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Проблеми урегулювання спору за участі судді в цивільному процесі є актуальною темою, адже ця процедура спрямована на досягнення компромісу між сторонами, зменшення навантаження на судову систему та економію часу й ресурсів. В Україні правовою основою для урегулювання спору за участі судді є положення Цивільного процесуального кодексу, зокрема підставами проведення врегулювання спору за участю судді зазначені в статті 201 ЦПК України.

Про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі. У випадку недосагнення сторонами мирного врегулювання спору за наслідками проведення врегулювання спору повторне проведення врегулювання спору за участю судді не допускається, що зазначається в статті 202 ЦПК, а саме проведення врегулювання спору за участю судді визначає 203 стаття ЦПК.

Однак на практиці виникають численні труднощі, пов'язані з недосконалістю законодавства, недостатньою підготовкою суддів, низькою обізнаністю сторін і соціально-психологічними бар'єрами.

Однією з ключових проблем є недостатня деталізація процедури урегулювання спору в законодавстві. Цивільний процесуальний кодекс України

не містить чітких інструкцій щодо етапів, меж повноважень судді та критеріїв оцінки доцільності примирення. Це призводить до неоднакового застосування норм судами, коли одні судді активно сприяють примиренню, а інші уникають участі в цій процедурі через страх порушення принципу неупередженості. Наприклад, якщо суддя занадто активно втручається в переговори сторін, а справа згодом повертається до судового розгляду, сторони можуть сумніватися в його об'єктивності. Крім того, законодавство України поки що обмежено інтегрує медіацію в цивільний процес, хоча Закон «Про медіацію» від 2021 року зробив перші кроки в цьому напрямку. Відсутність чіткого зв'язку між судовим примиренням і медіацією ускладнює використання сучасних альтернативних методів вирішення спорів. На практиці значною перешкодою є низька обізнаність сторін про можливість урегулювання спору за участі судді. Багато громадян не знають про таку процедуру або не довіряють їй через загальну недовіру до судової системи. Це особливо помітно в справах, що стосуються сімейних чи майнових конфліктів, де емоційна напруга між сторонами ускладнює діалог. Судді, зі свого боку, часто не мають достатньої підготовки для виконання ролі посередника. Участь у примиренні вимагає не лише юридичних знань, а й навичок медіації, фасилітації та ведення переговорів. В Україні лише невелика кількість суддів проходила спеціалізоване навчання в цій сфері, що знижує ефективність процедури. До того ж, судді можуть уникати активної участі в примиренні через брак часу, адже велике навантаження на судову систему залишає мало простору для додаткових процедур.

Соціально-психологічні аспекти також відіграють важливу роль. В Україні культура мирного вирішення спорів розвинена слабо. Сторони часто сприймають судовий процес як змагання, де одна сторона має перемогти, а інша — програти. Такий підхід ускладнює готовність до компромісу. У сімейних справах, наприклад, емоційні конфлікти між подружжям чи родичами можуть унеможливлювати конструктивний діалог навіть за участі судді. Крім того, недовіра до судової системи, яка сформувалася через корупційні скандали та затягування справ, знижує авторитет судді як посередника.

Для порівняння, в країнах Європейського Союзу, таких як Німеччина чи Польща, урегулювання спору за участі судді є більш розвиненим. Наприклад, у Німеччині судді зобов'язані пропонувати сторонам примирення на ранніх етапах процесу, а в разі потреби можуть залучати професійних медіаторів. У Польщі судді активно застосовують техніки переговорів, що сприяє швидкому вирішенню спорів. Європейський суд з прав людини також наголошує на важливості примирення як частини права на справедливий судовий розгляд, що підтверджує стандарти Ради Європи. В Україні адаптація такого досвіду могла б значно покращити ситуацію, але для цього потрібні законодавчі зміни та підвищення кваліфікації суддів.

Шляхи вдосконалення процедури включають кілька напрямів. По-перше, необхідно розробити детальні правила урегулювання спору за участі судді, які б визначали його роль, етапи процедури та межі повноважень. Наприклад, варто чітко вказати, що суддя не може примушувати сторони до примирення, а лише сприяє діалогу. По-друге, важливо запровадити обов'язкове навчання суддів у сфері медіації, щоб вони могли ефективно застосовувати сучасні техніки вирішення конфліктів. По-третє, потрібно проводити інформаційні кампанії для громадян, щоб підвищити їхню обізнаність про переваги примирення, такі як економія часу, зменшення витрат і збереження добрих відносин між сторонами. Нарешті, доцільно розглянути можливість запровадження обов'язкової медіаційної стадії в цивільному процесі для певних категорій справ, наприклад, сімейних чи дрібних майнових спорів.

Загалом, процедура врегулювання спору за участю судді в Україні застосовується досить рідко. Наприклад, у 2019 році було постановлено лише 50 ухвал про проведення цієї процедури, з яких лише у 12 випадках сторони досягли примирення. У 2020 році кількість таких ухвал зросла до 77, а примирення було досягнуто у 22 випадках. Отже, урегулювання спору за участі судді в цивільному процесі має значний потенціал, але його ефективність обмежується законодавчими, практичними та соціальними проблемами. Для їх подолання потрібен комплексний підхід, який поєднує реформування законодавства, підвищення кваліфікації суддів і популяризацію культури мирного вирішення спорів серед

громадян. Лише за таких умов процедура зможе стати дієвим інструментом у цивільному процесі України.

Література

- Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 № 1875-IX.
- Фурса С. Я. Цивільний процес України: підручник. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2020. 512 с.
- Комаров В. В. Альтернативне вирішення спорів: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2019. 320 с.
- Мельник О.П. Проблеми примирення сторін у цивільному процесі України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. № 3. С.145-
- Ізарова І. О. Урегулювання спору за участі судді: європейський досвід та українські реалії. *Право України*. 2020. № 5. С. 78–89.
6. Цивільно процесуальний кодекс від 18.03.2004.

Туманник Анастасія,
студентка 3 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – асистент Маліннікова Д.К.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ РИЗИКИ ПРИ ПОДАННІ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ НЕПРАВИЛЬНОЇ ФОРМИ І ЗМІСТУ

Чинний цивільно-процесуальний кодекс закріплює право кожної людини звернутися до судової установи за належним для неї захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод або законних інтересів. Позовна заява — є ключовим процесуальним документом, яким розпочинається процес судового відстоювання прав, свобод та інтересів суб'єкта правовідносин. Хоча сучасні тенденції розвитку вирішення конфліктів у позасудовий спосіб набирають обертів, судові інстанції є завантаженими через, що розгляд заяв від позивачів є не швидким. Зокрема причиною цього є чимала кількість ухвал суду І інстанції про залишення без руху чи повернення позовів. У межах цього

дослідження доречно звернути увагу на категорію «залишення позову без розгляду», яка набуває шаленої дискусії серед правників.

У зв'язку із вищезгаданим виникає актуальна потреба для з'ясування специфіки складання та пред'явлення до суду правильної позовної заяви. Окрім цього варто розібрати основні можливі варіанти подій у разі недотримання вимог для позову.

Перш за все слід зауважити, що процесуальний закон у цивільній галузі визначає формальні вимоги до змісту та форми заяви по суті справи у позовному провадженні (ст. 175 ЦПК). Не менш важливим є додатки до такої заяви, адже вони свідчать про підтвердження наведених у ній аргументів (ст. 177 ЦПК).

З огляду на судову практику найпоширенішим недоліком, котрий спричиняє постановлення судом ухвали про залишення позову без руху на етапі відкриття провадження є несплата (неповна оплата) судового збору або ж відсутність у переліку документів, що додаються квитанції про здійснення такого платежу відповідно до Закону України «Про судовий збір». Дослідники даної теми наголошують, що, як правило при поданні позовної не виникає проблем із вказуванням назви суду і даних сторін спору, тому «нерухомих» заяв за цією підставою справді мала кількість. Схожий випадок так само із зазначенням ціни позову, якщо позов підлягає грошовій оцінці; змістом позовних вимог; описом ситуації, якою позивач обґрунтовує свої запити; підкріпленням доказів, що пояснюють викладені обставини [2, с. 18]. Однією із нововведень є норма, яка стосується неухильного створення електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі окремих фізичних та юридичних осіб, що забезпечує обмін документами [1]. У результаті невиконання цієї вимоги застосовуються наслідок залишення позову без руху. Законодавець ухвалив зміни з приводу подання заяв органом публічної влади про витребування майна від добросовісного набувача на їх користь, які вимагають внесення коштів у розмірі вартості такого майна на депозитний рахунок суду. Таким чином, відсутність на рахунку грошей тягне залишення заяви без руху. Важливим є окреслення ч. 2 ст. 185 ЦПК виправний характер недоліків

передбачених ст. 175 і 177 ЦПК. Позивач усунувши прогалини вказані у винесеному судом акті може вважати позов поданим. Однак якщо протягом визначеного строку заявник не ліквідує не додержання вимог суд повертає цю позовну заяву і вона вважається такою, що не пред'явлена.

Юристи-теоретики влучно підкреслюють можливість застосовування цього інституту процесуального права у разі виявлення недоліків позовної заяви, котрі не були помічені до відкриття провадження у справі, таку заяву лишають без руху на будь-якій стадії судового розгляду аж до настання часу для ухвалення рішення [3, с. 28]. Стосовно ухвал про повернення позову, зазначу, що невиконання вимог суду щодо усунення невідповідностей у позові не єдина підстава повернення, крім того, суд приймає рішення про повернення в різних випадках розкритих у частині 4 статті 185 ЦПК.

Розглянемо ухвалу суду, якою залишають позов не розглянутим, що може бути ухвалена виключно у відкритому провадженні. Науковці у своїх статтях звертають увагу як на один із засобів процесуально-правового захисту інтересів відповідач [4, с. 88]. Підстави винесення судом відповідної ухвали тлумачаться у ч. 1 ст. 257 ЦПК серед яких п. 8 стверджує, що суддя встановивши не якісність прийнятої позовної заяви на етапі вже відкритого провадження у справі може застосувати до неї залишення без розгляду, якщо у поданий строк для виправлення недоліків позивач їх не усунув.

У підсумку, на мій погляд, задля уникнення оглянутих ризиків слід підвищити загальний рівень правової свідомості громадян, звертатися до висококваліфікованих правників за допомогою у введені цивільних справ, а це в свою чергу сприятиме вдосконаленню судової практики з цих питань.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
2. Лагода О.Ю., Мельник В.О. Проблеми складення позовної заяви в порядку цивільного процесуального законодавства. Молодь – аграрній науці і

виробництву: Всеукр. науково-практ. конф. здобувачів вищ. освіти, м. Біла Церква, 14 квіт. 2023 р. С. 17–18.

3. Воробель У. Б. Правове регулювання інституту залишення позовної заяви без руху в цивільному судочинстві: *pro et contra. Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні* : Зб. тез доп. учасників науково-практ. семінару, м. Львів, 10 листоп. 2023 р. С. 26–31.

4. Мамницький В. Ю. Про деякі питання вдосконалення інституту залишення позову без розгляду. Харків, 15 груд. 2020 р. С. 88–91.

*Хайло Тетяна,
студентка 3 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – асистент Тетяна Худолій*

ПРОБЛЕМА БАЛАНСУ МІЖ ІНТЕРЕСАМИ БІЗНЕСУ ТА СПОЖИВАЧІВ У СФЕРІ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

У сучасному цифровізованому суспільстві питання захисту персональних даних набуває особливої актуальності. Зі зростанням кількості онлайн-сервісів і цифрових платформ, що обробляють інформацію про користувачів, бізнес виявляє неабиякий інтерес до персоналізованих рішень, аналітики даних та маркетингових стратегій. Водночас зростає занепокоєння споживачів щодо захисту приватного життя, права на контроль над власною інформацією та прозорості її обробки. У зв'язку з цим важливо знайти оптимальний баланс між комерційними інтересами компаній та захистом особистих даних громадян.

Основним нормативно-правовим актом в Україні, що регулює обробку персональних даних, є Закон України “Про захист персональних даних”. Згідно зі статтею 2, володільцем персональних даних визнається фізична або юридична особа, яка самостійно визначає мету, обсяг та порядок обробки персональної інформації, якщо інше не передбачено законом. До операцій з обробки належить, зокрема, збирання, реєстрація, збереження, зміна, передача, знеособлення або знищення даних, у тому числі з використанням інформаційних технологій [1].

Однією з головних підстав для обробки персональних даних є згода суб'єкта. Це свідоме та добровільне волевиявлення фізичної особи, яка, будучи поінформованою, дозволяє обробку своїх персональних даних для чітко визначеної мети. Така згода може бути оформлена письмово або надана іншим способом, який дозволяє підтвердити її надання. У сфері електронної комерції згода часто реалізується шляхом встановлення відповідної позначки під час реєстрації, і до її надання обробка даних не дозволяється. Водночас бездіяльність, автоматичне проставлення позначок або мовчання не вважаються дійсною згодою [2].

Європейське право, зокрема Загальний регламент про захист даних (далі – GDPR), суттєво вплинуло на формування високих стандартів обробки персональних даних. GDPR підкреслює принципи законності, справедливості та прозорості обробки, а також визнає, що право на захист персональних даних не є абсолютним — воно повинно співвідноситися з іншими основоположними правами, включаючи свободу підприємницької діяльності [3].

Одним із головних викликів у цій сфері є конфлікт між законним інтересом компанії (наприклад, для аналітики або маркетингу) та правом особи на приватність. У таких ситуаціях застосовується принцип пропорційності: аналізується, чи не порушують дії бізнесу фундаментальні права особи, враховуючи мету, масштаб і характер обробки [4]. Закон України «Про захист персональних даних» містить інструменти для забезпечення такого балансу. Наприклад, допускається обробка даних без згоди особи, якщо вона необхідна для реалізації законного інтересу володільця даних, за умови, що інтересам суб'єкта не завдається шкода [1].

Крім того, європейська практика наполягає на застосуванні принципу мінімізації даних: компанії повинні обробляти лише ті дані, які необхідні для досягнення конкретної мети, і зберігати їх не довше, ніж потрібно. Це дозволяє одночасно дотримуватися прав громадян та ефективно використовувати дані в межах закону [3].

У підсумку можна стверджувати, що питання досягнення балансу між

інтересами бізнесу та захистом персональних даних споживачів є складною, але надзвичайно актуальною проблемою сучасної цифрової епохи. Із одного боку, розвиток цифрової економіки та конкурентоспроможність бізнесу значною мірою залежать від можливості ефективного збору та використання персональних даних, із іншого — право кожної людини на захист приватної інформації є одним із базових прав, гарантованих національним та міжнародним законодавством.

Українське законодавство, як і європейська правова система, визнає важливість дотримання принципів прозорості, законності, пропорційності та мінімізації у сфері обробки персональних даних.

Особливу увагу слід приділяти питанню згоди суб'єкта, яка є ключовою умовою правомірності обробки.

Водночас на практиці виникає потреба в належному інформуванні користувачів, запровадженні ефективних політик конфіденційності та контролю за дотриманням прав осіб.

Література

1. Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.
2. Роз'яснення щодо застосування окремих положень Закону України «Про захист персональних даних». Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001715-14>.
3. Загальний регламент про захист даних (GDPR): Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту і Ради від 27 квітня 2016 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16.
4. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних. URL: <https://rm.coe.int/168044e84e>.

*Хоруженко Діана,
студентка 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник - к.ю.н, доцент Куш О.Є.*

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Актуальність дослідження теми особливості юридичної відповідальності державних службовців полягає в тому, що у ній зумовлена важливість ефективного функціонування державного апарату, забезпечення прозорості, законності та підзвітності в діяльності посадових осіб. У сучасних умовах, коли питання корупції, зловживання владою та службової недбалості стають викликами для державного управління. Дослідження цієї теми сприятиме виявленню проблем та шляхів їх вирішення для досягнення прозорості, ефективності та справедливості в діяльності державного апарату.

Зазначена тема була об'єктом уваги у вітчизняних та закордонних науковців серед яких: Губанова О.О., Чернишової В.Ю., Авер'янов В.Б., Пухтецька А.А., Кузьменко О.В., Битяк Ю.П та ін.

Юридична відповідальність державних службовців є багатогранною і включає дисциплінарну, матеріальну, адміністративну та кримінальну відповідальність залежно від характеру порушення.

Відповідно до частини першої статті 64 Закону України «Про державну службу» [1], державного службовця можна притягнути до дисциплінарної відповідальності за невиконання або неналежне виконання службових обов'язків. Ці обов'язки встановлюються не лише зазначеним Законом, а й іншими нормативно-правовими актами та правилами етичної поведінки.

Матеріальна відповідальність державних службовців регулюється главою 3 Розділу VIII цього Закону, а також окремими статтями глави 82 Цивільного кодексу України. Вона фактично перекладається на державний бюджет, який

фінансується коштами платників податків. Таким чином, особи, які не причетні до правопорушення, фактично відшкодовують заподіяну шкоду[2].

У випадках порушення закону державні службовці підлягають кримінальній відповідальності згідно з Кримінальним кодексом України [3] та можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення [4].

Існує проблема неефективності та декларативності деяких дисциплінарних стягнень для державних службовців. Наприклад, зауваження, яке передбачено п. 1 ч. 1 ст. 66 Закону України «Про державну службу» [1]. Це стягнення не завжди має реальні наслідки для порушника. Крім того, його застосування викликає питання щодо доцільності витрат часу на дисциплінарне провадження, якщо результат є малоефективним.

Для вирішення цієї проблеми можна звернутися до міжнародного досвіду, зокрема до практики Франції. У статті 66 Закону Республіки Франція «Про статутні положення, що стосуються державної служби» передбачено ширший перелік дисциплінарних стягнень. Серед них: попередження та догана — як легші стягнення; зупинення права на кар'єрне просування; тимчасове відсторонення до 15 діб; переведення на іншу посаду.

Для серйозніших порушень у Франції застосовують більш суворі заходи: пониження на посаді; тимчасове відсторонення на період від 3 місяців до 2 років.

Найсуворішою санкцією, як і в Україні, є звільнення з державної служби. Цікавим є той факт, що у Франції передбачено видалення інформації про дисциплінарне стягнення, якщо протягом трьох років після покарання не допускає порушень трудової дисципліни. Це стимулює працівників до сумлінного виконання обов'язків у майбутньому [5].

Таким чином, використання іноземного досвіду могло б допомогти Україні запровадити ефективніші механізми дисциплінарної відповідальності та розширити перелік можливих стягнень для державних службовців.

Отже, юридична відповідальність державних службовців – це правові відносини між державою, її органами та самими службовцями, які виникають у разі порушення ними норм законодавства або при виконанні обов'язків відповідно до встановлених правил. Вона є не лише засобом покарання за порушення, але й гарантією дотримання Конституції та законів України.

У сучасних умовах реформування інституту юридичної відповідальності державних службовців має ключове значення у формуванні правової держави та становленні громадянського суспільства. Вдосконалення законодавства в цій сфері є невід'ємною складовою трансформаційних процесів в Україні, що спрямовані на створення ефективного та прозорого державного апарату.

Література

1. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 року № 889 VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 4. ст.43.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. ст.356.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. ст.131.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 грудня 1984 року № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984, додаток до № 51, ст.1122.
5. Portant diverses mesures relatives à la mobilité dans la fonction publique: Ordonnance No. 2017-543 du 13.04.2017. Journal officiel de la République française. 2017. № 0089. Texte № 61.

Цисик Інна

*студентка 2 курсу Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куц О.Є*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Адміністративно-правовий статус громадян України є невід'ємною частиною загального правового статусу особи, що визначає місце та роль

громадянина в суспільних відносинах, врегульованих адміністративним правом

Правовий статус громадянина відображає всі аспекти його взаємовідносин із державою, включаючи соціальні, політичні та правові зв'язки. Поняття «правовий статус» включає систему прав і обов'язків, гарантованих державою. Зокрема, адміністративно-правовий статус охоплює ті аспекти правовідносин, які регулюються нормами адміністративного права.

Адміністративно-правовий статус громадянина включає такі основні елементи: правосуб'єктність (яка, у свою чергу, складається з правоздатності, дієздатності та деліктоздатності), права, свободи, обов'язки, юридичну відповідальність та гарантії реалізації і захисту прав. Усі ці складові формують цілісну систему, що визначає становище особи у сфері публічно-правових відносин [2, с. 366].

Адміністративна правоздатність визначає здатність особи мати права і обов'язки у сфері адміністративних правовідносин. Вона є невід'ємною рисою будь-якої особи з моменту народження до смерті. Правоздатність громадянина, однак, може зазнавати обмежень залежно від умов, таких як громадянство чи наявність надзвичайного стану. Це забезпечує загальні підстави для участі особи в адміністративно-правових відносинах [3, с. 380].

До адміністративно-правового статусу громадянина також належать права й обов'язки. Основні права і свободи закріплені в Конституції України, а обов'язки – у спеціальних законодавчих актах. Особливістю цих прав є їх гарантованість державою та можливість реалізації у відносинах із суб'єктами публічної адміністрації. Окрім того, права можуть бути як індивідуальними (право на звернення, участь у державному управлінні), так і колективними (право на об'єднання) [4, с. 10].

Особливу увагу в структурі адміністративно-правового статусу заслуговують гарантії реалізації прав громадян. Ці гарантії забезпечують реальну можливість використання прав та виконання обов'язків. Серед них можна виділити нормативно-правові акти, інститути судового захисту, механізми

адміністративної юстиції. Водночас наявність колізій у законодавстві може ускладнювати реалізацію цих прав, що вимагає розробки ефективних адміністративно-правових процедур. Юридична відповідальність як складова адміністративно-правового статусу визначає наслідки порушення норм адміністративного права [5, с. 117].

Одним із ключових питань, яке потребує детального розгляду, є наявність прогалин і колізій у нормативному регулюванні цієї сфери. Відсутність чіткої та узгодженої регламентації створює проблеми як для громадян у реалізації та захисті їхніх прав, так і для органів державної влади та місцевого самоврядування у виконанні їхніх функцій. Зокрема, незабезпеченість прав і свобод громадян виступає своєрідним індикатором ефективності державної влади, що підкреслює актуальність вдосконалення адміністративно-правових механізмів. Недосконалість адміністративно-правового регулювання спричиняє труднощі в реалізації таких ключових елементів, як адміністративна правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність та юридична відповідальність. Наприклад, відсутність єдиного підходу до тлумачення категорій «правосуб'єктність» і «дієздатність» ускладнює їхнє практичне застосування, що підтверджується розбіжностями у наукових підходах до цих понять [5, с. 117].

Таким чином, адміністративно-правовий статус громадян України є складною та багатогранною категорією, яка визначає місце особи в системі адміністративних відносин. Його дослідження є важливим як для теоретичної науки, так і для практики, адже це сприяє вдосконаленню правового регулювання та підвищенню ефективності захисту прав громадян у сучасних умовах.

Література

е

Майчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 688 с.

Макух О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.

Митвин О. В. Адміністративно-правове регулювання статусу державного службовця в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. Наук. Ірпінь, 2009. 20 с.

н

к

с

Черевко Артем,
*студент 3 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного Університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – асистент Маліннікова Д.К.*

ПРОБЛЕМАТИКА ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

У сучасних умовах розвитку правової системи України актуальним завданням є реформування механізмів вирішення правових конфліктів, особливо в контексті цивільного процесу. Значне навантаження на судову систему, тривалі строки розгляду справ, процесуальні зловживання з боку учасників процесу зумовлюють необхідність пошуку альтернативних способів врегулювання спорів. Одним з таких способів є медіація — добровільна, конфіденційна процедура вирішення конфлікту за участю нейтральної третьої особи — медіатора. У 2021 році в Україні набув чинності Закон України «Про медіацію» № 1875-IX, який заклав фундамент для регулювання інституту медіації. Водночас, його інтеграція в систему цивільного судочинства залишається фрагментарною і непослідовною.

Насамперед слід зазначити, що на рівні Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) відсутнє чітке нормативне закріплення процесуальних механізмів реалізації медіації в межах судового провадження. Стаття 130 ЦПК лише декларативно передбачає можливість врегулювання спору мирним шляхом, зокрема за допомогою медіації, однак не конкретизує, як саме має бути організовано процес, не регламентує етапи, строки, процесуальні наслідки ініціювання або завершення процедури [1].

Відсутність чіткого механізму призводить до неоднакової практики судів щодо припинення або зупинення провадження у справі в разі проведення медіації. Зокрема, в ряді випадків суди відмовляються зупиняти розгляд справ, посилаючись на те, що чинним процесуальним законодавством така підстава прямо не передбачена. Це створює ситуацію правової невизначеності та стримує

розвиток медіації в судовій практиці.

Варто зауважити, що у сфері цивільного судочинства кількість ухвал про зупинення провадження у зв'язку з проведенням медіації залишається вкрай незначною. Аналіз даних Єдиного державного реєстру судових рішень за 2024 рік підтверджує цю тенденцію: наявні лише поодинокі випадки, коли суди зупиняли розгляд справ саме у зв'язку з ініціюванням процедури медіації. Так, у справі №297/1448/24 рішенням суду було зупинено провадження на підставі клопотання сторін у зв'язку із проведенням процедури медіації, що свідчить про намагання окремих суддів сприяти реалізації принципів альтернативного вирішення спорів, незважаючи на недосконале процесуальне регулювання. Подібну практику можна також спостерігати в ухвалі по справі №170/48/24, де суд, врахувавши волевиявлення сторін на проведення медіації, зупинив провадження до завершення відповідної процедури [2; 3].

У цьому контексті варто звернути увагу на практику Київського районного суду м. Одеси, де у 2018 році було започатковано проєкт з надання безкоштовних послуг медіаторів у приміщенні суду. Цей досвід, реалізований у співпраці з Українською академією медіації та за підтримки USAID, демонструє значний потенціал такої взаємодії. У низці справ зафіксовано успішні приклади врегулювання спорів між сторонами ще до ухвалення судового рішення, що дозволило заощадити ресурси суду та сторін, а також зберегти доброзичливі відносини між ними [4].

Міжнародний досвід також переконливо свідчить про ефективність інтеграції медіації в судову систему. Наприклад, у Німеччині сімейна медіація стала поширеною практикою ще в 1990-х роках, і на сьогодні вона активно застосовується в контексті розлучень, поділу майна та спорів щодо дітей. Медіація в Німеччині має чітке законодавче регулювання, а суди активно рекомендують сторонам звертатися до медіаторів, особливо у випадках, коли йдеться про довготривалі стосунки між сторонами [5]. У Румунії після реформи процесуального законодавства у 2013 році відбулося значне скорочення тривалості розгляду цивільних справ – у середньому до 1,5 років, що значною

мірою пояснюється розширенням застосування медіації [6].

В Україні для ефективної інтеграції медіації в цивільний процес насамперед слід внести зміни до ЦПК України, зокрема запровадити окремий розділ, присвячений медіації в межах судового розгляду. У ньому варто передбачити підстави та строки зупинення провадження у зв'язку з медіацією, обов'язки сторін інформувати суд про її перебіг і результати, а також наслідки досягнення згоди (наприклад, закриття провадження). Доцільним є і обов'язок суддів пропонувати сторонам звернутися до медіації, що відповідатиме європейським підходам.

Важливо створити умови для належної підготовки медіаторів і підвищення правової культури учасників процесу — шляхом включення курсів з медіації в програми для суддів і адвокатів, проведення спільних тренінгів за участю судової влади й громадських організацій, а також формування єдиного державного реєстру акредитованих медіаторів. Паралельно слід проводити інформаційні кампанії для підвищення довіри до інституту медіації та інформування про її переваги. Не менш важливим є впровадження фінансових стимулів — наприклад, зменшення судового збору у разі врегулювання спору через медіацію. Такий підхід, зокрема, застосовується в Польщі, де держава компенсує частину витрат сторін на медіатора.

Отже, ефективне впровадження медіації в цивільному процесі України потребує комплексного підходу, який має включати вдосконалення нормативно-правової бази, розвиток судової та медіаційної інфраструктури, професійну підготовку фахівців та активну інформаційну підтримку. Лише за умови тісної взаємодії всіх учасників правової системи можливо досягти ефективності цього альтернативного способу вирішення спорів, що відповідає європейським стандартам правосуддя та сприятиме зменшенню навантаження на суди, підвищенню швидкості розгляду справ і зміцненню правової держави в Україні.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 9 квіт. 2025 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
2. Ухвала Берегівського районного суду Закарпатської області від 28.11.2024 у справі № 297/1448/24.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123355002>.
3. Ухвала Шацького районного суду Волинської області від 25.10.2024 у справі № 170/48/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122574812>.
4. У Київському райсуді Одеси розпочав роботу кабінет медіації. *Судова влада України*.
URL: https://court.gov.ua/archive/435848/?utm_source=.
5. Alexander N. M. Mediation in Germany: The Long and Winding Road. ResearchGate. 2020. URL: :
https://www.researchgate.net/publication/347983027_Mediation_in_Germany_The_Long_and_Winding_Road.
6. Andronic R.-L., Mitu C.-C., Andronache S.-I. Mediation in Romania – Context and Principles of Action. Academia.edu. 2023. URL: https://www.academia.edu/113219149/Mediation_in_Romania_Context_and_Principles_of_Action.

Чудінова Анастасія,
*студентка 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куц О. Є.*

ЗМІСТ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Актуальність теми дослідження системи публічних послуг в Україні зумовлена сучасними викликами, що постають перед державним управлінням, а також потребою в підвищенні ефективності та якості послуг, які надаються громадянам. Публічні послуги — це не лише адміністративні дії органів влади, а й механізм реалізації прав і свобод, який безпосередньо впливає на рівень життя

населення.

На сучасному етапі в Україні активно тривають процеси децентралізації, цифровізації, адаптації законодавства до європейських стандартів. Це обумовлює необхідність оновлення існуючої моделі публічних послуг з урахуванням потреб населення, нових технологічних можливостей та управлінських практик. Зростає значення відкритості, прозорості, ефективності та підзвітності органів влади. Для цього необхідно забезпечити комплексне вдосконалення системи публічних послуг на всіх рівнях.

Науковці, зокрема О. Б. Мельник, О. С. Круглашов, І. М. Рєзнік, у своїх дослідженнях підкреслюють важливість оптимізації адміністративних процедур, оновлення нормативної бази та впровадження електронного урядування [1]. Серед основних законодавчих актів, що регулюють цю сферу, варто виділити Закон України «Про адміністративні послуги» від 6 вересня 2012 року № 5203-VI [2], який визначає принципи надання адміністративних послуг, права та обов'язки громадян, а також функції органів влади.

Система публічних послуг охоплює широке коло сфер – освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, правосуддя, транспорт, безпеку. Зокрема, у сфері освіти держава забезпечує доступ до дошкільної, шкільної, професійної та вищої освіти. У сфері охорони здоров'я – гарантує медичне обслуговування на різних рівнях, від первинної до спеціалізованої допомоги.

Процес децентралізації суттєво вплинув на розвиток публічних послуг, адже передача повноважень і ресурсів місцевим громадам дозволила оперативніше реагувати на потреби мешканців і забезпечувати індивідуальний підхід до вирішення проблем [3]. Завдяки цьому органи місцевого самоврядування отримали більше інструментів для планування розвитку територій, розподілу бюджету та підвищення якості послуг.

Важливим напрямом реформ стало впровадження електронного урядування. Платформа «Дія» стала центральним інструментом цифровізації державних послуг, дозволяючи громадянам отримувати необхідні документи, реєструвати бізнес, подавати заяви онлайн. Закон України «Про електронну

ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII створив правові підстави для безпечної електронної взаємодії та захисту персональних даних [4].

Удосконалення системи публічних послуг неможливе без спрощення адміністративних процедур, встановлення чітких строків їх виконання, відповідальності посадових осіб, а також посилення контролю за якістю послуг. Особливої уваги потребує забезпечення рівного доступу до послуг для мешканців сільської місцевості. Ефективними рішеннями тут можуть бути мобільні ЦНАП, онлайн-сервіси, а також програми підвищення цифрової грамотності населення.

Інтеграція новітніх технологій – таких як блокчейн, штучний інтелект, електронне голосування – може стати наступним етапом у розвитку електронного врядування. Водночас важливо продовжувати вдосконалювати законодавство, адаптуючи його до нових умов і викликів.

Отже, ефективна система публічних послуг в Україні потребує комплексного підходу, що охоплює правову, організаційну та технологічну складові. Її реформування має бути спрямоване на підвищення прозорості, зручності, якості та рівності доступу до послуг, що є необхідною умовою сталого демократичного розвитку та євроінтеграції України.

Література

1. Мельник О. Б. Адміністративні реформи в Україні: теоретичні та практичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 3(42). С. 45-52.
2. Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>
3. Круглашов О. С. Децентралізація влади в Україні: перспективи та виклики. *Вісник Київського національного університету*. 2017. № 2(25). С. 123-130.

4. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.

*Шевченко Карина,
студентка 3 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – асистент Маліннікова Д. К.*

ПЕРЕВАГИ МЕДІАЦІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ СПОРІВ

Аналізуючи сучасні тенденції розвитку правової системи можна спостерігати за збільшенням популярності медіації як альтернативного способу вирішення цивільних спорів, що, значно розвантажує судову систему.

Згідно з частиною 1 статті 16 Цивільного кодексу України, кожна особа має право звернутися до суду з метою захисту своїх майнових або особистих немайнових прав та інтересів. Однак врегулювання спорів між сторонами цивільно-правових відносин може відбуватись також іншими способами, передбаченими законодавством. У сучасних умовах, поряд із традиційним судовим захистом, зростає значення альтернативних методів вирішення конфліктів, серед яких особливе місце займає медіація [1, с. 89].

16 листопада 2021 року в Україні набрав чинності Закон України «Про медіацію», який заклав нормативну базу для функціонування цієї позасудової процедури. У законі визначено ключові принципи медіації, її правовий статус, етапи проведення, вимоги до медіатора та інші аспекти, що регулюють процес добровільного врегулювання спору. З прийняттям цього закону було внесено відповідні зміни до Цивільного процесуального кодексу України [2].

Медіація (від лат. *mediate* – посередничати) — це особливий формат переговорів між учасниками конфлікту, в яких бере участь незалежна третя сторона — медіатор. Його роль полягає не в прийнятті рішення, а в налагодженні діалогу між сторонами та сприянні досягненню спільного, взаємоприйнятного

рішення щодо спірних питань. Медіатор не має права нав'язувати своє бачення або ухвалювати рішення замість сторін — він лише допомагає знайти конструктивне рішення.

Поняття альтернативного вирішення спорів (ADR, з англ. Alternative Dispute Resolution) охоплює низку процедур, спрямованих на врегулювання конфліктів без звернення до суду. У країнах Європи також використовуються такі терміни, як «ефективне розв'язання спорів» (EDR — Effective Dispute Resolution) та «дружнє вирішення спорів» (Amicable Dispute Resolution) [3, с. 59].

На міжнародному рівні ADR активно застосовується як ефективна альтернатива судовому процесу, адже дозволяє оперативно й економно вирішувати суперечки, забезпечуючи при цьому конфіденційність та збереження ділових або особистих стосунків між сторонами [3, с. 61].

Процедура медіації має низку характерних ознак. По-перше, обов'язковою є участь неупередженого посередника, який спрямовує комунікацію в конструктивне русло. По-друге, рішення щодо конфлікту приймають самі сторони, а не медіатор. По-третє, медіація не регламентується жорсткими правовими нормами, не має елементів змагальності та не передбачає обов'язковості виконання досягнутої угоди без відповідного підтвердження в компетентних інстанціях. Така угода зазвичай не підлягає примусовому виконанню без подальших процедур [4, с. 132].

З урахуванням міжнародної практики, ефективність медіації значною мірою залежить від особистих якостей медіатора, його професійної підготовки та рівня довіри з боку сторін конфлікту. Від медіатора очікується не лише знання правових норм, а й розвинені комунікативні навички, дотримання етичних стандартів, неупередженість та вміння підтримувати баланс між інтересами учасників [5].

Медіація має значні переваги перед іншими формами вирішення спорів. Серед ключових варто виокремити добровільність участі, що дозволяє сторонам зберігати контроль над процесом; залучення нейтрального посередника, який забезпечує ефективне спілкування; можливість досягнення угоди, що враховує

інтереси обох сторін; гнучкість процедури, яка адаптується до конкретної ситуації; економічність — витрати на медіацію зазвичай значно менші, ніж на судовий розгляд; а також швидкість і конфіденційність, що дають змогу уникнути публічного розголосу.

Крім того, перевагами медіації є зниження емоційного напруження, можливість збереження або навіть покращення стосунків між сторонами, уникнення емоційного вигорання та загальне підвищення якості життя учасників процесу. Усе це робить медіацію дієвим і сучасним інструментом мирного врегулювання спорів, який дедалі активніше впроваджується в Україні та за її межами.

Отже, медіація — це альтернативний спосіб вирішення спору, який передбачає переговори між сторонами за участю третьої нейтральної особи — медіатора. Медіація характеризується відсутністю строгих правових норм, змагальності та обов'язкового рішення в процедурі, наявністю медіаційної угоди та нейтрального посередника — медіатора, який допомагає організувати комунікацію між сторонами. Перевагами медіації на відміну від звернення до суду є швидке вирішення конфлікту, збереження конфіденційності інформації, отриманої в процесі медіації, за деякими винятками; економію особистого часу; значно менші витрати порівняно з судовим процесом; можливість зберегти і поліпшити стосунки між сторонами; зменшення емоційної напруги; запобігання емоційному вигоранню; поліпшення якості життя.

Література

1. Слома В.В Медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів. *Актуальні проблеми правознавства*. № 4(36). 2023. с. 89–93.
2. Про медіацію: Закон України № 1875-IX від 16.11.2021 р..
3. Швецова Л. Альтернативні способи вирішення спорів. *Вісник НААУ* № 1-2 2024. С. 57–66.
4. Медіація у професійній діяльності юриста: навч. підручник. За ред.: Крестовська Н., Романдзе Л. Одеса: 2019, 462 с.

5. Ясиновський І. Г. Характеристика моделей медіації в розвинутих країнах *Юридичний вісник*. С. 94–98.

*Щербак Валерія,
студентка 3 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник – асистент Маліннікова Д. К.*

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ З МОМЕНТУ ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО МЕДІАЦІЮ»

Актуальність дослідження медіації в цивільному судочинстві, полягає в її здатності сприяти розвитку громадянського суспільства та зменшенню навантаження на судову систему, через ефективне вирішення спорів за участі нейтральних посередників. Процедура медіації необхідна для того, щоб сторони за участю незалежних осіб (медіаторів) могли дійти згоди і досягти взаємоприйняттого результату [1].

16 листопада 2021 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про медіацію» (далі – Закон), який набув чинності 15 грудня того ж року. Цей закон визначає правові засади та порядок проведення медіації в Україні. Медіація може застосовуватися для вирішення конфліктів у різних сферах, зокрема в цивільних.

Звернутися до медіатора можуть як фізичні, так і юридичні особи. Це можна зробити до початку судового або арбітражного розгляду, під час розгляду справи або вже на етапі виконання судового рішення.

Процес медіації ґрунтується на принципах добровільності, конфіденційності, незалежності й нейтральності медіатора, рівності прав сторін і можливості самостійно ухвалювати рішення [2].

Щоб стати медіатором, особа повинна мати вищу освіту та пройти спеціальну підготовку, яка може проводитися як в Україні, так і за її межами. Навчання триває не менше 90 годин, з яких половина присвячена практичним заняттям. Підготовка включає вивчення принципів медіації, її правового

регулювання, етики медіатора, методик ведення переговорів і врегулювання конфліктів [3].

Проводити таке навчання можуть освітні установи, організації, що займаються медіацією, об'єднання медіаторів та інші підприємства, які мають відповідні повноваження.

Вести реєстри медіаторів можуть як професійні організації, що забезпечують проведення медіації, так і державні органи та органи місцевого самоврядування, які залучають медіаторів або користуються їхніми послугам [2].

Незважаючи на позитивні зміни у правовому регулюванні медіації, у прийнятому Законі є певні недоліки. Зокрема, відсутність чіткого терміну для проведення медіації може створити ризик її використання з метою навмисного затягування вирішення спору. Це може стати інструментом для однієї зі сторін, яка не має реального наміру досягти згоди, а лише прагне відтермінувати судовий розгляд справи.

Одна з головних перешкод розвитку медіації – низький рівень обізнаності громадян та навіть юристів щодо можливостей і переваг цієї процедури. Багато людей продовжують сприймати судове врегулювання як єдиний дієвий механізм захисту своїх прав. Відсутність широкої інформаційної кампанії щодо медіації з боку держави та громадських організацій погіршує ситуацію.

Закон не передбачає конкретних санкцій або наслідків для медіаторів у разі порушення ними етичних норм чи професійних обов'язків, зокрема у випадку розголошення конфіденційної інформації або недобросовісного ведення процесу. Це може призводити до зловживань та зниження якості послуг.

В Україні поки що не розроблено державної програми підтримки медіації, що впливає на її доступність для соціально незахищених верств населення. У країнах із розвиненою системою медіації часто діють державні субсидії або програми безкоштовних медіаційних сесій, що сприяє її популяризації [5].

Незважаючи на законодавчі передумови, медіація поки що не стала обов'язковим або широко рекомендованим етапом у судових спорах. Відсутність

механізмів ефективного спрямування сторін до медіації з боку суддів та адвокатів знижує її потенціал у розвантаженні судової системи.

Крім того, Закон не враховує можливості проведення медіації колегіально, коли процес ведуть кілька медіаторів. Важливим також є питання відповідальності медіатора, особливо у випадках, коли він завдає шкоди сторонам конфлікту, наприклад, шляхом розголошення конфіденційної інформації. Це питання потребує чіткішого регулювання на законодавчому рівні [4].

Загалом, медіація є альтернативним способом врегулювання спорів, що свідчить про зростання правової культури в суспільстві. Вона надає сторонам можливість самостійно обрати найбільш ефективний та прийнятний спосіб вирішення конфлікту. Однак при цьому важливо дотримуватися основних правових принципів, таких як добросовісність, розумність і справедливість, що є ключовими цінностями правової системи та сприяють утвердженню верховенства права.

Процедура медіації дозволяє учасникам конфлікту, за допомогою незалежного посередника, знайти взаємовигідне рішення. Її впровадження вигідне як державі, так і учасникам правових відносин, оскільки сприяє збереженню суспільної гармонії та стабільності. Крім того, примирення як спосіб вирішення спорів не лише допомагає уникнути тривалих судових процесів, а й зміцнює довіру громадян до правопорядку.

Разом із тим, справедливе врегулювання конфліктів за допомогою медіації можливе лише за умови суворого дотримання встановлених правил і процедур. Формальна рівність сторін у процесі є одним із ключових факторів, що забезпечує справедливість вирішення спору. Таким чином, процедурна справедливість відіграє важливу роль у досягненні ефективних і збалансованих рішень у межах медіації.

На мою думку, медіація — перспективний інструмент врегулювання спорів, який сприяє зростанню правової культури, зменшенню навантаження на суди та підвищенню ефективності правосуддя. На моє переконання, її

впровадження повинно супроводжуватися активною інформаційною політикою, чіткими правовими стандартами щодо відповідальності медіаторів, а також державною підтримкою для забезпечення доступності цієї процедури. Лише за дотримання цих умов медіація зможе стати реальним інструментом правосуддя в Україні.

Література

1. Медіація в цивільному судочинстві http://www.lsej.org.ua/12_2021/29.pdf
2. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021р. № 1875-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1875-20#Text>
3. Висновок Головного науково-експертного управління від 10 червня 2020 р. до проєкту № 3504 від 19 травня 2020 р. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877.
4. Андрусяк Т. П. Правове регулювання медіації в Україні: сучасний стан і перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 54–58.
5. Григор'єва К.А. Медіація у спрах про державну підтримку аграріїв: оцінка правових можливостей. *Ужгородський національний університет*. 2024. С. 43-47.

Юрко Іван,
студент 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Полховська І. К.

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року на території держави було впроваджено правовий режим воєнного стану, що уможливило тимчасове обмеження конституційних прав і свобод, зокрема права на освіту, закріпленого у ст. 53 Конституції України. Це створило перед системою освіти безпрецедентні виклики, зокрема організаційного, правового та гуманітарного характеру. Держава, адаптуючи механізми реагування, спрямувала зусилля на підтримку

безпеки здобувачів освіти, збереження навчального процесу і доступу до освіти в умовах ризиків, притаманних воєнному стану.

Наукове середовище одразу відреагувало на зміни, що відбулись у сфері реалізації освітніх прав. Проблематика правових обмежень права на освіту, яке за своєю природою є соціальною гарантією, стала предметом аналізу провідних вчених-юристів, зокрема Безкровного Ю.О., Дробуша І.В., Бенедик Л.В. та інших.

Стаття 53 Конституції гарантує рівний доступ до освіти без дискримінації. Водночас ст. 64 КУ передбачає, що в умовах надзвичайного чи воєнного стану можливі тимчасові обмеження окремих прав, за умови чіткого визначення строку їх дії [1]. Конституційний Суд України у рішенні № 5-рп/2004 наголосив на недопустимості звуження змісту конституційної гарантії доступності та безоплатності освіти, яка має здійснюватися в дусі рівності (ст. 24 КУ) та передбачає відсутність матеріальних бар'єрів для доступу до навчання у державних та комунальних закладах [2].

Для забезпечення безперервності освіти компетентні органи — органи виконавчої влади, військове командування, місцеве самоврядування, керівники навчальних закладів та волонтерські організації — наділені правом приймати рішення в межах наданих повноважень. Центральну координуючу роль у цьому процесі відіграє МОН України, яке має право видавати нормативно-правові акти, спрямовані на врегулювання освітньої діяльності в умовах кризи [3].

В умовах воєнного стану нормативна база освіти була адаптована: 20 березня 2022 року набрав чинності Закон України № 2126-ІХ, яким доповнено Закон «Про освіту» статтею 57-1. Ця стаття встановлює державні гарантії для учасників освітнього процесу, серед яких: можливість дистанційного навчання, збереження працевлаштування й оплати праці освітян, виплата стипендій, а також забезпечення базових соціальних умов за потреби [4].

Задля інтеграції в європейський освітній простір і підтримки академічної мобільності прийнято постанову КМУ № 599 від 13 травня 2022 року, яка

регламентує участь у міжнародних освітніх програмах, визнання результатів мобільності та їх зарахування [5].

Незважаючи на збройний конфлікт, освітній процес продовжується з урахуванням змін: частина студентів і викладачів перебуває за межами своїх постійних місць проживання або навіть країни, доступ до технічних засобів обмежений, навчання часто відбувається через мобільні пристрої, а сигнали повітряної тривоги призводять до перерв у заняттях [6]. До технічних труднощів додаються проблеми зі зв'язком і часовими поясами, а також психологічна напруга серед учасників освітнього процесу [3].

Особливу занепокоєність викликає ситуація на тимчасово окупованих територіях. У доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2025 рік акцентовано, посилення, що багато навчальних закладів було зруйновано або трансформовано під впливом російської ідеології, що порушує норми міжнародного гуманітарного права, включаючи Конвенцію ООН про права дитини. Насильницька асиміляція дітей через освіту суперечить основоположним принципам виховання особистості [7].

Тому як справедливо зауважує уповноважений, державна політика у зв'язку з цим державна політика в освітній сфері має бути орієнтована не лише на забезпечення патріотичного виховання, а й на всебічну реалізацію конституційного права на освіту у будь-яких регіонах України, з урахуванням гуманітарних та безпекових викликів. Ефективність реалізації таких підходів залежить від узгоджених дій державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародної підтримки [7].

Література

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Рішення Конституційного Суду від 4 березня 2004 року № 5-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-04#Text>.

3. Дробуш І. В., Бенедик Л.В. Конституційне право на освіту: проблеми реалізації в умовах воєнної агресії. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта і наука в період глобальних криз та конфліктів у XXI столітті». Київ. 2023. URL: <https://surl.li/iniaoe>.
4. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 5.09.2017 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо врегулювання питань академічної мобільності» № 599 від 13.05.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/599-2022-%D0%BF#Text>.
6. Безкровний Ю. А. Забезпечення права на освіту в умовах воєнного стану як основа освітньої діяльності. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/17-1.pdf>.
7. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо доступу до освіти дітей та молоді з тимчасово окупованих територій України. 2025. 40 с.

Якименко Павло,
 студент 2 курсу Полтавського юридичного інституту
 Національного юридичного університету
 імені Ярослава Мудрого
 Науковий керівник – к.ю.н., доцент Куц О. Є.

ПУБЛІЧНІ СЛУЖБОВЦІ ЯК СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

В Україні публічна служба є складним і багатогранним інституційним механізмом, який забезпечує реалізацію державної політики та ефективне функціонування системи державного управління. У контексті адміністративного права публічні службовці займають особливе становище як професійні представники держави, які безпосередньо реалізують державну політику та виконують важливі соціальні функції.

Правова природа статусу державних службовців формується на перетині адміністративного, трудового права та інституційних вимог держави до професійної діяльності осіб, уповноважених здійснювати державну владу. Закон України «Про державну службу» визначає державну службу як професійну, політично неупереджену діяльність, спрямовану на практичне виконання завдань і функцій держави, підкреслюючи особливу місію державних службовців у державному апараті.

Згідно статті 1 Закону України "Про державну службу": Державна служба в Україні - це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави. Адміністративно-правовий статус публічних службовців є складною системною категорією, що включає низку правових елементів, які визначають їхній правовий статус. До таких елементів належать адміністративна правосуб'єктність, система прав та обов'язків, захист службової діяльності, механізм відповідальності та професійна етика [3, с. 79].

Процес становлення публічного службовця починається з конкурсного відбору, який є прозорою та об'єктивною процедурою добору професіоналів для державного апарату. Конкурс передбачає ретельне оцінювання професійної компетентності, особистих якостей та відповідності кваліфікаційним вимогам. Метою такого підходу є створення високопрофесійної державної служби, здатної ефективно реалізовувати державну політику.

Права державних службовців є важливою складовою їх адміністративно-правового статусу. Законодавство гарантує державним службовцям широкий спектр прав, покликаних забезпечити професійну реалізацію, соціальний захист та особистий розвиток. Ці права включають право на професійне навчання та розвиток, просування по службі, доступ до достовірної інформації про діяльність державних організацій, соціальний та правовий захист [3, с. 96].

Система обов'язків державних службовців є відповідником прав.

Особливе значення має принцип політичної нейтральності, який унеможливорює вплив партійних чи корпоративних інтересів на професійну діяльність.

Система обмежень на публічній службі покликана запобігти корупційним ризикам та забезпечити неупередженість публічної служби. Законодавство забороняє використовувати повноваження публічної служби в особистих цілях, одержувати неправомірну вигоду, займатися політичною діяльністю під час перебування на посаді, а також обіймати інші оплачувані посади. Додаткові обмеження та заборони для публічних службовців визначені ст. 22-26 Закону України "Про запобігання корупції", які регулюють антикорупційні обмеження та правила етичної поведінки [2, с. 23].

Важливим аспектом адміністративно-правового статусу публічних службовців є система юридичної відповідальності. За порушення дисципліни публічної служби передбачені стягнення від попередження до звільнення з посади. Метою дисциплінарної відповідальності є підтримання публічної дисципліни, запобігання неправомірній поведінці на публічній службі та забезпечення ефективності публічного адміністрування [3, с. 111].

Етика на публічній службі - це більше, ніж формальний закон. Вона ґрунтується на морально-етичних стандартах, включаючи чесність, доброчесність, повагу до прав і свобод громадян та уникнення конфлікту інтересів. Працівники повинні демонструвати високі етичні стандарти та бути відданими суспільним інтересам.

Система оплати праці на публічній службі повинна забезпечувати матеріальне заохочення і відповідати рівню професійної відповідальності. Вона включає офіційну заробітну плату, надбавки за вислугу років, ранг та інтенсивність праці. Принцип відповідності між рівнем оплати праці та якістю роботи є дуже важливим [4, с. 177].

Згідно з статей 50 ЗУ «Про державну службу»: Держава забезпечує достатній рівень оплати праці державних службовців для професійного

виконання посадових обов'язків, заохочує їх до результативної, ефективної, добросовісної та ініціативної роботи.

Держава захищає державних службовців від незаконного втручання, переслідування та безпідставного звільнення у їхній професійній діяльності. Ці гарантії є необхідною умовою забезпечення незалежності та ефективності державної служби.

У сучасному процесі трансформації українського суспільства державні службовці є ключовим фактором реалізації системних реформ, забезпечення якісного державного управління та державної політики. Їх адміністративно-правовий статус характеризується складною структурою, що включає правосуб'єктність, професійну компетенцію, права, обов'язки, обмеження та гарантії. Законодавство встановлює механізм контролю за діяльністю публічної служби, який покликаний запобігати корупції та підтримувати професійні стандарти. Водночас, він також підлягає постійному вдосконаленню і наближається до кращих європейських стандартів державної служби. Публічні службовці як суб'єкти адміністративного права відіграють важливу роль у забезпеченні функціонування держави та реалізації державної політики.

Література

1. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII : станом на 30 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.
2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII : станом на 8 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
3. Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін Адміністративне право України. Повний курс : підручник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с
4. Кузьменко О. В., Пастух І. Д., Плугатир М. В., Співак М. В. Адміністративне право. Загальна частина (альбом схем) навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 232 с.

Ясюк Вероніка,
*студентка 2 курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник - к.ю.н., доцент Куц Олексій*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ ПРОЦЕДУРІ

Необхідність ухвалення Закону «Про адміністративну процедуру» виникла ще з моменту затвердження Концепції адміністративної реформи в Україні Указом Президента № 810/98 від 22 липня 1998 року. У цьому документі особлива увага приділена необхідності глибокого оновлення законодавчих норм, які регулюють механізми досудового захисту прав і свобод громадян, що були порушені органами виконавчої влади або їхніми посадовими особами. Реалізація такого права на захист відбувається шляхом подання адміністративної скарги до вищестоящего органу виконавчої влади чи посадової особи. Як зазначав Ситников О., для забезпечення належного порядку такого розгляду необхідно прийняти окремий Адміністративно-процедурний (процесуальний) кодекс України [1]. У той же час, доказування в адміністративній процедурі є важливим елементом забезпечення законності та об'єктивності при вирішенні адміністративних справ. Воно передбачає збір, аналіз та оцінку доказів для встановлення істини у справі. Саме тому вважаємо за необхідне проаналізувати окремі аспекти доказування в адміністративній процедурі.

Перш за все слід вказати, що доказування є процесом збору, подання, оцінки та аналізу доказів з метою встановлення фактичних обставин справи [2]. У адміністративній процедурі цей процес має відмінності від судового доказування через його адміністративно-процесуальну специфіку. Адміністративна процедура врегульована Законом України «Про адміністративну процедуру» (далі – Закон), що встановлює види доказів, правила їх прийняття та оцінки.

Особливості доказування в адміністративній процедурі полягають у тому, що цей процес складається із декількох етапів: збирання доказів, їх дослідження та оцінки.

Згідно зі статтею 52 Закону, адміністративний орган зобов'язаний всебічно вивчити всі обставини, що мають значення для вирішення справи, дотримуючись принципів законності та офіційності. Способи та обсяг з'ясування обставин визначаються органом відповідно до вимог законодавства. При цьому він не обмежується лише тими аргументами, доказами чи клопотаннями, які подали учасники адміністративного провадження. Усі факти мають бути розглянуті об'єктивно та неупереджено — як ті, що сприяють інтересам учасників, так і ті, що можуть їм зашкодити. Водночас не допускається вимагати від учасників докази, які не стосуються суті справи. При цьому, відповідно до принципу офіційності, обов'язок збору доказів покладається на адміністративний орган [3]. Таким чином, докази можуть бути подані сторонами, витребувані органом за власною ініціативою або за клопотанням сторін. Адміністративний орган аналізує докази, перевіряючи їх на достовірність і допустимість, а також здійснює їх оцінку на основі власного внутрішнього переконання, яке формується в результаті всебічного, повного та неупередженого вивчення всіх обставин справи в їх взаємозв'язку. Слід вказати про те, що відповідно до статті 53 Закону основними засобами доказування в адміністративному провадженні є: пояснення учасників, документи, дані відповідних національних електронних інформаційних систем, результати обробки (перевірки) даних в автоматичному режимі, речі, пояснення свідків та висновки, пояснення експертів, консультації або роз'яснення спеціалістів [3].

У аналізованому Законі також наводиться твердження про належність допустимих доказів, що передбачає факт, що адміністративний орган розглядає докази, які містять інформацію про обставини, які мають значення для вирішення справи. Також такий орган бере до уваги ті факти, що мають значення для вирішення справи [3]. Таким чином, на відміну від кримінального процесу у наведеному випадку мову йде виключно про належність доказів. У разі

відсутності в законодавстві чіткого визначення видів доказів та способів їх подання для підтвердження обставин справи, адміністративний орган самостійно оцінює, наскільки зібрані ним або надані учасниками провадження докази є належними, допустимими, достовірними та достатніми для прийняття рішення.

Таким чином, доказування є гарантією об'єктивного та справедливого вирішення адміністративних справ. Воно забезпечує захист прав та інтересів фізичних і юридичних осіб від неправомірних дій суб'єктів владних повноважень.

З аналізу чинного законодавства слідує, що обов'язок доведення правомірності своїх дій покладається на суб'єкта владних повноважень. В адміністративних справах часто використовуються так специфічні види доказів, як письмові докази, зокрема акти, рішення, розпорядження, а також висновки експертів та показання свідків. Суб'єктами доказування виступають адміністративний орган, який організовує процес доказування, витребовує докази, досліджує та оцінює їх; сторони, які подають докази, беруть участь у їх дослідженні та оцінці та інші учасники процесу, які можуть подавати докази та давати пояснення [3]. Безпосередньо предметом доказування в адміністративній процедурі є обставини, що підтверджують або спростовують правомірність дій чи рішень суб'єкта владних повноважень. Зокрема, це: наявність у суб'єкта владних повноважень компетенції на вчинення певних дій, дотримання встановленої процедури прийняття рішення, наявність підстав для прийняття рішення, відповідність рішення вимогам закону [4, с. 484].

Отже, ефективне доказування в адміністративній процедурі є ключовим інструментом забезпечення законності, прозорості та справедливості у відносинах між громадянином і державою, що, своєю чергою, сприяє зміцненню довіри до органів публічної адміністрації.

Література

1. Ситников О. Новели законодавства про адміністративну процедуру.

URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/noveli-zakonodavstva-pro-administrativnu-proceduru-oleksandr-sitnikov>.

2. Особливості доказування в адміністративному судочинстві *Вісник НААУ*. 2024. URL: <https://unba.org.ua/publications/9067-osoblivosti-dokazuvannya-v-administrativnomu-sudochinstvi.html>.

3. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року №2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.

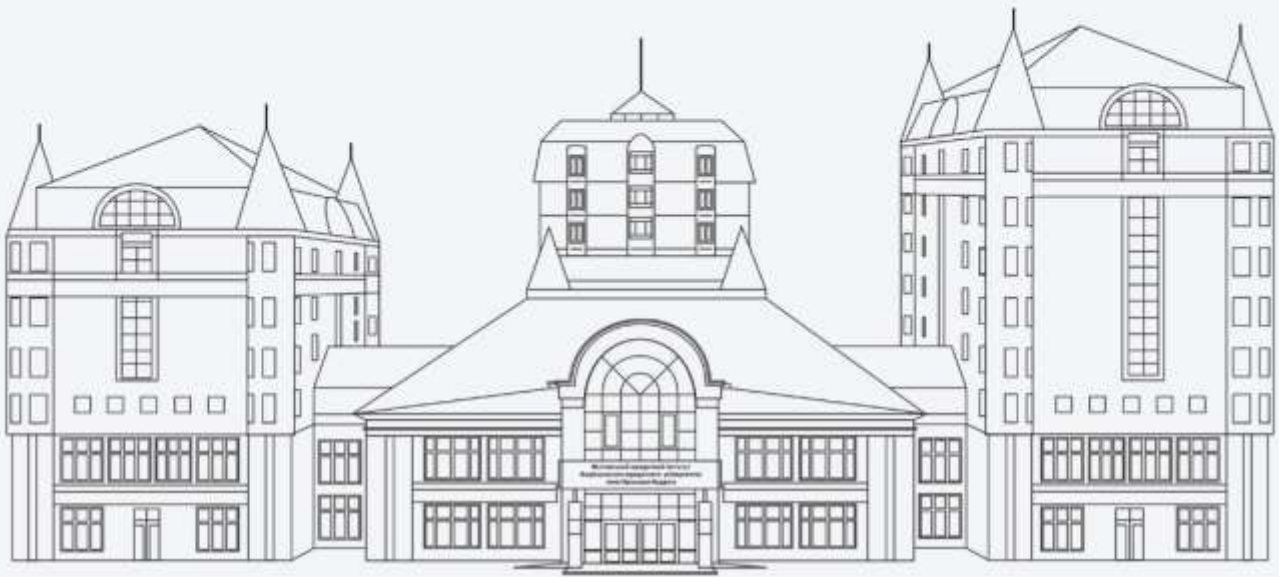
4. Нестеренко К.О., Булгакова О.В. Адміністративна процедура як новий етап взаємодії органів державної влади і суспільства. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. С. 482-486.

Наукове видання

«ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАВОВИЙ ВИМІР»

МАТЕРІАЛИ

IV щорічної студентської наукової
конференції

(м. Полтава, 16 травня 2025 року)

Видається в авторській редакції

Підписано до друку та до поширення через мережу Інтернет 16.05.2025.

Полтавський юридичний інститут

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого.

36011, м. Полтава, проспект Віталія Грицаєнка, 5

Тел./факс: (0532) 56-01-48

e-mail: poltava_inst@nlu.edu.